

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

**KADIN ÖYKÜCÜLERİN ÖYKÜLERİNDE TOPLUMSAL
SORUNLAR**

Merve ÖZGENLİ ÇELİK

DOKTORA TEZİ

Prof. Dr. Gürcan Şevket AVCIOĞLU

KONYA

2022

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Her çalışma belirli emek ve fedakârlıkla ortaya çıkar. Bu çalışma da kişisel yolculuğumun zorlu bir döneminde uzun bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bazen şevk bazen de büyük zorluk ve mücadele ile yaptığım bu çalışmanın hem sosyoloji hem de edebiyat dünyasına bir nebze de olsa katkısı, emeklerimin en anlamlı karşılığı olacaktır.

Bu süreçte çalışmamı takip eden ve fikirleriyle yol gösteren danışmanım Prof. Dr. Gürcan Şevket AVCIOĞLU'na, özellikle tez konusunun oluşturulması sürecinde destekleri ve bilgi birikimiyle şahsım ve tezim için aydınlatıcı olan, Prof. Dr. Köksal ALVER'e, tezin önemli bir ayağını oluşturan edebiyat ve öykü konusunda yardım ve desteklerini her daim hissettiğim hocam Prof. Dr. Abdullah HARMANCI'ya, tezime fikir ve eleştirileriyle katkıda bulunan Doç Dr. İslam CAN'a, çalışmama verdiği ehemmiyet ve desteğin yanı sıra dostluğuyla da her daim yanımda olan kıymetli arkadaşım Dr. Döne AYHAN'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca her işimde desteğini samimi bir şekilde hissetiren, uzakta da olsa varlığını daima yanımda hissettiğim biricik eşime, çalışmamın anneliğimin ilk süreciyle bir araya gelmesinden dolayı yaşadığım sıkıntılı ve zorlu günlerde maddi manevi her daim yanımda olan canım anneme ve babama minnettarım.

Hayata dair umudumu pekiştiren ve çalışmamı tamamlamam için beni varlığıyla motive eden, canım kızım Aslı Vefa'ya hayatı umut ve mücadele ile daha güzel hâle getirebileceğimi öğrettiği için ayrıca teşekkür ederim.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Merve Özgenli Çelik
	Numarası	144105001003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji / Sosyoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
	Tezin Adı	Kadın Öykücülerin Öykülerinde Toplumsal Sorunlar

ÖZET

Edebiyat-toplum ilişkisi edebiyat sosyolojisinin temelini oluşturmaktadır. Bu tez çalışmasında da öykü okumaları üzerinden bir sosyoloji çalışması yapılmış, çağdaş kadın öykücülerin eserlerinde işlediği sosyal meseleler ele alınmıştır. Edebiyat sosyolojisi çalışmalarında sadece romanların değil modern bir tür olan öykülerin de incelenmesi oldukça önemlidir. Bu doğrultuda; 2000 sonrası çağdaş kadın öykücülerin eserleri, yazıldıkları dönemle birlikte ele alınarak içeriklerindeki sosyal sorunlar bağlamında değerlendirilmiştir.

2000-2015 yılları arasında ikiden fazla öykü kitabı olan, öykülerinde sosyal meseleleri ele alan kadın yazarların eserleri içerik analizi yöntemiyle incelenmiş, öykülerdeki sosyal meseleler ortaya çıkarılmış, bu sosyal meseleler sosyolojik boyutlarıyla ayrıntılı bir şekilde ele alınarak örnekleri ile birlikte analiz edilmiştir. Bu incelemeler sonucunda öykülerde; kadın sorunları, kent ve çevre sorunları, yoksulluk, sınıf eşitsizliği ve tabakalaşma, aile, yaşlılık ve yalnızlık, göç, yabancılık ve mültecilik, dini, siyasi meseleler ve bürokrasi başta olmak üzere pek çok sosyal sorunun ele alındığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat sosyolojisi, sosyal sorunlar, öykü, öykü incelemeleri, kadın öykücüler, içerik analizi.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Merve Özgenli Çelik
	Numarası	144105001003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji / Sosyoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
	Tezin Adı	Social Problems in the Stories of Women Storytellers

ABSTRACT

The relationship between literature and society forms the basis of the sociology of literature. In this thesis, a sociology study was carried out through story readings, and the social issues that contemporary women storytellers deal with in their works are discussed. In the studies of sociology of literature, it is very important to examine not only novels but also stories, which are a modern genre. In this direction; The works of contemporary women storytellers after 2000 were evaluated together with the period they were written and evaluated in the context of the social problems in their content.

The works of women writers, who have more than two story books between 2000 and 2015 and dealt with social issues in their stories, were examined by content analysis method and the social issues in the stories were revealed, these social issues were analyzed in detail with their sociological dimensions and analyzed with examples in the stories. As a result of these investigations, in the stories; It is seen that many social problems, especially women's issues, urban and environmental issues, poverty, class inequality and stratification, family, old age and loneliness, migration, foreigner and refugee religion, political issues and bureaucracy are discussed.

Key Words: Sociology of literature, social problems, story, story reviews, female storytellers, content analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Araştırmanın Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi.....	1
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	3
1.4. Araştırmanın Örneklemi.....	4

İKİNCİ BÖLÜM

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ, KURAMLAR VE DÖNEMLER

2.1. Edebiyat Sosyolojisi Nedir?.....	6
2.2. Edebiyat Sosyolojisi Üzerine Kuramlar.....	9
2.3. Türkiye’de Toplum- Edebiyat İlişkileri ve Edebiyat Sosyolojisinin Tarihi Süreci.....	15
2.3.1. Osmanlı Dönemi.....	15
2.3.2. Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi.....	18
2.3.3. 1950-1980 Demokrat Parti ve Darbeler Dönemi.....	25
2.3.4. 1980- 2000 Edebiyatta Postmodern İzler.....	29
2.3.5. 2000 Sonrası Edebiyatta ve Öyküde Değişimler.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TOPLUMSAL SORUNLAR

3.1. KADIN SORUNLARI

3.1.1. Toplumsal Cinsiyet ve Ataerkil Zihniyet Eleştirileri.....	37
3.1.2. Öykülerde Cinsiyetçi Yaklaşımlar ve Erkek Egemen Zihniyet Örnekleri.....	40
3.1.3. Kadın Cinayetleri, Kadına Şiddet ve Cinsel İstismar.....	49
3.1.4. Öykülerde Kadına Şiddet, Cinsel İstismar ve Kadın Cinayetleri Örnekleri.....	51
3.1.5. Kız Çocuklarının Eğitimi ve Başörtüsü Yasağı Problemi.....	56
3.1.6. Öykülerde Kadınların ve Kız Çocuklarının Yaşadığı Eğitim Meseleleri.....	58

3.2. YOKSULLUK, SINIF VE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

3.2.1. Yoksulluk.....	61
3.2.2. Yoksulluğun Nedenleri.....	63
3.2.3. Yoksullukla Mücadele Politikaları.....	64
3.2.4. Sınıf, Toplumsal Tabakalaşma ve Kapitalizm Eleştirileri.....	65
3.2.5. Öykülerde Kapitalizm, Sınıf Eşitsizliği, Yoksulluk ve Toplumsal Tabakalaşma.....	69

3.3. KENT VE ÇEVRE SORUNLARI

3.3.1. Kent ve Çevre Üzerine.....	77
3.3.2. Türkiye’de Kentleşme Süreci ve Çevre Politikaları.....	78
3.3.3. Öykülerde Mekân Algısı, Kentleşme ve Çevre Sorunları.....	81

3.4. AİLE

3.4.1. Aile Kavramı ve Tarihsel Süreci.....	95
3.4.2. Ailenin İşlevleri ve Değişimi.....	97
3.4.3. Öykülerde Aile Algısı.....	98
3.4.4. Modernleşme Bağlamında Yaşlılık, Yalnızlık	
3.4.4.1. Yaşlılık.....	102
3.4.4.2. Yalnızlık.....	105
3.4.4.3. Öykülerde Yaşlılık ve Yalnızlık Örnekleri.....	107
3.4.5. Kuşaklararası İlişkiler, Çocukluk.....	111
3.4.5.1. Öykülerde Kuşak Çatışmaları ve Çocukluk.....	117

3.5. GÖÇ, YABANCILIK VE MÜLTECİLİK

3.5.1. Göç ve Mültecilik.....	123
3.5.2. Türkiye’de Göç ve İstatistikler.....	125
3.5.3. Göç Politikaları.....	127
3.5.4. Öykülerde Mültecilik, Yabancılık ve Göç.....	128

3.6. DİN, SİYASET VE BÜROKRASI

3.6.1. Din ve Toplum.....	135
3.6.2. Bürokrasi ve Siyaset.....	137
3.6.3. Türkiye’de Din- Siyaset İlişkileri.....	139
3.6.4. Öykülerde Din, Siyaset ve Bürokrasi.....	143

3.7. DİĞER SORUNLAR

3.7.1. Popüler Kültür, Kültür Endüstrisi ve Öykülerdeki Örnekleri.....	153
3.7.2. Moda ve Öykülerde Toplumsal Rüzgâr.....	155

3.7.3. Küresel Bir Sorun Olarak Savaş-Terör ve Öykülerdeki Örnekleri....	157
3.7.4. Toplumsal Değişme ve Öykülerdeki Örnekleri.....	159
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	164
KAYNAKÇA.....	173
ELEKTRONİK KAYNAKLAR.....	184
ÖYKÜLER.....	186

GİRİŞ

Birey ve toplum ilişkileri kuvvetli, sağlam bir yapı içerisinde anlamlı bir bütün oluşturmaktadır. Bu ilişkideki kuvvet ve anlam; edebi eser yaratıcısının toplumsal atmosferle olan ilişkisinde de ortaya çıkar. Kurmaca eserlerde toplumsal atmosfer genellikle bir fon olarak kabul görse de, çoğu zaman bundan daha fazlasıdır. Yazarın bu sosyal ortam içinde eserini oluşturması edebi eserin sosyolojik açıdan değerlendirilmesini anlamlı kılmaktadır. Çünkü hem roman hem de öykü gibi kurmaca eserler duygulardan doğuşu ve insan ruhuna hitap etmesi dolayısıyla, sosyal bilimlerin ulaşamadığı noktalara ulaşmakta, akıl ve mantık süzgecinin yanında duyguları da kullanarak bilim tarafından ihmal edilen karanlık noktalara ışık tutmaktadır. Bu ışığın bilimle harmanlanması yeni bir kapıyı aralamakta, roman ve öykü üzerine yapılan edebiyat sosyolojisi çalışmaları da bu vesileyle sosyal bilimlere önemli katkılarda bulunmaktadır.

Bu çalışmada da edebiyat sosyolojisinde ihmal edilen türlerden biri olan öyküler üzerinden bir çalışma ortaya çıkarılmıştır. Modern dönemin öne çıkan türlerinden biri olan öykünün sosyolojik bir gözle okunması sosyal bilimler çerçevesinde edebiyat ve sosyolojiyi buluşturmaktadır. Kurmaca işlerin sadece hâyâl ürünü bir eser olmaktan çok daha büyük anlamlar taşıdığı uzun yüz yıllar önce anlaşılmıştır. Bu anlamda edebi eserler duyguların bireysel ve toplumsal tarihçesini okumada en temel rehber kaynaklardan biri olmaktadır. Buna rağmen edebi eserlerin sosyolojik mânâda incelenmesi hâlâ yeterli görünmemektedir. Özellikle, modern bir tür olan öykünün sosyolojik açıdan ihmal edildiği bir gerçektir. Bundan dolayı bu çalışma edebi eserlerin belirli metodlarla değerlendirilmesiyle ortaya çıkan edebiyat sosyolojisi literatürüne öyküler vasıtasıyla bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Her edebi metin içinde doğduğu toplumdan izler taşır. İnsanı, hayatı, kültürü anlatırken direkt ya da dolaylı olarak ait olduğu sosyokültürel, siyasal ya da sosyoekonomik koşullar hakkında okuyucuya fikir verir. Sapiro'nun Lanson'dan aktardığı cümlelerde "Edebiyat toplumu ifade eder. Edebiyat toplumsal kurumlara (siyasal rejimler gibi) dayanır ama onlardan ibaret değildir. Tipik olmayan gerçeklikleri betimleyebilir, estetik amaçlarla onların özelliklerini değiştirebilir. Ya da âdetlere veya toplumsal duruma karşı bir protestoyu da gösterebilir" (Sapiro,

2019, s. 26) ifadeleri kullanılır. Dolayısıyla bir metin toplumun parçası niteliğinde ortaya çıkar ve çıktığı toplumu etkiler. Yani edebiyat toplum için, toplum da edebiyat için bir pusula, bir yol göstericidir. “Sosyal çevre ile ilişki yalnız sosyal bilinç, sosyal adalet söylemleriyle kurulmaz. Sosyal çevre ile ilişki insanın belirli bir topluma aidiyetiyle; o toplumun kültürünü, tarihini, değerlerini ve ruhunu paylaşmakla olur. Toplumla birleşmeyi bir dereceye kadar edebiyat sağlar, bu da edebiyatın toplumla kaynaşabilmesine bağlıdır” (Karpas, 2009a).

Her yazar sosyo-kültürel şartlarını kendi edebiyat ortamına taşır. Bütün edebi eserler için bunu söylemek mümkündür. Eser hangi topraklarda doğduysa, hangi bahçede yetiştiyse oraya ait bir râyihaya sahiptir. Bu bazen bütün metinden, bazen de tek bir satırdan hissedilir. Onlarca hatta yüzlerce yıl öncesinden günümüze gelen klasikler, uzun soluklu eserler de yaşadıkları dönemlere dair izleri günümüze taşımışlardır. Bizim topraklarımızdan Kemal Tahir, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yakup Kadri, Halide Edip, dünya edebiyatında Kafka, Çehov, Swift, Gorki, Gogol gibi isimlerin eserlerinde döneme dair sosyal meseleler, toplumsal yapıya ilişkin değerlendirmeler rahatlıkla okunabilmektedir. Edebi eserin neticede bir kurmaca olduğu gerçeği bu durumu değiştirmez. Çünkü kurmaca da olsa metin, yazarın zihin dünyasından çıkmıştır. Yazarın zihin dünyasının şekillenmesinde de toplumsal atmosfer birebir etkilidir. “Çoğu zaman oldukça sembolik ve sürrealist tarzda olan edebi eserler, en kapalı alegori, en gerçekdışı bir tabiat tasviri bile doğru bir şekilde incelendiğinde bize o devrin toplumu hakkında bir şeyler söyleyecektir. Bu bakımdan lirik şiirleri bile incelemiş olsak, bu şiirlerle devrin aşk modaları, dini telakkileri, tabiat anlayışları arasında bağlantılar kurmak mümkün olacaktır” (Wellek, 1993, s.85). Edebi eseri oluşturan bir zihin dünyası vardır ve o zihin dünyası toplumsal şartlarla ilgilidir. Her sanat yapıtı yaratıldığı dönemin izini barındırır. Bunun için de sanat yapıtlarının ve edebi eserlerin dönemsel açıdan değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Karpas’ın ifadesiyle “Roman bir felsefe ifadesi olduğu kadar aynı zamanda sosyal bir tenkit ve özlemdir. Aynı zamanda roman bir milletin temel karakterlerinin ve kültürünün ifadesidir. Büyük romanlar kimliğini kendi tarihi, dili, kültürü, karakteri, sorunları ve özleyişleri üzerine kurmuş bir toplum içinde yazılabilir” (Karpas, 2009a, s. 50). Bu anlamda roman ve öykü başta

olmak üzere, şiir, deneme gibi her türlü edebi türün ayrıntılı incelenmesi edebiyat sosyolojisi açısından kıymetli sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Temel çalışma alanı insan ve toplum olan sosyolojinin edebiyatla bağındaki kuvvet bu alanların gelişmesinde oldukça etkilidir. Toplum içinde direkt okunamayan meselelerin edebiyatla açığa çıkma ihtimali, edebiyatın temel meselesinin de insan olması, bu alanları buluşturmakta ve ilişkilerini zorunlu kılmaktadır. Hem edebiyatın hem de sosyolojinin merkezinde duran insan iki alanın da varlık sebebidir. “Edebiyatın en büyük işlevi hayata bakmamızı sağlamasıdır; hem hayatla aramızda çok canlı bir ilişki kurar hem de onu sorgulamamıza imkân verir. Bir insan ömrüne sığmayacak kadar çok insanı, mesleği, durumu, olayı tanıtır. Kısacası edebiyat insan olmamızı sağlar” (Tunç, 2018, s. 11). Edebi eserin; insanî özellikleri yeniden kazandırma işlevinin altını çizen Tunç “Başkalarının acısına kendi gözümüzün önündeyken, çıplak gerçeğe bakamayız ama edebiyat bize o yaraya o acıya bakmamız için bir imkân sağlar. Edebi bir zevkle ona bakabiliriz ve bu bizi insanlaştıran bir şeydir. Birincisi acının çıplak hâli, ikincisi edebiyatın onu düşündürüp bize vermek istediği asıl hâli. Dolayısıyla edebiyatın en büyük işlevi hayata bakmamızı sağlamasıdır” (Tunç, 2018, s. 119). İfadesiyle “insanî davranış” kazanımını desteklemekte, edebiyatın insanı, eğiten, şekillendiren, iyileştiren misyonuna ışık tutmaktadır.

İnsanın “insan olmasına” yardımcı olan edebiyat da tıpkı insan gibi zorlu, sıkıntılı süreçlerden sonra yeni bir yol bulmakta, olgunlaşmakta, kuvvetlenmektedir. Dünya genelindeki büyük dönüşümlerin örnekleri de, Türkiye’deki toplumsal değişmelerin ve olayların sonuçları da edebiyatı büyük oranda etkilemektedir. “Modern Türk edebiyatının 19. Yüzyıldaki doğuşu da bu sosyal gelişmelerle yakından ilgilidir. Çünkü köklü sosyal yapı değişiklikleri insanların ve toplumların düşüncelerini yakından etkilediği gibi yeni fikirler doğurarak insanların farklı şekilleri aramalarına ve araçlar yaratmalarına yol açmaktadır. Edebiyat bilhassa nesir bu arayışların sonucudur” (Karpat, 2009a, s. 11). Toplumsal bir olgu olarak modernleşme süreci edebi tür olarak romanı doğurmuş, bir yönüyle daha toplumsal gelişmeler ve edebiyat aynı zeminde ilerleme kaydetmiştir. “Türk modernleşmesi ile roman türü ikiz doğmuş, adeta birbirini yaratmış, birbirini üretmiş ve uzun yıllar el

ele yürümüşlerdir. İlk romancılarımızın kendilerini bir tür toplum mühendisi olarak görmesi, Batılılaşmada izlenecek yol konusunda roman dışında da yazıp çizmesi bu bağı kuvvetlendirir” (İnci, 2018, s. 112). Ülkemizde imparatorluk anlayışından kopuş ve demokratik yönetim şekline geçiş sürecinde, toplum içindeki pek çok değişim edebiyat için önemli bir tetikleyici olmuştur. Osmanlı’nın yıkılış süreci ile birlikte yeni devletin kuruluşu sırasındaki sıkıntılar ve değişimler, 1960, 1971, 1980 darbeleri ve bu darbelerin yarattığı sosyal ve siyasal ortam, 28 Şubat 1997 postmodern darbesi ve sonuçları edebiyata da özellikle konu ve yeni dil anlayışları bağlamında yansımıştır. Bu anlamda sosyal ve siyasi değişimlerin edebi eserlere etkisi dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de oldukça belirgindir. Bu bölüm tez genelinde “Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisi ve Dönemler” başlığı ile ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bir edebi tür olarak öykü 21. Yüzyıl dijital çağla bütünleşir özellikler taşımaktadır. İçinde yaşadığımız bu çağ, öyküye olan talebi artırmakta ve modern dünya ile öykü türünün birlikte okunmasını gerekli kılmaktadır. “Sanayileşme ve kentleşme ile birlikte dağılan ve parçalanan büyük kimlikler, aile bağları, geniş ilişki ağları söz konusudur. Tam da bu durumda daha küçük, daha parçalı yapıların ve biricik olanın öne çıktığı görülmektedir. Adeta “bir oturuşta okunan” öykü, anlatılan uzun hikâyenin yerini almakta ve modern hayatın tüm detaylarıyla ilgilenmektedir (Alver, 2012). Bu anlamda; modern insana benzeyen öykü türünü sosyolojik çalışmalarda güçlendirmek, özellikle son zamanlarda artan öykü gelişimini edebiyat sosyolojisi çerçevesinde okumaya çalışmak, toplum- edebiyat ilişkisinde romanlar kadar öykülerin de incelenmeye değer olduklarını göstermek büyük önem arz etmektedir. Edebiyatın evrenselliği ile birlikte değerlendirilmesi gereken yerellik vurgusunu ortaya çıkarmak ve edebi eserin doğduğu topraklarla ilişkisini okuyabilmek hem edebiyatın hem de sosyolojinin gelişimine katkıda bulunacaktır.

Edebiyat- toplum arasındaki bağ çok boyutlu bir ilişkiden doğar. Toplumun edebiyatı şekillendirmesi kadar edebiyatın da topluma kazandırdıkları vardır. Sosyal yapının esere yansması, eserin toplum üzerindeki biçimlendirme etkisini değiştirmez. Bundan dolayı edebiyat ve toplumu ayrı düşünmek değil bunlar arasında bir köprü oluşturarak ilişkiyi doğru okumak gerekir. Randall’ın ifadesiyle

“Yaşanmakta olan hayat, anlatılmakta olan hayattan ayrılamaz” (Randall, 1999, s. 98). Bu ilişkideki en önemli vasıtalardan biri de “*dil*”dir. “Dil edebiyatın temeli, harcı ve hemen her şeyidir” (Gadamer, 2002, s. 23). Edebi aktarımda, yazar ve okur arasındaki köprüde, gündelik hayattaki her türlü ilişkide ve ilişkisizlikte dil en temel basamaktır”. Dilin en aktif kullanıldığı yerlerden biri de edebiyat ve insan arasındaki ilişkidir. “Antik çağdan günümüze kadar, Batı düşüncesinin en güçlü ve sürekli gelenekleri dil ile gerçeklik arasındaki bağı, özlerin gizemli ve karşılıklı bir paylaşımı olarak görmüştür. Eski Ahit’te Söz (Kelam) yaratılışın başlangıcıdır. Eski Yunanlılar için de Logos hem gerçekliği hem de bilgiyi ve dolayısıyla gerçekliğin dile getirilebilirliğini belirtir” (Foucault, 2008, s. 11). Hayatın her alanında canlı cansız her türlü varlığın isimlendirilmesinde, anlaşılmasında ve anlatılmasında dil tartışmasız en temel unsur, olmazsa olmaz bir zemindir. “Dil edebiyat ve toplumu en derin merkezlerine varıncaya kadar birbirine dolayimler. Bu yüzden tam da toplumun konuşmasına katılmadığı, herhangi bir ileti sunmadığı anlarda dahi edebiyat en derin biçimde toplumda köklenmiş olduğunu açığa vurur (Adorno, 2014, s. 123). Bu anlamda toplum içinde açıkça dile getirilemeyen sorunları dahi dil vasıtasıyla edebi metinlerden okumak sosyal bilimler adına geniş bir kaynak oluşturmaktadır. “Edebiyat zamana direnen “yazılı” bir araç olduğu için kültürün kaçınılmaz bir parçası oluyor, insanın en belirgin var olma aracı olan dili taşıyor”. (İnam, 2003, s. 45) Böylece dil vasıtasıyla anlamlı bir ilişki ortaya çıkıyor. Bu ilişkinin ortaya çıkmasıyla oluşan zeminlerden biri de iletişimdir. Edebiyat Sosyolojisinin ana kaynağını oluşturan okur- yazar ve metin arasındaki temel bağlantı noktalarından biri olan iletişimin doğru kurulması için dil ve gözlemin önemi büyüktür. Edebiyat konusu insan, aracı dil ve yazı olan bir sanattır. Yazar okuyucuya derdini kelimeler vasıtasıyla aktarır. Okuyucu yazarı bu iletişim aracılığıyla algılar ve anlamaya çalışır. Bu anlamda; metnin anlamı okur-yazar iletişiminin etkisiyle belirginleşmekte, edebiyatın varlığında ilişkilerin tamamı, insanın çevresiyle kurduğu ilişkiyle anlam kazanmaktadır.

Metin; yazarın kendine, çevresine, yaşadığı dünyaya bakışı ve bunu aktarış biçimiyle birlikte ortaya çıkar. Yazarın gözlem gücündeki açıklık esere de yansır. Yazarlıkla bir anlamda tanrıyı taklit eden insan “yarattıklarını” iyi tanımak ve onlara

hâkim olmak durumundadır. Bu da gözlemle birlikte yazarın yarattıklarıyla yani yazdıklarıyla kurduğu doğru ilişkiyle mümkün olur. Yazar tepeden bir bakışla ya da toplumun, insanların, karakterlerin içinde sürekli kalarak yazamaz. İnsanlarla birlikte olmalı, ancak toplumun içinde yazarlık bakışını da kaybetmeden o ortamdan soyutlanıp yazabilmelidir.

Yazarın gözlem gücü; içinde yaşadığı topluma, kültüre, yarattığı karakterlere her açıdan bakabilmeyi gerektirir. İnsanların, doğanın, nesnelerin görünen tarafları kadar görünmeyen yönlerini de yazabilmek herkeste olmayan farklı bir bakış gerektirir ki bu da yazarlığa ait önemli bir bakıştır. Yazarlığa ait gözlemi ifade ederken yazarın dünyayı bir tür laboratuvar olarak gördüğü anlaşılmamalıdır “Edebiyat bütün disiplinlere eşit uzaklıktadır, Profesyonel\uzman dili kullanmaz. Bu tutum insanı kobay (salt gözlenen) olmaktan korur. Tarihle kıyaslandığında geleceğe bakarak geçmişi kaydeder, hukukla kıyaslandığında adalet arayışına rağmen suç tanımını muğlaklaştırır ve şahıstan genele yayar” (Yıldız, 2020, s. 16). Bu duruşuyla edebiyat diğer alanlarla arasına belli bir mesafe koyarak onlarla ilişkiyi koparmadan devam ettirir. Modern dünyanın öne çıkan edebi türlerinden biri olan öykü de diğer disiplinlerle iletişim içinde varlığını sürdürmekte, çıkış noktası insan olan beşeri bilimlerle yakın temas hâlinde etkileşim kurmaktadır.

İçinde yaşadığımız yüzyıla en uygun edebi türlerden biri olan öykünün doğuşu aslında hikâyenin doğuşuyla başlar. İnsan hikâyelerle örülü bir varlıktır. Hayatın içindeki “sıradan” her bir an büyük bir eserin çekirdeğini oluşturacak güce sahiptir. Bir ömrün tamamı da, bir anda yaşanıp biten de hikâyenin kendisidir. Hikâye biz farkında olmasak da sürekli devam eden şeydir. Fonda devamlı çalan müzik gibi akar. Hayatın bizatihi kendisidir. Sanat, dolayısıyla edebiyat da o süreklilik içinde devam eden “sıradanlık”ın farkında olmayı, onu görebilmeyi ve aktarabilmeyi gerektirir. Hikâye hayatın ve zamanın kendisiyken öykü o bütünsel zamanın içinden çıkarılan bir parça, bir kurmacadır. Gördüğümüz, kaçırdığımız, hiç fark etmediğimiz, orada durup duran, ya da ön plandaki her şey hikâyeyken öykü bunun bir parçasına karşılık gelmektedir. Bu anlamda hikâye öyküyü kapsar. Hikâye yaşanandır. Öykü hikâyelerin arasından seçilendir. Birinin diğerine karşı bir üstünlüğü yoktur ama kapsayıcılığı vardır. Hikâye öyküyü içine almaktadır.

Öykünün kurulması için gereken şey ise sanatsal bir gözdür. O “sıradanlık”ı fark edebilecek, hikâyeler arasından yeni bir hikâye inşa edebilecek bir gözdür. Bu anlamda öykü, hikâyelerin arasından yeni bir hikâye (öykü) kurar ve oluşturulmuş bu yeni hikâye (öykü) de asıl hikâyeye dâhildir.

Bir edebi tür olarak öykünün doğuşu ise daha yakın zamanlara rastlamaktadır. Öykünün tanımlanması, ona dair bir çerçeve oluşturulması ülkemizde Batı’yla aşağı yukarı aynı dönemlere karşılık gelmektedir. “Yunan söylence ve destanlarıyla, Tevrat ve İncil’deki kıssalar Batı hikâyeciliğine, Hint ve Cahilliye devri Arap hikâyeleriyle Türk Destanları, Kuran’daki kıssalar Doğu hikâyeciliğine kaynaklık etmiştir” (Lekesiz, 2001). Ancak bu kaynaklık olduğu gibi kalmamış yeni denemelerle beslenerek ilerlemiştir. Bazen görsel, bazen de işitsel sanatlara dayanak olarak, yeni kapılar açmıştır. Çehov, Gogol, Poe, Joyce, Maupassant, Borges’in her biri öyküde yeni dallar kurarak bu dallardan yeni dalların yeşermesini sağlamışlardır. “Çehov öyküye sadelik ve minimalist bir anlayış kazandırırken, Gogol “küçük insanların” dünyasına sokularak öykü sanatının en kullanışlı tipini yaratmıştır, Poe öykünün kuramsal temellerini atarken aynı zamanda korku ve fantastik türü öykülerin parlak örneklerini vermiştir. Joyce modern öyküye bir karakter olarak şehri dâhil etmiş, Maupassant ise olay öykünün başlatıcısı olurken öykünün geniş kitlelerce sevilmesini sağlamıştır.” (Tosun, 2018).

Modern Öykü’nün doğuşu da roman gibi dünyadaki toplumsal çalkantıların, değişimlerin ve şekillenmelerin olduğu 19. Yüzyıla rastlasa da 20.yüzyılın sonu ve 21. Yüzyıl öykü için daha kilit dönemlerdir. Özellikle kadınların öykü dünyasında kendine yer açması açısından 21.yy öykü dünyasının incelenmesi oldukça önemlidir. Öykünün daha kısa ve yeni denemelere açık bir tür olması, modern dönemin ritmine daha uygun olması bu türün incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte kişisel ilgi alanımın öykü üzerine olması, öykülere olan inceleme merakım bu konunun çalışılmasında en önemli motivasyon kaynağım olmuştur. Çalışmadaki değerlendirmelerde öyküler merkeze alınmış, ayrıntılı bir öykü okuması yapılmıştır. Tezin temel dayanağı olan öyküler tematik anlamda, betimsel içerik analizi yöntemiyle incelenmiş yazarların biyografileri ve ideolojileri de zaman zaman ele alınarak çalışma edebiyat sosyolojisi açısından çok boyutlu hâle getirilmiştir.

Tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde tezin amacı, önemi, yöntemi ve örnekleme açıklanmaktadır. İkinci bölüm tezin teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bölümde, tezin kapsamına dair Edebiyat Sosyolojisi Kuramları ve Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisinin gelişimi dönemlere ayrılarak tartışılmaktadır. Osmanlı Dönemi’nden başlayarak Cumhuriyet Dönemi, Demokrat Parti ve Darbeler Dönemi, 1980- 2000 arası Postmodern Dönem ve 2000 Sonrası Edebiyat ve Öyküdeki Değişimler incelenmiştir. Tezin ağırlık noktasını oluşturan esas kısım üçüncü bölümde ise sosyal meseleler tanımları, sosyolojik boyutları ve öykülerdeki örnekleriyle birlikte değerlendirilmiş, toplum- edebiyat ilişkisi öykülerin içerikleriyle paralel olarak yorumlanmıştır. Tezin konusunda geçen “sosyal sorunlar” ifadesi toplumsal meseleleri karşılayacak şekilde kullanılmış, öykülerde işlenen, sosyolojinin çalışma alanına giren tüm konular değerlendirmeye alınmıştır. Tezin temel çıkış noktasını öyküler oluşturmaktadır. Bu bağlamda öyküler ayrıntılı bir incelemeyle okunmuş, edebi eserlerde ele alınan sosyal meseleler edebiyat sosyolojisi bağlamında değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Araştırmanın Amacı: Bu tez çalışmasında edebiyat sosyolojisi çerçevesinde Çağdaş Türk Öykücülüğü'nde kadın öykücülerin eserlerindeki sosyal meseleler tartışılmıştır. Öykülerin yazıldıkları dönemdeki sosyal ve siyasi atmosferle olan ilişkisinin tespit edilmesi temel amaçlar arasındadır. Öyküler; ilk kaynaktan, direkt eser üzerinden incelenmiş, tespit edilen sosyal meseleler sosyolojik karşılıklarıyla birlikte değerlendirilmiştir.

Çalışmada 2000- 2015 yılları arasında ikiden fazla öykü kitabı yayımlanmış kadın öykücüler değerlendirmeye alınmış, bu öykücülerin iki öykü kitabı içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Sonuç bölümünde öykülerdeki sosyal meselelerin işlenişlerine göre yazarların ideolojileri ile karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. Bütün bu değerlendirmeler ile edebiyat sosyolojisi açısından roman kadar öykülerin de incelenmeye değer metinler olduğu vurgulanmıştır.

21. Yüzyıl, öykünün özellikle; modern hayat tarzı ile olan benzerliklerini ortaya çıkarırken, bu dönem daha kısa, çabuk okunan bir tür olması sebebiyle öyküye olan ilgi ve talebi artırmıştır. Bu türün modern dönem ile birlikte anılması sosyolojik anlamda öyküyü daha kıymetli hâle getirmiştir. Tez genelinde, öykülerin yazıldıkları döneme ait sosyal ve siyasi ortamlarla ne ölçüde bütünleştiği, öykücü kadınların metinlerinde toplumsal meselelere bakışı, yazarların dönemleriyle, çevresiyle, insanla ve toplumla olan ünsiyetleri, metinden yola çıkarak değerlendirilmiştir.

Türkiye'de 90'lı yıllarla birlikte kadın öykücülerde ciddi bir artış yaşanmış, öykücü kadınların görünürlüğü artmıştır. Bu çerçevede yakın dönem çalışmaları incelendiğinde özellikle öykücü kadınlar özelinde metin merkezli yeterince araştırma olmadığı göze çarpmaktadır. Öykünün modern bir tür olması ve yazar kadınların öyküye olan eğilimine rağmen bu alandaki çalışmaların yetersizliği bizi bu çalışmaya yönlendirmiştir.

1.2. Araştırmanın Önemi: İnsan toplumsal bir varlıktır. Sanat ve edebiyat her ne kadar insanın düşünce ve ruh dünyası ile ilişkilendirilse de hem ruh hem de düşünce dünyasının büyük oranda toplum ekseninde şekillendiği de önemli bir gerçektir. Bir sanatçı ya da yazarın toplumun ve sosyal çevrenin etkisinden arınmış bir eser vermesi mümkün değildir. Edebi eserin modern türlerinden öyküde de insan

ve insana dair meseleler odak noktasıdır. Öykü insan içindir ve insanın hikâyesini, yaşamışlıklarını merkeze koyar. Çıkış noktası insan olan öykünün, toplum içindeki insanı ve toplumsal davranışları inceleyen bir bilim olarak sosyolojiyle ilişkisindeki kesişim noktası oldukça geniştir. Bu kesişim alanından yola çıkarak yapılan bu çalışmada, öykülerdeki toplumsal sorunlar ele alınırken öykünün bir tespit tutanağı olmadığı bilinciyle hareket edilmiştir. Ancak edebi eserlerin toplumla olan ilişkisi de yadsınamaz, önemli bir gerçektir. “Edebi metinlerden toplumsal bir veri elde etmek için yazarı belirli bir tarihsel sürecin bilinci olarak kabul etmek gerekir. Edebiyat üretildiği topluma ve o topluma ait bilgiyi dönemin bilincinin, kavrayışın bir ürünü olan yazar üzerinden aktarır ama bu içeriğin yorumlanması da bize aittir (İnci, 2018, s. 114). Fikri ile paralel olarak bu çalışma; metin merkezli, hermeneutik bir bakışla yazılmıştır.

Kurmaca kimliğinden dolayı öykülerin bilimsel bir veri olarak kabul edilmemesi insanı, tarihi ve toplumu anlamada yeni kapıların açılmasını engellemek anlamına gelir. Bu çerçevede; öykülerde işlenen meselelerin toplumsal hayattaki karşılığı, doğru yöntemler ışığında araştırılması gereken önemli bir alan olarak görülmelidir. Yazarın eserini yazdığı dönemde içinde bulunduğu zihinsel süreç ve bu zihinsel süreci etkileyen sosyal ortam, yazarın tercih ettiği konu ve okurun bunu yorumlayış biçimi sosyolojik açıdan bir anlam ifade etmektedir. Bu anlamın okunabilmesi, edebiyat sosyolojisi özelinde yapılacak yeni bilimsel çalışmalara kapı aralayacaktır. “Edebi eserlerin yorumlanması yazar, eser, okur bağlamında durmadan üretilen anlamlar silsilesinin yakalanmasıyla değerli olabilir” (İnci, 2018, s. 117). Ancak bu tarz bir okuma biçimiyle kurmaca eserlerin sosyolojik bir kaynak olarak değerlendirilmesi nitelikli bir sonuç verecektir.

Türkiye’de bu konudaki tez çalışmalarına bakıldığında çalışmaların özellikle Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde yapıldığı, sosyolojinin bu alana yeterince eğilmediği, edebiyat bölümlerinde yapılan tezlerin de genellikle tek bir yazar ve eser odaklı olduğu görülmektedir. Bu da edebiyat açısından tatmin edici olsa da sosyolojik açıdan yetersiz kalmakta, toplum- edebi eser ilişkisinde kayda değer sonuçlara ulaşılmasına imkân vermemektedir. Tezde incelenen eserlerin on beş yıl içinde yayımlanan öykülerden oluşması, sosyolojik açıdan bir dönem okumasını

mümkün kılmaktadır. Edebiyatın hem tarih hem de toplumla olan ilişkisinin ortaya çıkarılmasında bu, önemli bir noktadır. Türkiye’deki öykücü kadınların gözünden toplumsal atmosferi görebilmek ve bu atmosferdeki sorunları ortaya çıkarmak bu vesileyle mümkün olmaktadır.

Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi’nin etkisiyle 19. Yüzyılda bir modern zaman bilimi olarak ortaya çıkan sosyoloji; toplumu, insanı ve insan ilişkilerini inceleyen bir bilim olmasının yanında doğuşu ile birlikte disiplinler arası çalışmalara da yeni kapılar açmıştır. Tez çalışmamız açısından sosyolojinin en önemli konumu diğer alanlarla olan birlikteliği sonucu doğurduğu yeni alanlardır. Sosyolojinin ekonomi, iletişim, eğitim, hukuk, sanat gibi disiplinlerle olan ilişkilerine kıyasla edebiyatla olan ilişkisi ve edebiyat sosyolojisinin doğuşu daha geç dönemlere rastlasa da sosyoloji kapsamında edebiyat sosyolojisi hâlihazırda önemli bir alan olarak çalışmalarına devam etmektedir. Tez çalışmasında buradan yola çıkarak edebiyat ve sosyolojinin kesişim noktalarından bir araştırma alanı oluşturulmuş, bir modern zaman bilimi olan sosyoloji ile edebiyatın modern türlerinden biri olan öyküler buluşturularak tematik bağlamda sosyolojik noktalar tespit edilmiştir. Tez kapsamındaki metinler sosyal sorunlar merkeze alınarak okunmuş ve incelenmiştir. Çalışma; sosyolojik anlamda sosyal meseleler ve öyküleri bütünleştiren dönemsel bir değerlendirme, edebiyat genelinde de sosyolojik gözlemleri içeren bir öykü çalışması özelliğine sahiptir

1.3. Araştırmanın Yöntemi: Araştırma konusunun belirlenmesinin ardından öncelikle literatürler taranmış, bu konuda yapılan benzer çalışmalar ele alınmıştır. Ardından araştırmanın örnekleme çerçevesinde öykü okumaları yapılmıştır. Örneklem çerçevesinde belirtilen tarihler aralığında ikiden fazla öykü kitabı olan kadın yazarların kitapları incelenerek öykülerinde sosyal ve siyasi meseleleri ele alan öykücülerin eserleri değerlendirilmiştir. Yazar kadınların öykülerinde işlenen toplumsal sorunlar nitel araştırma yöntemleri kullanılarak tartışılmıştır. Nitel araştırma “Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır” (Yıldırım-Şimşek, 2008, 39). Dünya genelinde nitel araştırma; karmaşanın ve çok boyutluluğun

artmasıyla, bağlamın, çeşitliliğin, ayrıntıların ve sürecin önem kazanmasıyla sosyal bilimlerde yeni pek çok fırsat sunmaktadır (Berg-Lune, 2019,). Bu çerçevede özellikle sosyal bilimlerde son yıllarda oldukça önemli hâle gelen nitel araştırma yöntemleri kapsamında durum çalışması deseniyle betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmış, sosyal meseleler birincil kaynaktan, değerlendirilmiştir. Betimsel İçerik analizi; belirli bir konuda ya da alanda birbirinden bağımsız olarak yapılan çalışmaların derinlemesine incelenip düzenlenmesi anlamına gelmektedir (Ültay, 2021). Bu çalışmada da öykü incelemeleri ilk kaynaktan oluşturularak sosyal sorunlar özelinde sistematik bir çalışma ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın bulgular kısmında öykülerden direkt alıntılar verilerek bu alıntılar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Öykülerin ilk kaynak olarak ele alınması, çalışmanın güvenilirliği açısından önem arz etmekte, konunun daha derin ve ayrıntılı olarak incelenmesini sağlamaktadır. Öykülerde işlenen sosyal meseleler sosyolojik karşılıklarıyla birlikte derinlemesine ele alınmış, sosyal sorunların teorilerine ilişkin bilgilendirmenin ardından öykülerdeki örnekler sunulmuştur.

Çağdaş Türk Öykücülüğü'nde 2000-2015 yılları arasında ikiden fazla öykü kitabı yayımlanmış, sosyal meselelere odaklanan kadın yazarların iki öykü kitabının ayrıntılı olarak ele alınmasıyla ortaya çıkan tez; sosyolojik açıdan; türk sosyal ve siyasi tarihinin edebi eserdeki yansımaları açısından bir kaynak olmakta, edebiyat özelinde de öykü ve kadın çalışmalarına katkı sağlamaktadır.

1.4. Araştırmanın Örneklemi: Çalışma genelinde incelenen kadın öykücüler yakın geçmişle sınırlandırılmıştır. Tarih olarak 2000- 2015 yıllarının seçilmesi tesadüfi değildir. Bu dönem, özellikle Türk Siyasi tarihinde yaşanan bir kırılma sürecine karşılık gelmektedir. Türkiye'de 2002 yılında değişen iktidarla birlikte toplumsal yapıda da önemli değişiklikler olmuştur. Siyasi iktidardaki değişimin sosyolojik yapıda yarattığı farklılıklar oldukça belirgindir. Bu dönemle birlikte islamcı- seküler ayrımı açıkça ortaya çıkmaktadır. Çalışma genelinde seçilen öykücülerde de bu ayrım net bir biçimde okunmakta, kadın yazarların tema tercihleri ve sosyal meselelere yaklaşımları da bu doğrultuda ilerlemektedir.

Türk Siyasi hayatında iktidar değişimiyle gelen dönüşümler ve bu dönüşümlerin toplumsal atmosferde yarattığı etkiler de çalışma kapsamında bu dönem öykülerinin incelenmesinde etkili olmuştur. Siyasi ve sosyolojik değişimin yanı sıra bu dönem,

kadın edebiyatçılar ve türk öyküsü için de önemli bir dönemdir. Kadın öykücülerin türk edebiyatında önemli bir yer bulması açısından incelenen tarih aralığı önemlidir. Özellikle bu dönemden itibaren öykücü kadınların sayısında ciddi bir artış yaşanmış, edebiyat dünyasında kadın öykücüler kendilerine belirgin bir alan açmışlardır. Bu çerçevede; öykülerinde sosyal meselelere odaklanan 2000- 2015 yılları arasında ikiden çok öykü kitabı yayımlanmış yazarlar araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda İkiden fazla öykü kitabı yayımlandığı hâlde araştırma kapsamına girmeyen, öykülerinde sosyal sorunları işlemeyen öykücüler tez dahilinde incelemeye alınmamıştır. İncelenen öykücüler: Ayfer Tunç, Ayşe Sarısayın, Cihan Aktaş, Fatma Barbarosoğlu, Gaye Boralıoğlu, Handan Acar Yıldız, İnci Aral, Jale Sancak, Leyla Ruhan Okyay, Mihriban İnan Karatepe, Müge İplikçi, Nalan Barbarosoğlu, Nezihe Meriç, Selvigül Kandoğmuş Şahin, Sema Kaygusuz, Sevinç Çokum, Sezer Ateş Ayvaz, Sibel Eraslan ve Yıldız Ramazanoğlu'dur.

İKİNCİ BÖLÜM

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ VE KURAMLAR

2.1. EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ NEDİR?

Edebi eserlerin sosyal bir olgu olarak incelenmesini sağlayan edebiyat sosyolojisi toplumsal olayların değerlendirilmesinde, insanın, toplumun, dönemin doğru okunmasında, edebiyatın gerekliliğini vurgulayarak sosyolojide önemli bir alan açmaktadır. Edebiyatın salt sanat yönünden ziyade sosyal yönünü de ortaya çıkaran bu alan toplum-edebiyat ilişkisinin altını çizirken bu ilişkideki karşılıklı etkileşimi, iki alan arasındaki bağın kuvvetini vurgular. Bu anlamda edebiyattan bağımsız bir toplum ya da toplumdan bağımsız bir edebiyattan bahsetmek mümkün değildir. “Bir toplumun reflekslerinin nasıl değiştiği saha araştırmasında görünmez. Ama edebiyat bunları anlatır. Edebiyatta bir cenaze töreni anlatılır ve bu sosyolojiyi kat kat aşan bir şeydir. Orada gördüğünüz detaylar size o toplumun geçmişine de geleceğine de ilişkin fikir verir. Dolayısıyla edebiyat okumadan sosyal bilimci olmak eksiktir” (Tunç, 2018). Bu çerçevede, sosyal bilimcilerin edebiyatla ilişki içinde olmaları, kendi alanlarına dair bilimsel gelişmeleri takip ederken edebi eserlerden de istifade etmeleri büyük önem taşımaktadır. Edebiyat Sosyolojisi bu noktada devreye giren çalışma alanlarından biridir.

Edebiyat Sosyolojisi çalışmalarının romanlar üzerinde yoğunlaşması, dünya genelinde yaşanan sosyal ve siyasi hâdiseler ve bu hâdiseler neticesinde romanın yeni bir tür olarak doğuşuyla birebir ilişkilidir. Girard’a göre “Edebi bir tür olarak roman, 19. Yüzyıldaki varoluşsal ve toplumsal hakikatin en büyük mekanizmasıdır” (Girard, 2001, s. 34). Büyük sosyal dönüşümler ve çalkantıların etkisiyle bir bilim olarak ortaya çıkan sosyoloji ile edebi tür olarak doğan romanın kesişimi edebiyat sosyolojisi çalışmalarının da daha çok romanlar üzerinden yapılmasının yolunu açmıştır. “Sosyoloji kendi alanını oluştururken insan ve toplum meselelerini ana uğraşı olarak kabul etmiştir. İnsan ve toplum dışında sosyoloji yapmanın imkânı bulunmamaktadır. Edebiyatın derdinin de insan ve toplum olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bundan hareketle edebiyatla sosyolojinin farklı iki disiplin olmalarına karşın toplumu anlama ekseninde birbirini destekledikleri söylenebilir” (Alver, 2012, s. 15) . Bu iki farklı alanın insan ve toplum çizgisinde buluşması edebiyat

sosyolojisini doğurmuş, bu alanların (edebiyat, sosyoloji) birbirinden bağımsız bir ilerleme sağlayamayacağını, sağlasa bile bu ilerlemenin her iki alan açısından da nitelikli bir gelişme kaydedemeyeceğini göstermiştir. Burada disiplinler arası çalışmanın gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Özellikle sosyal bilimlerde çalışma alanlarının çoğu zaman birbiriyle kesişmesi diğer alanları da anlamaya yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçevelerden biri olan “Edebiyat sosyolojisi; edebiyatı, üretim ve dolaşım şartlarına tabi olan ve değerlerle bir “dünya görüşü”yle ilişkili bir toplumsal faaliyet olarak görür. Dolayısıyla edebiyat sosyolojisi metin ile bağlam arasındaki ilişkilerin incelenmesini gerektirir” (Sapiro, 2019, s.20)

Escarpit’e göre edebi olgu temelde toplumsaldır. “Bir kitabın ne olduğunu bilmek onun nasıl okunmakta olduğunu bilinmesini gerektirir. Escarpit okumanın bağlantılı yapısını vurgularken özellikle de yazar, okuyucu ve metnin oluşturduğu üç ayaklı ilişkiye dikkat çeker. Bu üç ayaklı ilişki sosyolojik olanın keşfine giden önemli yollar açmaktadır” (Noble, 2012). Bu ilişkideki okur, yazar ve metin; edebiyat sosyolojisinin temel parametrelerini oluşturur. Edebiyat sosyolojisi çalışmasının temeli, edebi eserin metnin yaratıcısıyla (yazar) paralel okunması ve değerlendirilmesini gerektirir. Burada paralel okumadan kasıt; yazarın hayat hikâyesi, özgeçmişidir. Metinden hareketle yapılacak bir sosyoloji çalışmasında okurun, yazara dair bir temel oluşturması Escarpit’in bahsettiği nitelikli okumanın kapılarını açacaktır. “Düşüncenin evrensel bir yanı vardır. Özne ne kadar çabalarsa çabalasın düşünürken “kendine öğretilenin” veya “işlenenin” ötesine geçemez. Düşüncenin nesnel boyutu öznel boyutundan baskındır. Kişi asla şahsına münhasır düşünemez. En aykırı düşünce bile temele inildiğinde aslında “öğretilen” düşüncedir. (Yıldız, 2020, s. 20). Yazar çevresinden, geçmişinden, çocukluğundan ve biyografisinden bağımsız, bambaşka bir eser ortaya koyamaz, yeni bir düşünce ortaya koyarken bile yorumuyla kendine, özüne, özünü oluşturan çevreye dair okuyucuya ipuçları sunacaktır. Bu, edebi eserin sosyolojik arka planıyla ilişkisinin kaçınılmazlığını ortaya çıkarmaktadır.

Edebiyat- sosyoloji ilişkisinde eser, yazar ve dönem ilişkisinin yanında başka unsurlar da oldukça etkilidir. “Kültürel ürünler üzerinde ağırlığını hissettiren iki tip dışsal sınırlama vardır: *İdeolojik* ve *ekonomik*. Bir yanda devlet kurumları ve\veya

dinsel kurumlar vasıtasıyla üretimi kontrol altında tutan baskın ideoloji, diğer yanda piyasa” (Sapiro, 2019, s.50). Bu iki dışsal etkenin edebiyat üzerindeki hâkimiyeti tartışmasızdır. Toplumun baskın ideolojisine muhalif bir edebi eser yazılması mümkün olsa da yayımlanması ve yazıldığı dönemde insanlara ulaşması oldukça güçtür. Buna paralel olarak ekonomik anlamda bir güvence olmadan yazmak ve yazdıklarını yayımlatmak da mümkün değildir. Bu iki etkenin yazmaya, yazara ve dolayısıyla metne etkileri edebiyat sosyolojisi adına bir anlam ifade etmektedir. Edebiyat sosyolojisi çerçevesinde temel referans alanları dışında kalan yan alanlar da eserin üretim şartları, ekonomik, siyasi ve dini iktidarın edebiyatla ilişkisi, edebiyatın ideolojik kontrolleri, eserin basıldığı yayınevi gibi pek çok değişken önem arz etmektedir.

2.2. EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE KURAMLAR

Edebi metinler üzerinden bireysel ve toplumsal gözlemlerde bulunmanın tarihi iki yüzyıl kadar önceye dayanmaktadır. “Edebi metinleri biçimsel olarak irdeleme geleneği, bir edebiyat teorisi şekline kavuşmadan çok önceleri başlamış ve edebi eserlerin “*sosyal bir gerçeklik*” olarak incelenmesi yoluna gidilmiştir. Bu yaklaşımların büyük ölçüde XIX. Yüzyıl sosyoloji kuramlarının etkisinde gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu yaklaşımların ortak özelliği edebiyatı “çağının tanığı” ya da “belgesi” olarak görmektir” (Parla, 1990, s. 14). “Edebiyata sosyolojik açıdan yaklaşan XIX. Yüzyılın önemli düşünürleri, bütün toplumsal kurumları, iklim, coğrafya, ulusal özellikler gelenekler ve siyasi yapıyla bağlantılı bir biçimde açıklamaya çalışırlar” (Laurenson, 1972, s. 13).

Edebiyat ve hayatın bütünlüğü üzerine geliştirilen kuramların merkezinde daha çok Fransız düşünürler bulunmaktadır. Louis de Bonald’a göre edebiyat “*yaşanan çağa tutulan bir ayna*”dır. Ünlü Fransız Romancı Stendhal “Kırmızı ve Siyah”ta romanı “*Bir yol boyunca gezdirilen ayna*”ya benzetir. (Akt. Şan, 2012, s. 131). Bu ifadelerle göre edebi eser yazıldığı çağın, gezdirildiği yolların coğrafyasını, aile ilişkilerini, toplumsal yapısını, sınıf çatışmalarını en önemlisi insanı ve hayatı yansıtmaktadır. Yüzyıllar öncesinden toplumsal kurumlarla edebiyat arasındaki ilişkiyi çözmeye çalışan Madame de Stael “Dinin, âdetlerin, kanunların edebiyat üzerinde ne gibi tesiri olduğunu kendime hedef tuttum” (Stael, 1967, s. 1) ifadesiyle henüz edebiyat sosyolojisinin bir disiplin olarak kabul edilmediği zamanlardan önce edebiyat-toplum ilişkisini anlamlandırmaya çalışır. XIX. yüzyıl Düşünürlerinden Hippolyte Taine de edebi eser incelemelerinde üzerinde durulması gereken üç önemli başlıktan söz eder. Bunlar; ***İrk, çevre ve an*** dır. Çevre ve an aynı zamanda mekan ve zaman olarak da ifade edilebilir. Bu noktadan bakıldığında yazarın doğup büyüdüğü, içinde yaşadığı, eserini oluşturduğu ortamın (çevre), eserin yazıldığı dönemin, tarihin (zaman), ulusal özelliklerin yani yazarın milliyetinin (ırk) hep birlikte değerlendirilmesi eseri anlamada büyük önem taşımaktadır.

Edebiyat-Toplum ilişkisi XIX.yüzyıl’ın sonlarına doğru Hermeneutiğin kurucusu kabul edilen Dilthey’in alanına girmiştir. Onun odaklandığı alan tarih ve

özellikle kültür tarihi olsa da Dilthey sanat konularından da uzak durmamıştır. Sanat ya da edebiyat eserinde ifade edilen içerik, bir kültürü ve tarihi dönemi kavramada oldukça önemlidir. Bu anlayış Dilthey'in hermeneutik bakış açısı ile yakından ilgilidir. (Özlem, 1998). Dilthey'in bu anlayışı aslında edebiyat sosyolojisi adına o döneme kadar söylenen teorilerden farklı değildir. Onun savundukları da kendinden önce söylenenlerle bütünleşir niteliktedir. Dilthey sanat ve toplum arasındaki ilişkiyi şu cümleleriyle açıklamaya devam eder; “Sanat yaşamayı anlamanın organonudur. Çünkü o yaşamdan beslenir ve onu temsil etmeye çalışır” (Dilthey, 1999, s. 44). Hayatla edebiyatı bütünleştiren Dilthey'in bu anlayışı diğer kuramlarla örtüşmektedir.

Edebiyat Sosyolojisi teorisinin önemli bir bölümünü Marksist Teori oluşturur. Marks ve Engels'in sanat ve edebiyata dair ilgileri aşikârdır ancak bu ilgi bir kuram oluşturma boyutuna gelememiştir. “Marks Kapital'i bitirdikten sonra Balzac üzerine bir çalışma planlamışsa da bunu gerçekleştirememiştir. Bu şekilde başka birçok alanda söylenmiş sistemli sözler bırakmış olmalarına rağmen onların sanat ve edebiyata ilişkin kapsamlı bir miras bırakmadıkları görülür.” (Belge, 1997, s. 29). “Marks'ın edebiyat anlayışının can alıcı yanı biçim, yapı ve estetik yönlerine değil özelde “karakter”e dikkat etmesidir. Edebi eserin karakterlerini toplumsal, tarihsel bağlama yerleştirip yeniden okumayı denemektedir” (Alver, 2012, s. 297).

Marksizmden esinlenen edebiyat sosyolojisi anlayışının iki farklı yolu vardır: Eserlerin analizine odaklanan birinci yöntem Balzac ve Fransız Realizmi'nin izinden giderek edebi biçimler ile bu biçimlerin içine doğduğu toplumsal durumlar arasındaki ilişkilere kolektif bilincin aracılığından geçen ilişkilere kafa yormuştur. Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nde karşımıza çıkan ikinci yöntemde ise eserlerin toplumsal üretim ve kabul şartları konu edilmiştir (Mattelart, 2008). “Engels ve onun çağdaşları Lukacs, Goldmann ve Frankfurt Okulu düşünürlerine göre iyi edebiyat toplumsal gerçeği yorumlayarak gösteren, yazarın politik görüşünün dayatılmadığı, bir kurgu içerisinde toplumsal gerçekliği yeniden biçimlendiren bir yapı içinde şekillenmelidir” (Şan, 2012, s. 138). Marksist teoride özellikle vurgulanmaya çalışılan edebi eserdeki sosyal, siyasi gerçeklerin yansıtılırken özel bir yorumla harmanlanması gerekliliğidir.

Marksist düşünürlerden Plehanov’a göre “Sanat ürünleri, toplumsal ilişkilerden doğan olgu ya da olaylardır. Toplumsal ilişkilerin değişmesiyle insanların estetik beğenileri ve dolayısıyla sanatçıların eserleri de değişir. Sınıflara bölünmüş bir toplumda belirli bir döneme özgü zevkler çoğunlukla bu toplumu oluşturan sınıflara göre değişir” (Freville, 1991, s. 47) Plehanov’a göre “Edebiyat inceleyicisinin ilk işi incelediği eserin sosyolojik karşılığını gösterebilmesidir. Eserin edebiyat dilinde sosyoloji diline çevrilmesi zaruridir. Bunun yanında sosyoloji de estetiğe kapılarını açmalıdır” (Plehanov, 1987, s. 11). Onun bu görüşleri daha sonra Sovyetler Birliği’nde “*toplumcu gerçeklik*” anlayışının temeli olmuş, Ünlü yazar Maksim Gorki de bu ifadenin isim babası ve en önemli teorisyenlerinden biri olmuştur. (Fischer, 1995).

Marksist Teorinin bir diğer toplumcu gerçekçi kuramcılarından Lukacs’a göre yazar içinde yaşadığı toplumun ve dönemin içyapısını ve dinamiğini kavrayarak, o dönem için tipik olanı belirlemelidir. Dolayısıyla bir eserin değeri sosyal gerçekliği yansıtırken “*tipik*” olanı yakaladığı oranda değer kazanacaktır. (Lukacs, 1986). “Büyük gerçekçi yazarların yarattığı tipler yaratıcılarının imgeleminde bir kez kavrandıktan sonra kendine özgü bir yaşam sürdürürler; gelişlerini gidişlerini, gelişimlerini, alinyazılarını kendi toplumsal bireysel varlıklarının iç dinamiği belirler. Yarattığı tiplerin evrimini kendi istemine göre yöneten bir yazar hakiki bir gerçekçi değildir, gerçekten iyi bir yazar bile değildir.” (Lukacs, 1986, s. 20) ifadesiyle nitelikli eseri ve yazarı tarif eden Lukacs “*Roman Kuramı*” adlı eserinde edebiyat kuramı çalışmalarını aktarır. Diğer yansıtmacı kuramcılar gibi sanat ve edebiyatın toplumun dinamiği ile paralel olması gerektiğini savunur.

Çalışmalarını Lukacs’ın çalışmalarına dayandıran Fransız eleştirmen Goldmann *Roman Sosyolojisi* adlı eserinin ilk sayfasında “Kültürel yaratının gerçek nesnelerinin izole olmuş bireyler değil sosyal gruplar olduğunu düşünüyorum” (Goldmann, 2005, s. 13) ifadesini kullanır. Ona göre toplumla edebi eserler arasında diğer yansıtmacı kuramcıların ifade ettiği gibi bir ayna yansıması yoktur. Bu anlamda diğer kuramcılardan ayrılan Goldmann “Edebiyat eserlerinin oluşumunun toplumsal ve ideolojik yapıyla ilintili olmakla birlikte bu ilişkinin mekanist bir yapı içinde gelişmediğini savunur. Birey, aşkın özneyi tüm insan etkinliklerinde olduğu gibi edebi yaratının da merkezine alan bir yaklaşımın sonucu olarak edebi eserlerin

de karmaşık bir ilişki içinde anlamlandırılması gerektiğine işaret eder. Goldmann'ın *anlama* olarak adlandırdığı bu aşamadan sonra *açıklama* aşamasına geçilmektedir” (Şan, 2012, s. 146). Goldmann bir edebi eserin çözümlenmesinde önceliği her ne kadar eser yaratıcısının ideolojisine ve toplumsal koşullara verse de aslolanın edebi eseri karmaşık bir ilişki içinde yorumlamak olduğuna inanır. Dolayısıyla bir metin tek bir değişkenle çözümlenemez. Farklı birçok etkenin bir araya gelmesiyle edebi eser hakkında doğru bir çözümleme yapılabilir. Özetle Goldmann'ın edebiyat toplum anlayışı kendisinin şu cümlesiyle ifade edilebilir; Edebiyat farklı seviyelerde bir dünya görüşünün anlatımıdır, dünya görüşleri de kişisel değil toplumsal olgulardır. (Goldmann, 2005).

Marksist edebiyat sosyolojisi, Althusser'e kadar genel itibariyle edebiyatı toplumun bir yansıması olarak okur. Ancak Althusser bu konuya yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. *İdeoloji* kuramında Althusser'in bu konudaki düşüncesi şu şekilde özetlenmektedir. “ Edebiyat ideolojinin doğrudan yansıması değildir. Edebiyat hayatı yansıtmakla kalmaz. Onu bize belli bir mesafeden dışarıdan göstererek ona bir görünürlük kazandırır. Edebiyat ideolojiyi hammadde olarak kullanan, onu kendine özgü yollardan işleyip dönüştürerek yeni bir ürün veren bir pratiktir. Bu bakımdan edebiyatı salt yansıtıcı bir ayna olarak görmek yanlıştır. Edebiyat üretimdir. Ürettiği şey de “dönüştürülmüş” görünürlük kazanmış ve dolayısıyla kendini ele vermiş bir ideolojidir (Moran, 2001, s. 66). Althusser edebiyat kuramcıları içinde seleflerinden farklı bir yöne dikkatleri çekerek edebiyatın sadece ayna görevi çerçevesinde değerlendirilmesinin yanıltıcı bir tez olduğunu iddia etmiş ve ideolojik dayatma misyonunun altını çizmiştir

Eleştiri kuramını oluştururken Althusser'in kuramından etkilenen bir diğer Fransız Marksist Pierre Macherey'dir. “Macherey'in eleştiri kuramının temelinde edebiyat ve ideoloji ilişkisi ve etkileşimi yer almaktadır. Macherey edebiyat eserinin en başta kurgusal olma özelliğine vurgu yapar. Eser bir ideolojinin açıklanması yahut yazarın biyografisi, aynası şeklinde görülmez” (Alver, 2012, s. 299). Metin sosyolojik bağlamda incelenirken yazarın biyografisi ve toplumsal atmosfer değerlendirilir ancak metnin neticede bir kurgu olduğu göz ardı edilmemelidir. Eserin kurgu olması demek yazarın tamamen toplumsal bağlamdan sıyrılacağı anlamına da gelmez. Bu noktadaki ince çizgi edebiyat sosyolojisi çalışmalarında

Goldmann'ın kuramını yeniden hatırlatmaktadır. Nitelikli çözümlemeler pek çok parametre gözetilerek, karmaşık bir ilişki içinde yorumlanarak yapılır.

Edebiyat Sosyolojisine dair kuramlar geliştiren bir diğer önemli grup ise Frankfurt Okulu'dur. Bu teorisyenlere göre sanat toplum gerçekliğiyle birebir aynı olamaz. Sanat ve edebiyat başka bir gerçekliği üretme amacıyla olmalıdır. Sanat toplumsal gerçekliği yansıtmayacak, tersine toplum gerçeği için örnek oluşturarak ona yol gösterecektir. "Sanat, toplumsallığını içinde bulunduğu toplumu yansıtarak değil onun içinde özerkliğini koruyarak ve onu sorgulama potansiyelini canlı tutarak kazanacaktır" (Dellaloğlu, 2001, s. 52). Frankfurt Okulu'nun bu anlayışında topluma yönelik bir eğilim ve diğer kuramların tersine bir yönelim söz konusudur. Bunun yanında Frankfurt Okulu sanatı bir "umut" olarak görmektedir. Sanatın kültür endüstrisi ve burjuva sınıfının elinde bir körleştirme aracı olduğunu iddia eden teorisyenler Gerçek sanatın ancak hakim iktidara (statükoya) direnmekle yeniden üretilbileceğini savunurlar. (Alver, 2012)

Edebiyat Sosyolojisi çerçevesinde zikredilmesi gereken önemli akımlardan biri de Postmodernizmdir. Sanatta ve edebiyatta postmodernizm, akıl ve nesnelliği rafa kaldırarak özneye ve metnin kendisine odaklanır. Özellikle metindeki boşluklar ve satır aralarını anlamlandırmaya çalışan bu anlayışa göre aslolan şey belirsizlik ve çokselseliliktir. "Postmodern edebiyat kuramcıları dilin sınırlayıcı, çarpıtıcı ve şartlandırıcı yöntemlerinden ve politik baskısından kurtulmanın, bunun yerine suskunluğun ve boşluğun edebi esere egemen olması gerektiği görüşünde birleşmektedirler. Bu suskunluk onlara göre akıl, toplum ve tarihten uzaklaşma imkânı taşımaktadır" (Şan, 2012, s. 157) Edebiyat üzerinden insana, topluma, hayata dair mesajlar verilmesini reddeden postmodernizm için kıymetli olan okuyucudur. Okuyucuya yön verme gayesinden uzakta, metnin okuyucunun sonsuz zihninde anlam bulacağını savunan postmodernistler; edebiyat toplum ilişkisindeki metin, yazar, okur üçgeninde merkeze okuru koyarak, kilit noktanın "okuyucu zihni" olduğunu vurgular. Postmodern edebiyatla birlikte gerçekçilik anlayışı silikleşmeye başlamış, edebiyattan beklenen toplumu ahlaki anlamda dönüştürme misyonu da kesin olarak reddedilmiştir. Postmodernizmden önce pek çok kuramcı tarafından merkeze konulan toplumcu gerçekçi anlayış yerini bu anlayışı tersine çeviren daha sorgulayıcı ve anarşist bir tavra bırakmıştır.

Edebiyat Sosyolojisi Kuramcılarını edebiyat-toplum ilişkisini yorumlarken genellikle tek boyutla sınırlı kalmış pek çok değişkeni göz ardı etmiştir. Marksist teorisyenler daha çok metin odaklı bir incelemeye giderken, Postmodern anlayış ise yazara, onun biyografisine ve metne dair gözetilmesi gereken pek çok veriyi saf dışı bırakmış, anlamlandırmayı genişlettiğini iddia ederken aslında bu boyutuyla eksik bir tablo çizmişlerdir. Yansıtmacı kuram edebî eseri toplumun içinden bir ayna olarak tarif ederken edebî eserin toplumu etkileme boyutunu göz ardı etmiş, edebiyat-insan ilişkisindeki etkileşimdeki karşılıklılığı ihmal etmiştir. Eksikler ve ihmallere rağmen edebiyat sosyolojisi özelinde geliştirilen kuramlar alanın gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Marksist Teori, Frankfurt Okulu, Postmodernizm gibi adı zikredilen kuramların ve kuramcılarının katkıları büyüktür.

Özetle; edebiyat sosyolojisi çerçevesinde gelişen kuramlar tek tek ele alındığında her birinin açıklamakta eksik bıraktığı bir boyut ortaya çıkmaktadır. Ancak kuramlara bir bütün olarak bakıldığında; edebiyat- hayat ilişkisini açıklarken ilk günden bugüne her kuramın, bu ilişki üzerine olan vurguları değişmemektedir. Nitelikli bir edebiyat sosyolojisi çalışmasında sadece yazar ya da sadece okuyucu değil, metin, toplumsal atmosfer, hâkim iktidar ve ekonomi, piyasa, yazılanlar ve yazılmayanlar, dünya görüşü, edebiyatın ideolojik kontrolü, sosyolojik bir gözle yazarlık mesleği ve neticede edebî eserin bir kurmaca olduğu gerçeği birlikte değerlendirilerek ele alınmalı, karmaşık gibi duran ancak bütünsel bakıldığında doğru okunabilecek değişkenlerle birlikte bir edebiyat sosyolojisi ortaya çıkarılmalıdır.

Dijitalleşen dünyada her şey her an değişebilmektedir. Her şeyin takip edilemeyecek çabuklukta değiştiği bu zamanda değişimin hızıyla orantılı olarak toplumsal değişimler de oldukça hızlı olmaktadır. Bu çerçevede yeni sosyolojik meseleler karşısında yeni kuramların geliştirilmesi de mümkün hatta zorunlu görünmektedir. Değişen toplumsal atmosfer edebiyat dünyasını da kendine benzetirken, doğacak yeni dijital meselelerin edebiyat sosyolojisindeki yansımaları da bu çerçevede olacaktır.

2.3. TÜRKİYE’DE TOPLUM- EDEBİYAT İLİŞKİLERİ VE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİNİN TARİHİ SÜRECİ

Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de edebiyat sosyolojisi çalışmaları genellikle romanların içerikleri üzerinden ilerlemekte, bir edebi eser üzerinden yapılan içerik incelemeleri edebiyat sosyolojisi çalışması olarak kabul edilmektedir. Dünya genelinde sosyolojinin kurumsal bir kimlik kazanması, Türkiye’de sosyolojinin doğuşu ve bu yönde yapılan çalışmalarla aynı döneme karşılık gelmekte, edebiyat dünyasına baktığımızda ise eserlerin batılı ve modern bir karaktere bürünmesi bu süreci edebiyat sosyolojisi açısından anlamlı kılmaktadır. “Türkiye’de edebiyat sosyolojisinin gelişim sürecini açıklamak sosyolojinin ve edebiyatın oluşum koşullarını ve tarihsel çizgisini ortaya çıkarmakla mümkündür”. Toplumsal yapıya dair gelişme ve değişimlerin yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan eserler okuyucuya geçmişten bilgiler verirken günümüze ve geleceğe dair de bazı ipuçları sunmaktadır. Bu çerçevede Batılılaşma süreci eserleri doğru okunması gereken bir taşıyıcı konumundadır.

Türkiye’de edebiyat sosyolojisi çalışmaları için Tanzimat ve modernleşme süreci kilit dönem kabul edilse de edebiyatın özellikle siyasi ve sosyal hayatla ilişkisini ortaya koymak ve farklı edebi türlerin toplumla bağını göstermek ve örneklemek açısından Osmanlı Dönemi’nden de bahsederek edebi eser ve dönem arasındaki ilişkiyi değerlendirmek faydalı olacaktır. Bu açıdan tez çerçevesinde yapılan dönemlendirme: Osmanlı Dönemi, Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi, 1950-1980 Demokrat Parti ve Darbeler Dönemi, 1980-1990 Edebiyatta Postmodern Dönem ve 2000 Sonrası Edebiyatta ve Öyküde Değişimler şeklinde yapılmıştır.

2.3.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren ilk yüzyıllarda siyasi ve askeri alanda olduğu kadar ilmi ve felsefi anlamda da oldukça gelişmişti. Sonraki dönemlerde devletin bu alanlardaki istikrar sıkıntısı ve dünyadaki hızlı ilerleyişi takip edemeyişiyile ilk süreçteki yükselen çizgi korunamamış ve devlet Batı’daki ilerleyişi seyretmek durumunda kalmıştır. İlmi anlamdaki bu gerileme birbirini tetiklemiş, özellikle müspet ilimler çerçevesindeki kapalılık felsefi alandaki gelişmeleri de

engellemiştir. Bu durum Osmanlı'nın duraklama döneminden itibaren Batı'nın çizgisini gözden geçirmesine yol açmış, devletin bir zamanlar hakim olduğu yerler karşısında artık söz sahibi olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nin İktisadi zihniyetinin temellerinin toplumsal etkilerine odaklanan Ülgener'e göre "Osmanlı toplumu belli bir dönemden sonra ortaçağlaşmış bir toplum haline gelmiştir. Ekonomik gerilemenin ve yoksunluğun asıl sebebi insanın meydana getirdiği ahlâk ve zihniyette aranmalıdır" (Ülgener, 1981).

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan önce kültür ve sanat anlayışı oldukça gelişmişti. Mimari, süsleme sanatları, resim (minyatür) ve edebiyat alanında öncü eserler ve tarzlar ortaya çıkmıştır. Sanatçıların bu eserleri hakkında günümüzde dahi yeni özellikler keşfedilmekte hâlihazırda bu eserler ve isimler çağdaşlarına yol göstermeye devam etmektedir. Osmanlı Devleti'nde edebiyat denince akla gelen ilk tür şiirdir. Şiir hem saray ahalisi hem de halk tarafından karşılık bulan bir türdür. Osmanlı Hükümet sisteminde padişahın mülkün sahibi olması sanatta da kendini göstermiştir. Padişahların toplumun aydın tabakasını, âlimleri ve şairleri himayesine alması, sarayın şiire ve şairlere verdiği ehemmiyeti ortaya koymaktadır. Fatih Sultan Mehmet ve Sadrazam Mahmut Paşa'nın âlimlere ve şairlere maaş bağlaması sonucu "ulema-yı rûsum" adında bir fikir adamı zümresi yetişmiştir Bu usûl ile edebiyat ve düşünce dünyası, hürlük ve yaratıcılığını kaybetmiştir. Ancak iki kuşak sonra Kanuni döneminde bu dilin büyük ustaları yetişmiştir. Bu devirde Türk şiirinin iki zirvesi Fuzulî ve Bakî' dir" (Ülken, 2014). Türk edebiyatında büyük şairlerin ortaya çıkmasında divan sahibi şair hükümdarların etkisi de büyüktür. Siyasi ve askeri başarılarıyla ünlü Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman gibi pek çok padişahın mahlaslar kullanarak şiirler yazdıkları bilinmektedir. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın divan şairleriyle kıyaslanacak nitelikte şiirleri bulunmaktadır.

Osmanlı edebiyatında kasideler özellikle saray, iktidar açısından büyük önem taşımaktadır. Padişahların şairleri istihdamı karşısında şairlerin de padişahlara çoğu zaman teşekkür mahiyetinde kasideler yazdıkları bilinmektedir. "Klasik şairler sundukları kasidelerin karşılığında maddi ve manevi kazançlar elde etmekte, kimi zaman da önemli mevkilere getirilmektedirler. Sanatçının eseriyle devlet erkânı

tarafından itibar görmesi ve eserine karşılık mükafatlandırılması sanat çevresinde prestijini artırmaktadır. Bu duruma temel sağlayan ise şairin yeteneği ile kendine duyduğu güvendir (Çolak-Hilooğlu, 2010, s. 97). “Doğu edebiyatı geleneğinde şairlerin kendilerini sanatsal ve prestij yönünden var etmelerinin yolu her şeyden önce himaye edilmelerinden geçmekteydi. Bir şair için en büyük iltifat padişahın muhasibi yani özel yaşamına ortak yaptığı danışmanı ve sırdaşı olmaktı” (İnalçık, 2019, s. 25).

Divan şiirinde yazılan kasidelerin edebiyat sosyolojisi bağlamında değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli boyutu sosyal hayata dair konuların sıklıkla işlenmesiyle alakalıdır. “Divan edebiyatı her ne kadar Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle gelişmiş ve bu kültürlerin ortak değerlerini işlemişse de Osmanlı Coğrafyasının tarihi, toplumsal, kültürel, özelliklerinden de yoksun değildir. Geliştiği toplumun gerçeklerini, sosyal olayları, sorunları ve kültürel meseleleri kimi zaman realist kimi zaman romantik bir dille yansıtmıştır. Divan şiirine bu açıdan bakıldığında onun gerçekle ilgisinin olmadığı, toplumsal sorunlara değinmediği, milli kültür ve zevke yabancı olduğu yolundaki eleştirilerin gerçeği yansıtmadığı görülecektir.” (Çetinkaya, 2009, s. 48). Pek çok divan şiiri incelendiğinde beyitlerde işlenen konuların dönemin sosyal yapısına ve kültür tarihine dair belge niteliğinde ipuçları taşıdığı görülmektedir. Örneğin 15. Yüzyıl şairlerinden Necatî’nin arpa kıtlığına dair yazdığı bir beyit dönemin sosyal hayatıyla alakalı bir meseleyi yansıtmaları bakımından kıymetli yüzlerce eserin bir örneğidir;

“*Qanı ol yâr-i mihribân arpa Şayruya şihhat ata cân arpa*”

(*O şefkatli, sevgi dolu sevgiliye benzeyen, hastaya sağlık, ata can olan arpa nerede?*)

“*Ğalibâ çāha düşdi Yūsufvār Ol aziz-i cihān olan arpa*”

(*O dünyanın kıymetlisi olan arpa galiba Yusuf gibi kuyuya düştü.*)” (Çetinkaya, 2009, s. 49)

Başka bir 17. Yüzyıl Divan Şairi Kavsî’nin beyitlerinde sosyal hayata dair yansımalar şu şekildedir;

“*Hayâlün sîne de gönüm ayag altındadır sâkî*

Bu beyitte ise Türk kültürünün önemli geleneklerinden misafirperverlik ifade edilmiştir. “Şair beyitte sevgilinin kendisini değil hayalini bile çok değerli bir konuk olarak sinesinde ağırlamıştır. Kendi gönlünün yeri ise ev sahibi olarak ayaklar altıdır” (Çakır, 2011, s. 112). Bu beyitler edebi türler arasında sadece nesirde değil nazımda da toplumsal hayata dair izler bulunabileceğini örneklemektedir.

Osmanlı Devletinde şiir kültürüne ek olarak halk hikâyeleri de zikredilmesi gereken önemli bir türdür. “ Türk halk hikâyeleri zaman seyri ve coğrafi mekân içinde efsane, masal, menkıbe, destan vb. mahsullerle beslenerek dini içtimai hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserler olmuşlardır” (Elçin, 2019, s. 444). Kahramanlık hikâyelerinin, masalların ve menkıbelerin konu, kaynak ya da biçim hangi yönden bakılırsa bakılsın o çevreye, insanlara ve toplum yapısına olan benzerlikleri açıkça okunabilecektir. Savaşların topraklar tüfeklerle yapıldığı, özellikle erkeklerin yaşam içerisinde günümüze kıyasla fiziksel güçlerini çok daha fazla kullanmalarının kahramanlık hikâyeleriyle örtüşmesi gibi uzun hikâye biçimi de sözlü anlatımın gelişmişliği ile paralellik taşımaktadır.

2.3.2. Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi

Toplumsal değişimlerin edebi türle olan ilişkisinin doğru okunması hem sosyolojinin temel konularından toplumsal değişimin anlaşılmasında hem de edebi eserin kaynak niteliğinin vurgulanması açısından oldukça önemlidir. Tarihin her döneminde edebi eser ve eserin yazıldığı şartlar ile ilişkisi oldukça belirgindir. Ancak bu ilişkinin okunması çoğu zaman ihmal edilmiş romana, öyküye salt kurmaca gözüyle bakılmıştır. Osmanlı’nın son dönem romanları da özellikle tarihsel süreçteki değişimleri yansıtmaları bakımından büyük bir hazineyi içinde barındırmasına rağmen yeterince incelenmiş değildir. “Osmanlı romanı Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış bir kaynaktır, oysa birçok roman yazıldıkları zamana ait İstanbul seçkin çevrelerinin durumları hakkında bize önemli bilgiler verir. Bu kaynaklar ayrıca Osmanlı aydınlarının sosyal değişimin getirdiği sorunlara nasıl yaklaştıklarını da belgeler” (Mardin, 1991, s. 32). Ahmet Mithat, Namık Kemal bu

isimlerin en önemli örnekleri arasında sayılabilir. O dönemin romanları incelendiğinde Batılılaşmaya dair belge niteliğinde kayıtlara ulaşılmaktadır. Bu eserler o döneme ait bürokratik ve sosyal ortamı romanın satır aralarında metnin edebi kıymetini de düşürmeden yansıtır. Örneğin Ahmet Mithat Efendi'nin Felatun Bey ve Rakım Efendi'sinde Felatun Bey tasviri üzerinden yanlış Batılılaşmayı okuruz. Yazar bunu direkt vermez. Karakterin çok kültürlü, bilgiç tavırları ile Batı'ya uyum sağlamaya çalışırken yaşadığı kimlik bunalımından okuyucu bunu çıkarır. Sosyoloji- edebiyat ilişkisindeki önemli noktalardan biri de eserdeki bu satır aralarıdır. Yazarın konu tercihi ve bu konu çerçevesinde vurgulamaya çalıştıkları ile birlikte metnin arasına gizlenmiş noktalar birlikte değerlendirilerek edebiyat sosyolojisi açısından anlamlı bir sonuca ulaşılabilir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren içinde bulunduğu Batılılaşma dalgası Türkiye'nin kuruluş sürecinde de oldukça etkili olmuştur. Bu sancılı dönem “modernleşme” kavramıyla özetlenmekle beraber, sürecin toplumsal, bireysel ve kültürel manâda yarattığı kırılmaların etkileri uzun yıllar devam etmiştir. Bu dönem Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisinin tarihi gelişimi açısından önemli kırılmaların yaşandığı bir süreçtir. Türkiye’de gerek modern anlamda öykünün gerekse romanın doğuşu bu döneme rastlar. Nesir geleneğinin başka bir boyutta varlık kazandığı bu dönem hem Türk Edebiyatı açısından hem de bu türlerin yaşanan sosyolojik hadiselerle bağlamı açısından önem arz etmektedir.

Bir doğu geleneği olan masal anlatma kültürü ve Osmanlı'daki şiir kültürüne ek olarak Tanzimat'la birlikte yeni bir anlatma biçimi olarak nesir ortaya çıkmıştır. Nesir özelinde de roman yeni bir tür olarak doğmuş ve gelişim göstermiştir. Bu dönemle birlikte okunması gereken romanın doğuş süreci, modernleşmenin önemli bir parçasıdır. Edebiyat sosyolojisi kapsamındaki çalışmaların da bu dönemde roman üzerinden olmasının başlıca sebebi budur. “Türk romanı doğuş anından itibaren yerel geleneklerin etkisinden yalıtılarak kurulmuştur. Modern Türk romanının gelişmesi tartışmaları Türk klasik ve halk geleneklerindeki mevcut anlatı formlarını büyük ölçüde görmezlikten gelerek Batı etkisine odaklanmış durumdadır” (Evin, 2004, s. 17). Tanzimat döneminin ünlü yazarlarından Namık Kemal geleneksel anlatı ve roman arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır: “ Eski eserlerde İbret Nüma,

Muhayyelat, Aslı ile Kerem gibi birtakım hikâyeler vardı. Fakat geleneksel kütüphanemizde mevcut olan birkaç tercümeden anlaşılacağı üzere romandan maksat; geçmemişse bile geçmesi imkân dâhilinde olan bir olayı ahlâk, âdetler, hisler ve ihtimallere dayanan her türlü tafsilatıyla beraber tasvir etmektir” (Evin, 2004). Kemal’in romanı tarifindeki bu ifadeler (âdetler ve ahlâk) direkt toplumla, toplumsalla ilişkisi bakımından edebiyatın sosyal ayağına göndermede bulunmaktadır.

Dünya üzerinde gücünü yitiren Osmanlı Devleti Tanzimat süreciyle beraber yeni politikalar denemeye başlamıştır. Dünyadaki egemen gücün Batı’ya kaymasıyla birlikte Osmanlı’nın bir zamanlar lider olduğu Batı karşısında yitirdiği hâkimiyeti çoğu zaman makul kararlar almasını engellemiş, ülkenin dokusuna uymayacak politikalar toplum genelinde uygulanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti öncelikle Batı’nın askeri anlamda gücünü kabul etmiştir. “Batı’nın askeri kuruluşlarından örnek alma çabaları I. Mahmut (1730-1754), I. Abdulhamit (1774-1789) ve özellikle III. Selim (1789-1807) zamanında hızlanmış fakat geleneksel Osmanlı kültürünün tepkisi ve geçimleri tehlikeye girenlerin birleşen akımlarıyla bir daha sekteye uğratılmıştır” (Mardin,1991, s. 13). Ancak Tanzimat’la birlikte batılılaşma politikası hem devlet hem de toplum içinde hissedilir hale gelmiştir. “Tanzimat’ın Mustafa Reşit Paşa ve onu izleyen Ali Paşa ve Fuat Paşa gibi kurucuları Batı’nın askeri ve idari yapısını Osmanlı İmparatorluğuna aktarırken Batı’nın günlük kültürü de ikinci defa etkin bir biçimde imparatorluğa girmiştir. Giyim, ev eşyası paranın kullanılışı, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler “Avrupalı” olmuştur.” (Mardin, 1991, s. 14).

Batılılaşma siyasetinin izlenmesiyle paralel gelişen Batı aktarmacılığı ülkede yerel düşüncenin gelişmesini; tarih ve kültürle olan bağların koparılması da öze dair bir fikriyatın oluşumunu engellemiştir. Türk modernleşmesi sürecinde karşılaşılan bu engellerin doğurduğu değişiklikler Yeni Türkiye Devleti’nin kurulması sürecinde de büyük etkiler bırakmıştır. Bu süreçteki inkılaplardan özellikle harf inkılabı, tekke ve zaviyelerin kapatılması tarihe, kültüre, milli değerlere ve dine dair sil baştan politikalar yaratılması hem o süreçte hem de sonrasında birçok sıkıntılar yaratmıştır. “Öz itibarıyla edebiyatta bir devrim kabul edilen harf inkılabı üzerinden Osmanlı’nın kültürel izleri silinmeye çalışılmış, yeni cumhuriyetin arzu ettiği modernleşme talebi

Latin alfabesi üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır” (Çağan, 2004, s. 82). Toplumun kültürünün ve tarihinin yok sayıldığı, toplumsal sorunların bize ait olmayan düşünce biçimleriyle çözülmeye çalışıldığı bir zamanda ortaya çıkan yeni çözümler üretme çabası da Batı kaynaklı olmuştur. Bu atmosfer ve zihniyetin etkisiyle aydın çevre de bu düşünce yapısından etkilenmiştir. Bir taraftan gelişen Batı karşısında yerellikten kopmayı salık veren ekoller ortaya çıkarken diğer taraftan aslımıza, yerelliğimize sahip çıkarak ayakta kalabileceğimizi savunan milli ekoller ortaya çıkmıştır.

Bu ekollerle de paralel olarak özellikle edebiyat sosyolojisi çerçevesinde düşünüldüğünde dönemi anlamak için Türkiye’de Sosyolojinin kurucularından Ziya Gökalp adı zikredilmesi gereken isimlerden biridir. 19. Yüzyıl’da Fransa’da toplumsal ve siyasal sorunları bastırmak amacıyla Sosyolojinin Comte zihniyetiyle kimlik kazanmaya başladığı dönemin paralelinde Türkiye’de Gökalp tarafından ilk sosyoloji kürsüsü kurulmuştur. Gökalp aynı dönemde İttihat ve Terakki Partisi bünyesinde siyasette aktif bir şekilde rol almaya başlamıştır. Siyasi kimliğini ortaya koyduğu partinin adı ve benimsediği (“düzen ve ilerleme”) anlayış arasındaki bağlantı da açıktır. “Türkiye’de Sosyolojinin kurumsallaşması süreci resmi ideolojinin en temel kavramı olan ilerleme fikriyle aynı anda olmuştur. Fransa’da yeni bir düzen anlayışında olan Comte’un öncülüğünde gelişen sosyoloji anlayışı Türkiye’de de ilerlemeci düzen anlayışı çerçevesinde örgütlenme olanağına kavuşmuştur” (Erdoğan, 2012, s. 218). Gökalp’in sosyoloji anlayışını etkileyen en önemli isimlerden biri de elbette Durkheim’dır. Gökalp kolektivizm anlayışı çerçevesinde Durkheim’ın toplum kavramını ulus olarak uyarlamıştır. Fikirlerinin ana zembereğinde mevcut üç akımı (Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak) birleştirmeyi hedefleyen Gökalp böylece üyesi olduğu İttihat ve Terakki Partisi genelinde bu çerçevede bir fikir oluşturma amacını taşımaktadır. Gökalp’in fikir sistemini açıklamak için yaptığı sürekli çabalar az bir konuda belirli bir istikamet tutturmuştur. O fikirlerini imparatorluğun değişen şartlarına uydurmak durumunda kalmıştır (Karpaz, 2009b). Bu anlayışla paralel olarak değişen koşullar çerçevesinde fikirlerini güncelleyen Gökalp’in köy politikalarına dair görüşleri de bu

doğrultudur. O dönemdeki köylü nüfustaki çoğunluk, geliştirilen köy politikalarına yansımış, bu politikalar da netice itibarıyla edebi metinlerde karşılık bulmuştur.

Toplumun nüfusunun yaklaşık yüzde sekseninin çiftçilikle uğraşması, köy ve kasabalarda yaşaması sebebiyle küçük yerleşim yerlerine ve köylüye dair politikalar geliştirilmiştir. “Köylülük” Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında zihniyet anlamında Batı karşısında geri kalmayı ifade etmektedir. “Köylü Zihniyeti”ni medenileştirme amacı ve köy üzerinde düşünmeye çalışan aydın düşüncesinin etkileri bu süreçte edebiyat dünyasında romanlara önemli ölçüde yansımıştır. Nâbizâde Nazım’ın “*Karabibik*” ve Samipaşazade Sezai’nin “*Sergüzeşt*”i köy yaşamını anlatan Tanzimat dönemi ilk eserlerindendir. Bu döneme paralel olarak Türk Sosyolojisi’nde köylere yönelik araştırmaların arttığı da açıkça gözlenmektedir. Özellikle Ankara Ekolü isimlerinden Niyazi Berkes, Behice Boran gibi isimler bu çalışmaların öncüleri arasında yer almaktadır. Köy enstitülerinin de bu amaçlarla paralel oluşturulması ve bunların neticesi olarak edebi metinlerde özellikle romanlardaki köy temalarının görülmesi Türkiye’de edebiyat sosyolojisinin tarihi incelemelerinde önemli noktalardan birini oluşturur. “Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Millî Tettebular Mecmuası*’nda “Türk Edebiyatı’nın Menşesi” adlı makalesinde Emile Durkheim’in görüşleri doğrultusunda sanatın kaynağının din olduğunu ileri sürer (Köprülü, 2009, s. 50) Köprülü ve onun ekolünün sürdürdüğü Durkeimci sosyolojik bakışta “edebiyat sosyolojisi” gibi ayrı bir kategoriye gerek duyulmadan edebiyat sosyolojinin bir parçası olarak görülmüştür” (Aksoy- Erkol, 2012, s. 7).

Edebiyat Sosyolojisinin daha kurumsal bir kimlik kazanması ve bu çerçevede oluşturulan çalışmalar ise daha geç dönemlere karşılık gelmektedir. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun “*Bayburtlu Zihni: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi*” bu alanda yapılmış ilk monografi çalışmalarındandır. Aynı dönemlerde Nurettin Şazi Kösemihal’in İstanbul Üniversitesi’nde edebiyat sosyolojisi alanında verdiği dersler ve ders notları da bu konudaki önemli çalışmalar arasında zikredilmelidir.

Osmanlı devletinin yıkılışı ve yeni Türk Devleti’nin kuruluşu aşamasında toplumun kimliğini korumaya çalışırken Batı’ya ayak uydurma çabası ve bunların neticesi olarak özellikle 19. yüzyıl sonlarından itibaren edebi eserlerde toplumdaki

bu kültür değişiminin yarattığı bocalamalar açıkça okunmaktadır. O dönemi yaşayan yazarların da yaşanan bu Doğu–Batı ikileminden etkilenmesi elbette kaçınılmazdır. Edebiyat kanonlarından Tanpınar Modernleşme sürecinin etkilerini “Bu ikilik evvela umumi hayatta başlamış, sonra cemiyetimizi, zihniyet itibariyle ikiye ayırmış, nihayet ameliyesini derinleştirerek ferd olarak içimize yerleşmiştir” (Tanpınar, 1951). ifadesiyle yaşanan bu sancılı süreci özetlemektedir.

Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi edebi türlerinden bahsederken daha çok roman üzerine konuşulması modern öykü anlayışına dair çizgilerin belirgin olmayışıyla alakalıdır. Şimdi bakıldığında o dönemin sosyokültürel atmosferini yansıtan romanların yanında öykülerin de olduğunu söylemek mümkündür. Emin Nihat’ın “*Müsameretname*”si Ahmet Mithat’ın “*Letaif-i Rivayat*”ı Samipaşazade Sezai’nin “*Küçük Şeyler*”i, Nabizade Nazım’ın “*Karabibik*”i ve Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “*Kadınlar Vaizi*” Halit Ziya Uşaklıgil’in “*Aşka Dair*”i Halide Edip’in “*Kubbede Kalan Hoş Seda*”sı Memduh Şevket Esendal’ın “*İhtiyar Çilingir*”i, Refik Halit Karay’ın “*Gurbet Hikâyeleri*”, Yakup Kadri’nin “*Hikâyeler*”i dönemin en önemli öyküleri arasında sayılabilir.

Müsameretname’nin temel meselesi “Batılılaşma olgusu karşısında alınacak tutumdur. Kadın-erkek ilişkileri, Medeniyet\uygarlık çatışması, Batılı\alafranga tiplerin eleştirisi, vatan\millet sevgisinin öne çıkarılışı, bireysellik macerası bu hikâyelerde işlenmeye başlar” (Tosun, 2016, s. 17). “Letaif-i Rivayat kadın- erkek ilişkileri ve evlilik kurumu üzerinde yoğunlaşır. Kadın- erkek ilişkilerindeki açmazlar, toplumsal baskıların birey olma mücadelesindeki olumsuz etkileri hikâyelerde gündeme getirilir. Evlilik kurumu, okuma yazmanın önemi, alafrangalılık, cehalet eleştirisi Ahmet Mithat’ın hikâyelerinde işlediği önemli temalardır” (Tosun, 2016 s. 23). Yazarların tercih ettiği bu temalarla yaşadıkları döneme dair atmosfer arasındaki paralellik açıkça okunmaktadır. Bunun yanında bu dönemdeki kadın yazarların sayısındaki azlık da göze çarpan bir başka durumdur. Bu dönem Türk Edebiyatı’nda sadece Halide Edip’in ismi bilinmektedir.

Batı medeniyetine olan teveccüh, o medeniyete benzeme gayreti keyfi, bir heves ya da patolojik bir düşüncenin ya da davranışın etkisiyle ortaya çıkan bir sonuç

değildir. Eski bir düşman olan Batı karşısında uzun yıllar boyunca hâkim konumdayken artık her alanda onun gerisinde kalan Doğu, Batı'yla mücadele edebilmenin ve onun karşısında var olmanın yolunun onun gibi olmaktan geçtiğini fark etmiştir” (Çağan, 2007). Tanzimat dönemi Türk edebiyatı Batı merkezli bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bazı eserler biçim anlamında Batılı bir tarzı benimserken, bazıları da batılılaşmanın toplumdaki yansımalarını konu ederek edebiyat-toplum ilişkisinde bütüncül bir tablo çizmişlerdir. İlk çeviri eserlerin de bu dönemde verildiği görülmektedir. “Tanzimat döneminde yazın yeniliklerine doğru atılan ilk adım Fransız edebiyatından Türkçe'ye yapılan çeviriler olmuştur. Her biri bir yazın türünü (Batı şiiri, felsefi diyalogu ve romanı) temsil eden ilk üç çeviri 1859'da yayımlanmıştır. (Paker, 1987, s. 31). “Cumhuriyet sosyal edebiyatın gelişimi için yeni bir siyasal, ekonomik, kültürel çerçeve oluşturmuştur. 1913-1920 döneminde Türkiye'ye hâkim olan ümitsizlik, edilgenlik ve karamsarlık havasını dağıtan milli kurtuluş savaşı milli ideolojiye yeni bir dinamik ve pozitif bir rol vermiş ve onu 1923-1945 dönemi Türk entelektüel yaşamının hâkim unsuru haline getirmiştir. Bu dönemde devlet, edebiyatı gitgide halka hâkim fikirleri aşulamakta kullandığı siyasal ve ideolojik bir araç haline getirmiştir. Edebiyatın rolü kapsamı ve içeriği yeniden tanımlanmıştır. (Karpat, 2009a, s. 175-176)

1940'lı yıllarda Tanzimat eleştirileri yoğunlaşmış, memleket edebiyatı olarak tanımlanan yerel, bize ait metinler ağırlık kazanmıştır. Köye dair politikaların bu süreçte yoğunlaşması da “memleket edebiyatı” anlayışıyla birlikte okunmalıdır. Bu dönemin sonlarına doğru Çok Partili Sisteme geçiş ve Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte siyasi politikaların toplum içinde yarattığı büyük değişmelerin edebiyata da önemli yansımaları olmuştur. “Demokrat Parti'nin Şubat 1946'da kuruluşu demokrasinin Türkiye'de başlangıcı olduğu kadar geleneksel Anadolu orta sınıfının yükselişini sağlayan pazar ekonomisinin ülkemize girişinin tarihidir. (Karpat, 2009b, s. 45). Bu çerçevede toplum içinde yeni sınıfların ortaya çıkmasının, köyden kente olan göçlerin ve göçle beraber gelen sosyal değişmelerin yarattığı sosyoloji özellikle sonraki dönemlerde edebiyatta kendine yer açmıştır. Türkiye bu dönemin sonlarında Tanzimat Döneminin yarattığı “olağanüstü” durumdan yavaş yavaş kurtulmaya başlamıştır. Dünya genelinde II. Dünya Savaşı yaşanırken Türkiye

savaşın dışında kalarak kendini bu atmosferden kısmen de olsa soyutlayabilmiştir. Bu dönemde ülke Batılılaşma sürecinin yarattığı keskinlikten korunmak için girdiği kabuktan çıkmaya başlarken, o sürece dair gözlemlerin daha sağlıklı yapılacağı bir ortama kavuşmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde modern hikâye (öykü) anlayışının sınırlarının belirsizliği karşısında romanın daha net çizgilerle çerçevelenmiş olması bir edebi tür olarak romanı öykü karşısında daha “gözde” hâle getirmiştir. Ancak 1930'lu yıllarda öyküde belirgin bir çizgi oturmaya başlamıştır. Bu yeni tarzda Sait Faik bireyci Sabahattin Ali ise toplumcu çizginin ana damarlarını oluşturmuşlardır. Özellikle bu isimlerin etkisiyle 1950'li yıllar öykü türünde önemli bir dönem yaşamıştır. Günümüzde romancı kimlikleriyle tanınırlar da Kemal Tahir, Tarık Buğra, Ziya Osman Saba ve Orhan Kemal de öyküdeki toplumsal sorunlara eğilmeleri bakımından düşünür kimlikleriyle dönemin önemli isimleri arasında zikredilmelidir. Bu isimlerden birçoğu sadece romancı ya da öykücü kimliğiyle karşımıza çıkmaz. Edebiyatçı kimliklerinin içinde farklı türleri kaleme almalarının yanında sosyolojik gözlem yetenekleri gelişmiş, sosyal bilimlerin farklı alanlarında da donanımlı isimlerdir. Kemal Tahir bu isimlerden bir tanesidir. Türk toplumunun sosyal, siyasi, tarihi yapısına dair çok boyutlu gözlem ve görüşleriyle romancı kimliğinin yanında düşünür kimliğiyle de öne çıkmaktadır. Hem sosyal bilimcilerin hem de edebiyatçıların disiplinlerarası görebilme, düşünebilme gerekliliği bu örnekle de ortaya çıkar. Bir romancı ya da öykücüyü güçlü kılan, bir tarihçi ya da sosyoloğu alanında nitelikli kılan alan çalışmalarının yanında alan dışındaki çaba ve çalışmalarıdır. Roman okumayan tarihçinin metnindeki ya da topluma ve toplumsal olaylara habersiz öykücünün eserlerindeki tatsızlık açık bir biçimde göze çarpmaktadır.

2.3.3. 1950-1980 Demokrat Parti ve Darbeler Dönemi

Türkiye'de Çok Partili Sistem'e geçiş ve Demokrat Parti'nin 1950 yılında seçimleri kazanmasıyla birlikte ülkedeki siyasal atmosferin yanında sosyal ve ekonomik atmosferde de köklü değişiklikler yaşanmıştır. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan köylerden şehre yaşanan göçler, kent(lî)leşme süreci, göçün

yarattığı toplumsal sorunlar, hükümet değişiklikleri ve darbeler bu dönem edebiyatında da radikal değişikliklerin yolunu açmıştır.

Dünyada romanın ortaya çıkışı sanayileşme süreci ve burjuva sınıfının oluşmasıyla ilintilidir. Türkiye’de de sanayileşmenin yoğunlaştığı bu dönemde hem öyküde hem de romanda yaşanan büyük değişimler sosyal meselelerle edebiyatın paralel ilerleyişini bir kez daha örneklemektedir.

Bu dönem öykü türü açısından önemli artışların yaşandığı bir dönem olarak anılmaktadır. “1950’li yıllarda Türk edebiyatında bir canlanma ve dönüşüm yaşanır. Özellikle öykü ve şiirde yeni atılımlar, dergilerde yürütülen tartışmalarla gündeme gelen yenileşme hareketleri dikkat çeker. Bu yıllarda, değişen yaşam koşullarını ve bakış açılarını temsil edebilecek çeşitlilikte yapıtlar ortaya çıkmaya başlar” (Dirlikyapan, 2007).

II Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da bireyin hiçlik karşısında duyduğu endişeyle hayatın saçmalığı fikrine dayanan varoluşçu felsefe ve gerçeküstücülükten doğmuş bir edebiyat Türkiye’de de yankısını bulmuştur. 50 kuşağı diye anılan hikâyeciler büyük oranda bu düşünceden etkilenir. Aralarında Demir Özlü, İrfan Yalçın, Leyla Erbil, Ferit Edgü, Bilge Karasu, Tahsin Yücel gibi isimler Türkiye’de bu dönemin öykü çerçevesini kuran yazarlardır (Kahraman, 2018). “Bu kuşağın niyeti Sait Faik’le başlayan “bireyin yüceltilmesi” tavrını evrensel boyuta taşımak, dünya ölçeğinde bir edebiyat yapmaktır. Çıkış yolunu da varoluşçuluğa eklemlenmekte bulmuşlardır. Marksçılığa, gerçeküstücülüğe toptan sahip çıkmaktadırlar” (Tosun, 2016, s. 339). Sartre’ın “Bulantı”sını çağrıştıran Demir Özlü’nün “Bunaltı” adlı eseri varoluşçu felsefenin hissedildiği en net öykülerden biridir.

27 Mayıs 1960 Darbesi Türkiye’nin Darbe geleneğini başlatan dönemin en önemli siyasi hadiselerinden birisidir. Türk edebiyatının sosyal ve siyasal hadiselerle ilişkisi açıktır. “ Sosyal konular daha çok politik koşulların dönemsel zorlamasıyla işlenmiştir. Örneğin sosyal konulu edebiyatla 27 Mayıs arasında sıkı bir ilgi vardır, çünkü her ikisinin doğumu aşağı yukarı aynı nedenlere dayanmaktadır. Bu nedenler ise hızla değişen toplumumuzun yapısı ve buna uygun olarak değişmek zorunda kalan diğer hükümlerin ve çıkarların çatışmasıyla açıklanabilir (Karpas, 1971, s. 6). 27 Mayıs 1960 askeri darbesi hem sosyal hem de edebi anlamda önemli bir dönemin

başlangıcıdır. Darbe sonrası değişen anayasa ile özgürlük ortamı yeniden inşa edilmeye çalışılır. Yazarların fikirlerini özgürce ifade edebilmeleri farklı görüşleri de ortaya çıkarır. 1950 Kuşağıyla başlayan edebiyattaki yenilik arayışı bu dönemde de devam eder. Hâlihazırda köy ve köydeki insanların sorunları edebiyat dünyasında işlenirken şehirdeki “küçük insan” da edebiyatta yer etmeye başlar. Yazarlar bu dönemde direkt olarak topluma ve toplumsal sorunlara dair meseleleri işlemişlerdir.

27 Mayıs darbesinin toplumsal yaşamdaki etkilerinin, önce kısa süreli bir suskunluk ve ardından gelen ideolojik çok seslilik hatta anarşizm doğurduğu görülmektedir. Bu çok sesliliğin içinde 80'lere kadar solundan sağına ve her ikisinin bir antitezi olarak İslamcılığa kadar bütün enstrümanlar duyulur hale gelir. Cinselliğin mahrem olanın sınırlarını aşıp kamusal alanın görüntülerine karışması ve arzu patlaması her ne kadar 70'li yılların başından itibaren görülmeye başlasa da bütün ideolojilerin üzerinden geçen 12 Eylül darbesinin ardından, sol ideoloji devrim modeline cinsellik üzerinden yeni bir anlam yüklemeye başlamıştır denebilir (Özsaray, 2019).

1960 Darbesinin ardından 1961 yılının ortalarına kadar yönetim asker kontrolünde devam ederken 1961 Anayasasının etkileriyle birlikte ülke düşünce özgürlüğü açısından daha rahat bir ortama kavuşmuş, bu durumun edebiyata yansımaları da kaçınılmaz olmuştur. Bu dönemde ideolojik mânâda geniş bir yazar yelpazesıyla karşılaşılır. Oğuz Atay, Sevgi Soysal, Erdal Öz, Cahit Zarifoğlu, Tomris Uyar, Mustafa Kutlu, Selim İleri, Rasim Özdenören, gibi farklı dünya görüşleriyle zenginleşen bu dönem parlak isimleri bir araya getirmiş, toplum genelinde siyasi anlamdaki kozmopolit atmosfer edebiyata da yansımıştır. 50 sonrası bu kuşağın edebiyat dünyasındaki en belirgin özelliği çok yönlü ve çok sesli oluşudur.

Bu dönem Türk Edebiyatı kimliğinin öne çıkmasını sağlayan dönemlerden biridir. “Gerçek anlamda modernist- postmodernist açılımlar Türk Edebiyatında yetmişli yıllarda kendini göstermeye başlar. Batılı romancının 1900'lerin ilk on yıllarında estetik düzlemde gerçekleştirdiği yenilikleri Türk romancısı ilk kez yetmişli yıllarda metnine taşır. Türk edebiyatının ellili ve altmışlı yılların toplumsal sorunlara çözüm arayan yaklaşımı yetmişli yıllarda ortaya çıkan yerini daha öznel ve bireyci eğilimlere bırakmaya başlar” (Ecevit, 2001, s. 85). Oğuz Atay ve Yusuf Atılgan bireyci eğilimin önde gelen isimleri arasında sayılır. 1940'lı yıllardan 70'li

yıllara kadar devam eden köy romancılığı ve özellikle 60'lı yıllarda yoğun şekilde devam eden toplumcu anlayış, 70'li yıllarla birlikte yavaş yavaş azalmıştır. Bu dönem edebi eserlerinde özellikle romanlar açısından net bir biçimde modernist-postmodernist ayrımı yapılmayışına karşın 80'li yıllarda postmodern çizgi daha net şekilde kendini göstermiştir.

Feridun Andaç, *Edebiyatımızın Yol Haritası* başlıklı kitabında, ilk kadın romancı olarak kabul edilen Fatma Aliye'den başlayarak, kadın edebiyatçılarımızdan seçtiği isimleri ve yapıtlarını sıralayarak; 1970'li yıllarda kadın yazarlarımızın sayısal artışının yanında, eserlerin, nitelik ve nicelik açısından da gelişme kaydettiğini vurgular. Özellikle bu dönem yazarlarının, kendinden sonraki kuşağı da etkilediğini ve bu dönem edebi eserlerinin de öykü ağırlıklı olduğunu altını çizerken 1970'li yılların edebiyat dünyasını, kadınlar özeliyle özetlemektedir. (Andaç, 2000).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'deki toplumsal hareketler ve değişimler kadın hareketleri konusunu da etkisi altına almıştır. Özellikle 1970'li yıllardaki Türk siyasi yapısındaki hareketlilik, kadın hareketlerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Yaraman'a göre "Feminist hareket, Türkiye'de 70'li yıllarda filizlenerek 80'li yıllarda toplumsal değerleri sorgulayacak, sorgulatacak aşamaya ulaşmış ve bu bağlamda yaşam pratiğini yönlendirerek çeşitli çağdaş kadın örgüt, yayın ve eylemlerini gündeme getirmiştir" (Yaraman, 2001, s. 175). "1970'li yıllarda edebiyat ortamında kadınların gerek niceliksel gerek niteliksel olarak gelişimlerinin arka planında- babaların kızlarını okutup meslek sahibi yapmaya önem vermeleri olgusu aracılığıyla- kapsamlı bir aydınlanma projesinin hayata geçirilmeye çalışıldığı, modern bir devlet ve millet inşasının hızla sürdüğü, Cumhuriyet'in ilk on yıllarının kültür iklimi yer almaktadır. Bu dönemde ürün vermeye başlayan edebiyatçı kadınların ele aldıkları konular, bu konuların arkasındaki felsefi ve kuramsal altyapı, yazma ile kurdukları ilişki ve içinde yaşadıkları toplumla yazmak üzerinden kurdukları ilişki Türkiye'nin siyasi ve sosyolojik dönüşümlerine ışık tutacak niteliktedir". (Aksoy- Erkol, 2012, s. 29). 1970- 1980 dönemi bürokrasi- burjuvazi için önemli bir yol ayrımı oluşturmaktadır. Sağ- sol çatışmalarının anarşizmi artırdığı bu ortamın da edebi eserlere yansdığı görülmektedir.

Batılılaşma süreciyle birlikte dönüşen toplum, değişen siyasi ve sosyal ortamın etkisi kadınların da sosyal konumunda değişiklik meydana getirmiş, bu değişikliğin yansımaları 1970’li yıllarla birlikte edebiyat konularına dahil olmaya başlamıştır. Örneğin, Tomris Uyar, Adalet Ağaoğlu gibi ünlü romancılar eserlerinde Türkiye’nin yaşadığı bu değişimlere ışık tutarak metinlerinde bu değişimleri konu edinmişlerdir. O dönemin önemli feminist isimlerinden biri olan Leylâ Erbil de eserlerinde kadınların erkekler karşısında ikinci cins olmasına ve ekonomik-sınıfsal ayrımlara dair eleştirilerde bulunur. Leyla Erbil’in eserlerinin toplumdaki değer yargılarına, özellikle toplumun evlilik, aile gibi kurumlarına yansıyan erkek egemen düşünce tarzına bir başkaldırı niteliğinde olduğu söylenebilir.

Türk edebiyatının geçmişi incelendiğinde kadın yazar sayısının 1970 ve sonrasında kazandığı sayısal çoğunluk dikkat çekicidir. “Kadınlar bu tarihe kadar daha ziyade edebiyatın tüketicisi olarak düşünülmüş ve yazdıkları başlangıçtan itibaren bir iç dökme” gibi algılandığı için ciddiye alınmamıştır” (Argunşah, 1999, s. 39). Bu dönem itibarıyla kadınların yazma serüveni yerini bulmuş, eserler kimlik kazanarak kabul görmeye başlamıştır.

2.3.4. 1980- 2000 Edebiyatta Postmodern İzler

12 Eylül 1980 Darbesinin toplumda bıraktığı derin izler, askeri yönetimin baskıcı politikaları, toplum içindeki sosyo-kültürel değişimler, modernizmin etkileri devam ederken postmodern etkilerin de buna eklenmesi bu dönem edebiyatını şekillendiren temel unsurlardır. Edebi türler arasında öyküde yaşanan tematik değişimler, öykü ve öykücülerin sayısındaki artış edebiyat sosyolojisi açısından önem arz etmektedir. Buna paralel olarak kadınların edebiyat dünyasında özellikle öykü aracılığıyla kendine yer açma çabası ve bu dönemle birlikte kadın öykücülerin sayısındaki artış tez konusunun seçiminde de etkili olmuştur.

Bu dönem “Düşünce özgürlüğünün kısıtlanması, tutuklama/sorgulama sırasındaki işkencelerin ve yenilmişlik psikolojisinin neden olduğu zihinsel travmaların toplumsal bir boyut kazanması, ağırlıklı olarak yazma eğilimindeki genç kuşakta öykü ateşinin uyanmasını sağlamıştır” (Lekesiz, 2005, s. 48). Darbeyle gelen baskın siyasi atmosfer toplumda olduğu kadar edebiyat dünyasında yazarda da karşılığını bulmuş hem romanlar hem öyküler tematik anlamda bir değişime

uğramıştır. Şiddetli politik ortamın yarattığı baskıyla toplum da edebiyat da bir yönüyle depolitizasyon sürecine girerken diğer taraftan yaşanan bu politik sürecin edebi metinlere yansıma boyutu da ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı 1980 sonrası edebiyatı için tek tip bir yönelimden bahsetmek pek mümkün olmasa da genel itibariyle 1980 sonrasının sesinin daha içsel, derin kırık bir ses olduğu söylenebilir. Eserlerde biçimsel-estetik kaygılar daha bir önem kazanırken öykücülerde kimi anlamda ortak paydalar oluşmuştur. Özeleştirici, cinsellik, yalnızlık, bunalım, dini yönelim, yüzleşme ortak tema olarak yaygınlık kazanmıştır. Ne var ki bu dönem öyküleri için ortak yanlar bulunsada yazarlarda tek bir poetik tutumdan söz etmek zordur. Tam aksine 1980 sonrası yazarlarının öykü poetikası birbirinden farklıdır” (Tosun, 2015).

Öykü özelinde düşünüldüğünde kadın yazarların sayısının bu dönemde belirgin derecede artmasının yanında, hem öyküde hem de romanda yeni tarz denemeleri dikkat çekmektedir. “1980’li yıllarda YAZKO grubunun yayın çalışmaları sivil kadın hareketinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bunun dışında yine aynı yıllarda SOMUT dergisinin bir sayfasını feminizme ayırması, Şirin Tekeli ve arkadaşlarının çalışmaları, çeviri faaliyetleri ve 1987 yılında yayınlanmaya başlanan Feminist dergisi Türkiye’de feminist söylemin gelişimine katkıda bulunmuştur” (Gülendam, 2001).

1980’li yıllara gelindiğinde ise daha çok feminizmin hakimiyeti gözle görülür şekilde fark edilmektedir. Bu yıllarda feminist hareketin Türkiye’de kaydettiği ilerlemelerin edebiyata da yansıdığına işaret eden Andaç, kadın yazarların 1980’lerden günümüze kadar kendini, eşini, sevgilisini, “kadınlık bilincinin/duyarlılığının boyutlarını” anlatan yapıtlar ortaya koyduklarını ifade eder (Andaç, 2000).

1980 öncesinin sosyal ve siyasal karmaşası içerisinde fark edilemeyen, göz ardı edilen kadın bu dönemde adeta yeniden doğmuştur. Bu dönem sadece toplumsal, siyasal tarihimizde değil, edebiyat tarihimizde de derin bir kırılma kopuş, yüzleşme dönemi olmuştur. Gerek ülkede yaşanan toplumsal değişimler/dönüşümler (12 Eylül) gerekse dünyada gerçekleşen değişimler (soğuk savaşın bitişi, küreselleşme) ideolojilere olan inancın sarsılmasına, beraberinde de kimlik bunalımına ve

arayışlara neden olmuştur. 1980 öncesinin kodları yaşananları açıklamakta yetersiz kalırken, bireylerde karamsarlık hâlini doğurmuştur. Ülkede hatta dünya genelinde yaşanan bu olaylar bireylerin ruh dünyalarında da etkiler bırakarak, edebiyatta özellikle roman ve öyküde yeni bir tarzın oluşmasını sağlamıştır.

1980 öncesinin edebi sesi öfkeli, sert, buyurgan, hırçın bir sestir. Çünkü bir isyanın sesiydi. 1980 sonrasında sesiyse daha içsel, daha derin, kırık bir ses oldu. Bu da yenilginin tefekkürün, hesaplaşmanın sesiydi. Öykülerde amaçlanan, ideal olandan çok, yaşanan gerçeklik gündeme getirildi. Çıplak gerçeklik ve çığ doğruların arka planı tartışıldı. Politik söylemden uzaklaşılırken; biçimci/estetik kaygılar çok katmanlı anlatım, ortak bir karakter olarak öne çıktı” (Tosun, 2015). Türkiye’de 80’li yılların öncesindeki yoğun siyasi ortamın yansımaları bu dönemde edebiyatta apolitik bir duruşla karşılık bulmuştur. 70’li yılların sağ- sol çatışmaları ve gelen askeri darbeyle hayatın her alanına dâhil olan siyasetten kopma çabası o dönem edebi eserlerine belirgin biçimde içe dönme ve duygu yoğunluğu şeklinde yansımıştır.

“Kadın sorunlarının ve feminizmin 1980’den sonra Türkiye gündeminde önemli bir yer edinmesi birçok iç ve dış nedene bağlanabilir. Bu nedenleri birbirinden ayırmak ise oldukça güçtür. 1980 sonrasında kadın sorununun gündeme gelişinin temel nedenlerinden birisi, türk solunun bu soruna 12 Eylül müdahalesinden sonra sahip çıkmasıdır. 1979’daki İran Devrimi ve bu devrimde özgün bir rol oynayan İslamcı militan kadın tipi 1980 sonrasında Türkiye’deki İslamcı kadın hareketlerine yeni bir ivme kazandırmıştır”. (Kaçmazoğlu, 1995, s. 75-76). Ülkemizde Muhafazakâr, İslamcı kadın hareketleri daha çok 90’lı yıllarda ortaya çıkmış, özellikle 28 Şubat sürecinin de etkisiyle edebiyatta islamcı kadınların etkileri görülmeye başlamıştır. “1910- 2005 yılları arasında kayıtlara giren 2760 öykü kitabından 278’inin kadın öykücülere ait olması, yine 1910-1990 arasında öykü ortamına giren 750 öykücüden 81’inin kadın öykücü olması, Türk öykücülüğünün erkek öykücülerin egemenliği altında bulunduğunu göstermekte ve kadın öykücü sayısının son 15 yılda önceki yıllara oranla daha fazla artmış olması da bu gerçeği değiştirmemektedir. (Lekesiz, 2000, s. 129-130). Yapı Kredi Yayınları’nın 2001 yılında yayımlanan “*Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*”ndeki, “2132 edebiyatçının, 1854’ünün (yüzde 87’sinin) erkeklerden oluştuğu” tespiti, Türk

edebiyatçılarının toplumsal profilini oluşturan birçok ögeyle birlikte, cinsiyet dağılımı hakkında da belirli bir çerçeve sunmaktadır. Her ne kadar özellikle 90’lardan sonra edebiyat dünyasında kadın yazarların özellikle de öykücülerin görünürlüğünde ciddi bir artış yaşanmış olsa da bu oran dengeyi sağlayacak boyutta değildir. Geçmişte kadın yazarların görmezden gelindiği hatta yok sayıldığı dönemlerden bu dönemlere ulaşılması tartışmasız önemli bir başarıdır. Özellikle modern zamanların bir türü olan öykü çerçevesinde gerek dergilerde genç kalemlere gerekse bu alanda kitapları olan yazarlara bakıldığında kadın yazarların edebiyat dünyasında önemli bir yerde durduğu ve gündem oluşturduğu tartışmasızdır. Buna rağmen hâlihazırda herhangi bir edebiyat dergisinde emeği geçen isimlere bakıldığında erkek yazarların kadın yazarlara kıyasla nicel fazlalığı dikkat çekmekte ve gelinen noktanın da tam bir denge durumu sağlamadığını göstermektedir. Kadın öykücülerin Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana yaklaşık 80 yılda elde ettikleri kazanımlar asıl 1990’dan sonra ortaya çıkmış, kadın öykücüler son on beş yılda hem nicel hem de nitel açıdan öykü ortamını etkin bir şekilde belirlemeye başlamışlardır. (Lekesiz, 2005).

Kadın edebiyatçıların ürün verdikleri türler arasında öykü ilk sırada yer almaktadır. “Öykü türündeki yükseliş, Stimpson’ın söz ettiği gibi, kadınların “Yeni ve fazla rağbet görmeyen” türlerde kendilerine alan açma olanağı buldukları gerçeğiyle kısmen de olsa, açıklanabilir görünmektedir” (Akt. Aksoy- Erkol, 2012). Bu anlamda kadın yazarların öyküye yönelmesi de şaşırtıcı değildir. Buna paralel olarak Elif Aksoy ve Murat Cankara’nın “Çağdaş Türk Edebiyatçısının Toplumsal Profili” başlıklı yazısında *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*’nde yer alan yazarların %27’sinin öykü, %26’sının roman, %25’inin şiir, %20’sinin çeviri, sadeleştirme ve uyarlama alanında yapıt ortaya koydukları belirtilmiştir (Aksoy–Cankara, 2002, s.3) Çalışma çerçevesinde incelenecek olan 2000’den günümüze gelen kadın öykücüler edebiyat dünyasında kadın yazarlarda bir patlamanın yaşandığı döneme rast gelmektedir. Bu süreçten itibaren öykü dünyasında erkeklerle neredeyse denk duruma gelen kadın öykücüler günümüze kadar önemli gelişmeler göstermiş nicel anlamda öykü sayılarının artmasının yanında nitelik olarak da önemli bir gelişme kaydetmiştir.

Toplumsal olayların yaşandıkları dönemde edebiyata olan yansıması açıktır. Bunun dışında edebiyata yansımayan toplumsal ve siyasi meselelerin çoğu zaman sürecin tamamlanmasından sonra farklı bir perspektifle ortaya çıkması, edebiyat sosyolojisi açısından önemli bir durumdur. Özellikle yasakların, söylenemeyenlerin, bastırılan durumların, olayın tazeliği geçtikten sonra patlak vererek kendini göstermesi, baskılamaların hiçbir zaman uygulandığı şekliyle kalmayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Hem dünya genelinde hem de ülkemizde bunun örneklerini görmek mümkündür. Türkiye’de özellikle darbe dönemleri sonrası edebi metin içeriklerinde bu izler açıkça okunmaktadır. Tez özelinde okunan metinlerde de bu mesele edebiyat sosyolojisi bağlamında incelenmiş, özellikle darbe sonrası dönemde yazılan öykülerin içeriklerindeki bu noktalar ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Postmodern tarzın ortaya çıkışı özellikle roman türü içinde bu döneme rastlamaktadır. Modernizmin içinden doğan postmodernizmi modernizmden tam anlamıyla ayırmak oldukça güçtür. “Onları başlangıç ve bitiş tarihleri parantezine almak da olanak dışıdır, çünkü özellikle estetik düzlemde modernizmin ne zaman bittiği postmodernizmin ne zaman başladığı kesin değildir” (Ecevit, 2001, s. 70). Bu netleşmemiş durumun ortasında söylenebilecek en net şey postmodernizmin içinde doğduğu modernizmin bir eleştirisi olduğudur. Edebiyat dünyasında kimliğini roman üzerinden ifade etmeye çalışan postmodernizm; üstkurmaca, metinlerarasılık, yazı üzerindeki biçimsel denemeler gibi göstergelerle kendini açık etmektedir. Bu dönemde Orhan Pamuk’un “*Kara Kitap*”ı postmodern roman kategorisinde örneklendirilebilecek başlıca eserlerden biridir.

Öyküde postmodern çizgi romanda olduğu kadar net değildir. “Öyküde Postmodernite öyküde çoğunlukla üst kurmaca, metinlerarasılık, fantastik ve ironi biçiminde görülmektedir.

Bu dönemde edebi türleri etkisi altına alan postmodernizme paralel olarak öykünün yükselişi edebiyat- toplum ilişkisi açısından incelenmesi gereken bir alandır. Özellikle kadın öykücülerin sayısındaki artış, modern dünyanın edebi türünün romandan öyküye doğru evrilmesi büyük anlatıların yerini “sıradan hayat” hikâyelerine bırakması hem edebiyat hem de sosyoloji çalışmaları çerçevesinde öykülerin ve öykücülerin çalışılmasını gerekli kılmaktadır.

90'lı yıllarda Türkiye'de öykü sayısında yaşanan rakamsal artışın sadece öyküdeki gelişimle, öykü ve öykücülerin sayılarının artmasıyla açıklanması mümkün değildir. Bu öykü patlaması edebiyat sosyolojisinin parametrelerinden biri olan yayıncılık sektörüyle de alakalıdır. Her şeye rağmen bu dönem özellikle genç öykücülerin doğması ve dergicilikte kat edilen yollar bakımından önemli bir dönemdir. 1980'li yıllardan başlayan edebiyattaki yeni tarzın örnekleri 90'lı yılların ortalarına kadar devam ederken 2000'li yılların başından itibaren özellikle öyküde postmodern tarz eğilimi yaygınlaşmıştır. Bu eğilim günümüz öykülerinde de fark edilmektedir. Ancak 2000'li yılların başından günümüze kadar gelen yaklaşık 20 yıllık süreç içinde tek tip bir öykü anlayışının varlığından söz etmek doğru olmaz. Farklı toplumsal ortamlarda doğup büyüyen, farklı eğitime, düşüncelere ve ideolojilere sahip kadın yazarların öykülerindeki konu tercihleri doğal olarak farklılık göstermektedir. Çalışma dâhilinde bu farklılıklar da incelenerek, Türkiye'de çağdaş kadın öykücülerin sosyal meselelere eğilimi ortaya çıkarılacaktır.

2.3.5. 2000 Sonrası Edebiyatta ve Öyküde Değişimler

2000'li yıllar Türk edebiyatında yeni bir dönem olarak görülmektedir. Hâlen içinde yaşadığımız bu süreci tam anlamıyla, her boyutuyla değerlendirebilmek mümkün değildir. Çünkü pek çok olay içinde yaşarken net olarak görülememesinden dolayı üzerinden belirli bir zaman geçtikten sonra daha doğru tahlil edilebilmektedir. Özellikle sosyal bilimler açısından olayların netlik kazanması da bu süreye bağlıdır. Ancak modern dünyanın tartışmasız bazı etkileri ve sonuçlarının edebi eserleri şekillendirdiği de açıktır. Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de toplumsal atmosferin yansımaları edebiyat dünyasında karşılık bulmakta, Hobsbawm'ın "haz ve hız çağı" olarak tanımladığı bu dönemin izleri öykülerden okunmaktadır. 2000'li yılların edebiyatı özellikle internet ve teknoloji çağının getirdiklerinden payını almaktadır. Edebi eserlerde özellikle kurmacalardaki aforizmalar bunun etkilerinden biridir.

21. Yüzyıl, sosyal medyanın doğduğu ve hızla büyüdüğü dönem olarak karşımızdadır. Edebiyat dünyasında sosyal medyanın yaygınlık kazanması da aforizmaların kullanımında oldukça etkilidir. Özellikle twitter bu konuda en dikkat çekici platformdur. Edebi eserlerde kısa cümlelerle örülü ifadelerin sloganları

çağrıştırması da twitter’ı ve twitter’daki yazım tarzını anımsatmaktadır. Bu anlamda teknolojik gelişmelerin edebi eserlere yansımaları kaçınılmaz olmaktadır.

Sosyal atmosferin özellikle de teknolojik etkilerin yanında siyasi atmosferin de edebi eserlerdeki karşılığı dönem öykülerinden açıkça okunmaktadır. 12 Eylül Dönemi tarihi ve siyasi olaylar 90’lı yıllardan itibaren edebiyat dünyasına konu edilmeye başlasa da, daha çok 2000 sonrası dönem öykülerinde bu mesele dikkat çekici boyutlara ulaşmış, yaşananların etkileri yıllar sonra açığa çıkmıştır. “80 darbesi ertesini hayatın sıkışmışlığıyla çoğu çocuk ya da ergen yaşta bulunan ve bu dönemin izleyicisi durumunda olan günümüz kuşağı yazarları 12 Eylül anlatısı üzerinde durmaya başlamışlardır” (Şahin, 2022). Tez genelinde incelenen kadın öykücülerde de bunun örnekleri açıkça okunmaktadır. Özellikle sol ideolojiden gelen öykücülerin bu meseleyi farklı boyutlarıyla ele aldıkları görülmektedir. Dönemin cezaevi atmosferi, sokak olayları, siyasi suçlular ve hissettikleri öykülerde bu tema kapsamında sıkça ele alınmaktadır.

12 Eylül döneminin yanında 90’lı yıllarda en yoğun sürecini yaşayan başörtüsü yasağı problemi de 2000 sonrası edebi eserlerinde işlenen meseleler arasında öne çıkmaktadır. Toplumun dindar kesiminin önemli bir kısmını etkileyen bu problem 2000’li yıllarla birlikte edebiyat dünyasında sıkça işlenen temalar arasında yer almıştır. Tez genelinde incelenen öykücülerden Yıldız Ramazanoğlu’nun “İkna Odası”, Abdullah Harmancı ve Mehmet Kahraman’ın editörlüğünü üstlendiği “Yirmi Sekiz” ve Sibel Eraslan’ın “Saklı Kitap” isimli kitabı 28 Şubat döneminin anlatıldığı eserlerin başında gelmektedir.

2000 sonrası öykücülükte yazarlar farklı tarzlarda öyküler kaleme almakta; kimi oyuncul öykülere yönelirken, kimi metinlerde dilsel yönü ön plana çıkarmaktadır. Ne anlattıklarından ziyade nasıl anlattıklarını önemseyen bu gruba ek olarak başka bir grup da hayat ve öyküler arasında bağ kurmaktadır. Bu grubun yazdıklarında da metnin dünyası ile yaşadığımız dünya aynı gibidir (Çelik B. , 2022). 2000 sonrası edebiyatı, tarzındaki farklılık ve çokseslilik açısından bir boyutuyla 1950 kuşağı öykü dünyasına da benzetilebilir. Farklı teknikler ve yeni arayışlar bu dönemin de öne çıkan özellikleri arasındadır.

Çağdaş Türk Öykücülüğü özellikle 2000 sonrası süreçte dergicilikteki artışla birlikte daha da gelişmiş, nitelik olarak öykülerde ciddi bir yükseliş görülmüştür. Kendinden önceki dönemlerin farklı öykü tarzlarındaki birikimi kullanan yakın dönem öykücüler, teknolojinin getirdiği imkânların da etkisiyle öykü siteleri ve bloglar üzerinden de öykü yayımlamayı sürdürmüş, bu koldan da ilerleme sağlamışlardır. 2000’li yılların öykücülüğünden bahsedileceği zaman ülkemizde yayıncılık sektöründe özellikle 2000’li yılların başlarında gerçekleşen atılımı da anmak gerekir. 2000’li yılların başlarında neredeyse 2017 yılına kadar edebi eserlerin basımında – özellikle romanda- sürekli bir artış söz konusu olmuştur. 2000’li yılların ilk on beş yılında basılan yeni roman sayısı, Cumhuriyetin ilanından 2000’e kadar basılan yeni roman sayısından fazladır (Sarpkaya, 2022).

Bu dönemde edebiyatta, özelde de öykü dünyasında kadınların 90’lı yıllarda başlayan yükselişi hızla devam etmektedir. Bu yıllarda kadınlar edebiyatta çok yönlü kimlikleriyle, toplumsal sınırlara başkaldırarak anlatılarda yer almaktadır. Kadınların anlatılarda yer bulmaları da karakterlerin çeşitlenmesini sağlamaktadır. (Şahin, 2022).

2000 sonrasında öykü türüne olan talebin artması modern yaşam tarzının etkileriyle birebir ilişkilidir. Edebi türler içinde sosyal medyadaki yazım tarzına en yakın türün öykü olması ve öykünün bu açıdan daha esnetilebilir olması bu türün yükselişindeki en temel nedenler arasındadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TOPLUMSAL SORUNLAR

3.1. KADIN SORUNLARI

Öykülerin edebiyat sosyolojisi bağlamında tematik olarak incelenmesiyle ortaya çıkan bu tez çalışmasında öykücü kadınların eserlerinde odaklandıkları en temel meselelerden biri kadın sorunları üzerinedir. Bu sorun özellikle modern dönemle birlikte kadının sosyal ortama dâhil olması ve toplumda daha aktif hâle gelmesiyle birlikte görünür, bilinir ve dile getirilir hale gelmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, eğitimden yoksun bırakılma, sözel, psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalma ve kadın cinayetleri, uzun yıllardır gündemde kalan en büyük toplumsal problemler arasındadır. Bu sorunların toplumdaki varlığı edebiyat dünyasında kurmaca eserlere de yansımakta, öykücü kadınlar bu meseleleri öykülerinde sıklıkla gündeme getirmektedir.

Öykülerde sıkça konu edilen kadın cinayetleri, şiddet ve cinsel istismar özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde düşünülmesi gereken sorunlardır. Toplumdaki cinsiyet temelli eşitsizlik ise daha çok ataerkil düşünce tarzından kaynaklanmaktadır.

Geleneksel düşünce sistemine sahip yapılarda hâkim güç olarak kabul edilen erkek zihniyeti kadınların temel haklarını dahi suiistimal ederken, toplum içinde hegemonyasını devam ettirmektedir. Bu hegemonya toplum içinde ataerkil düşünce sistemini normalleştirirken, kadınların ikinci cins olarak kalmasına sebep olmaktadır. Bu durumun sonuçları da kadınların mağduriyetini artırmakta, bu mağduriyetler de telafisi bazen imkânsız bazen de çok zor toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın cinayetleri, şiddet ve cinsel istismar bu sorunların başında gelmektedir.

3.1.1. Toplumsal Cinsiyet ve Ataerkil Zihniyet Eleştirileri

Geçmişten günümüze tüm dünyada kadın ve erkek belli cinsiyet rolleriyle sınırlandırılmıştır. Birey, verilen bu rolleri bazen farkında bazen de idrakinde olmaksızın içselleştirmiştir. Bu rollerin dağıtımında erkek üstünlüğü meşrulaştırılırken kadın ikinci konuma oturtulmuştur. Bu durum toplum içinde biyolojik cinsiyetin dışında yeni bir toplumsal cinsiyetin oluşmasına neden olmuştur.

Toplumsal cinsiyet, kadın ya da erkekliği kültürün ve toplumun yüklediği beklentiler ve anlamlar şeklinde ifade eder. Bireyi sadece biyolojik değil aynı zamanda psikolojik ve kültürel özellikleriyle birlikte tanımlar (Pehlivan, 2017). Bu tanım çerçevesinde toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten tamamen ayrılması mümkün değildir. Çünkü toplumsal cinsiyeti oluşturan şeylerden biri de bireylerin biyolojik ve fiziksel özellikleridir. “Genellikle kadınlarla erkekler arasındaki bazı farklılıkların biyolojik mi yoksa kültürel mi olduğunu tam olarak bilmek mümkün değildir; esasen çoğu farklılık ikisinin birlikte etkisinin bir sonucudur” (Dökmen, 2012, s. 20). Toplumların gelişim süreçleriyle bağlantılı olarak bireylerin cinsiyete dayalı statüleri ve bu statülerin gereği olan davranışları içeren rolleri de farklılaşmaktadır. Kadınların sadece kadın oldukları için maruz kaldığı ayrımcılık, cinsiyet eşitsizliğinin temelini oluşturur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadınların eğitim ve öğrenimlerini etkilemesinin yanında, kadınların iş yaşamındaki etkin katılımlarını, sağlıklarını ve sosyal statülerini etkilemektedir (Tuzcu, 2020). “Topluma dayalı yapılan 40 araştırmanın sonucuna göre kadınların % 25-50’si erkeklerden fiziksel şiddet gördüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tecavüz, ev içi şiddet gibi fiziksel ve cinsel şiddet, kadın sağlığını tehdit etmekte ve hastalıkların büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (Akın, 2007).

Toplumsal cinsiyet kadınlar ve erkeklere ilişkin rollerin sosyal bağlamda yeniden üretilmesine ve kültürel kimliklere karşılık gelir. Toplumsal olan biyolojik olana aktarılır, başka bir deyişle toplumsal farklılıklar biyolojik değişmezlikten alınan ideolojik destek ile meşrulaştırılır. Biyoloji değiştirilemez bir kaderse toplumsal olarak cinsiyetlerin rolleri de değiştirilemez olmaktadır (Sancar, 2014)

Rol kavramı ise toplumsal yapı içinde bireyin bulunduğu pozisyona karşılık gelmektedir. Bununla birlikte rol; o pozisyonla alakalı ayrıcalıkları, sorumlulukları ve diğer pozisyonlularla etkileşimleri de kapsar. Çocukluktan itibaren biyolojik cinsiyetle gelen kız ya da erkek çocuk olarak tanımlanmanın kalıp yargıları bireylerin hayatında şekillenmeye başlar. Bu yargılar toplumsal cinsiyetin de etkisiyle bireyler üzerinde birtakım önyargılara sebep olurken, çoğu zaman kadın ve erkek eşitsizliğini de beraberinde getirmektedir (Saraç, 2013). Bu kalıp yargılar zaman içerisinde büyük değişikliklere uğramadan, farklı toplumlarda benzer şekillerde etkisini

göstermektedir. Kadınların ev ve çocuk bakımı işleriyle sınırlandırılması, erkeklere kıyasla daha duygusal, sakin ve fedakâr olmaları gerekliliği düşüncesi; buna karşı erkeklerin ise ev geçindirme zorunluluğu, evdeki güç gerektiren işlerden sorumlu olmaları, evini ve ailesini koruma ve kollama beklentisi toplumsal cinsiyete dair kalıp yargılardan bazılarıdır. Buna paralel olarak bu yargılar mesleki kategorilendirmede de açıkça hissedilmektedir. Kadınların; hemşirelik, öğretmenlik, temizlikçilik, hosteslik... gibi mesleklere daha uygun olduğu, erkeklerin ise güç ve rekabete dayalı meslekleri daha iyi yapabileceği düşüncesi (Politikacılık, mühendislik, güvenliğe dair meslekler...) toplumların büyük çoğunluğu tarafından öğrenilmiş kabullerdir.

Kadınların toplum içinde cinsiyetlerine dair yaşadığı eşitsizlik, tartışmasız önemli bir gerçektir. Bu eşitsizlik antikçağdan bugüne değişik şekillerde kendini gösterirken, kadınlar her dönemde cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı sorunla mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Kadın bazen doğurma görevinden başka bir misyona sahip olamayacağı düşünülerek eve kapatılmaya zorlanmış, bazen eğitim hakkı elinden alınmış, bazen kamusal alanda kendini geliştirmesi engellenmiş, bazen de çalışma hayatında uygulanan farklı mobinglerle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu mücadele yüzyıllardır her dönemde farklı şekillerde karşımıza çıkarken günümüzde demokrasiyle yönetilen “modern” toplumlarda dahi hâlâ kadın problemleri konuşulmaya devam etmektedir.

Erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyeti olarak tanımlanan ataerkillik ise; iktidar ilişkilerinden beslenmektedir. Bir başka şekliyle; kadın erkek çatışmalarından üretilen iktidar ve şiddet kültürünün sosyal, kültürel, düşünsel bir egemenlik sistemine dönüşmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin sürekli olarak yeniden üretilmesidir (Aydın, 2015).

Connell hegemonyanın, toplumsal pratikler vasıtasıyla işlendiğini savunur. Ona göre hegemonya dinsel öğretiler, kitle iletişim araçları, filmler, reklamlar, şarkılar aracılığıyla doğallaştırılmaktadır (Connell, 1998). Bu doğallaştırma neticesinde ataerkil hegemonya da gücünü her alanda daha etkin bir hâle dönüştürmekte, eşit olmayan bir güç ilişkisi varlığını sürdürmektedir.

Bilişsel Eğitim Kuramına göre çocukların davranışları toplumsal cinsiyet kimliğine göre şekillenir. Çocuklar kendi cinsiyetleriyle alakalı bilgiyle tanıştıklarında kız ya da erkek gibi davranmak, düşünmek arasında bir etkileşim oluşur. Böylece cinsel kimlik meydana gelir (Anar, 2011). “Toplumsal Cinsiyet şema kuramına göre, öğrenme süreciyle çocuklar bir cinsiyet şeması geliştirirler ve oluşturulan bu şemalar cinsiyete dayalı özellikleri betimler. Belirli bir şemayla bilgiyi işlemeye hazır bireyler, şemaya uygun bilgiyi hemen kodlayabilirler ve yargılarda bulunabilirler” (Pehlivan, 2017, s. 506). Böylece çocukluktan itibaren hem kız hem de erkek çocuklukları cinsel kimliklerine dair belli kalıpları içselleştirmekte, toplum da çoğu zaman bu kalıplara dayanarak kimlikler üzerinden sınırlandırmalar yapmaktadır. Bu sınırlandırmaların çoğunlukla kız çocukları ve kadınlar üzerinden yapıldığı tartışmasıdır. Kadın yazarların öykülerinde de bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve buna paralel olarak ataerkil zihniyete dair göndermelere sıkça rastlanmaktadır.

3.1.2. Öykülerde Cinsiyetçi Yaklaşımlar ve Erkek Egemen Zihniyet Örnekleri

Çağdaş Kadın Öykücülerin ele aldığı temel sorunlardan kadın sorunları özelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği en çok ele alınan konulardan biridir. Yazarlar bu meseleyi kadınların toplumsal hayatın her alanında erkekler karşısında ikinci cins olarak görülmesi ve bu durumun temel kaynaklarından biri olan ataerkil zihniyetin sonuçları üzerinden eleştirmektedir.

Ayşe Sarısayın “İki Ters İki Yüz’de kadınların evlenirken işlerini, mesleklerini bırakmasını ve bu durumun belli bir zaman sonra kadınlar cephesinde yarattığı pişmanlığı anlatırken, erkek egemen bakışa karşı eleştirilerini şu satırlarla öyküsüne taşımaktadır;

“ Alt tarafı küçük bir memur. Kazandığı ne ki? Yorgunluğuna değmez. Her gün kalabalık trenlerde, ardından vapur, dünyanın yolu....İti kopuğu sataşanı. Arka sokak bir han odası, muhasebe bürosu! Bırakın Allah aşkına, değmez! Sigortalıymış, patronu da yaşını başını almış beyefendi bir adam, kabul ama iş yerine girip çıkan belli mi?” (42).

Sarısayın bu satırlarıyla kadınların çalışma hayatlarına dair kısıtlamalarının eleştirisini yapmakta, kadınların toplumsal hayatta maruz kaldığı mobingleri ifade

etmektedir. Bir başka öykü “İlk Öyküm”de de kadınların uzun yolculuklarda bir arada oturtulup, birbirlerine emanet edilme durumunu aktaran Sarısayın, kültürel bir davranışın etkilerini aktarmaktadır. Kadınların maruz kaldığı davranış biçimleri ve bu davranışların bıraktığı izler öykülerde sıkça vurgulanır. Sosyolojide toplumsal cinsiyetin konusu dâhilindeki bu davranışların yazar kadınlar tarafından işlenmesi, edebiyat sosyolojisi bağlamında anlam kazanmaktadır.

Ayşe Sarısayın İki bölümden oluşan *Yorgun Anılar Zamanı*’nın ikinci bölümünde “Bugün Günlerden Ne?”de Muzaffer Hanım’ın rüyaları üzerinden kadınlık hallerini anlatırken, “Tek Kurşun”da siyasi olaylar nedeniyle bir ev baskınında sevdiği adamı kaybeden bir kadının hikâyesini anlatır. Bu bölümdeki öykülerde kadının erkek egemen toplumda yaşadıklarını aynı ailedeki farklı karakterlerin yaşadıkları üzerinden öyküleştiren yazar diğer öykülerinde olduğu gibi karakterlerin çocukluk anılarına başvurur. Muzaffer Hanım, Raşit Bey ve Fatma Dilber üçgeninde ilerleyen öykülerde Muzaffer Hanım’ın erkeksi görünümünü kapatmak için evin içinde “kadın işleri”ni mükemmel yapma çabasını, Raşit Bey’in âşık olduğu, güzelliğini öve öve bitiremediği Keriman ile rahat tavırları ve “hanım hanımcık” olmayışı yüzünden evlenmemesini, kadınların erkekler tarafından sürekli yoruma tabi tutulmasını ve baskılanmasını eleştiren yazar toplumsal cinsiyet meselesine eğilir.

Toplumsal Cinsiyet ve Ataerkillik eleştirisi Cihan Aktaş’ın “Kızım Olsan Bilirdin” hikâyesinde de Sıdıka Hanım’ın eşi Falih Bey üzerinden açıkça okunmaktadır.

“Tamam açık seçik küfürler etmezdi Falih Bey, ama hazır cevaba kızıp ağzına bir yumruk patlatabilir, zehir saçan bir ses tonuyla “Allah belanı versin” diyebilirdi. Küçük sayılan şeyler büyük kavga sebebi olabiliyordu. Domates ve soğanın yemeğin içinde göze çarpmaması gerekirdi. Gözüne bir soğan parçası ilişirse tek kelime etmeden sofrayı terk etmekle kalmaz, kapıyı çarpıp evden giderdi. Eve sevmediği bir akraba gelmişse ki akrabalığın tarafı önemli değildi, suratını asabilirdi. Gömleği iyi ütülenmemişse “ Sen de kadın mısın?” diye sorgulayabilirdi. Çocukların biri ağlıyorsa susturmayı başaramadı diye onu azarlayabilirdi. Sen de kadın mısın, sen de kadın mısın... Nasıl olurdu ki kadınlık!”(125).

Bu satırlarıyla ataerkilliğin yanında şiddetin farklı boyutları da vurgulanmakta, fiziksel şiddetin yanında, psikolojik ve duygusal şiddetin kadınlar üzerindeki yıkıcı etkisi ifade edilmektedir.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal cinsiyet meselesi uzun yıllardır tartışılmakta, eşitsizliğinin yol açtığı problemlerin önüne geçmek için pek çok sivil toplum kuruluşu ve derneğin çabaları çoğu zaman çözümsüz kalmaktadır.

Kadın ve erkeğin rolleri üzerine yapılan çalışmalar da bunu açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle ev içinde kadının yaptığı işlerin küçümsenmesi, emeğinin görünmemesi, yok sayılması toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların yıllardır karşılaştığı bir durum olarak göze çarpmaktadır. Ev içi üretim ve emeğin desteklenmesi ve vurgulanması bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Feminizmin tartışma konularından biri olan “görünmeyen emek” kavramı bu konudaki kilit kavramlardan biridir.

“Görünmeyen emek” kavramı özellikle ev kadınlarının üretimi ve emeklerinin görmezden gelinmesi, yok sayılması anlamına gelmektedir. Kadınların yaptıkları işlerden karşılık alamaması bu durumu özetlemektedir. Bu kavram açıklanırken üç başlıkla sınıflandırılmaktadır. İlkinde; temizlik, yemek, ev işleri, çamaşır, alışveriş gibi işler öne çıkar. İkincisi; kendine bakamayacak durumda olan aile üyelerinin bakımını kapsar. Çocuklar, yaşlılar, hastalar bu kategoride değerlendirilir. Üçüncüsü ise; köylerde tarımda ücretsiz çalışan aile işçileri ya da kentin küçük işletmelerinde ücretsiz çalışan kadınların emeklerini kapsamaktadır (Acar Savran, 2020). Kadınların ev içinde harcadıkları emeklerinin yok sayılması, bu işlerin kadınlar için bir zorunluluk gibi hissettirilmesi, özellikle doğu kültürünün bir geleneğidir. Ülkemizde de bu duruma sıklıkla maruz kalan kadın ağır yüklerin altında kalmakta, öykülerde de bu durum toplumsal cinsiyet eleştirisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bacıdan Bayana İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi isimli kitabında Cihan Aktaş, Türkiye’de kadın hakları konusundaki sorunları ifade ederken, öncelikli problemlerden birinin de ataerkil devlet zihniyeti olduğunun altını çizer. “O çok yükseklerde duran Devlet Baba, bütün vatandaşları için en doğru ve en iyinin ne olduğuna karar verebilecek ve sosyal afetlerin önünü alma umuduyla ilahlara kurban sunacak yetkinlikte görüyor kendini. Ataerkilliğin devlet ideolojisi kanalıyla yeniden

üretildiği bu ülkede, kadınlar önce bu otoriter ideolojiden zarar görüyor” (Aktaş C. , Bacıdan Bayana İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi, 2014, s. 204). İfadesiyle ataerkil zihniyeti besleyen devlet ideolojisini eleştirmektedir. Hikâyede Falih Bey’le alâkalı betimlemelerin yanında ataerkillik eleştirisi bu zihniyetin öfkeli, ilgisiz, kaba erkek profiline karşı Sıdıka Hanım’ın “kibar” ve “nezaket timsali” Zeki Müren’e hayranlığıyla ortaya çıkmaktadır. Hikâyenin sonundaki cümlesiyle toplumsal cinsiyet eleştirisi yapan yazar

“Kaç kadın felçli babasına baktığı için deliler gibi sevip güvendiği kocası tarafından terk edilmiştir acaba?” (142).

satırlarıyla bu sorunu özetlemektedir.

Geçmişten günümüze, dünya üzerindeki toplumların tamamında kadın ve erkeğe belli cinsiyet rolleri verilmiştir. Toplum; bireyin farkında olmadan doğuştan getirdiği biyolojik cinsiyetinin dışında oluşturduğu normlarla bireyin bu normlara uygun olarak çizdiği sınırlarda yaşaması noktasında bir tahakküm kurmuştur. Bu tahakküm özellikle kadınlar üzerinde kurulurken toplumsal cinsiyet anlamında bir eşitsizliği de beraberinde getirmiştir. “Toplumsal cinsiyet (gender) kavramını sosyolojiye dâhil eden Ann Oakley, 1972 yılında yayımlanan “*Sex, Gender and Society*”de açıkladığı üzere, cinsiyet (seks) biyolojik açıdan erkek/kadın ayrımını anlatırken, toplumsal cinsiyet (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır” (Vatandaş, 2007). Bu eşitsiz muamele de toplum içinde önemli sosyal problemleri beraberinde getirmektedir.

Fatma Barbarosoğlu da öykülerinde kadın konusunu ön planda tutan öykücülerden biridir. Yazarın kitaplarındaki 70 hikâyeden üçte ikisinde baş kişi kadındır. Hikâyede/romanda ele alınan meselenin başkışı üzerinden tartışıldığı düşünülürse, bu sayı Fatma Barbarosoğlu’nun daha çok kadınlar üzerinden kimi konuları tartıştığına işaret etmektedir. (Yıldız, 2012) “İmajatörün Evi” isimli öykü de bunlardan biridir. modern zamanlara dair eleştirilerde bulunurken; evde çocuklarını büyütmeyi seçen bir kadının kocası tarafından yargılanmasını, kadınların çalışma ya da çalışmama haklarına dair kararın erkekler tarafından verilmesini toplumsal cinsiyet kapsamında işler. Bu öyküde de yazar, kadın karakterin “başarılı bir kadın” olamayışının yüzüne vurulmasını eleştirir;

“Ben aynı noktadaymışım. O kaçınıcı defa yeni bir tur için başlarken ben daima aynı turdaymışım. Kendimi hapsettiğim inimden çıkmalıymışım artık. Kolay olanı seçmişim ben. Dışarda kıran kırana bir mücadele varken ben hâlâ Ayşegül küçük anne oyununu usanmadan tekrar be tekrar oynamayı sürdürüyormuşum. Herkes mesleğinde bir kariyer edinmişken, pek çok arkadaşım siyasi istikballer vaad ederken ben evin güvenliklı havasında çocuk yetiştirmeyi bahane ederek gündelikçi kadın mutluluğuyla yaşamaya nasıl talip olabilirmişim?” (55).

Fatma Barbarosoğlu “Kirli Yağan Karlar”da da toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde namus kavramının sadece kadınlara yüklenmesini eleştirmektedir. Toplum içinde namus kavramı, kadınların cinsel davranışlarındaki ahlaki kuralları temsil etmektedir. Bu kavramla kadının bedeni üzerinden toplum içindeki saygınlığı ifade edilmekte, namus kadınlar üzerinden anlamlandırılmaktadır. “Kadının namusu kadının bedeni ve cinselliği ile ilgiliyken, erkeğin namusu kadınların bedenini ve cinselliğini kontrolle ilgilidir. Namus bu nedenle erkeklerin kadın bedeni üzerinde tahakküm kurmak ve kadın hayatlarını kontrol altına almak için kullandığı bir araçtır” (Gedik, 2022).

“Türk Erkekleri... Onlar sadece Rus Kadınlarına karşı KAHRAMAN. Bu erkekler, Türk erkekleri namus derdine mapuslarda yatan. Ama Lena’lar, Nataşa’lar mapusane türkülerini bilmez hiç. Namus sadece kadınların boynuna mı? diye soracak bir hemcins çıkmaz Belgarod sokaklarında . Her gün çıplak kadınlar üzerine partiler yapılan bu yerde, namus sadece para ile birlikte anılır...” (70).

Leyla Ruhan Okyay da “Önce Gülüşümü Aldılar Elimden”de kadınların çocukluktan itibaren maruz kaldığı baskıcı tavırların eleştirisini yaparken, ataerkil düşünce tarzının kadınları kurban etmesini namus temizleme örneği üzerinden örf ve adetleri eleştirerek hikâyeleştirir.

“O gün, yani ağabeylerim bebemle beni Adana’dan sürükleyip getirdiğinde, sedirin bir ucuna oturup tesbih böceği gibi büzülmüş, küçülmüşüm...”Madem töreleri, bizi hiçe sayıp kaçtın, üstelik bunu da o itten peydahladın, yani namusumuzu yere sürdün, şimdi ya sen al canını ya da biz. Ya sen ya biz. Ve tek yol ölüm dediler. Elime halatı tutuşturup kapıyı da çarpıp gittiler” (74).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kültürel boyutuna karşılık gelen bu örnekte de görüldüğü gibi eşitsizlik; kadınları dezavantajlı cinsiyet hâline getirmekte, kadınların hem ev içinde hem de sosyal hayatta yaşamını güçleştirmektedir.

Handan Acar Yıldız'ın “Limon Sıkacağı” isimli öyküsü de bu çerçevede okunabilecek öyküler arasındadır. Çocuğu olmayan bir kadınla çocuğunu aldirmaya giden bir kadının sohbeti üzerinden ilerleyen öyküde yazar, çocuksuz kadınların toplum gözünde maruz kaldığı baskıyı dile getirir.

“...Aslında bana hiçbir zaman çocuğumun olmayacağı söylendi. Boşuna uğraşma dediler.

Doktor mu dedi bunları?

Hayır Akrabalar.

Bütün akrabaların doktor mu?

Ben eşimin dedesine baktım yıllarca... Yatalaktı. Her türlü temizliğini ben yapıyordum. Mahremini gördüğüm için asla çocuğumun olmayacağını söyledi yaşlı kadınlar...” (41-42).

Toplumsal ön kabullerden biri de çocuksuz kadınların eksik kabul edilmesi üzerinedir. Anne olmamış ya da olamamış kadınların toplum nezdinde maruz kaldığı sözler ve davranışlar toplumsal cinsiyet meselesi özelinde oldukça önemlidir. Bu öyküde de yazar, çocuksuzluk üzerinden geleneksel anlayışların bireyler üzerindeki gücünü eleştirmektedir. Çocuksuz kadınlar meselesi kadın öykücülerin toplumsal cinsiyet özelinde eserlerine taşıdığı önemli konulardan biridir. Toplum içinde bazı geleneklerin kadınlar üzerindeki etkisi, eski inanç ve hurafelerin baskı ve yaptırım gücü edebi eserlere sıkça konu olmuştur. Bu öykülerden biri de Sema Kaygusuz'un “Yılanlar” isimli öyküsüdür. Yazar burada, gebe kalamayan kadınlar üzerindeki toplumsal baskıyı hikâye ederken, geleneksel inançların toplum üzerindeki etkisinin altını çizer.

Müge İplikçi de toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesini, kadınlara zorlanan kalıpları, toplumsal baskıları; (hanım hanımcık olma, güzel yemek yapma, pasta

tarifleri verme, el işlerinden anlama) kadın cinsiyetinin tek tipleştirilmesi açısından eleştirmektedir;

“Sizin gibi bir hanıma sert politik sözler hiç yakışmıyor... Benim gibi bir hanıma ne yakışıyor sizce? Güzel sözler, güzellikler, güzel yemek tarifleri, din iman... Siz şimdi dantel de dersiniz! Derim efendim dedi adam...” (75).

Kadının toplumsal hayata erkeklere kıyasla geç dâhil olması, bu gecikmeyle birlikte günümüzde dahi hâlâ dezavantajlı cinsiyet olarak görülmesine sebep olmaktadır. Özellikle siyaset alanına kadın çoğu zaman yakıştırılamamakta, kadın figürleri, erkeklerin daima gerisinde kalmaktadır. Son dönemlerde bu duruma dair ciddi adımlar atılmaya çalışılsa da bu durum hâlihazırda eşitliğin çok gerisinde durmaktadır. Özellikle nicel olarak kadınların bu alandaki azlığı da bu durumu örneklemektedir. 2022 itibarıyla meclisteki kadın milletvekili oranı %17,38 iken erkeklerin oranı %82,62’dir (www.tbmm.gov.tr, 2022). Demokrasinin gereklerinden biri olan eşit temsil ve katılımın yaşama geçirilememesi, hem bir kadın erkek eşitsizliği, toplumsal cinsiyet problemi hem de bir demokrasi sorunudur. Toplumun her kesiminde demokratik yaşamın güçlendirilmesi adına cinsiyete dayalı eşitsizliklerin kaldırılması ve kadınların siyasi alan dahil toplumsal hayat içinde her alanda eşit oranda ya da kritik eşik olarak tanımlanan oranda yer almaları gerekmektedir (Erzen, 2019).

Kadının sosyal hayatta karşılaştığı güçlükler de edebiyat dünyasına tematik anlamda yansımaktadır. İplikçi’nin bu öykülerinden biri de “*Keriman*”dır. Burada yazar, kadınların gece dışarı çıktıklarında yaşadıkları tedirginlik durumunu eczacı bir kadının güzelavrat otundan bulduğu görünmezlik iksiri üzerinden hikâye eder. Bu ot sayesinde kadınlar geceleri dışarı rahat çıkabilecek ve mağduriyet yaşayan kadınları kurtarabileceklerdir.

Nalan Barbarosoğlu “*Mecnun’u Yok Leyla*”da kadının toplumsal cinsiyetin etkisiyle edilgen hâle getirilişinden söz eder. Bu öyküde seçme hakkı bulunmayan, seçilen, tercih edilen olmak durumunda bırakılan Leyla anlatılır. Yine aynı öyküde toplumsal hayattaki ayrımcılıklar eleştirilirken, kendi gibi olmayana düşünmeyene ve tahammülsüzlüğe dair eleştiriler sıralanır;

“...Hepiniz hepinizin hayatından bir parça taşıyor musunuz aslında?... Hayatlarınızı birbirinizin hayatında çoğaltmıyor musunuz? Birbirinizin hayatında ölüp birbirinizin hayatında dirilmiyor musunuz? Ne kadar aynılaştırmaya çalışsanız da birbirinin içine geçen hayatlarınızda neden farklılıklarınızı kabullenmek istemiyorsunuz? Herkes kendinize benzesin istiyorsunuz, benzemeyenler sindiremiyor musunuz...” (143).

Sibel Eraslan “Sümbül ile İsmail”de erkek kardeşinin de baskısıyla evden, mutfaktan dışarı çıkamayan bir kadınla (Handan) kurbanlık koç Sümbül arasındaki benzerliği ve ilişkiyi hikâye eder.

“...Dışarıyı bilmiyorsun sen Handan! Bilsen insan evinde ne kadar huzurlu ve rahat...Oysa ne istiyor ki zavallı Handan? Kuzeninin düğününe gitmek belki veya uzak yeğenlerden birinin taziyesi. Ev oturması, hayırlı olsun ziyareti.

“Dışarı çıkma Handan!”

“Niye ağabey?”

“Dışarda zebaniler var birisi yolunu kesip kaçırtırır maazallah...”

“Peki ağabey”(37)

Eraslan; kadınların toplumsal hayatta henüz kız çocuğuyken karşılaştıkları sıkıntıları, bazen bir erkek çocuğu ve kız çocuğuna verilen imkânları kıyaslayarak bazen de kadınların abilerinden, babalarından veya eşlerinden gördükleri zorbalıklar üzerinden hikâye eder. “Seherde Bir Bağa Girdim” de bu öykülerden biridir. Bir kadının toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin doğurduğu güçlükler karşısındaki mücadelesi, doktoralı bir kadın karakter ve eşinin ataerkil tutumları üzerinden hikâye edilir. Evlendikten sonra bütün hayatını çocuklarına adayan, kendine dair pek çok şeyi unutan, yaşamını eşi ve çocuklarına vakfeden kadın örneği, toplumun neredeyse her kesiminde karşılık bulmakta ve toplumsal rollerin pek çoğu kadının üzerinde yüzyıllardır süregelen bir yük olarak varlığını sürdürmektedir. Eraslan da öyküsünü bu gerçekten yola çıkarak kurmuştur;

“...Kocadan gizli gelmiş hastaneye. Eve döndüğünde ne diyecek kocasına? Adam nerede kaldın dediğinde ne yapacak? Ya gömleğini çıkarttığında kolundaki iğne izlerinden kan verdiğini anlarsa ne söyleyecek? Ona ne cevap

verecek hâlim yok diyebilir mi? Bu gece olmaz derse günaha girer mi? Ya duyarsa hastaneye gittiğini hem de durup dururken kan vermeye yattığını... Boş ol der mi?...” (59)

Eraslan, “İndirim Sezonu” adlı hikâyesinde de, bir kız bir erkek iki kardeşten erkeğin pozitif ayrımcılıkla büyüyüşünü, kız çocuğun kırgınlıkları üzerinden anlatır. Yazar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini bu öyküde de merkeze koyar;

“... Çocukken bir türlü sahip olamadığı o hain ve parlak belki de hayatının en büyük parası olan iki buçuk lira. Büyükannesi tarafından erkek kardeşine her bayramda bayram harçlığı olarak verilen o büyük madeni para. Kendisi abla olduğu hâlde ancak yüz elli kuruş alabilirken... Bayramlarda söz birliği etmişçesine herkes ona mendil ikram eder Kızlara mendil oğlanlara atlı karınca ve uçan sandalye parası... Lunapark nasıldı? O da komik aynaları merak ediyor hâlbuki. Büyükannesi uğursuz diyor o aynalara. Şeker tut misafirlere, kolonya döksene, terlikleri düzelt kızım... Peki büyükanne...” (101).

Sibel Eraslan’ın bir başka öykü kitabı **Babam İçin Beyaz Bir Kuğu** da **Balık ve Tango**’da olduğu gibi toplumsal cinsiyet meselesi öne çıkmaktadır. Kitaba adını veren öykü “Babam İçin Beyaz Bir Kuğu”da bir kadının biten evliliğinde destek olan baba rolüne karşı annenin “*Gelinliğinle çıktığın eve karşı bil ki kefeninle dönersin*” ifadesi arasında evsiz, yurtsuz kalan bir kadının hikâyesini anlatır. Kadınların çocukluktan itibaren karşılaştığı olay ve davranışlar, erkekler karşısında onları ikinci cins konumuna taşımakta, dezavantajlı hâle getirmektedir. Bu durum çoğu zaman erkekler tarafından erkil tavırla ortaya çıkmakta, bazen de kadınları ikinci cins hâle getiren yine kadınların söz ve davranışları olmaktadır. Öyküdeki annenin kızına olan sözü de bu durumu örneklemektedir.

“Amber Hanım’ın Çekim Gücü”nde ise yazar, “Babam İçin Beyaz Bir Kuğu”daki tavrın aksine kadın dayanışmasının önemine işaret eder.

“...Birilerine tutunabilmeyi önemserim ben veya aslında biz çokuz diyebilen koronun içindeki kız kardeşlik coşkusunu da azımsayamam...(25)

Toplum içinde kadınların maruz kaldığı davranışlar bu anlamda özellikle kadın hareketi ve tutumuyla değişim gösterecektir. Sonuç olarak; kadın sorunlarının

temel dayanaklarından biri olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği öykülerde ataerkil düşünce tarzı ve geleneksel düşüncede mağdur edilen kadın motifi üzerinden işlenmektedir. Erkek egemen toplumda kadının çocukluktan itibaren maruz kaldığı her türlü sıkıntı öykülerde yer bulmakta, toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadın sorunları özelinde öykücülerin gündemini oluşturan meseleler arasına girmektedir. Kadınların toplum içinde birbirlerine karşı tutum ve davranışları, birlikteliği ve dayanışması toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesinin çözümü adına oldukça önemli olacaktır.

3.1.3. Kadın Cinayetleri, Kadına Şiddet ve Cinsel İstismar

Kadın cinayetleri hem dünyada hem de Türkiye’de önemli bir toplumsal sorundur. Cinayetlerin temel dayanaklarından biri olan şiddet de bu bağlamda en önemli sebepler arasındadır. Şiddetin toplumsal ve bireysel nedenleri öykülerin de temasını oluşturmakta, kadın yazarlar cinayetlerin özellikle toplumsal nedenlerini eserlerinde sıkça vurgulamaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin temel sonuçlarından biri de kadınların dezavantajlı cinsiyet haline gelmesidir. Bu durumun yarattığı etkiler kadının toplum içindeki statüsünü etkilemekte, güçsüzleşen kadın; mağduriyetlere karşı hassas bir pozisyona düşmekte, bu da bir boyutuyla şiddet ve cinayeti beraberinde getirmektedir.

Şiddet insanlığın tarihi kadar eskidir. Bireylerin içgüdüsel davranışlarının bir sonucu olan bu kavram aynı zamanda farklı pek çok sosyal değişkenin de bir sonucu olarak görülmektedir. Bu anlamda şiddet hem psikolojik hem de sosyolojik bir olgudur. Pek çok değişkenin neden olduğu bu olgunun da tek başına bir davranış olarak ele alınması mümkün değildir. “Şiddet, toplumu oluşturan kurumların, sosyal normların, toplumsal değişim süreçlerinin, ekonomik etkinliklerin, teknolojik gelişmelerin gölgesinde yetişen ve toplumda endişeye neden olan bir dizi sosyal süreci içermektedir” (Tuzcu, 2020, s. 10). Bunların arasında yoksulluk, eğitim seviyesindeki düşüklük, işsizlik, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bağlı bazı töreler, şiddetin özendirilmesi ve ataerkil zihniyet sayılabilir. Bununla birlikte aile yapısı, kültürel geçmiş, ekonomik durum ve eğitim gibi faktörlerin de kadın cinayetleri üzerindeki etkileri oldukça dikkat çekicidir.

Şiddet davranışının tanımından sonra üzerinde durulması gereken bir diğer nokta şiddeti oluşturan faktörlerdir. Şiddetin psikolojik nedenleri kadar sosyolojik nedenleri de büyük önem taşımaktadır. Model alma davranışının şiddet davranışı üzerindeki etkisi büyüktür. “Şiddet davranışına şahit olan çocukların gelecekteki sevgi ve evlilik ilişkilerinin şiddet içermesi açısından risk grubunda oldukları gözlenmiştir. Şiddet davranışına maruz kalan çocuklar kendi sorunlarını çözmek için de şiddete başvururlar. Örneğin cinsel istismar mağdurlarının ilişkilerinde ciddi şiddet davranışı gösterme oranlarının diğer kişilere kıyasla iki kat daha fazla olduğu bulunmuştur” (Cyr M., 2006). Şiddetin en önemli kaynaklarından biri de aile ve sosyal çevredir. Şiddeti gören ya da şiddete maruz kalan çocukların hayata dair ilişkilerinin çözümünde şiddete başvurduğu görülmüştür.

Kadın Sorunlarının temel dayanağı olarak kabul edilen toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadın cinayetlerinde olduğu gibi kadına şiddet konusunda da öne çıkmaktadır. Kadınlar sosyal yaşamın ve hayat döngüsünün önemli bir parçasıdır. Toplumların varlığı kadınla birlikte gelişim gösterirken günümüz toplumları kadının duruşu ile şekillenmiştir. Kadınların şiddet kavramı ile birlikte anılması sosyal yaşam içindeki etkileşimin sıkıntılı olduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan kadına yönelik şiddetin en üst seviyesi olan kadın cinayetleri de taşıdığı temel dinamiklerle sosyolojik bir konu haline dönüşmektedir” (Tuzcu, 2020).

Polis Akademisi Başkanlığınca hazırlanan 2016- 2017 ve 2018 yıllarını içeren kadın cinayetleri raporuna göre jandarma ve polis kayıtlarına geçen 2016’da **301** 2017’de **350** kadın cinayeti tespit edilmiştir. Cinayetlerin yaklaşık 4’te 1’i üç büyük şehirde işlenirken kalan çoğunluğun küçük yerleşim yerlerinde meydana gelmesi sorunun kentsel ya da kırsal olarak tanımlanmasının mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. (<http://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/KadinCinayetleriRapor.pdf>, 2020). Son on yılda kadın cinayetleri her geçen yıl daha vahim bir tablo çizerken bu sosyal sorunun özellikle kadın duyarlılığıyla edebiyat dünyasında konu edilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. İncelenen öykülerin temalarında da sıkça karşılaşılan bu mesele toplumun önemli bir meselesi olmaya devam etmektedir.

Hem dünya genelinde hem de ülkemizde şiddeti uygulayan ve şiddetten etkilenen arasındaki ilişki büyük önem taşımaktadır. Bu ilişki şiddet ilişkisinde olduğu kadar kadın cinayetlerinde de dikkat çekmektedir. Özellikle güç ilişkileri bağlamında, sorunların çözülmesi adına sertliğe başvurmak, ekonomik üstünlük kurmak, statü kazanmak, cinsiyet eşitsizliğini sürdürmek toplum içinde özellikle kadınlar cephesinde endişe ve korkuya sebebiyet vermektedir (Tuzcu, 2020).

Bireylerin bulundukları ortam, yetiştikleri çevre davranış biçimlerini önemli ölçüde şekillendirmektedir. Şiddet, onu uygulayanlar tarafından kabul edilebilir bir eylem olarak görülüyorsa, şiddet olmaktan çıkarak alışkanlığa ya da bir kültürel kalıba dönüşebilmektedir. Ayrıca şiddet bu durumun da ötesine geçerek yaşamın bir parçası olarak görülüyorsa, sorun olarak görülmemekte ve bir çeşit yönetim şekli olarak kabul edilmektedir. Bu yönüyle şiddet, sorun çözmede çok etkili bir yöntem olarak kabul görmektedir (Gücenmez, 2007). Buna paralel olarak toplum içinde şiddetin normal bir davranış olarak görülmesi, şiddetin toplum içinde yaygınlaşmasına sebep olmakta, bu duruma dair sorunları da beraberinde getirmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin şiddet ve kadın cinayetleri üzerindeki etkisi büyüktür. Bundan dolayı çalışma genelinde değerlendirilen öykü incelemelerindeki kadın sorunları bir bütün olarak düşünülmeli, kadın cinayetlerinin, kadına şiddetin bir uzantısı olduğu bunun da birebir toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile alâkalı olduğu unutulmamalıdır.

3.1.4. Öykülerde Kadına Şiddet, Cinsel İstismar ve Kadın Cinayetleri Örnekleri

Toplumun en temel problemlerinden biri de kadınlara yönelik şiddet ve cinayetlerdir. Kamusal alanda veya aile içinde her türlü eşitsizliğin, cinsiyetçi yaklaşımın en uç örnekleri olan şiddet ve cinayet vakaları öykülerde de yer bulmakta, kadın yazarlar tarafından ele alınmaktadır.

Müge İplikçi “Halil” adlı öyküsünde gelecek tarihte geçen bir olayı anlatırken, bir kadın cinayetini hikâye eder. Alageyik simgesi üzerinden av ve avcı olma durumu ve bir kadının kocasından ayrılmak istemesi üzerine öldürülmesi

hikâye edilir. Kadın cinayetlerini pek çok öyküsünde işleyen Müge İplikçi “Sevim” adlı öyküsünde de öldürüldükten sonra çöp konteynırına atılan bir kadın cinayetini konu edinir.

Kadınların toplum içinde cinsiyet rolleri kapsamında çocukluktan itibaren ikinci cins olarak görülmesi, toplumsal ve ikili ilişkilerdeki egemen gücün çoğunlukla erkekler olması, kadınların doğuştan biyolojik olarak erkeğe kıyasla genellikle daha kırılgan ve zayıf olması şiddet davranışını daha kolay ve yaygın hâle getirmektedir. Gaye Boralıoğlu’nun şiddet gören ve bu hâlini normalleştirmiş bir kadını anlattığı hikâyesi “Pilavcı Karısı” da bunun örneklerinden biridir;

“Evde neyi kaldırsan altından pirinç çıkar. Ha bire zam geliyor. O yüzden mümkün olduğunca önceden alıp stok yapıyoruz efendim. Gerçi fazla pirinç de tehlikeli, böcek yaparsa biz tabi onu atamıyoruz. Öyle kaynatınca siyah siyah görünüyorlar pilavın içinde. Bir kere yaptım kötü niyetimden değil de fark etmemişim. Mustafa yani kocam fark edince de koca tencereyi kafama geçirdi efendim. Allahtan tencere en büyüklerinden değildi. Kusura bakma diye yalvardım. Çocuklar etrafımda bağırsıp duruyordu kafam karışmış, gözüme perde inmiş dedim. Görmediğimi söyledim ama dinletemedim. Kafama geçirdi tencereyi. O pirinçler teker teker yanağımdan süzüldü gitti böceklerle beraber. Aslında Mustafa kötü adam değildir de eli ağırdır biraz” (22).

Şiddetin kanıksanması onu daha tehlikeli hâle getirmektedir. Şiddet karşısında susma, şiddeti kabullenme, şiddetle mücadelede en büyük engeller arasındadır. Şiddete maruz kaldığı hâlde dile getiremeyen, durumu kabullenmiş kadınları bulunduğu hâlden kurtarmak daha da zorlaşmaktadır. Şiddet özelinde son yıllarda kadınların gördükleri şiddeti daha rahat ifade ettiği, özellikle pek çok iletişim ve medya aracının buna destek olduğu ve kadınların bu anlamda teşvik edildiği görülmektedir. Bundan tam anlamıyla bir sonuç alınmasa da yaşanan durumun ifade edilmesi ve soruna dair çözüm arayışları açısından geçmişe kıyasla bir gelişme sağlandığı açıktır.

Şiddetin bir başka boyutu da cinsel şiddet ve istismardır. Cinsel Şiddet; “Kişinin kendi rızası dışında herhangi bir cinsel eyleme maruz kalması” (CETAD, 2022) şeklinde tanımlanmaktadır. Fiziksel Şiddete göre daha yeni bir şiddet türü

olan cinsel şiddet erkek hegomonik tavrın sonuçlarından biridir. Handan Acar Yıldız'ın “Dilsizin Elleri” de bir yangında annesi ve kardeşini kaybeden bir gencin yaşadıklarını kadın istismarı üzerinden ve toplum içinde saygın kabul edilen kimselerin karakter bozukluğu üzerinden anlatırken, kadın istismarı ve cinsel şiddet üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu meselelerin öykülerde sıklıkla konu edilmesi sorunların toplum içindeki karşılığıyla birlikte okunmalıdır. Kadın istismarı ve kadına şiddet, hem dünya hem de Türkiye gündeminde devam eden önemli bir toplumsal sorundur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)” raporu da bu sorunu ve sorunun sonuçlarını ortaya koymaktadır:

Fiziksel Şiddet özelinde; “Ülke genelinde hayatının herhangi bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını belirten kadınların oranı %36, son 12 ayda ise %8'dir. Başka bir ifadeyle, her 10 kadından yaklaşık dördü eşi veya birlikte olduğu erkeklerin fiziksel şiddetine maruz kalmıştır. 2008 yılında yapılan araştırma sonucuna göre bu oran %39'dur.

Cinsel Şiddet Özelinde; “Türkiye genelinde evlenmiş kadınların %12'si yaşamının herhangi bir döneminde, %5'i ise son 12 ay içinde cinsel şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Cinsel şiddetin en fazla dile getirildiği bölge ise Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Evlenmiş kadınların %38'i yaşamlarının herhangi bir döneminde fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kalmıştır.”

Psikolojik Şiddet Özelinde; “Türkiye genelinde kadınların yaşamlarının herhangi bir döneminde maruz kaldıkları psikolojik şiddet %44, son 12 ayda ise %26'dır. Batı Anadolu ve Orta Anadolu bölgelerinde yaşayan kadınların yarısı, yaşamlarının herhangi bir döneminde psikolojik şiddete maruz kaldıklarını belirtmiştir. 2014 yılında gerçekleştirilen araştırma sonuçları 2008 araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir.” (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Planı, 2020). Dile getirilen fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddetin yanı sıra ekonomik şiddet ve ısrarlı takiple birlikte gizli kalan, korktuğu ya da korkutulduğu için maruz kaldığı şiddeti ifade edemeyen kadınların varlığı da düşünüldüğünde bu oranlar hayli yükselmektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca yürütülen Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Raporuna göre; Türkiye genelinde her on kadından birinin son 12 ay içinde fiziksel bir şiddet yaşadığı ve Kuzeydoğu Anadolu ve Orta Anadolu Bölgesinde ağır fiziksel şiddetin yaygın olduğu görülmektedir. Fiziksel şiddet ile eğitim düzeyi arasında ters orantılı bir ilişki bulunurken, Türkiye genelinde evlenmiş kadınların % 15'inin hayatlarının herhangi bir döneminde erkeğin fiziksel şiddet uygulayabileceği, terk edeceği ve başka kadınlarla birlikte olabileceği yönündeki korkusuyla istemediği halde cinsel ilişkiye girmeye zorlandığı ortaya çıkmıştır. Ülkemizde kır/kent ayrımı gözetmeksizin her dört kadından birinin son 12 ay içinde duygusal şiddet yaşadığı belirtilmiştir. Kadına yönelik ekonomik şiddete bakıldığında ise diğer şiddet biçimlerinden farklı olarak kentsel yerleşim alanlarında (Doğu Marmara, İstanbul) kırsal alanda yaşayan kadınlara göre iki kat fazla şiddet olduğu ortaya çıkmıştır. Ekonomik şiddet en çok işten çıkmaya zorlama, çeşitli mobbingler ve çalışmaya engel olma şeklinde kendini göstermektedir (KSGM, 2009).

Toplum içinde geniş bir kesimi etkileyen bu sorunların edebi eserlere konu olması da kaçınılmaz olmaktadır.

İnci Aral'ın "Uzun Ölüm"ü bir kadının küçük yaşta; zengin, siyasi bağlantıları olan bir adamla evlendirilmesinin ardından yaşadıklarını anlattığı öyküsü de bunu örneklemektedir; Yazar bu öyküde şiddet gören bir kadın üzerinden gelenek, örf ve adetleri de vurgulayarak ataerkil toplum eleştirisinde bulunur:

"Oralarda bir töre var ki erkek erkek olduğunu unutturmayacak hiçbir zaman. İsterse çok sevsin, isterse ölsün sana. Yüzüne gülmeyecek, oturup insan gibi iki laf etmeyecek. Karıcığım nasılsın diye gönül almayacak. Erkekliğini yapacak ki kimse kınamasın aferin desinler ona buna bozulup güreleyecek, nerede bu havlular, gene tuvalet kağıdı yok burda... Horlayacak, kadın mısın sen ha kadın mısın? Diye bağırarak ki efendin olduğunu bildirsin sana unutturmasın..." (58).

Aynı öyküde kadın olmanın zorlukları; aldatılma, ötelenme, eksik görülme ve şiddet toplumsal cinsiyet bağlamında eleştirilir.

“ Evde yemeklik kalmamıştır mesela, çıkıp çarşıdan şöyle bir pırasa almaya kalktın mı hemen haber uçar, yer misin yemez misin dayağı... Sekiz aylık çocuğumu düşürüyorum bu arada. Ölümlerden dönüyorum özür yok. Hastaneye bile gelmiyor korkak. Sözde bu az çok okumuştur. Ama çaresi yok denir. Ne kadar insafsız olursan o kadar erkeksin” (59).

Leyla Ruhan Okyay da “Kuş Kadın”da kadına şiddeti eleştirel bir bakışla öyküsüne taşır.

“Koca dayağından kaçıp karnı burnunda İstanbul’a geldiğini komşuları aralarında konuşurken duymuştum... Biricik kızının, bebeğinin koparılıp elinden alındığını... Anası gibi olmasın diye onu babasının kaçırdığını...” (79)

Müge İplikçi’nin kadın ve çocukların maruz kaldığı taciz ve tecavüz vakalarını işlediği “El” isimli öyküsü de bunlardan biridir. Öykü 2000’li yılların başında ülkemizde uzun bir süre gündemde olan tecavüz vakalarından yola çıkmaktadır. Şiddet konusunda olduğu gibi cinsel istismarda da eylemden etkilenen grubun “güçsüz” gruptan seçilmesi, bu soruna dair mağduriyeti yaşayanların daha çok kadınlar ve çocuklar olması sorunun ehemmiyetini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Kadın öykücülerin kadın ve çocuklara dair sosyal sorunları sıklıkla öykülerinde konu edindiği bilinmektedir. Bu çerçevede İplikçi’nin pek çok öyküsünde de bu hassasiyet göze çarpmakta, yazar; kadına, çocuklara ve gündeme dair sorunları öykülerine taşımaktadır. “Çok Sonra” da aynı konu çerçevesinde yazılmış öykülerden biridir. Bu öyküde yazar, tecavüzcüsüyle çocuk yaşta evlenmek zorunda kalan Biçare’nin eşi tarafından gördüğü şiddeti öyküleştirebilir. Karakterin adını kaderiyle bütünleştiren İplikçi, öykülerinde sıklıkla mağdur kadınları yazar.

Yıldız Ramazanoğlu öykülerinden “Rampadan Aşağı Aşk”ta da sosyal bir vaka olarak kadın tacizleri konusu dikkat çekmektedir. Öykü, bir dolmuşta geçer. Yazar; şoför ve araçtakilerin yolculuğunu anlatırken psikolojik gözlemlere başvurur. Dolmuşta, tacize uğrayan genç bir kızın yaşadıkları karşısındaki hissiyatını ifade eden Ramazanoğlu; kadına ve kadınlığa dair bir soruna işaret etmektedir. Yazar,

“Köyün İlk Günü”nde kadına şiddete şehirde gösterilen tepkinin köyde tepkisizliğe dönüşmesini anlatır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Kadın Cinayetleri, Şiddet ve Cinsel İstismarın kökeninde bireysel ve sosyal etkiler oldukça etkilidir. Bu durum öykülerde de açıkça okunmaktadır. Özellikle şiddetin psikolojik, cinsel, fiziksel, sözel pek çok türü olmakla birlikte neredeyse her türün kökeninin önemli bir bölümünü toplumsal kaynaklar oluşturmakta, şiddet türlerinin tamamının da sosyolojik anlamda birlikte değerlendirilmesi zorunlu olmaktadır.

3.1.5. Kız Çocuklarının Eğitimi ve Başörtüsü Yasağı Problemi

Kız çocuklarının eğitimi konusu da diğer kadın sorunları gibi özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği anlamında değerlendirilmelidir. Eğitim toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en çok görüldüğü alanlardan biridir. Dünya genelinde okuma yazma bilmeyen 900 milyon insanın 3’te 2’sini kadınlar oluşturmaktadır. Yetişkin okur – yazarlık oranları kapsamında, Toplumsal Cinsiyet İlişkili Kalkınma Endeksinde Türkiye 152 ülke içinde 111’inci sıradadır (UNDP, 2012). Eğitim imkânlarından yararlanma açısından bu durumun dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de kız çocuklarının aleyhine olduğu açıktır. Bununla paralel olarak Türkiye’de başörtülü kadınların eğitim ve çalışma hakkının engellemesi de kadınların yaşadığı temel sorunlar arasındadır.

Kadın Sorunları dâhilinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği, şiddet, cinsel istismar ve eğitimde ayrımcılık başta olmak üzere Türkiye’de bir dönem başörtülü kadınların kamusal alana kabulündeki yasaklar kadınların mağduriyetine sebep olmuştur.

Türkiye’de özellikle 80’li yıllardan itibaren başörtüsü siyasi boyutlarıyla gündeme gelmeye başlamıştır. Başörtüsü kavramı yerini türbana bırakmış, tartışmalar türban kavramı üzerinden ilerlemiştir. Türban ve başörtüsü ayrımı yapanlar türbanı başörtüsünden farklı olarak siyasi bir simge olarak kabul etmekle birlikte, türbanın cumhuriyet rejimi karşısında bir engel olduğunu savunmuşlardır. Bu tartışmaların ilk hareketlerinden biri 1980 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam’ın Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığına yazı göndererek imam- hatipli kız öğrencilerin başlarının açık mı örtülü mü olmaları

konusunda görüş istemesi üzerine başlamıştır. Türkiye’de başörtüsüne karşı ilk yasaklama, 1982 de Mili Güvenlik Konseyi’nin etkisiyle, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından yapılmıştır 30 Aralık 1982’de Yükseköğretim Kurulu “çağdaş kıyafet” zorunluluğu öngören kılık kıyafet genelgesi yayınlamış, bu genelge ile; “a) *Yükseköğretim kurumlarında bulunan bilumum görevli ve öğrencilerin Atatürk devrim ve ilkelerine uygun, uygar, aşırılığa kaçmayacak şekilde sade bir kılık kıyafetle bulunmaları esastır. b) Yabancı uyruklu öğrenciler de dahil olmak üzere, bütün kız ve erkek öğrencilerin, elbise, gömlek ve ayakkabıları temiz, düzgün ve sade olacak; başı açık olacak ve kurum içinde baş örtmeyecektir.*” hükmü getirilmiştir (Yanikoğlu, 2014). 90’lı yıllarla birlikte Türkiye’de başörtüsünün hem üniversitelerde hem de kamuda yasak hale gelmesiyle kadınlar sivil toplum kuruluşlarında daha aktif rol almaya başlamışlardır. Mazlumder, Başkent Kadın Platformu, Özgürder ve Akder bu süreçte hem başörtüsü yasağıyla mücadele eden hem de başörtüsü yasağından mağdur olmuş kadınları bünyesinde barındıran STK’lar olarak dikkat çekmektedir.

Başörtüsü üzerinden yapılan tartışmalar 28 Şubat Dönemi’nde yeniden yoğun olarak gündemde yer bulmuştur. 1999 yılında Fazilet Partisi’nin Merve Kavakçı’yı milletvekili adayı olarak göstermesiyle başörtüsü yasağına dair tartışmalar yeniden alevlenmiştir. Yine aynı dönemde üniversitelerde kurulan İkna Odaları başörtüsü yasağı sürecinde uzun süre gündem olmuş, bu süreçten ve dönemden etkilenen başörtülü kadınların mağduriyeti edebi eserlere de konu olmuştur. 2002 yılında AKP hükümetinin iktidar olmasından bir süre sonra 2007 yılında yasağın kaldırılmasına yönelik adımlar süreci farklı bir boyuta taşırken, sorun daha çok dile getirilir hâle gelmiştir. 28 Şubat Dönemi başörtüsü yasağı problemleriyle uzun yıllar mücadele eden Cihan Aktaş da bu süreçle alâkalı sıkıntıları düşünce yazılarının yanında öykülerine de taşımıştır. Aktaş, Türkiye’de İslami feminizm denince akla ilk gelen isimlerden biridir. Başörtülü olması dolayısıyla İslamcı, kadın hakları noktasında yaptığı çalışmalar sebebiyle de feminist olarak adlandırılan Aktaş’ın kadın çalışmaları ile örtüşen öykü ve romanları edebiyat sosyolojisinin gerekliliğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Aktaş’ın kadın çalışmalarında ortaya koyduğu sorunları

ve bu sorunlara dair temel çözümleri edebi eserlerinde incelikli bir okumayla ortaya çıkarmaktadır.

3.1.6. Öykülerde Kadınların ve Kız Çocuklarının Yaşadığı Eğitim Meseleleri

Eğitim, hem dünya genelinde hem de ülkemizde kız çocukları açısından erkeklere kıyasla daha problemli bir toplumsal sorundur. Türkiye’de Başörtüsü yasakları ve bu yasaklar ekseninde yaşananlar da bu durumu bir eğitim sorunu hâline getirmektedir. Öykülerde eğitim meselesi de daha çok başörtüsü yasakları üzerinden işlenmektedir. Cihan Aktaş “Kızım Olsan Bilirdin”de bu meseleyi Sıdıka Hanım’ın dilinden anlatır:

“Bir şey vardı, çok istemiştım, o zaman her şey başka olur öyle istenmez mi? Öğretmen böyle bir şeyde ismimi gösterdi. Üstün zekâsı var daha neler neler, ceketini sat okut. Babam yırttı kâğıdı. Kız çocuğu, orası neresi, kim götürecekt?”

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği konusu kız çocuklarının küçük yaştan itibaren karşılaştığı problemler arasındadır. Kız çocuklarının bazı bölgelerde erkeklere kıyasla küçük yaşta evlendirilmesi eğitimlerini tamamlamalarına engel olmakta, kız çocukları doğuştan itibaren erkek çocuklarına kıyasla dezavantajlı bir durumda kalmaktadır. Kadın Sorunlarının pek çoğunun kaynağı olan cinsiyet eşitsizliği, eğitim meselesinde de öne çıkmaktadır.

Sibel Eraslan da kadın öykücüler arasında başörtüsü yasağına dair sorunları öykülerine taşıyan isimler arasındadır. “Hotel California”da başörtülü olduğu için hayallerini gerçekleştirememiş bir kadının öyküsünü anlatan yazar; başörtüsü mağduriyetine dair göndermelerde bulunur:

“Nereden anlatmaya başlasam ki size, hem neresinden tutabilirsiniz ki benim hikâyemin? Başörtülü olduğum için yapamadım ben mesleğimi, evet öğretmendim, tıpkı babam gibi, kendimi bildim bileli de öğretmen olmak istemiştım zaten. Ama olmadı işte. Fırsat vermediler. Yasak dediler, olmaz dediler. Ben de bulabildiğim her işte çalıştım. Sekreterlikten anketörlüğe, tezgahartarıktan çocuk bakıcılığına kadar bulabildiğim her işte çalıştım babamın vefatından sonra... Kardeşlerimin hem anası hem babası oldum tıpkı annemin dediği gibi...” (46).

Yazarın bu konuya dair hassasiyeti biyografisiyle birlikte okunduğunda daha anlamlı olmaktadır. Özellikle başörtüsü mağduriyetine maruz kalan yazarların eserlerinde, bu konuları işlemeleri edebiyat sosyolojisi açısından kıymetlidir. Cihan Aktaş, Yıldız Ramazanoğlu, gibi isimlerle birlikte Sibel Eraslan da bu isimler arasında öne çıkmaktadır. Kitapta pek çok öyküde aynı tema üzerinden göndermelerde bulunan yazarın “İskele” ve “Casablanca” öyküleri de başörtüsü mağduriyetlerine dair ayrıntılar içerir. “Casablanca”da yazar; karakterin bir cenaze ortamındaki iç konuşmalarını ve yüzleşmesini dindar bir kadının sosyal hayattaki ikilemleri üzerinden işlerken, kadın olmanın, başörtülü bir kadın olmanın iş hayatındaki güçlüklerine de vurgu yapar.

Kadınların görüntüleri ve yaşam biçimleri üzerinden yaşadığı mağduriyet başlı başına bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu olarak da dikkat çekicidir. Başörtülü kadınların hem eğitim hem de çalışma haklarının ellerinden alınması, salt görüntü ve başörtüsü üzerinden yaşatılan bu mağduriyetin de ciddi bir kadın sorunu olduğunu göstermektedir.

Yıldız Ramazanoğlu da *Kırmızı*’nın dördüncü öyküsü “Son Leylek”te toplumun standartlarına göre evlilik yaşını geçmiş, başörtüsü yasağı kurbanlarından Öğretmen Ayşe’yi anlatır. Ramazanoğlu bu öyküsünde öğretmenliği bırakmak durumunda kalan Ayşe’nin hikâyesini anlatmaktadır. Türkiye’de geniş bir çevreyi etkileyen bu sorun, yazarın eserlerine de yansımış, hatta yazarın bu konuyu işlediği *İkna Odası* en çok bilinen eserlerinden biri olmuştur.

Türkiye’de Başörtüsü Yasağına dair yaşananlar 2000 sonrası kadın öykülerine tema bağlamında özellikle başörtülü yazarlar tarafından yansımıştır. Yıldız Ramazanoğlu, Cihan Aktaş, Sibel Eraslan öyküleri başörtüsü yasağı ve sürecin siyasi durumuna dair göndermeleriyle dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak kadın sorunları öykülerde dikkat çeken sosyal meseleler arasında ilk sırada yer almaktadır. Kadın öykücüler; bazen kadına şiddeti ve cinsel istismarı bazen kadın cinayetleri ve eşit eğitim hakkı talebini, bazen de başörtüsü yasağı problemlerini özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesinde öykülerinde sıklıkla işlemektedir. Kadın Sorunları kapsamında yaşanan problemlerin çoğunlukla

toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ortaya çıktığı açıktır. Öykücülerin kadın sorunlarına dair vurgusu da bu konu üzerinde yoğunlaşmaktadır.

3.2. YOKSULLUK, SINIF VE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

3.2.1.Yoksulluk

Sosyolojinin önemli kavramları ve sorunları arasında kabul edilen yoksulluk temel olarak; maddi koşullardan mahrum olmak anlamına gelmektedir. Tez çerçevesinde öykücü kadınların işledikleri meseleler arasında öne çıkan bu mesele Çalışma genelinde sınıf ve tabakalaşma konularıyla birlikte ele alınmıştır. Bu meselelerin birlikte ele alınması sorunların hem sosyolojide hem de öykülerde bir bütün olarak işlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Zamana, mekâna, kişiye ve toplumlara göre değişen yoksulluk ölçütü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aynı değildir. Gereksinimlerin yapısına göre değişen bu durumda gelişmiş bir ülke için kabul edilmiş yoksulluk, gelişmekte olan ya da az gelişmiş bir ülkedeki yoksullukla oldukça farklı şartlara sahiptir (Özsoy D. , 2019).

Yoksulluk; daha çok maddi koşullarla alâkalıdır. Charles Zastrow da yoksulluğu ağırlıklı olarak gelir yetersizliğine bağlamakta ve temel ölçütün gelir olduğunu vurgulamaktadır (Zastrow, 2015). Bununla birlikte yoksulluk sadece hayatını idame ettirmek için gerekli ihtiyaçlardan mahrum kalmak anlamına gelmemektedir. Yoksulluğun ekonomik temelinin yanında sosyal dışlanma ve buna bağlı olarak başka toplumsal meselelerle olan ilişkisi de yoksulluğa dair çözümlerin önemini ortaya çıkarmaktadır. Temel gereksinimlerden ve imkânlardan yararlanamama durumu olarak görülen yoksulluk koşullara ve zamana göre farklılık gösterse de tarihi oldukça eskidir.

Bireylerin sadece maddi imkânlar anlamında kısıtlamalar yaşamasının yanında yoksulluğun pek çok duygusal ve davranış bozukluklarına sebebiyet verdiği araştırmalarca ortaya çıkmaktadır. “Yoksulluk çoğu zaman umutsuzluk, özgüven eksikliği, fiziksel, duygusal ve gelişim bozukluklarına sebep olabilmektedir. Aynı zamanda yoksulluk; duygusal sorunlar, alkolizm, işsizlik, cinsiyete dayalı ayrımcılık suç ve kumar gibi pek çok toplumsal sorunla da etkileşim halindedir” (Özsoy D. , 2019). Bu anlamda yoksulluk tek başına, bağımsız bir sosyal problem değildir.

Özellikle az gelişmiş ülkelerde yoksullukla birlikte gelen toplumsal problemlerin birbirine etkisi daha derin hissedilmektedir.

Tek tip bir yoksulluktan söz edilememesi ve yoksulluk türleri bu kavramın tanımındaki zorluğu bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda yoksulluk sadece ekonomik anlamıyla değil sosyal ve siyasi olarak da ele alınması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk üzerine yapılan pek çok nicel ve nitel araştırma üç tip yoksulluk kavramından söz etmektedir:

Mutlak Yoksulluk; Bireyin yaşamını idame ettirebilecek ve temel düzeyde ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir gelir düzeyinden yoksun olma durumudur. Türkiye İstatistik Kurumu ise mutlak yoksulluğu “Hane halkı ve bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumu” olarak tanımlamaktadır (Tüik Veri Portalı, 2022).

Görelî Yoksulluk; Mutlak yoksulluktan farklı olarak bireyin sadece biyolojik değil toplumsal mânâyı da kapsayan yaşam seviyesini de ifade eder. “Mutlak yoksulluk kavramı kişinin biyolojik olarak yeterliliği üzerinde yoğunlaşırken, görelî yoksulluk bireyin toplumsal bir varlık olduğu gerçeğinden hareketle, kültürel ve toplumsal açıdan tüketim zorunluluklarını da dikkate almaktadır (Gürses, 2007, s. 62). Bu anlamda görelî yoksulluk bireyi tek başına değil, toplum içindeki diğer bireylerle kıyaslayarak ele almaktadır. “Görelî yoksulluk kavramında, toplumdaki ortalama gelir düzeyinin belirli bir oranının altında kalanların yoksul olarak kabul edilmesi ve bu oranın belirlenmesi ülkeden ülkeye değişmektedir. Avrupa Birliğinde (AB) medyan gelirinin yüzde 60’ının altı, görelî yoksulluk için esas alınırken; ülkemizde harcama esaslı görelî yoksulluk sınırı, medyan değerinin (eşdeğer birey başına tüketim harcamasının) yüzde 50’si olarak tanımlanmaktadır” (Özsoy D. , 2019, s. 33). Bu yoksulluk tanımları çerçevesinde gelişmiş ülkelerin görelî yoksulluğu esas alırken az gelişmiş ülkelerin mutlak yoksulluk tanımına göre politikalar belirlediği görülmektedir.

İnsani Yoksulluk; Kavramı ise ilk kez 1997 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programında ortaya atılarak yoksulluğa dair yeni bir bakış açısı sunmaktadır. “İnsani yoksulluk kavramı; yetersiz beslenme, okur- yazarlık, kısa yaşam süresi, anne- çocuk

sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani şartlardan yoksun olmak” şeklinde tanımlanmaktadır (Taş, 2012). Bu tanımda ise yoksulluğun insani boyutunun altı çizilmekte, ülkelerin yoksulluk düzeylerinin değerlendirilmesi “İnsani Yoksulluk Endeksi”yle yapılmaktadır. Endekste vurgulanan üç temel nokta ise yaşam süresi, eğitim seviyesi ve satın alma kapasitesi ile ölçülmekte, gelişim endeksi bu üç özelliğe vurgu yapmaktadır.

3.2.2.Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun temel nedenleri arasında yetersiz ekonomik büyüme ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler öne çıkmaktadır. Ülkelerdeki yetersiz ekonomik büyüme yoksulluğu doğururken, yeterli büyüme olsa dahi adil bir dağılımın olmaması da yoksulluğu önemli bir sorun haline dönüştürmektedir.

Yoksulluğun sebepleri genel itibariyle iki farklı yaklaşımla açıklanmaktadır. İlki kişinin şahsi özelliklerinden kaynaklanırken ikincisi ekonomik ve sosyal politikalara dayanan yapısal yaklaşıma dayanmaktadır. “Yoksulluğun nedenleri zamana ve toplumlara göre değişiklik göstermekte olup, 2. Dünya Savaşı sonrasındaki yirmi beş otuz yıllık dönemde yoksulluğun sosyal/yapısal nedenlere dayandığı, daha sonraki dönemlerde ise neoliberal söylem doğrultusunda yoksulluğun kişisel nedenlere dayandığı görüşü ön plana çıkmıştır” (Şenses, 2014, s. 145-147). 20. Yüzyıla kadar yoksulluğun daha çok bireyci mitlere dayandırılması, yoksullukta kişilerin kendi tembelliklerinin, aptallıklarının ya da günahlarının bedelini ödüyör olması anlayışı 1935 yılında sosyal güvenlik programının yürürlüğe girmesiyle önemli bir değişikliğe uğramış, yapısal nedenler daha çok anlam kazanmaya başlamıştır (Zastrow, 2015). Bu doğrultuda yoksulluğun nedenleri değerlendirilirken; yaş, cinsiyet, engel durumu, aile yapısı, bireysel ve toplumsal özellikler, ekonomik- sosyal politikalar, işsizlik, göç, kentleşme gibi diğer toplumsal sorunlarla birlikte pek çok değişken birlikte değerlendirilmelidir (Karataş K. , 2001). Bu konuda Zastrow’un yoksulluğun nedenlerine dair listesi de; *Yüksek İşsizlik, Sağlık Sorunları, Fiziksel Engeller Duygusal Sorunlar, Yüksek Miktarda Sağlık Harcamaları, Kumar, alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı, Mesleki Beceri Eksikliği, Kalabalık Aileler, Cinsiyet Ayrımcılığı, Düşük eğitim Seviyesi, Etnik Ayrımcılık, Kadının geçindirdiği çocuklu*

evler, Sabıkalı ya da deli olarak yaftalanma, Sınırlı iş olanakları olan bir bölgede ikamet etme, Boşanma veya eş kaybı, Bütçe Sorunları, Düşük Gelirli İşler, Çalışma karşılığı ahlaki değerler, Zihinsel engellilik durumu, Emeklilik (Zastrow, 2015) yoksulluğun sadece ekonomik boyutlu bir problem olmadığını, pek çok sosyal değişkenin yoksullukta önemli etkilere sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yoksulluğun nedenleri ile yoksulluğa dair geliştirilecek politikalar bu anlamda birebir ilişkili olmaktadır.

3.2.3. Yoksullukla Mücadele Politikaları

Yoksulluk her dönemde her toplumda var olan bir toplumsal sorundur. Bu sorunun başka pek çok toplumsal sorunla ilgili olması, yoksullukla mücadelede çok boyutlu bir politika izlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda yoksulluk sadece ekonomik ilişkilerle ilgili değildir. Toplumların yapısı, demografik özellikleri, ekonomik refah şartları yoksulluk politikalarının belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Sosyal yardım ve hizmetlere ek olarak sağlık, eğitim, sosyal güvenlik politikaları da yoksullukla mücadele üzerinde oldukça etkilidir.

Yoksulluktan en çok etkilenen, dezavantajlı grupların belirlenmesi geliştirilecek sosyal politikalar açısından da oldukça önemlidir. Toplum içinde yoksulluktan en çok etkilenenler: Kırsal bölgelerde yaşayanlar, kadınlar, kalabalık aile üyeleri, çocuklar, yaşlılar ve eğitim düzeyi düşük bireyler olarak tespit edilmiştir (Karataş, 2003).

Yoksullukla mücadelede sosyal politikalar değişen dünya düzeni ve üretim yapısındaki değişmelerle de birebir ilişki hâlinindedir. Özellikle sanayileşme ve sosyal devlet anlayışı ile birlikte yoksulluk mücadelesinde hayırseverlik anlayışının geride kaldığı bunun yerine sosyal dayanışma ve hizmet anlayışının ortaya çıktığı görülmektedir. “Yoksullukla mücadele kapsamında uygulanacak politikalar diğer tüm sosyal hizmet uygulamalarında olduğu şekilde "mikro, mezzo ve makro" ölçekte yürütülmektedir. Bu kapsamdaki çalışmalarda yer alan yoksulluğu önlemeye yönelik ekonomik ve sosyal politikalar makro ölçekli çalışmalarda, yoksulluktan korumaya ilişkin bireyi, aileyi ve toplumu geliştirici çalışmalar ve yoksulluğun çeşitli kesimler üzerindeki etkilerini gidermeye çalışan telafi edici çalışmalar olarak uygulanmaktadır (Karataş, 2003, s. 10).

Dünyada yoksullukla mücadele kapsamında her ülkenin kendine özel, farklı rolleri olsa da genel olarak uluslararası kuruluşların bu konudaki etkisi oldukça belirgindir. Dünya Bankası, IMF, Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Mikro Kredi Uygulamaları bu alanda öne çıkan kuruluşlardır. Uluslararası alanda Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar mücadele konusunu daha çok para üzerinden ifade ederken, BM Kalkınma Programı'nda sağlık, özgürlük, saygınlık gibi insani gelişime dair değerlerin de ön planda olduğu görülmektedir. (Ünlü, 2016). Ülkemizde de bu alanda aktif çeşitli kurum ve kuruluşlar uzun yıllardır varlığını sürdürmektedir. Sosyal Hizmetler, Sosyal Güvenlik Kurumu, Sağlık Bakanlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı ve Çocuk Esirgeme Kurumu bu kuruluşların başında gelmektedir. Bu kapsamda Sosyal yardımlaşma teşvik fonları, eğitim, sağlık ve aile yardımları, özel amaçlı yardımlar, istihdam ve konut projeleri bu yardımlar arasında zikredilebilir. Bu kuruluşlara rağmen Türkiye'de ihtiyaç sahibi ve yoksul oranı oldukça fazladır. Bunun sebebi ise genel bir sistematik problemten kaynaklanmaktadır. Yoksulluğa dair verilerin yetersizliği, bu konuda geliştirilen politikaların kısa süreli ve geçici olması, ve kamu kuruluşlarının genel itibarıyla birbirinden bağımsız çalışması yoksullukla mücadele politikalarını etkileyen noktalar arasındadır.

Toplumsal Sorunlar arasında yer alan yoksulluk açısından geliştirilen sosyal politikalarda güç ve kaynakların adil dağıtılması ve kullanımı büyük önem taşımaktadır. Buradan doğacak eşitsizliklerin önlenmesi, sınıf farklarındaki makasın kapanmasına yardımcı olacaktır. Ancak bu tarz, adil bir dağıtım ile yoksulluk ve sınıf eşitsizliğinin çözümüne dair bir adım atılmış olacaktır.

3.2.4. Sınıf, Toplumsal Tabakalaşma ve Kapitalizm Eleştirileri

2000 ve sonrasında yayımlanan öykülerde kadın öykücülerin özellikle yoksullukla birlikte ele aldığı toplumsal sorunlardan biri de sınıf eşitsizliği üzerinedir. Sınıf kavramı sosyolojinin temel konularından biridir. Sosyolojinin kurucu isimleri arasında yer alan Marx ve Weber'in toplumsal tabakalaşma ve sınıf farkına dair görüşleri günümüzde de sosyal eşitsizlik literatürünün temelini

oluşturmaktadır. Marksist kuramda sınıf kavramı üretim araçlarının sahipleri ve sahibi olmayanlar üzerinden tanımlanırken Weber bunun üzerine statü kavramını da ekleyerek aynı özelliklere sahip kişiler ve gruplar arasında farklılaşan statüler üzerine vurgu yapmaktadır. Ancak sınıf kavramı sadece bu literatürden ibaret değildir. Eşitsizlik, sınıf farkları ve tabakalaşma sosyolojide daha geniş bir araştırma alanını kapsamaktadır.

Pierre Bourdieu “Ayrım” adlı eserinde tabakalar arası ilişkileri aktarırken gündelik yaşam tarzı, yeme içme, giyim tercihleri ve estetik beğeni gibi pek çok hayat pratiğini incelemektedir (Bourdieu, 2021). Bu pratikler Bourdieu’ya göre kavramsal sınıflandırmanın temelini oluşturmaktadır. Bu sınıflandırmada ekonomik sermayenin yanında kültürel sermaye kavramının da altını çizen Bourdieu bu kuramıyla öne çıkmaktadır. Bourdieu’nun “habitus” kavramı da bu kuramda önemli bir yere sahiptir. Habitus; “Bireylerin toplumsal faaliyetlerini yönlendiren içsel eğilimlerin tamamını ifade eder. Başka bir deyişle, “belli bir zaman ve mekâna ait toplumsal koşulların kafamıza yerleştirdiği kazanılmış niteliklerin, algı, takdir ve eylem şemalarının bütünü” (Ansart, 1990) şeklinde ifade edilmektedir. Bu anlamda sınıf habitusu beslenme, giyim kuşam, müzik zevki, sportif faaliyetler gibi her türlü estetik değerleri kapsamaktadır.

Tabakalaşma ve sınıf eşitsizliği içinde tahakküm kavramı da önemli yer tutar. Bourdieu’nun teorisiyle tahakküm kavramı üst sınıfın yaşam tarzını, alt sınıfa simgesel şiddet yoluyla benimsetmesidir. Üst sınıftakiler alt sınıftan gelenlere karşı pozisyonlarını koruma mücadelesi verirken stratejiler üretir. Bu sırada orta veya alt sınıftan yükselenler de habituslarının yetersizliğinden yükseldiği yerde ciddi uyum sorunları yaşamaktadır. (Ünal, 2017).

Sınıf, sosyolojinin temel inceleme nesnesi olan topluma nazaran daha somut ve araştırmaya açık bir kavramdır. Bir araştırmada topluma dair fikir üretmek yerine, mevcut toplumu zaman-mekânsal bağlamda açıklayabilmek açısından bir aracı rol oynar. Dolayısıyla sınıf; ekonomik, kültürel ve toplumsal etkilerin odağında durmakta, toplumu gerçek manada anlamak ve yorumlamak açısından büyük önem taşımaktadır (Demirel, 2016).

19. yüzyıl Sanayileşme süreci sınıf kavramının oluşumu açısından dönüm noktasıdır. Sanayi Devrimi ile birlikte toplumlar ve sosyal yapılarda köklü bir değişim meydana gelmiştir. Sanayileşmenin etkileri ilk olarak ekonomi ve üretim ilişkileri üzerinde görülmeye başlamış, bu da sosyal ve siyasi yapıda önemli değişikliklerin yaşanmasına kapı aralamıştır. Bu değişimler de sınıf ve sosyal tabaka kavramlarını doğurmuştur.

Tabakalaşma kavramı genel itibariyle; birey ve grupların aşağı ve yukarı statülere, rollere, sınıflara mensup olmaları, derecelendirilmeleri anlamına gelmektedir (Dönmezer, 1994). Rousseau'ya göre insanlar arasında iki tür eşitsizlik vardır. Biri tabiatla birlikte gelen doğal ve fiziki eşitsizlik (yaş, sağlık, beden, güç, zihin), diğeri ahlak veya siyasi eşitsizliktir. İkinci tür eşitsizlikte insanlar eşitsizliği kendi aralarında bir sözleşmeye giderek rızaları ile yaratmaktadırlar (Eröz, 2014). Bu da sınıf farkları ve sosyal tabakaların doğmasına neden olmaktadır. Eşitsizlik ve tabakalaşma her ne kadar evrensel olgular olsa da bir toplumdan başka bir topluma farklılık göstermekte, toplumsal gelişmenin düzeyine, kaynaklara ve özel yeteneklere bağlı olarak değişmektedir (Swingwood, 1998). Bazı toplumlarda tabakalar arasındaki geçişlerin daha esnek bazılarında ise bu geçişlerin oldukça sert normlara sahip olması bu farklılığı açıklamaktadır.

Tabakalaşmayı oluşturan toplum içindeki eşitsizlikler 3 ana noktada toplanmaktadır. *Ekonomik eşitsizlik, siyasal eşitsizlik ve sosyal eşitsizlik*. Bu anlamda tabakalaşma tek bir boyuttan değil bu üç boyutun etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Eşitsizlikler sonucu doğan alt ve üst tabakalar arasındaki mesafeler sosyal bir anlam ifade etmektedir. Görünmez çizgilerle oluşmuş bu sınıflar arasındaki geçişler bazı toplumlarda esnek bir yapıya sahipken bazılarında ise oldukça katıdır. Farklı şekillerde de olsa her toplumda sınıf farkları ve tabakalaşma kaçınılmaz olmaktadır.

Toplumsal statülerdeki eşitsizliklerden doğan tabakalaşma, çeşitli toplumsal sorunların da bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Yoksulluk, göç, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi meseleler sınıf eşitsizliğini pekiştiren sorunlar olarak göze çarpmaktadır.

Sınıf eşitsizliği konusundaki görüşleriyle en çok bilinen kuramcılardan Marks'a göre; Toplumlar, üretim ilişkileri ile tarif edilmektedir. Ona göre her türlü sosyal, siyasi ya da düşünsel hâdiseler üretim ilişkileri ekseninde gelişmekte, her türlü üretim gücü de alt yapıyı meydana getirmektedir. Ekonomik faaliyetler dışında kalan diğer toplumsal olaylar ise üst yapıyı oluşturmaktadır. Sosyal tabakalaşmayı bireylerin üretim araçlarıyla ilişkisi ekseninde ele alan Marks; toplumun gelişim çizgisinde de doğrudan doğruya sınıf kavramının etkili olduğunu ve bunun da üretim biçiminden kaynaklandığını savunmaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte gelen kapitalizmi emek sömürüsü olarak ifade eden Marks; temeli çatışmaya dayalı bir kuram ortaya koymaktadır. Üst sınıfın alt sınıfı sömürüsü şeklinde ifade edilen kuram, sınıf eşitsizliği ve kapitalizm üzerine pek çok eleştiriyi de bünyesinde barındırmaktadır.

Pareto'ya göre her toplumda en az bir alt ya da üst olmak üzere iki tabaka bulunmaktadır. Bireylerin alt tabakadan üst tabakaya geçme çabasını Pareto "seçkinlerin dolaşımı" teorisiyle açıklamaktadır. Bu kurama göre bireyler alt ve üst tabaka arasında sürekli hareket halindedir.

Weber ise sınıfı ekonomik ilişkilerden hareketle tanımlamaktadır. Piyasada rekabet halindeki insanların oluşturduğu bir toplulukta sermaye yani mülk kendiliğinden bir yaşam alanı yaratmaktadır. Bu rekabet ortamındaki yaşam alanı da sermayesizleri dışlamaktadır. Bu anlamda mülkiyet ve mülksüzlük sınıf konumunun temelini oluşturmaktadır (Weber, 1998).

19. yüzyılda egemen üretim biçimi hâline gelen kapitalizmle birlikte sınıfsal ayrımlar daha belirgin hâle gelmiştir. Bu sistem sermaye sahiplerinin servetlerini katlamalarına destek olurken, yoksulları daha yoksul hâle getirmektedir. Kapitalizme yönelik eleştiriler de daha çok bu nokta üzerinden ilerlemektedir.

Dünya üzerinde oldukça geniş bir uygulama alanına sahip kapitalizmin ekonomik adaletsizlikleri artırması edebi eserlerde kapitalizme yönelik eleştiriler açısından öne çıkan durumlardan biridir. Öykülerde yoksulluk ve sınıf eşitsizliği konularıyla birlikte ele alınan kapitalizm eleştirilerinde adaletsizlikler vurgulanırken, alt sınıf gruplarının yaşadığı mağduriyetlerin altı çizilmektedir.

3.2.5. Öykülerde Kapitalizm, Sınıf Eşitsizliği, Yoksulluk ve Toplumsal Tabakalaşma

Yoksulluk, sınıf eşitsizliği ve tabakalaşma öykülerde işlenen meseleler arasında dikkat çekmektedir. Bu sorunlar edebi eserlerde de birlikte ele alınmakta, işlenmektedir. Ayşe Sarısayın da bu öykücülerden biridir. “Taze Ceviz Kokusu”nda yazar, yoksulluk konusuna eğilirken, öyküde koku duyusunun bıraktığı hissiyatı vurgular. Bunu küf kokusu, taze ceviz kokusu ve toprak kokusu aracılığıyla yapan yazar, diğer öykülerinde de yoksulluk meselesine sıkça eğilmektedir. *Yorgun Anılar Zamanı*’nın ilk bölümünde “Gökyüzü Masalları” ile başlayan yazar, öyküsünü Kibritçi Kız masalıyla birleştirerek sosyal sınıf meselesini sıcaklık kavramı üzerinden ifade eder. Yazın Bodrum’da tatilde bronzlaşmaya gidenlerin karşısına; sobalı evi; soba üzerindeki kestaneleri, soba başındaki masalları ve bu evde yaşayanların tebessümündeki sıcaklığı koyar. Hikâyesini sınıflar arasındaki samimiyet farkını öne çıkararak kuran Sarısayın’ın öykülerinde yoksulluk sınıf kavramı ve sınıfsal karşılaştırmalar üzerinden işlenmektedir. Geleneksel masallar temel alınarak öyküde geleneksel anlayış ve modern anlayıştaki fark, değişen yaşam tarzı aracılığıyla ele alınmaktadır.

*“Gittikçe soğuyan odada, üşüyen ayaklarımızı birbirimize değdirerek ısıtmaya çalışıyoruz. Masal çok acıklı ama biz yine de kıkırdayıp duruyoruz aramızda...
“Biz de odunumuz olmadığı günlerde böyle yapsak!” Diyerek sevinçle ellerini çırpıyor Gülderen. “Küçük sobamızı da büyümüş gibi görürüz belki ısınırız...”
(16)*

“Gökyüzü Masalları”nda olduğu gibi “İki Ters İki Yüz”de de sınıf eşitsizliği meselesi öne çıkar. Bu öyküde trenler, raylar, denizler, örgüler ve kadınlık üzerinden aşkı anlatan yazar yoksulluk meselesini sınıf farkı üzerinden aktarır. Giyim tarzı, farklı meslek grupları ve parfüm kokuları üzerinden sınıf tahlili yapılır;

“Trenleri hiç özlemedim. Sabah kalabalıklarını, itişip kakışan kaba saba adamları, temizliğe giden gündelikçi kadınları, küçük memurları, moda-ya uygun giyinmeye çabasında her tarafından ucuzluk akan arka mahalle kızlarını, küstah delikanlıları, ter ve ucuz parfüm kokularını...” (44).

Yoksulluk meselesini özellikle diyalektik bir tarzla hikâyeleştiren yazar, sınıf eşitsizliğini farklı boyutlarıyla, farklı karakter bakışlarıyla anlatır.

Öykülerinde sınıf eşitsizliği, yoksulluk ve toplumsal tabakalaşma konusuna değinen bir diğer öykücü isim Handan Acar Yıldız'dır. Toplum içinde özellikle yoksulluk üzerinden ekonomik kaynaklı hiyerarşik oluşumu eleştiren yazar, sosyal adalet konusunu öne çıkarır.

“Kayıp”ta metafor ve çağrışımlarla ilerleyen yazar, öyküyü peygamber kıssalarıyla destekler. Yoksulluk ve ten rengi üzerinden sınıf eşitsizliği üzerine değerlendirmelerde bulunan Yıldız, sosyal sınıf eleştirisi yaparken, çağrışımlarla kurduğu öykülerinin arasına sosyal meseleleri yerleştirir.

“Küçük, karanlık bir varoş sokağına koca bir insanlığın zulmü sığmıştı. İnsanlığın zulmü hep dar sokaklara sığardı. Bir sokak ne kadar darsa insanlığın zulmünü sığdırabilme açısından o kadar büyük potansiyele sahipti” (23)

“Derisi kara çocukların çığlıkları derisi beyaz çocukların çığlıklarından hep daha gerçek geldi bana. Belki de çığlıkların çoğunu derisi kara çocukların atıyor olmasından..” (23).

Adaletsizlik konusu yazarın öykülerinin öne çıkan meseleleri arasındandır. Yazar bir taraftan güç ve gücü kötüye kullanmayı ele alırken diğer taraftan insanların ten renklerine göre kategorize edilmesinin eleştirisini yapar. “Kayıp”ta olduğu gibi “Pıhtı”da ve “Zabıta”da da yazar sınıf eşitsizliği ve yoksulluk temalarının altını çizer. “Zabıta”da su satan bir çocuğun zabıtanın kaçış serüveni anlatılırken monolog yöntemi kullanılır. Öyküde karakterler sıklıkla kendilerini sorgular ve hayatlarına dair muhasebeler yapar.

İnci Aral'ın “Alın Yazısı” isimli öyküsü de yoksulluk ve sınıf eşitsizliği üzerine yazılmış öykülerden biridir. İnsanların kaderlerini değiştirmek için gittikleri bir klinikte yaşananları öyküleştirir yazar, çocukluğu yoksullukla geçmiş bir karakter üzerinden, yoksul bir ailede doğup büyümenin kendi hayatını şekillendirmede yarattığı engeller “sınıf farkı” üzerinden ifade eder;

“Enine boyuna düşünülecek ne var? Onun gibi insanlara dünya sınırsız olanaklar sunmuyor ki. Her zaman gerekenden azını alacak, buna razı olacak, olmak zorunda...” (122).

Jale Sancak ise genellikle yalnız, susturulmuş, toplumsal hayatın tabularına maruz kalmış kadınların dünyasına eğilirken yokluk ve yoksulluk meselesini işler. “Yokluğun İçinde Yürümek” öyküsü de bunlardan biridir;

“ Ben on yaşımdaydım abim henüz delikanlı, babam korkmuş, utanmış bir ölü. Gösterdilerdi de yüzünü. Sonra dam çöktü. Ahlat kurtlandı, annem ağızımızı bile gidip uzak mahallelerden alır oldu. Dedemin onca ekmeğini yiyen bakkal bile bir dilimi esirgedi.” (97).

Mihriban İnan Karatepe “Tam Tepede”de çöp toplayıcıları üzerinden toplumsal sınıf konusuna göndermede bulunurken, toplum içindeki sınıfsal ayrımı çöpler üzerinden ifade eder;

Çöplerin sosyolojisi meselesi sosyolojinin yakın dönemde ortaya çıkan mikro konularından bir tanesidir. Arkeolojinin modern dönem çalışma alanlarından biri olan garboloji modern toplumların atıklarını analiz etmek için arkeolojik çalışmalar yapmaktadır (Yiğit, 2019) Bu alanla çöp konteynerleri üzerinden site ve semt sakinlerinin sosyolojik ve ekonomik yapısı hakkında tahliller yapılırken, bölgelerin, illerin ve ülkelerin çöp haritaları çıkarılabilmektedir. “Tam Tepede” isimli öyküde atıklar üzerinden sosyolojik tahlil meselesini hikâyeleştirmektedir.

“Bir aralık kızlardan birinin eline ağzı kapalı bir kola şişesi geçti. Hah dedi sevinçle. Arkadaşına gösterdi. Çöpleri çöp poşetine koyup, ağızlarını da sıkı sıkı bağlayanlar daha görgülü ve zengin kesimdi. O tip poşetlerin içinden sıklıkla bayatlamaya yüz tutmuş bütün ekmekler, asidi kaçmış kolalar ve bir yanı çürümüş meyveler çıkardı.”(51)

Karatepe “Ekuno”da Etiyopyalı yoksul bir çocuğun hikâyesini anlatırken, “Dilsiz”de yetiştirme yurdunda kalan bir çocuğun hikâyesini yoksulluk ve kimsesizlik üzerinden anlatır. Yoksulluk teması ve sınıf kavramı Karatepe öykülerinin temel meseleleri arasındadır.

“Dünyanın bütün enlem ve boylamlarında Etiyopya’da her gün yüzlerce çocuğun öldüğü haberi verildi. Dünyayı çepeçevre sardığı varsayılan bu halkalardan biri Ekuno’nun turnaklarıyla kazdığı kuma adını veriyordu. Ekuno

*konuşabilseydi eğer bu halkanın ekmek olmasını dileyecekti ama dileyemedi”
(84).*

Yazar “Çok Haklısınız Efendim”de ise işçi-işveren ilişkilerinden söz eder. Sınıf eşitsizliği konusunun en net hissedildiği alanlardan biri de işçi-işveren ilişkileridir. Bu ilişkinin direkt emek ve sermaye üzerinden olması eşitsizlik meselesini pekiştirmektedir. Marks’ın sınıf kuramında da karşımıza çıkan üretim araçlarını elinde bulunduranlara karşı emeği ile sermayeye katkıda bulunan işçi sınıfı arasındaki ilişkide temel unsur ekonomidir, ve ilişkiler bunun üzerinden işlemektedir. “Marksist kuram, kapitalist koşullar altında sanayicinin büyük “artı-değer”ler elde ederek gittikçe zenginleşeceğini ve bunun sonucunda sermaye birikimi, üretimin makineleşmesi ve kadınlarla çocukların çalıştırılmasının gösterdiği gibi gittikçe daha fazla sömürülen bir işçi sınıfının ortaya çıkacağını belirtmiştir” (Dagognet, 2013). Günümüzde İş hukukunda her ne kadar işçilerin haklarını korumaya yönelik kanunlar bulunsa da uygulamaların çoğunlukla yetersiz kaldığı görülmektedir. Kapitalist sistemde işverenin temel amacının sermayesini katlamak olduğu düşünüldüğünde bu durumun işçi aleyhine sonuçlandığı, işçinin emek gücünün karşılığını alamadığı ortaya çıkmakta bu da kapitalist sistemin temel sonuçlarından zenginlerin daha zengin fakirlerin de daha fakir hâle gelmesine yol açmaktadır. Bu durum sınıflar arasındaki uçurumu daha da derinleştirmekte ve sınıf eşitsizliğini pekiştirmektedir.

Nalan Barbarosoğlu “Ses ve Fanus” isimli öyküsünde sevdiği kız Zeliha tarafından bir alışveriş merkezinde terkedilen Yakup’un hayata dair sorgulamasını hikâye ederken sınıf farkı ve tabakalaşma meselesini mekânlar üzerinden ifade eder. Mekânlar üzerinden sınıf farkı konusu kadın öykücüler tarafından sıkça işlenmektedir. Özellikle avmler, güvenli siteleri, gökdelenler ve gecekondu bu konuda sembolleşmiş mekânlar olarak okunmaktadır. Barbarosoğlu da alışveriş merkezi ve çay ocağı kıyaslaması üzerinden kapitalizm eleştirisi yapmaktadır.

Mekân toplumla bire bir ilişkilidir. Mekân toplumsal olanı kendine çekmektedir. Toplumsal arenada olup bitenler mekâna da yansımakta mekânlar kendine özgü kimliğini toplumsal hafıza haritasında şekillenen kimlikten, gelenekten ve tarihten

almaktadır. (Ayhan, 2021). Bu anlamda mekân toplumun ve sınıfın aynasıdır. Öykülerde bunun örneklerine sıkça rastlanmaktadır.

Selvigül Şahin'in "Kırk Taş"ı da benzer öykülerden biridir. Yazar burada modern dünyanın tüketim alışkanlıklarını ve alışveriş merkezlerini anlatırken geçmişle kıyaslamalar yapar. Şahin bu öyküde, yokluk ve zorluklar içinde kazanılan şeylerle, emek harcamadan kolay kazanılanlar arasındaki farklılığı ifade eder;

"Siz kazandıkça fakirleşen güruhun sakinlerinden olmuştunuzdur artık. Eskilerde okuduğunuz, "Ne ki senden alınmıştır, o senin hayrınadır" veya "Kanaat en büyük zenginliktir" sözü artık dünyanızdan çok uzaklara taşınmıştır. Bu kadar desenin, bu kadar kumaşın, bu kadar nesnenin ortasında, ellerinizi kanatarak dikip bayram sabahları çocuklarınıza yetiştirdiğiniz pili kaşe eteklerin, koltuk üzerlerinde bayram sabahını beklemelerin verdiği coşku ve heyecanı artık unutmuşsunuzdur..." (59).

"Eylül Sancısı" öyküsünde sınıf eşitsizliği ve yoksulluk kavramı anne bebek ilişkisi çerçevesinde işlenir. Yazar, Afganistan savaşı üzerinden savaş atmosferini öyküleştirirken başkalarının yaşadıklarıyla hemhâl olmak ve empati duygusunu öne çıkarmaktadır.

"Açlıktan ölen çocuğun haberi okunduktan sonra sütü kesilmişti. Neden sonra keşfetti bunu. Haberler bittiğinde bebeği ağlamaya başlamıştı. Her zamanki gibi hiçbir şey düşünmeden emzirmek geldi aklına. Çocuğun emdikçe huzursuzlandığını gördü. Ağlaması daha bir artmış, neredeyse bir krize girmişti. Birkaç emzirme denemesinden sonra süt gelmediğini anladı... Afganlı annenin yerine koydu kendini. Onun acısını acısı bildi. Yavrusunun acısı kadının acılı haykırılarına karıştı..." (28).

Bu öyküde yoksulluk; savaş atmosferi ve göç mağduriyeti ile birlikte ele alınmaktadır. Savaş ortamının çocuklar ve kadınlar başta olmak üzere her kesimi ciddi mağduriyete uğrattığı bilinen bir gerçektir. Savaş ortamından kaynaklanan yoksulluk, göç eden insanların gittikleri ülkelerde de farklı boyutlarla devam etmektedir. Son on yılda Türkiye'de yoksullar, varoşlar, sokak çocukları ve çöplük insanları şeklinde sınıflandırılmaktadır (Erdoğan, 2019) Bu grupların içinde de özellikle göçmenlerin olduğu gözlenmektedir. Özellikle atık ve kağıt toplayıcılığı

son yıllarda Türkiye’de kent yoksulluğunun önemli örnekleri arasındadır. Yoksulluğu sadece ekonomik krizlere bağlı olmayan bu insanların sayısının her geçen yıl arttığı bunun da önemli ölçüde göçe bağlı olduğu bilinmektedir. Türkiye’de bu işi yapanlar maruz kaldıkları sosyal dışlanmayla birlikte sağlıksız, sigortasız ve itibarsız şartlarda bu işi yapmaya devam etmektedir. Bu anlamda yoksulluk her geçen gün daha fazla ekonomik, mekânsal, kültürel, toplumsal dışlamayı doğuran yoksunluk üretmeye başlamaktadır (Özsoy D. , 2012).

Mekân konusu mimarlık ve kentin konusu olarak kabul edilse de özellikle sosyal sınıf farkları açısından sosyolojinin de önemli bir alanı olarak görülmelidir. Mekân insanın ve toplumun pratik yansımaları arasındadır. Hem insan hem de toplum mekân da anlam ve varlık kazanır, mekânda dönüşür. Toplamlar da insanlar da bir yerle irtibat kurarak oluşurlar. Bu anlamda mekânlar da kimlik sahibidir. Aynı zamandan mekân bir referans alanıdır. İnsanın konumuna, statüsüne dair önemli ipuçları vermektedir (Alver, 2010). Kentlerdeki ayrışma biçimleri, mekânsal ayrışmalar da yeni yaşam alanları arasındaki hiyerarşinin bir sonucudur. Türkiye’de özellikle son yirmi yılda varlıklarını hissettiren ultra güvenli siteler bu ayrışmanın en görünen örnekleri arasındadır. Kentlerdeki semtlerin, semtlerdeki bölgelerin bu ayrışmalara bağlı olarak kurulduğu ve sınıflar arasında sınırlar oluştuğu görülmektedir. Bu anlamda mekânlar farklı toplumsal tabakalar açısından ipuçları verirken; mekânların sosyoloji konusundaki anlamı bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Sınıfsal eşitsizliğin edebi eserlerde sıklıkla mekânlar üzerinden ifade edilmesi de mekân ve sınıf ilişkisi açısından oldukça kıymetlidir. Farklı toplumsal tabakaların yaşam tarzlarındaki farklılıklar özellikle kentlerdeki mekân seçimlerini de önemli ölçüde etkilemektedir. “Kent ve insan tıpkı mekân gibi birbirini bütünlemiş, birbirini ifade eder olmuş, kent bir kültür ve hayat tarzı hâliyle insana yansımıştır” (Alver, 2010, s. 12). Konutlar, zaman geçirilen semtler ve mekânlar sınıf farkları konusunda önemli ipuçları vermektedir. Özellikle 2000 sonrasında yaygınlaşan avm’ler çarşı kültürünün yerini yeni bir yaşam tarzına bırakmasıyla dikkat çekmektedir. Öykülerde sosyal eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşma kavramları da özellikle mekânlar üzerinden vurgulanmakta, öykücü kadınlar “avm” ve “gecekondu” kavramları üzerinden bu karşılaştırmayı hikâyeleştirmektedir. Sema Kaygusuz da bu konuda

öne çıkan kadın yazarlar arasındadır. “Küllük” isimli öyküsünde sınıf kavramını irdeleyen yazar, bununla birlikte “Zilşan’ın Ayakları”nda da sosyal sınıf kavramı üzerine yoğunlaşır. Kentteki sınıfsal farkın temsillerini avm, gökdelen ve gecekondu üzerinden resmeden Kaygusuz’un mekân vurgusu öne çıkmaktadır.

“Alışveriş merkezinin reklam panolarında tek taş pırlantayla poz veren fondötenli eli bırakmaksızın izleyerek Murat’ı bekler. Gökdelen pencerelerinden gece mavisi ışıklar saçan dev prizmadır. Varoşların yoksul delikanlılarını yutarak beslenen bir canavar. Zilşan her gün Murat için babasının cebinden bir sigara yürütüp gökdelenin önünde bekler. Gün geçtikçe ağır giysileriyle sırtı eğrilir. Çok çirkindir hem de ne çirkin! Yoksulluğun bir kızı köpekleştireceği kadar...” (72-73)

Öykülerde farklı sosyal sınıflardaki başka dünyalara ait kadınların problemlerini merkeze almasıyla dikkat çeken Kaygusuz; avm ve gecekondu üzerinden sınıf eşitsizliğine yoğunlaşırken, bu vurguyla mekânlar üzerinden değişen kent ve çevre üzerinde de durur.

Yıldız Ramazanoğlu öykülerinde de sınıf eşitsizliği ve kapitalizm eleştirisi öne çıkmaktadır. Konuları bağlamında öykülerin çoğunu kapitalizm eleştirisi çerçevesinde işleyen yazarın Kırmızı isimli öyküsü de bunlardan biridir. Öyküde sobalı bir evde fakir bir mahalleden çıkıp ışıltılı vitrinlere sahip lüks bir semtte iş aramaya giden Gülşen üzerinden Marksist teori örneklenmektedir. İki sosyal sınıf arasındaki farklara dair değerlendirmeler öykünün içeriğindeki sosyolojiyi açıkça ortaya koymaktadır;

“Karşılara baktı. Köprüünün bitişiğindeki büyüleyici bir şehir uzanıyordu. Asıl şehir burası mıydı? Çok şık bakımlı evler, lüks evler, mağazalar uzaktan bile belli oluyordu. Geniş caddelerde seyreden parlak arabalar dikkat çekiyordu... Köprüünün iki yanındaki yaşamdan biri yalandı. Fasülyedendi. Hangisinin asıl, hangisinin gölge olduğunu kestiremiyordu. Akşamları babası gelince evde oluşan saygı dolu sessizlik, hep birlikte sofraya oturulan bereketli, gülüşmeli zamanlar, babasının annesine dünyadaki tek kazancımız şu yavrular diye fısıldadığı şefkat dolu akşamlar...” (38).

Aynı öyküde yazar, kapitalizmin en temel göstergelerinden; hipermarketlerden bahsederken “tüketim toplumu” eleştirisi yapar. İhtiyaç kavramının dönüştüğü, tüketim anlayışının ihtiyaçlar doğrultusunda değil reklamlar aracılığıyla devam ettiği çağımızda insanlardan ziyade ürünler ön plandadır. Varlıklı insanlar tüm zamanlarda olduğu gibi insanlar tarafından değil, daha çok nesneler tarafından kuşatılmış durumdadır. Nesnelerin hâkimiyetindeki günümüz insanı da bu durumda yavaş yavaş ürünlerin kölesi hâline gelmektedir (Baudrillard, 2015). Yıldız Ramazanoğlu da öykülerinde bu meseleye sıkça atıfta bulunarak, tüketim eleştirileri üzerinden sınıf eşitsizliği eleştirisinde bulunur;

“...İstasyonun yerine hızla bir hipermarket kuruluvermişti. Arı kovarı gibi uğuldayarak marketin raflarını boşaltıyordu insanlar...” (77)

Farklı insanların ve hayatların buluşma ortamını işleyen yazar, seçtiği bu temayla okurun toplumsal eşitsizlik üzerine düşünmesini sağlar. Farklı hayatları, sınıflar arasındaki uçurumu ifade eder.

“Elimi habere koyuyorum. Kolumun altından habere bakan kadın hafifçe iç geçiriyor. Birilerinin bunları yaşaması, birilerinin iyi ki ben değil diye şükretmesi içindir...”(21).

Yoksulluk, Sınıf Eşitsizliği ve Kapitalizm Eleştirisi sosyolojinin en temel konuları arasındadır. Bu sorunların tespiti ve çözümü için meselelerin tek başına ele alınmasından ziyade birlikte değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Öykülerde temalara yansıyan bu problemler de çoğu zaman birlikte ele alınmış, toplumsal meselelerin bütüncül bir bakışla okunması gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Ayşe Sarısayın, Handan Acar Yıldız, İnci Aral, Sema Kaygusuz, Jale Sancak, Yıldız Ramazanoğlu, Nalan Barbarosoğlu, Selvigül Şahin ve Mihriban Karatepe gibi pek çok ismin öykülerinde yoksulluk ve sınıf farkı meselesine dikkat çektiği, bu konuların öykülere yansıyan sosyal sorunlar arasında ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

3.3. KENT VE ÇEVRE SORUNLARI

3.3.1. Kent ve Çevre Üzerine

Modern dünyanın mekânlarından biri olan kentler ve bireylerin yaşam alanını kapsayan çevre, toplumların gelişimine dair önemli ipuçları vermektedir. İnsanlar her ne kadar yaşam alanlarını temiz, yeşil ve sağlıklı bir çevreden seçme isteğine sahip olsa da bu istekler daha çok onların içinde yaşadıkları ortamı iyileştirip, muhafaza etmesine bağlıdır. Çünkü çevreyi ve yaşam alanlarını bire bir etkileyen unsurların başında insan gelmektedir. Tüm canlılarda olduğu gibi insanlığın neslinin devamı da doğal kaynakların sürdürülebilirliğine bağlıdır. Bu konuda sürdürülebilir olması gereken en temel bir diğer durum insanların ve toplumun bu konuda daha duyarlı olması ve nesillerin eğitilmesidir.

Kent kavramı genel itibariyle “Toplumsal farklılıkları bulunan kişilerin oluşturduğu ve bireyler arasında yoğun bir iş bölümünün ve uzmanlaşmanın olduğu, fazla nüfuslu ve devamlılık gösteren yerleşim yerleri” olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1996). Kent ifadesinin tanımında ekonomi ve nüfus kavramları öne çıkmaktadır. Sosyologlar ise kent kavramını geniş bir alan içinde, benzer özellikleri olmayan insanların bir araya gelerek ya da farklı toplumsal farklılıkları bulunan kişilerin bir arada yaşadıkları yoğun, geniş ve devamlılığı bulunan yerleşim yeri olarak tanımlamaktadırlar (Taneri, 1978) Kentleşme ise; “Kendine özgü davranışlar sergileyen ve kendi kültürünü oluşturan kentli toplumun, aralarında iş paylaşımında, örgütlenmede ve uzmanlaşmada bulunduğu bir yapı” (Keleş, 1996, s. 19) olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomik kaynakların genel itibariyle tarım ve hayvancılıktan sanayi alanlarına kayması kentleşme sürecine hız kazandırmıştır. Özellikle 19. Yüzyıl kentleşme açısından dönüm noktasıdır. Teknolojinin gelişimi ve sanayide yaşanan ilerlemeler kentleşme sürecini etkilemiş, ülkelerin sosyal, siyasi ve ekonomik farklılaşmasına sebep olmuştur. Sonuçta kentleşmeyle birlikte kır insanı kentleşmeye başlamış, böylece kent yaşamına uyum sürecinde küçük yerleşim birimlerinde yaşayan insanının düşünce ve davranışlarında da önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. 19. Yüzyılda insanlar daha iyi şartlarda yaşamak ve daha çok para

kazanmak için kentlere yönelmiş ekonomik kaynaklar tarımdan sanayiye yönelmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte kent anlayışı değişmiş, öncesinde ticarete dayalı ekonomi sistemi endüstriyel üretim ve sermayeye bağlı ekonomik faaliyetlere dönüşmüştür (Thorns, 2004). Bu süreçle birlikte kent ortamının cazip iş imkânları ve yaşam şartları köylerden kente göçü hızlandırırken kent sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Nüfus artışıyla birlikte kentlerde yaşanan kontrolsüzlük, konutların yetersiz kalması ve çevre kirlilikleri bu konuda karşılaşılan en ciddi sorunlar olarak görülmeye başlanmıştır.

Dünya üzerindeki nüfusun çoğunluğunun kent ortamında yaşaması kente dair sorunların doğmasına yol açmakta bu da kente dair alt yapıların ve politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır Çevre ve kent sorunları direkt insanlardan doğmakta, insanları etkilemektedir. Bu anlamda toplumsal bilinç ve duyarlılık daha yaşanabilir kentler ve çevrenin oluşmasını sağlayacak, daha iyi bir çevrenin doğmasına katkıda bulunacaktır.

İnsanların ihmalleri ve bu konudaki duyarlılıklarında bir istikrara sahip olmaması da Kent ve Çevre Sorunlarının artışına yol açmaktadır. Bu sorunların çözümü adına hem dünya genelinde hem de ülkemizde uzun yıllardır politikalar geliştirilmekte ancak bunların uygulanabilirliği sınırlı kalmaktadır. Çünkü bu sorunlar tek yönlü ve tek bir kanaldan çözülecek sorunlar değildir. Toplumsal yaşam başta olmak üzere kültür, eğitim ve sorumluluk bilinci sorunun çözümünde önemli bir etkiye sahiptir. Bu anlamda kent ve çevre sorunlarının çözümünde toplumsal duyarlılık önceliklidir.

Yaşam alanlarına olan muamele toplumların gelişmişlik seviyesi ile ilişkilidir. Bu anlamda nüfus, konut, fırsat eşitliği, ekonomik gelişme, enerji kullanımı gibi etkenlerin yanında konuşulması gereken birincil unsur daima toplumsal duyarlılık olmaktadır. Bu anlamda sürdürülebilir kentin varlığı insanların faaliyetlerine ve bu faaliyetlerin bilinçli ve planlı bir şekilde hayata geçirilmesine bağlıdır.

3.3.2. Türkiye’de Kentleşme Süreci ve Çevre Politikaları

Dünyadaki kentleşme ve çevre sorunlarına kıyasla Türkiye, bu sorunlar ve sorunlara dair geliştirilen politikalarla daha geç buluşmuştur. Özellikle 1950’li yıllar

Türkiye’de Kentleşme ve bu süreçten doğan sorunlar açısından önemli bir dönemdir. Adnan Menderes Hükümeti’nin sanayi ve kentleşme politikaları köylerden kente göçü hızlandırırken altyapı olarak kentlerin göçe hazırlıklı olmayışı çevre ve kent sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bu yıllarda tarım sektörü yerini sanayiye bırakmış, köylerde işgücü talebi azalmış bu da insanların sanayi sektörüne dolayısıyla kentlere olan talebini artırmıştır. Kırdan kentlere olan bu göçler pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlara çözüm olarak geliştirilen politikalar da ancak 1960’lı yıllarda ortaya çıkmıştır. “Türkiye’de çevre ile ilgili ilk düzenlemeler, 1960’lı yıllara dayanmaktadır. “1961 Anayasası ile Türkiye’nin kalkınma ve sanayileşme çabaları bir plana bağlanmıştır. Devletin temel hedefi sistemli ve hızlı bir yapı değişikliği gerçekleştirmek olmuştur. Yapılan çalışmaların temel amacı planlı bir şekilde bu değişimi gerçekleştirmektir” (Parlak, 2001). Bu dönemde kent ve çevre üzerine yapılan kalkınma planları da çözüm adına atılan önemli adımlardan biridir. 1972 yılında yapılan Stockholm Konferansı ile çevre konusunda tüm dünyada çalışmalar biraz daha artmış, bunun etkileri ülkemizde de görülmüştür. DPT bünyesinde çevre ile ilgili Çevre Sorunları Daimi Danışma Kurulu ve Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. 1980 sonrası TBMM’de Çevre Araştırma Komisyonu kurulmuştur” (Görmez, 2003, s. 81-83). Çevreyi korumaya yönelik yasa ve hükümler 1970’li yıllara kadar farklı bakanlıklar ve kuruluşlarca uygulanmıştır. Bu konudaki ilk bağımsız yapılanma ise 1973 tarihli 7/5836 sayılı bakanlar kurulu kararı ile gerçekleştirilmiştir. Bu kurul ise 1974 tarihli 7/8329 sayılı kararname ile Çevre Koordinasyon Kurulu’na dönüşmüştür (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022) . Türkiye’de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ise 1983 yılında kurulmuştur. Bu bakanlık özellikle Menderes ve Özal Hükümeti’nin Sanayileşme politikaları ve bu doğrultuda kentlere yaşanan göçle doğan sorunlara dair çözüm üretme niteliği taşımaktadır.

Kalkınma Planları da çevre politikaları açısından oldukça önemli bir noktada durmaktadır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan başlayarak bu planlar özellikle sanayi toplumu haline gelen ülkemizde başta fabrikalar olmak üzere pek çok sanayi sektörünün çevreyi kirletme derecelerinin önceden tahmin edilmesini ve önlemler alınmasını kapsamaktadır. Yine bu planlarda özellikle büyük şehirlerde yeşil

alanların sayısının artırılması hedeflenmiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında çevre bilincinin yaygınlaştırılması dikkat çekerken, su kaynaklarının bilinçli kullanımına dair vurgulamalar da öne çıkmaktadır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren çevre politikalarının artırıldığı, bu yıllarda (1990-1994) çevre sorunlarında da ciddi bir artış yaşandığı gözlemlenmiştir. Yakın Dönem yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu kalkınma planlarında da iklim değişiklikleri, sera gazı ve çölleşmeye karşı tedbirlere ağırlık verildiği görülmektedir (Yalçın, 2019). Kalkınma Planlarında temel amacın ekonomik büyüme üzerine olması bu planların uygulanabilirliğini engellemekte, dolayısıyla çevre politikaları özelindeki bu hedefler çoğu zaman sonuçsuz kalmaktadır.

Sosyal devlet anlayışının gerekliliklerinden güvenlik ve kamu refahı, çevre ile olan dengeyi sağlama ve gelecek nesiller için daha yaşanılabilir bir çevre inşa etme devletlerin politika ve eylem planlarına yansımaktadır. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesini sağlayan politikalar “çevre politikası” olarak tanımlanmaktadır (Budak, 2000). Türkiye'deki çevre politikaları ve gelişmeler uluslararası düzeyde gerçekleştirilen faaliyetlerin gerisinde kalmaktadır. Bunun sebebi çevresel sorunların kabulündeki gecikmelerden ve bu konuda alınan önlemlerin de hem gecikmeli hem de yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır (Turgut, 2012).

Türkiye'de kentleşmeyle birlikte doksanlı yıllardan itibaren büyükşehirler başta olmak üzere değişen şehir profili kentleşme sorunları arasında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Yetmişli yıllarda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde köylerden kentlere artan göç, şehirlerde gecekonduların sorununu doğurmuş, özellikle büyükşehirlerin şehirleşme yapısında birtakım değişikliklere neden olmuştur. Bu problemi ortadan kaldırmak için üretilen şehir politikaları da sorunu çözmekten çok, yeni sorunların doğmasına yol açmıştır. Başta İstanbul olmak üzere pek çok büyükşehirde yerleşmeler dikey olarak ilerlemiş, şehre dikilen gökdelen sayıları her geçen gün artarak devam etmiştir. Bu sorun kentleşme politikaları kapsamında yaklaşık otuz yıldır gündemde bulunmaktadır.

Ülkemizde her beş yılda yapılan kalkınma planlarında da kentsel problemlere çözüm anlayışının yıllara göre gösterdiği farklılık açık şekilde görülmektedir.

Kentlerde son otuz yıldan bu yana tarih, kültür doğa değerlerinin korunmasına yönelik anlayışın yakın dönemde daha çok teknokentlerin çoğaltılması, örgütlü sanayi bölgelerinin yayılması önerilerine evrildiğini görmek zor değildir. Örneğin; 1990- 1994 yılları arasındaki VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında “Tarih, kültür ve doğa değerlerinin korunması ve kentlerdeki nüfus yoğunluğunun artırılmasının önlenmesi, Kıyılarda yapı yoğunlaşmasının önlenmesi” (Keleş, 1996, s. 84) maddeleri 2001-2005 yılları arasında VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında “Kentlerin küreselleşmenin istemlerine yanıt verecek duruma getirilmesi, uluslararası düzeyde yeterli altyapıya sahip mali ve ticari özekler oluşturmak, örgütlü sanayi bölgelerini ülke düzeyine yaymak, ileri teknoloji kullanan teknokentler oluşturmak” (Keleş, 1996, s. 85-86) şeklinde dönüşmüştür.

90’lı yıllardan itibaren çevre konusunda geliştirilen politikalarda ve kentsel dönüşüm projelerinde ciddi bir artış görülmesine rağmen modernleşmenin de etkisiyle daha konforlu yaşam alanları kurmak adına yapılan konutların kente ve çevreye verdiği zarar da aynı oranda artmıştır. Yaklaşık otuz yıllık süreçte yaşanan bu değişimler edebiyata ve tez dâhilinde incelenen öykülere de konu olmuştur. Öykülere özellikle değişen kent profili, yeşil alanların yok edilmesi ve dikey yapılaşma bağlamında yansıyan kent ve çevre sorunları pek çok kadın öykücü tarafından ele alınmaktadır.

3.3.3. Öykülerde Mekân Algısı, Kentleşme ve Çevre Sorunları

Kent ve Çevre meselesi edebi eserlerde işlenen konuların başında gelmektedir. Bu konuya dair değerlendirmeler ve eleştiriler özellikle değişen konut anlayışı üzerinde yoğunlaşmakta, sorun, kadın yazarlar tarafından öykülerde önemli ölçüde yer bulmaktadır. Ayfer Tunç’un *Mağara Arkadaşları*’nın kitaba adını veren öyküsünde göze çarpan ilk sosyal mesele de bu örneklerin başında gelmektedir. Yazar bu öyküde kentlerdeki dikey yapılaşmayı ve konut anlayışındaki değişimi şu şekilde ifade etmektedir;

“Şehre şöyle bir tepeden baktığında –gerçi artık tepeden bakamıyordu, çünkü yeni yapılan bütün binalar kendisinden uzundu– gördüğü şık, yeni ve kibirli

bütün apartmanlardan daha üstün bir tarafı, adeta kutsanmış bir yanı vardı”(7).

Yazarın bu kitabında **Aziz Bey Hadisesi**’nden farklı olarak başkarakter kişi değil bir mekândır, apartmandır **Mağara Arkadaşları** öncelikle Ayyıldız Apartmanı kişileştirilmesiyle mekân ögesinin altını çizmektedir. Yazar bu kişileştirmeyi İstanbul’a dair betimlemelerle de destekleyerek öykü boyunca mekân vurgusu yapmaktadır;

“Maddi değeri hiç düşmedi, gittikçe arttıysa da, çevresindeki apartmanların altlarında oto yedek parçası dükkânlarının açılması, sırtını verdiği semti birtakım karanlık adamların ve orta pahalılıktaki fahişelerin “işgal” etmesi sonucunda gözden düştü, yeni peydahlanan şık semtlere yenildi. Maçka, Teşvikiye ya da Nişantaşı’ndaki yaşlı binaların, güzelliğini olgunlaştırıp saklamayı bilmiş kadınlar gibi, onu ciddiye almamaları karşısında kapıldığı, içli bir yalnızlık duygusunu, hor görülmeyi, dışını kaplayan yeşil tonlarındaki küçük mozaikleri, gözyaşları gibi tek tek düşürerek atlatmaya çalışmaktaydı. Ama hâlâ dökcek gözyaşı vardı ve her geçen gün birkaç damla daha dökmekteydi.(15).

Ayfer Tunç öykülerinde kentteki değişim ve dönüşümler göze çarpan önemli noktalardan biridir. Toplumsal değişim meselesini kentler ve mekânlar üzerinden öyküleştirir yazar, kent silüetlerini öykülerinde sıklıkla kullanmaktadır.

Kent ve mekânı değişimle birlikte ele alan bir diğer öykücü Fatma Barbarosoğlu’dur. Kitaba adını veren öykü “Gün Akşamsızdır”da yazar, değişen kent ve mekân anlayışına değinirken değişen toplumsal ilişkileri de vurgular;

“Günler belki aylar olmuştu kapısı açılmayalı. Kel başa şimşir tarak ne hadlerineydi asansörlü eve taşınmak. Issız bir yerde oturur gibi komşu yüzüne hasret kalmıştı. Asansör olmasa inenlerin çıkanların seslerini duyacak, kim kimdir bilecekti... Karşısında kim otururdu, üst katta kim? Kendini bu sekizinci katta, eteğinden baş aşağı olarak gök yüzüne takılı kalmış zannediyordu. Oysa eski evi ne kadar güzeldi. Mimoza sarısına erguvan pembesinin karıştığı bahçede sanki bütün bir hayat nefes alır vaziyette toprağın altına gömülüvermişti. Ne güzel komşulukları vardı...” (116).

Konut anlayışındaki değişimi komşuluklar üzerinden öyküleştiren yazar, ilişkilerin seyrelmesine dair vurgularıyla dikkat çeker.

Toplumsal hafızanın temelini ailenin ardından yakın çevre oluşturmaktadır. Geleneksel toplumlarda evin dışı olarak kabul edilen mahallenin bireyler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde komşuların da topluma ve toplumsal ilişkilere olan etkisi oldukça açıktır. Geleneksel toplumsal çevrede aile içi ilişkiler evi, komşular arası ilişkiler ise mahalleyi ilk toplumsallaşma araçları olarak inşa etmiştir (Akın, 2014). Geleneksel toplumlarda iletişimdeki samimiyet modern toplumda yerini daha mesafeli ve resmi ilişkilere bırakmış, dolayısıyla geleneksel toplum algısındaki komşuluk kavramı modern dünyada farklı bir şekil almıştır. Barbarosoğlu'nun komşuluk özelinden vurguladığı ifadelerde toplumsal yapıdaki bu değişimin bir sonucu olarak okunmalıdır. Fatma Barbarosoğlu “İmajatörün Evi”nde de toplumsal değer anlayışının zaman içindeki dönüşümüne dikkat çekerken mekânların, yaşam alanlarının değişimine odaklanır;

“Nohut oda, bakla sofa. Biz senin yaptığın o muazzam dairelerin içinde kaybolur gideriz derdi. Kaybolup gitsinlerdi. Hanımı kocasının itiraz etmesine öfkelenmişti. Ne sanıyordu bu adam? Çoluk çocuk büyümüştü. Bunca yıl oturmuşlar bahçeye bakmışlardı. Bahçedeki üç beş kök ağaç için bunca fedakârlığa değer miydi?” (33).

Toplumsal Değişme kavramının en net okunduğu öykücülerden biri de Nezihe Meriç'tir. Yazarın **Çisenti** ve **Gülün İçinde Bülbül Sesi Var** öyküleri de bu örneklerle örülüdür. Meriç özellikle değişen kent anlayışı üzerinde dururken “Kıpırtı Hanım”da gezmeyi, mutfakla ilgilenmeyi seven, ressam ve yazar bir kadın üzerinden İstanbul'u anlatan bir öykü kurar. Öyküde mekân ön plandadır. İstanbul'un sokakları, semtleri, iskeleleri, balıkçıları, vapurları öyküde incelikle anlatılır. Bu anlamda, öykünün başrollerinden biri de İstanbul'dur. Yazar aynı öyküde sağ- sol meselesine dair siyasi göndermelerde ve kent, çevre değişimlerine dair eleştirilerde bulunur.

“Bu bizim sokak ağaçlarının çoğunu koruyabilmiştir... Şimdi o iki bilemedin üç katlı güzelim evler apartman oldu. Gökyüzü daraldı, küçüldü” (24).

Kentlerin farklı kimliklere ev sahipliği yapması dolayısıyla özellikle göç olgusunun da etkisiyle değişimlere de açık mekânlar olması sosyal değişimi etkileyen önemli hareketlerden biridir. En belirgin hâliyle kent ve çevrede yaşanan değişim, yaşam alanları ve konutlardaki farklılaşma toplumsal değişimin daha açık okunmasını sağlamaktadır.

Kentin temel parçalarından biri olan mahalle algısındaki değişim de sosyal değişimin hissedildiği en net alanlardan biridir. Hem mekân olarak hem de toplumsal ve insani mânâsıyla mahalle kentin vazgeçilmezleri arasında kabul edilmektedir. Mahalle; insan ve mekânın bir bütün olduğuna işaret etmektedir. Hem mekânsal boyutu hem de hayatı ve insanı şekillendirme yönüyle mahalle kent ortamının önemli bir parçasıdır (Alver, 2012). Bu durum mahalle ve şehir arasındaki bağın kuvvetini ifade etmektedir. Mahalle kültüründeki değişim kent ve mahalle arasındaki bu bağ da önemli ölçüde etkilemiştir. En temelden bakıldığında ev anlayışındaki değişim ve dönüşüm insan ilişkilerine yansımış bu da mahalle ve kent olmak üzere geniş halkalarda da ciddi değişimlere neden olmuştur. Öykülerde toplumsal değişim ve kent özelindeki konuların sıklıkla bu dönüşüme açıldığı, yok olan mahalle ve sokak kültürünün insan ilişkilerinde de karşılık bulduğu sıkça vurgulanmaktadır. Nezihe Meriç öyküleri de bu konuya sıklıkla dikkat çekmektedir. “Bizim Çaylar Bulanık Akar Döner Döner Bendini Yıkar”da da yazar değişim olgusunu kent ve çevreler üzerinden vurgulamaya ve eleştirmeye devam eder;

“Kent değişse de, aşağıdan istasyon caddesinden gelip yukarı mahalleye varan eski büyük cadde, iki yanında sıralanan, en hafif esintide uğul uğul uğuldayan o bin yıllık çınarlar kesilse de caddenin de yokuşun da parke taşlarını söküp asfalt dökseler de, çardaklı kahve çoktan yıkılıp yerine yüksek mi yüksek, suskun mu suskun bir iş merkezi yapılmış olsa da...” (70)

Çevre bilinci ve hassasiyeti konusu ise daha çok Cihan Aktaş öykülerinde okunmaktadır. Aktaş öyküleri genellikle küçük yerlerde, köy veya kasabada geçmektedir. Yazarın öykülerinde çevre kullanımı daha çok çevre bilinci ve duyarlılığı üzerinden ilerlemektedir.

“İnsanımıza çevreyi koruma bilincini kazandırıncaya kadar bu konuda önlemler almak bizlerin görevi, diyerek Muavin Bey valisini savunmaya çalıştı.

Bir kere hiç onaylamıyordu ormanın içinde ateş yakılmasını, herhangi bir nedenle...(24-25)

Hayır! patlıcan, biber kızartması yapmak istemiyordu; kızartmanın ardından geriye kalan yağı ne yapacağını bilemediği için. Çöpe atamaz lavaboya boşaltamaz. “Çevreci takıntılarıyla kendini dünya nimetlerinden mahrum ediyorsun”...” (47).

Kent sorunlarına ek olarak çevre meselesi de öykülerin beslendiği konular arasındadır. Çevre Sorunlarının küresel bir sorun olması ve başta insanlar olmak üzere tüm canlıları etkileyecek bir potansiyele sahip olması bu konuda erken yaşta eğitimi zorunlu kılmaktadır. Basit ve küçük gibi görünen çevre eğitiminin dünya genelinde çok büyük sorunların ve tahribatın önüne geçebileceği açıktır. Çevre bilgisi ve eğitimi ile birlikte çevreye yönelik tutum ve davranışlarını iyileştiren bireylerin yaşadıkları ortamı daha iyi hale getirmesi ve bu bilinçle çevrenin bozulmasına karşı duyarsız kalmayacak davranışlar göstermesi beklenmektedir (Erten, 2006). Aktaş, öykülerinde de toplumsal bilincin bir parçası olan çevre bilinci üzerinde durarak daha yaşanabilir bir dünyanın ipuçlarını vermektedir.

Mekân ve çevre Jale Sancar öykülerinin de çıkış noktaları arasında yer alır. “Öykülerinde çoğunlukla şehri mekân olarak seçen yazarda neredeyse şehir ve karakterler aynı kaderi yaşar. Her yandan şehrin sesleri yükselirken şehrin mutsuz, yoksul, çaresiz insanlarını öyküsüne taşır” (Tosun, 2015, s. 109) “Kuş Evi”nde yazar şehirlerdeki inşaatlara dair eleştirisiyle dikkat çeker:

“İç geçirdi derin derin. “Biliyor musun, kuş evini yıkacaklar.” “Kuş evini, çocukluğumu, arkaik dünyamı yıkacaklar öyle mi? “Öyle...”

“Ardından ötekileri de yıkacaklar maalesef... Çıkar sağlamak adına, kazanç elde etmek için... Anla işte, emlakçılar burada da cirit atıyor” (88).

Üçüncü Bölümün ilk öyküsü “Güzelyalı’daki Bahçe”de bahçelerin, yeşilin, dev apartmanlar arasındaki kayboluşu eleştirilir;

“Kentin her yeri talan edilmiş, eski evler yıkılıp apartman yapılmıştı yerlerine. Bahçeler de yok edilmişti apartmanlarla birlikte. Kiminin bahçeleri vardı da o eski bahçeler değildi hiçbirisi...” (161).

Yazarın çevre, kent ve mekân vurgusu bölüm isimlerinde de kendini göstermektedir. Bir bölümü sadece bahçe üzerine olan “Ansızın Gelen” de sokaklar ve evler de önemli bir yer tutar.

Yazarın, *Ansızın Gelen*’deki tema çizgisi *Sürgün Melekler*’de de aynı şekilde devam eder. Kent ve Çevrenin değişimiyle alakalı eleştiriler bu öykülerde de ön plandadır. Çevreye dair bilinçsiz tutum ve kentsel dönüşümde yapılan yanlışlar eleştirilmektedir

Kentsel Dönüşüm; yenileme, alansal temizleme, geliştirme, iyileştirme, canlandırma ve daha sağlıklı hâle getirme durumlarını kapsamaktadır (Özden, 2008). Bu anlamda sadece iyileştirme ve temizleme ya da geliştirme kentsel dönüşüm için yeterli değildir. Tarihi dokuların muhafaza edilmesi, çevreyi daha sağlıklı hâle getirmek de geliştirme ve iyileştirme kadar önemlidir. Şehirlerin dokularının korunarak iyileştirilmesi ideal bir dönüşüm olmaktadır. Bu doğrultuda yazar, *Sürgün Melekler*’de; tarihi binaların, yıkılıp yerine iş hanı yapılmasını şu cümleleriyle eleştirir;

“Otelin oraya gittim dedi Aydanur Abla. Oteli kundaklamışlar diyorum, yerine işhanı yapıyorlar. İş hanı mı? Annem çok üzüldü. O güzelim konağın yerine işhanı ha?Evet abla ilk defa mı oluyor?” (29).

Leyla Ruhan Okyay öykülerinde mekân yazarın mimarlık eğitimiyle birlikte okunabilir. “Şehmuz” bu öykülerden biridir. Mardin’deki mimari üzerine ayrıntılı anlatımlarla öyküyü besleyen yazar, bir kız çocuğunun kendinden yaşça büyük Rehber Şehmuz’a olan aşkını konu edinir. Ayrıca Şehmuz’un dilinden yazar büyükşehir, taşra kıyaslaması yapar. Ve o bölgenin geleneklerine dair eleştiride bulunur.

“Yok abi. Burda hiçbir şey yok. Sinema yok, mağaza yok, aşk yok. Bak bu gömleği bile o geldiğimde Beyoğlu’ndan almıştım. Burada her şey yasak. Bir arkadaşım aşiret reisinin kızına sevdalandı. Sinek gibi ezdiler. Gönül bu değil mi? Ama dinlemediler. Adam öldürmek çok kolaydır buralarda” (101-102).

“Vartanuş’un Sardunyaları”nda sokaklar ve sokağı güzelleştiren çevre düzenlemeleri yine bir mimar gözüyle yazarın öyküsüne yansır.

Ev, insanı muhafaza eden sadece şekilden ibaret bir yapı değildir. İnsanın en samimi alanı, huzur ortamıdır. Geleneksel tarihi evlerin insan için yaşanılabilir yapısı; geniş pencereleri, kapı önünde hayat adı verilen bahçesiyle çoğunlukla büyük evlerden oluşması öykülerde çoğunlukla özlemle bahsedilen mekânlar olarak tasvir edilmektedir. Günümüz modern hayatının temel temsillerinden dikey yapılaşma da sıkça eleştiri konusu edilmektedir.

“Kilisenin karşısındaki kemerli, pencere, vitraylı vakıf evlerinin mozaik döşemeli bahçelerinde yaz günleri çay içilir, sohbetler edilir...”

Sokaktaki en sevdiğim üçgen cumbalı yüksek girişli, kırmızı tuğla duvarlı ev uzun süredir boştu...” (65).

“Tepe Penceresi”nde yazar çatı katındaki bir pencerenin güzelliklerinden söz ederken doğaya dair anlatımıyla öyküyü süslemektedir. Şehirler, şehir planlamaları, yapılar ve bu yapılardaki estetik meselesi yazarın öykülerinde öne çıkar. Tarihi evler ve bu evlerdeki estetik meselesi L. Ruhan Okyay öykülerinde sıkça dile getirilmekte, vurgulanmaktadır.

Müge İplikçi de “değişim” kavramını öykülerinde ele alan , bunu da daha çok kentler üzerinden işleyen yazarlar arasındadır “Şehirler Kent Olunca”da; geçmişe, gençlik yıllarına özlem duyan karakter “denizaltı” rahatsızlığına yakalanmıştır, anılarda ve geçmişte yaşamaktadır. Anılar ve geçmiş vurgusuyla birlikte bu öyküde “değişim” olgusunu da tartışan yazar, bu kavramı daha çok kent örneği üzerinden vermektedir. İplikçi’nin **Çok Özel İsimler Sözlüğü**’nde de sıklıkla rastlanan “kent tartışmaları” bu öyküde de karşımıza çıkar. Yazar; değişen şehir ve yapılara dair gözlemlerini, kent profilindeki dönüşümler üzerinden aktarır. Kent ve çevre problemi yazarın öykülerinde işlediği en temel sosyal meselelerden biridir;

“Yollar malzemeleri çalınmış, çırpılmış olsa da müreffeh bir ülkenin müreffeh yollarıydı artık. Yaya geçitleri, ışıkları, şeritleri... Şehir genişledi duyduğuma göre Şulelerin evini Mc Donalds elli yılına kiralamış gidip görmeye cesaretim yok” (37)

Bu satırlarda toplumsal değişimi kabullenememe ve direnç göze çarpmaktadır. Değişim çoğunlukla istenen bir durum olduğu kadar korkulan da bir

süreçtir. Değişime direncin ise pek çok kaynağı vardır. Değişim, bireyin sahip olduğu ya da sahip olduğunu düşündüğü gücü tehdit edebilir. Gücünü kaybetme korkusu değişime direnç yaratır. Tüm bunların dışında değişim belirsizlik demektir. Alışılmış düzen ve kurallar koruyucu, değişiklik ise korkutucu gelmektedir” (Semerci, 2022). Yazar bu öyküsünde değişimin korkutucu yönüne odaklanmaktadır.

Müge İplikçi “Hamlik Her Şeydir”de ise Turan İsimli bir gazeteciyle eski bir albayın diyalogları üzerine bir öykü kurar. Albay şahit olduğu ışık ve bu ışığın getirdiği değişmelerin ardından bir çiftlikte kurduğu boşluk evinde yaşamaktadır. Işığın kent ve kent ahalisine bir mesajının olduğunu iddia eden albay; kentin (İstanbul’un) ve kentte yaşayan insanların uyanışa ihtiyacı olduğunu ifade eder.

“Işığın mesajı belliydi aslında. “Kendini yok ediyorsun dikkat et” demişti kente. Kent inanmamıştı besbelli... Işık “ Seni sensiz bırakacaklar meydanlarına, çarşılarına, insanlar gelmeyecek bilesin” diyordu. Kent müstehzi müstehzi gülmüştü bu sözlere...” (76-77).

Modern zamanlarda kentte yaşamın zorlukları üzerine Simmel’in görüşleri oldukça önemlidir. Modern hayatın en temel sorunu, devasa toplumsal güçler, tarihsel miras, dış kültür ve teknik karşısında, kişilerin kendi özerklik ve bireyselliklerini koruma çabasından doğmaktadır. Şehir insanın psikolojik temeli, dış ve iç uyarıcıların hızlı ve durmaksızın değişmesiyle “sinirsel uyarımın şiddetlenmesine” dayanır. Dışardan gelen bu uyarılar çoğu zaman hem birbiriyle hem de bireyin kişilik değerleriyle çelişki içindedir. Taleplerin çokluğu sinirsel uyarımın şiddetini artırmaktadır. Birbiri ardına gelen uyarılar, bireyin derin bir değerlendirme yapmasına fırsat vermez ve kentli insandan daha az bir derinlikli bilinçlilik talep etmektedir. Bununla birlikte “Bezgin”, kentsel toplumun en temel kişilik özellikleridir. Bezgin kişilik, hızla değişen ve sıklıkla birbiriyle çelişen sinirsel uyarıcıların ürünüdür. Aşırı uyarılma bir süre sonra tepki verme kapasitesinin kayboluşuna neden olur. Bu doğrultuda Simmel kentli insanın davranışlarını kendisi olarak gerçekleştiremediğini ve bölünmüş bir kişiliğe sahip olduğundan bir yabancı olduğunu iddia eder. Bu anlamda metropol insanı yurdu (toprağı) olmayandır (Simmel, 1950). Simmel’in bu görüşleri ile İplikçi’nin bu öyküsü arasında bütünleşir

bir durum mevcuttur. Kent insanının yaşadığı zorluklar ve kent atmosferinin insan hayatı için uygun olmayışı anlayışı birbirini tamamlamaktadır.

Albayın kenti uyandırmak için Gazeteci Turhan'dan yardım istemesi, bu istek karşısında gazetecinin albay için Ruh ve Sinir hastalıkları merkezine haber etmesi, albayın kentin (İstanbul'un) ruhunu yaşatmaya dair gözlemleri ve çabasının sonuçsuz kalması yazarın kente dair ümitsiz bakışını ortaya koymaktadır. “Selma” adlı öyküde de yazar kitapta sıkça atıfta bulunduğu kentleşme ve çevre problemine dair eleştirisini sürdürür;

“Şu gürültülü kahvenin tozlu bahçesinde biraz oturayım istedim. Haliç'i görürüm dedim, ama önümde dikilmekte olan inşaattan Haliç'i görebilmek ne mümkün!” (126).

Kentlerdeki değişim olgusu “Bilal” öyküsünde de açıkça okunmaktadır. Öyküde inşaat sektörüne dair göndermeler şu cümlelerle ifade edilir;

“Bunu herkes unutuyor dedik ya, ama ağaçlar unutmuyor. Bir tek onlar. Akasya ağaçları. Bu öykü onların anlattığı kısacık bir öykü. Ancak bu ağaçlar da “Rezidans Uğruna Ya Rab A.Ş.’nin – bu adı vergi dairesinden almaları zor oldu ama başardılar-verdiği talimat sonucu yarım günde kesildikleri için hikaye hepten yarım kalıyor” (25)

Yüksek katlı binalar uğruna kesilen ağaçlar, yok edilen ormanlara dair eleştiri “Bilal” öyküsünün ardından “Yüksel” adlı öyküde devam eder. “Yüksel”de zıtlıklar üzerinden sorgulamalar yapan yazar *kazanmak\kaybetmek, varlık\yokluk* gibi kavramları karısı Yüksel’le birlikte şantiye asansöründe kalan Koray’ın geçmişe dair sorgulamaları üzerinden tartışır. Her şeyi elde etmesine rağmen kahraman olanın neden kendisi olmadığını düşünen Koray üzerinden yazar “gerçek mânâda kazanma”nın muhasebesini yapmaktadır.

Selvigül Şahin öykülerinde de köy hayatına, doğal yaşama özlem dikkat çeker. “Züleyha” da bu öykülerden biridir. Amcamın Evi’nde baba sevgisizliği ve yokluk içinde büyüyen bir çocuğun oyuncak arabası ile olan hikâyesi anlatılır.

Hayırlı Haber'in ilk öyküsü “Kırağılar Vurmuş Gençliğine”de bir deprem anı ve depremin insana öğrettikleri hikâye edilirken biriktirme, yığma ve yanlış kentleşme anlayışı sorgulanır.

“Kan sızan ev içlerinden, insan bedenleri derin bir ürpertiyle sarsıldı. Sonra biriktirilen her bir eşyanın üzerine kan damladı. Şehrin ortasına doğru, yıkık minarelerden ve binalardan oluk gibi kan yürüdü. Uğultular, kızıl kara haykırışlar, çıldırtan yalnızlıklar sardı her yanı. Tüneller açmak için Ferhatların bile delmeye kıyamadığı dağlar delindiğinde, deniz yarılıp ikiye bölündüğünde... Ve mavi denizlerin köpüklü dalgalarla dövdüğü sahillere gökdelenler kondurulduğunda... Gökyüzünün mavi beyaz aydınlığı, kara dumanlarla kirletildiğinde...” (13).

“Kırık Taş”ta yazar; bozulan, yozlaşan çevre ve kentlere dair eleştirel ifadeler kullanır. Bununla birlikte aşırı düzenli, muntazam sitelerin yapaylığından söz eder;

“Sitelerin önünde boylu boyunca uzanan çimenliğin bu kadar kusursuz duruşu canını sıkıyor. Yeşil alanlar korunma altında. Yapay bir dünya uzanıyor boylu boyunca... Ağaçlara, otlara dokunmak, toprakta yürümek yasak. Peyzaj mimarının süsü, gösterişi, parçası olan metalaşmış tabiat...” (60).

Kentsel dönüşüm uygulamaları kentin ve kentte yaşayanların ihtiyaçları ve taleplerine göre şekillenmelidir. Ancak günümüz kentleri ekonomik etkenlerden, kentlerdeki insanların duyarsızlaşmasından, yerel yönetimlerin yaşadığı krizlerden olumsuz etkilenmekte ve tek tipleşmenin kurbanı olmaktadır. Bu da birbirinin aynısı görüntüleri çoğaltmakta, dokusunu kaybetmiş evlerde yaşamamıza sebep olmaktadır (Çelik, 2021). Şahin’in öyküsündeki eleştirisi de tam bu noktadadır. Tarihi dokusunu ve hafızasını kaybeden evler, kentlerin de kendilerine has dokularını kaybetmesine yol açmaktadır. Bu durumu engellemek için yapılması gereken şeylerden biri de çevre bilincine ek tarih ve estetik bilincinin kazandırılmasıdır.

Sevinç Çokum ise kent meselesini şehirdeki, semtlerdeki değişim üzerinden ifade etmektedir. “Dünyanın Gurbet Hâli”nde; Tarlabası’nın, Beyoğlu’nun eski hâlleri, insanları anlatılırken, değişim; bireyler ve mekânlar üzerinden işlenir;

“İstanbul’un bir başka yüzüydü bu. Küflü, eski bir aynayı parlatmaktayım ben. Artık Ulviye yok, mimar da, Kanite de, Ednan da... Hiçbiri, hiç kimse. Metruk evin üstü camlı demir kapısını da birileri götürdü geçen de...” (106).

Toplumsal Değişim vurgusuna Sevinç Çokum öykülerinde sıkça rastlanır. “Akşama Balık Var” da bu öykülerden biridir. Yazar bu öyküde toplumsal değişimle gelen davranış değişikliklerini vurgular, güvensizlik, vefasızlık, değişen tüketim alışkanlıkları ve kaybetme korkusunun altını çizer.

“Yaşlandıkça hiçbir şeye güvenmemeyi öğreniyoruz. Annem cüzdanını koynunda saklıyor artık... Sahip olduklarını derin sandıklara karanlık mahzenlere tıkıyor; kilit üstüne kilit... Savaş çıkar mı? Şu olur mu bu olur mu? Sahip oldukça kaybetmekten korkuyorsun O zaman da koruma saklama içgüdülerin gelişmeye başlıyor” (32-33).

Yıldız Ramazanoğlu da **Derin Siyah**’ın ikinci öyküsü “Ses Tutulması”nda modern dönemde değişen zaman kavramına, aile yapısına, geleneksel kadın rollerindeki dönüşüme ve kentteki sorunlara dair pek çok sosyal konuya değinmektedir. Yazar bunları bir çocuk ve dede üzerinden sabah vaktini anlatmak için kullanır.

“Mahallede basacak toprak bulamayan kuşlar, içindeki çiçekleri kışın kurumuş olan balkon saksılarına kondular. Kadının canı bu baharda yeni çiçekler fidelemek istememişti. Evleri yüksek bir apartmanın ikinci katındaydı. Çiçeklerin yaprakları egzoz kokuları yüzünden griye dönüyor, hepsi aşağıya sarkıyorlardı. Fütursuzca silkelenen halılar yüzünden de renk renk çiçeklerin üzeri toz, saç ve kırıntılarla kaplanıyordu her gün...” (14).

Ramazanoğlu’nun “Omega” öyküsü ise kent sorunlarının temel başlıklarından biri olan gecekonduleşma eleştirisi üzerine kuruludur;

“...Hazine ormanlarının içinde geceleri gizlice yapılan derme çatma evleri, bir köyün sakinlerinin her ferdi için yer çevrilen ormanın içinde, hızla artan solgun lamba parıltılarını görmüştü. Yıllar sonra tapular dağıtılırken insanların gözlerinde çakan yıldızları da. Terliklerini şakırdatarak gezen adamların, dikilecek binaları yarı yarıya paylaşacakları müteahhitlerle amansız pazarlıklarını da. Ihlamur ağaçları, kayısı ağaçları, serviler birer birer yere

serilmişti. Sağlam çamları kesmek yasaktı. Kezzap ne güne duruyordu ki Gecekondu parçaları neşeli türkülerle kamyonlara doldurulmuştu. Başkan adamımız, köylümüz diyordu şehir-köyünün ulusu. Evler vâriyetli akrabalara sözlendi. Paralar denklendi. Parayı bütünleyince küçük bir krallık kurmuştu dini bütün insanlar. Sokaklarda yataklar dökülüyor, halılar yıkamıyor. Kadınlar lüks dairelerin içinde bunalım geçiriyorlar. Uzun giysilerini önlerinde toplayarak binaların önündeki çiçek ekili topraklara oturuyorlar”.(43-44)

Gecekonduların ortaya çıkışı ve artışı sosyal bilimciler başta olmak üzere birçok bilim dalının inceleme konusu olmuştur. Gecekonduyunun ne olduğu, neden yapıldığı, gecekonducuların kim oldukları, köylü mü kentli mi oldukları, aile yapılarının nasıl olduğu ve gecekonducularla nasıl baş edileceği gibi birçok sorun ekseninde çalışmalar yürütülmüştür (Karakaş, 2021). Gecekondulaşma bir kent sorunu olmanın ötesinde kültürel ve sosyolojik anlamda tartışılan önemli bir konudur. Barınma problemine bir çözüm olarak getirilen gecekondu aynı zamanda köyden kentlere doğru bir kültür taşınması olarak kabul edilmelidir. Gecekonducuların; çevresel, kültürel ve sosyal pek çok problemi doğurduğu da tartışmasıdır. “Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunun büyük kentlerinde gecekondu olgusu vardır ve benzer koşullar içinde benzer nedenlerle yer almaktadır. Bu ülkelerde büyük kentler nüfusunun %20 ile %70 arasında kalan bir kesimin yaşamını simgelemektedir. Türkiye’de de bu oran genel olarak %35; Ankara’da %62,5, İstanbul ve İzmir’de yarıdan fazladır”. (Keleş, 1996, s. 553-554). 2000’li yılların başlarına ait bu verilerle öykünün yayımlandığı dönem genel itibarıyla aynı zaman dilimine karşılık gelmekte, gecekondulaşma problemi öyküde kendine yer açarak edebiyat sosyolojisi bağlamında anlamlı bir tablo sunmaktadır. Burada alışkanlıkların devam süreci dikkat çekmektedir. Öyküdeki halı yıkama meselesi üzerinden; köy hayatında kapılarının önünde halılarını yıkayan kadınların kente göçle birlikte gecekonducularının önünde halılarını yıkaması, kentsel dönüşümlerle yıkılan gecekonducuların da apartman ve sitelere evrilmesiyle bu alışkanlıkların farklı şekillerde –balkonlarda- sürdürülmeye devam etmesi kültür ve alışkanlıklardaki değişimin kısa süreçte olamayacağını göstermesi açısından önemlidir. Diğer taraftan aynı örnek değişen kadın rolleri üzerinden de yorumlanabilir. Kadının geleneksel rolleriyle öne çıktığı gecekondu kültürüne karşı modern dünyada dönüşen kadın

rolleri ile kadın artık evdeki halıları yıkamamakta çoğunlukla yıkamaya vermektedir. Hem şehir ve yapılarıdaki dönüşüm hem de kadınların değişen rolleri üzerinden Ramazanoğlu'nun bu satırları dikkat çekicidir.

“Gecekondulaşma; ülkemizde yoksulluk kültürünün ana modüllerini oluştururken aynı zamanda kentleşme sürecinin yaygın ateşi altında kalan bu insanların hem nesiller arası kültür miraslarını sürdürememeleri hem de metropollerin anaforlarına kapılarak kültür boşluğu içine itilmeleri sonucunu doğurmaktadır” (Türkdoğan, 2007). Gecekondulaşmanın yarattığı kültürel etki bu anlamda oldukça belirgindir. Özellikle kentleşme ve göç sürecinin sonuçlarından biri olan gecekondulaşma, başta konut sorununa bir alternatif olarak düşünülse de sonuçları itibarıyla sosyoloji içinde kültür, kent ve çevre başta olmak üzere pek çok meselenin temel konularından biri hâline gelmiştir.

Aynı öyküde şehir kökenli, değerlere önem veren ve insani değerleri muhafaza ederek yaşayan, yaşlanmış ve artık yalnız kalmış Osman Bey'in öykünün sonunda baba evini satıp siteden bir daire alması modern dünyanın geleneksel karşısındaki galibiyeti olarak okunabilir. Diğer taraftan Osman Bey'in bunu yalnız kalmamak için yapmış olması, modernitenin en temel parametrelerinden yalnızlığın da mağlubiyetidir.

Modern topluma geçiş, endüstrileşme, kentleşme ve sekülerleşme süreciyle birlikte toplumsal yapıda meydana gelen değişimler aile kurumunu da etkilemiştir.

“Tuhaf Bir Sabah” okuyucuya baştan sona şehir tasviri yapar. Yazarın biyografisiyle birlikte değerlendirildiğinde bu tablo daha da anlam kazanmaktadır. Ankara'da doğup büyüyen, sonrasında İstanbul'da yaşayan Ramazanoğlu'nun öykülerinde çoğunlukla şehir insanını tasvir etmesi tesadüf değildir. Metrolar, mağaza vitrinleri, vitrin mankenleri, simitçiler, meczuplar, cami avlusu, avludaki satıcılar ve koşar adım, devamlı bir şeylere yetişmeye çalışan şehir insanı öyküde dikkat çeken kent unsurlarıdır.

Sonuç olarak Kent ve Çevre Sorunları dünya genelinde olduğu gibi ülke gündeminin de temel problemlerinden biridir. Bu mesele, edebi eserlere de yansımakta, yeşile ve doğal yaşama hasret, dikey yapılaşma, çarpık kentleşme ve

gecekondulaşma kadın öykücülerin ele aldığı sorunlar kapsamına girmektedir. Kent ve Çevre Sorunları kapsamında Küresel Isınma ve İklim Değişikliği sorununun da etkisiyle dünyanın geleceğini korumak adına hâlihazırda da pek çok politika üretilmektedir. Susuzluğun önlenmesi, yeşil alanların korunması ve daha yaşanabilir bir dünya kurmak adına geliştirilen bu politikalar yine insanların ihmalleri ve modern dünyanın konfor cazibesi yüzünden çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Bu sorunların çözümünde başta toplumsal duyarlılığın geldiği ve bu konuda atılacak adımların gelecekte daha yaşanılır bir dünyaya kapı açacağı unutulmamalıdır.

3.4.AİLE

3.4.1. Aile Kavramı ve Tarihsel Süreci

Toplumun en küçük yapısı olan aile “Aynı evde birlikte yaşayan, en küçüğü karı- kocadan daha büyüğü anne, baba, çocuk, akraba ve yakınlarından meydana gelen topluluk, ev halkı” (Kubbealtı Lugatı, 2022) olarak tanımlanmaktadır. Farklı ülkelerde özellikle kültür farklılıklarının etkisiyle farklı tanımlara ve yapılara sahip olsa da aile kurumunun ve kavramının dünyanın her yerinde var olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ailenin evrensel bir tanımını yapmak oldukça güçleşmektedir. Buna karşı en genel hâliyle “Anne, baba, çocuklar ve iki tarafın kan akrabalarından oluşmuş ekonomik ve toplumsal birlik” (Gökçe, 1991) şeklinde ifade edilmektedir.

Tarihsel süreçte yerleşik hayata geçilmeden önce ailenin kadın (ana) etrafında şekillendiği bilinmektedir. Babanın belli olmadığı, cinsel birleşmelerin serbestçe yaşandığı bu dönemde çocukların sorumluluğu ve bakımı direkt anneye kalmaktadır. İlerleyen zamanlarda cinsellik üzerine sınırlamalar getirilmesi ve tarım devrimiyle yerleşik hayatın yaygınlaşması aile bilincinin oluşmasına katkıda bulunmuş, bu da mirasın ve toprağın babadan çocuklara geçmesi fikrini yaygınlaştırmıştır. Bununla birlikte anaerkil yapı yerini erkek egemen düzene bırakmıştır.

Özellikle tarım toplumlarında erkek egemen geleneksel aile yapısında mutlak otorite erkektir. Genellikle iki ve daha fazla kuşağın bir arada oturduğu geleneksel geniş ailede otorite cinsiyet ve yaş odaklı olmaktadır. (Karataş, 2001). Bu aile türünde sosyal hayatla alakalı sorumluluklar bireylere ait değil tüm aile üyelerine dağılmaktadır. Bu anlamda bireysel sorumluluk daha azdır. Buna karşı aile içi kurallar davranış hürriyetinin sınırlandırılması bakımından daha katı ve keskindir (Özgüven, 2001). Bu bağlamda ben duygusundan ziyade biz duygusu hâkimdir. Otoriteye bağlılığın ön planda olduğu bu aile tipinde mahremiyet de önem arz etmektedir.

Sanayi Devrimiyle birlikte aile yapısında ciddi bir dönüşüm meydana gelmiş, geleneksel aile olarak tanımlanan büyük, geniş aileler yerini anne, baba ve çocuktan oluşan daha küçük çekirdek aileye bırakmıştır. Bu durum aile kurumunun rol ve

işlevlerini de değiştirmiştir. Aynı süreçte üretim yapısındaki değişim, köy kültürünün yerini kent kültürüne bırakması, aile içindeki üyelerin rollerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Endüstrileşmenin etkisiyle yaşanan değişimden en çok etkilenen kurumlardan biri olan aile hem yapı hem de işlev olarak dönüşmüş, gelenekselden çekirdek aileye dönen yapıda mesuliyetlerde, görevlerde ve otoritede ciddi değişimler yaşanmıştır. Ülkemizde olduğu gibi daha geleneksel ve erkek egemen toplumlarda bazı alışkanlıkların ve düşünce biçimlerinin kırılmaması çekirdek ailenin içinde bazı özellikleriyle geleneksel ailenin muhafaza edilmesine yol açmıştır. Çekirdek aile içinde kadın ve erkeğe eşit rol dağılımının kadının aleyhine gerçekleştiği, kadının hem çalışma hayatında hem de ev içinde sorumluluğu yüklenen pozisyonda bulunduğu açıktır. Erkeğin ise çalışma hayatı noktasında kadınla sorumluluğu paylaştığı; eve dair işlerde ise bunu çoğu zaman ihmal ettiği görülmektedir. Tez kapsamında incelenen öykülerdeki eleştirilerin de bu nokta üzerine yoğunlaştığı açıkça okunmaktadır.

Geleneksel ailenin modern aileye evrilmesiyle birlikte özellikle kadının konumunda ciddi reformlar yaşanmış, kadının çalışma hayatına dahil olması da bu durumu önemli ölçüde etkilemiştir. Genellikle anne, baba ve çocuklardan oluşan klasik çekirdek ailede geleneksel ailedeki otoriter erkek modeli yerini kadın ve erkeğin eşit statüsüne bırakmıştır. Modern dönemle birlikte gelen bireysellik ve yalnızlık hâlleri ve teknolojiye yaşanan gelişmelerle birlikte insanların birbirine olan bağları zayıflamış, aile içi çatışmalar ve boşanmalar da artış göstermiştir.

Yakın dönem yeni yaşam biçimlerine bakıldığında ise çekirdek ailede de önemli kırılmalar yaşandığı görülmektedir. Özellikle Avrupa’da çoğalan yalnızlık ve yalnız yaşama kültürü, cinsel birlikteliklerde evliliğe ihtiyaç duyulmaması ve eşcinsel birliktelikler bizim kültürümüzde tam karşılık bulmasa da aile yapısını etkilemiş, çekirdek ailede çatlaklar oluşturmuştur. Günümüz toplumlarında çoğalan nikahsız birliktelikler, evlilik yaşının yükselmesi ve boşanma oranlarındaki artış, çocuk sahibi olma konusunda yaşanan gecikmeler, ailede çözümlere sebep olmaktadır. Bütün bu sebeplerin de etkisiyle ailenin getirdiği sorumluluk ve bağlanma duygusundan kaçış yeni bir yaşam biçimi olarak sunulmaktadır. “Yeni aile türleri geleneksel geniş ailenin fonksiyonlarını yitirerek çözülmesi ile ortaya çıkan

modern çekirdek ailenin de benzer şekilde çözülmesi ve dağılmasıyla meydana gelmişlerdir. Çekirdek ailenin parçalanıp alt türlere ayrılmasıyla yeni aile tipleri oluşmuştur. Bu durum geçerli aile tanımlarının da büyük ölçüde değişmesine neden olmuştur” (Yıldırım E. , 2013). Değişen teknoloji ve toplumlar dünya genelinde aile tiplerini de önemli ölçüde etkilemekte, aile yapısında ciddi değişimlere yol açmaktadır. Gelenekselden çekirdeğe, çekirdekten daha bireysel yaşama dönüşen aile yapısı, bundan sonra da toplumdaki ve teknolojiye bağlı değişimlere paralel olarak dönüşmeye devam edecektir.

3.4.2.Ailenin İşlevleri ve Değişimi

Tarihsel süreç içinde ailenin yapısındaki değişim işlevlerini de büyük oranda şekillendirmiştir. Farklı dönemdeki bu değişimlere rağmen aile; neslin devamının sağlandığı, ekonomik ihtiyaçların karşılandığı, her türlü eğitimin verildiği, koruyuculuk ve statü sağlama işlevlerinin olduğu, boş zamanların değerlendirildiği, sevgi ortamının ve cinsel doyumun sağlandığı meşru bir ortam olarak ifade edilmektedir (Kır, 2011). Erol Güngör’e göre ise ailenin değişmeyen üç işlevi mevcuttur; Bunlardan birincisi topluma yeni üyeler kazandırmak, ikincisi cinsel arzuyu sınırlandırmak ve kanalizasyon etmek üçüncüsü ise ekonomik faaliyetleri düzenlemektir (Güngör, 1997). Bu işlevlere ek olarak ailenin “Çocuğun sosyal çevreye uyumunu sağlamak, onlara ana dillerini öğretmek, kültürlerini benimsetmek ve onlara karşılaşılabilecek sorunlarla başa çıkma becerilerini öğretmek gibi görevleri de mevcuttur” (Eröz, 2014). Sanayi sonrası toplumlarda yaşanan dönüşümün aileye yansması da bu anlamda kaçınılmaz olmaktadır. Ailenin, toplumda modernleşmenin etkisiyle oluşan bazı değişikliklerin ilk sıradaki muhatabı olmasının nedeni, mikro düzeyde toplumu oluşturan en küçük yapı birimi olması ve makro düzeyde toplumsal bir kurum olmasıdır (Dikeçligil, 2014). Bu anlamda aile, toplumsal hayatın içinde yaşanan değişimlerden birebir etkilenen kurumların başında gelmektedir.

Günümüzde aile iki temel değişim ve dönüşüm yaşamıştır. İlki bazı kurumların kurulmasıyla ailenin temel işlevlerini bu kurumlara devretmesi, ikincisi ise aile kurumunun sahip olduğu değerlerin değişime uğramasıdır (Sarı, 2014). Toplumsal değişimin kurumlar üzerindeki etkisi ailede de görülmektedir. Sosyal

yapıdaki değişim toplumun çekirdeği konumundaki ailenin köklü yapısını dönüştürmekte, şekillendirmektedir.

Modernleşmeyle birlikte dönüşen aile kurumunda kadının rolü de yaşanan en büyük değişimlerden biridir. Kadının konumu hem toplum hem de aile içinde daha ideal bir pozisyona gelmiş, erkek ve kadın arasındaki rol dağılımı da her ne kadar ideal seviyeye ulaşamasa da geçmiş dönemlere kıyasla daha müşterek bir hâl almıştır. Bu durum toplumsal cinsiyet açısından da önemli bir adım olarak okunmalıdır. Özellikle geleneksel aile yapısındaki kadının rolü ve dünyasının evden ibaret olması çekirdek aileyle birlikte önemli bir kırılmaya uğramış, kadın toplumsal hayat içinde daha söz sahibi bir konuma ulaşmıştır. Bu değişimle kadın hem aile içinde hem de toplumsal hayatta daha mutlu ve özgüvenli bir hâle gelmiştir.

3.4.3. Öykülerde Aile Algısı

Kadın öykücülerin öykülerinde ele aldıkları temel konulardan biri de aile üzerinedir. Öykülerde aile çoğunlukla huzur ortamına işaret ederken bazen de ailenin işlevlerinin bireyler üzerinde bir zorunluluğa dönüşmesi şeklinde ele alınmaktadır.

Ayşe Sarısayın toplumun temel yapısını oluşturan aile üzerine kurduğu öyküleriyle dikkat çeker. Sosyolojinin temel konularından biri olan aile ve günümüz modern dünyasında sıkça karşılaşılan parçalanmış aileler Sarısayın öykülerinin ayırt edici özellikleri arasında yer alır. Yazar aile kurumunu her boyutuyla değerlendirirken; aileyi daha çok parçalanmış ya da parçalanmakta olan ailelerden seçer. Bununla beraber “Dağılan aileye eğilirken bir taraftan da dünyanın haksızlıklar ve anlayışsızlıklarla çevrili olduğu düşüncesini öne çıkarır” (Tosun, 2015, s. 97). “Kırmızı Bir Düş”te merak duygusunun pişmanlığa evriliş bir kadının tek gecelik yaşadığı ilişkisi üzerinden hikâye edilir. Bu öyküde de aile- evlilik ilişkisi öne çıkar. Öykülerde çocukluk dönemi ve anılar çoğu zaman çıkış noktasıdır. Anılar ve bu anıların bıraktığı izlerle yaşama, yazarın öyküleriyle birlikte kitap isminden de okunmaktadır. (Yorgun Anılar Zamanı). Yazar aynı evin içinde birbirlerinin ilgi ve sevgisine hasret aile üyelerini ve bu durumun doğurduğu yalnızlıkları öyküleştirir. “Sosyal hayatta esas olan bütünleşme olmakla birlikte bir kısım değişimler

sonucunda toplumda ve kurumlarda zaman zaman çözümlerin de meydana geldiği önemli bir gerçektir” (Öz, 2019) Çözümlerin yaşandığı kurumlardan biri de ailedir. Modern dünyada dönüşen aile kurumunda yaşanan parçalanmalar da edebi eserlere sıkça konu edilmiştir. İnci Aral öyküleri de bu öyküler arasındadır. Aral öykülerinde aile, parçalanmış ya da parçalanmanın eşiğindedir. Karakterlerin yalnızlığı, ikili ilişkilerdeki mutsuzluğu öykülerde huzursuzluk hâli oluşturur. Sosyal ilişkilerin çekirdeği konumundaki “aile” kadın yazarlarda yer bulan önemli konulardan biridir. Aile motifi bazı öykücülerde kötülüklerin dışarda kaldığı bir huzur ortamıyken bazılarında ise zorunlu ilişkilerle örülü, parçalanmış bir yapı olarak ifade edilir. İnci Aral öykülerindeki aile tasviri ikinci grupta açıklanabilir. “Evin Kadını” da bu öykülerden biridir. Burada aile kurumu bütünleşmenin, paylaşmanın, sevginin, anlayışın bir simgesi değil parçalanmaların, şiddetin, nefretin ve yıpranmışlığın ifadesidir. Parçalanmış, kopuk ilişkilerin olduğu aile üyeleri yasak, kaçamak ilişkiler arar. “Çalıkuşu” da bu öykülerden biridir. Genç bir hemşire ve ellili yaşlarının sonundaki bir öğretmenin yasak ilişkisi anlatılır.

“Beklemek”te de rüyalara ve fallara tutunan bir kadının yaşadığı yalnızlık ve yasak aşk anlatılır. Öyküde kimsesizlik, arayış, arzu ve birine tutunma çabası ön plandadır. Modern dönemle birlikte bireylerin dönüşen beklentileri, yaşam tarzları öykülere de yansımaktadır. Yalnızlaşan bireyin mutluluk ve tatmin arayışı işlenir. Yazar *Gölgede Kırk Derece*’de olduğu gibi *Ruhumu Öpmeyi Unuttun* öykülerinde de oldurulamayan, yerine oturmayan, ayrılıkla, hüsrarla sonuçlanan ikili ilişkilere yoğunlaşır. “Beklemek” de bu öykülerden biridir. Öykülerdeki ikili ilişkilerde hep bir üçüncü kişi vardır. İlişkiler kısa süreli, geçici ve günlüktür.

Özellikle endüstrileşmeyle birlikte toplumsal hayatta yaşanan değişimler ailenin yapısında da önemli dönüşümler meydana getirmiştir. “Kapitalizmle birlikte gündelik yaşamın değişen koşulları erkeklik ve kadınlık imajını yenileyerek her iki cinsi de kentsel yaşamın içine atmış, ev dışında ücretli işlerde çalışmaya zorlamıştır” (Poole, 2005). Aile içindeki değişim sadece kadınların ev dışında çalışmasıyla sınırlı değildir. Modern hayatın bireyselliğe teşviki, ilişkilerin çıkar odaklı olması aile yapısında çatlaklar meydana getirmektedir.

Mutsuz evlilikler, kopmakta olan ilişkiler ve boşanmalar dünyada olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda yukarı doğru bir ivme kazanmıştır. İnsanlar evliliğe belli beklentilerle adım atsalar da süreç farklı boyutlarla sonuçlanabilmekte ve birbirinden uzaklaşan çiftler sonuçta boşanma yoluna girebilmektedir. Bu sürecin çocuklar cephesindeki etkisi de oldukça önemlidir. Çiftlerin yaşadığı çatışmaların çocuklar üzerinde kalıcı davranışsal problemlere sebep olduğu görülmektedir (Emery, 1994). Yapılan bir araştırmada anne ve babası boşanan çocuklar; anne-babası çocuk 7-16 (çocukluk dönemi) yaş aralığında boşanan çocuklar, 17-20 (geçiş dönemi) yaş aralığında boşananlar ve 21+ (çocukluk sonrası) yaş aralığında boşananlar şeklinde gruplandırılmıştır. Anne ve babası çocuk 7-16 yaş aralığında iken boşanan çocuklar grubun en tehlikeli grubunu oluşturmaktadır. Bu çocuklar diğerlerine göre daha ağır depresif durumlarla karşılaşmakta, başarısız evlilik, işsizlik, daha fazla sigara, alkol kullanımı gibi problemlerle yüz yüze gelmektedir (Furstenberg, 2001). Boşanma ve parçalanma eşiğindeki ailelerde çocuğun yanında çiftlerde boşanmayı istemeyen tarafın da ciddi duygusal etkiler yaşadığı görülmektedir. Buna karşı bazı araştırmalar boşanmış kadınların boşanma sonrası kariyer fırsatlarını geliştirdiğini, sosyal hayatlarını daha nitelikli yaşayarak daha mutlu olduklarını tespit etmiştir. Kadınlar, boşanma sonrası kontrol algılarını geliştirdiklerini ve kendilerine daha çok güvendiklerini de vurgulamışlardır (Riessman, 1993). Öykülerde bu tablo kadınların daha çok mutsuz evlilik sürecindeki sıkıntılı ruh halleri üzerinden ilerlemektedir.

Nalan Barbarosoğlu öyküleri de bu durumu örneklemektedir. Toplumun çekirdeği konumundaki aile üzerinden yazar, öykülerdeki karakterleri şekillendirir. Biten evliliklerin neticesi olarak parçalanmış ailelerin doğurduğu problemler ve bu problemlerin kadınlar ve çocuklar üzerindeki yansımaları Barbarosoğlu öykülerinde dikkat çeker. Yazarın aile kurumuna kötümser bakışı öykülerde açıkça hissedilir. Ailelerin parçalanmasını kadınların terk edilmesi ve çocukların yalnız ve eksik büyümeleriyle özdeşleştiren yazar için aile, ortaya çıkan kötü tabloların sebebi gibi görünmektedir.

Yazarın pek çok öyküsünde bir aşk, ayrılık ve aldatılma vardır. Bu öyküde de yazar sevdiği adam tarafından terk edilen bir kadını anlatır. Terk edilen, ortada bırakılan, mağdur edilen kadın bu öyküde de çıkış noktasıdır. Kadın öykücülerin

kadın sorunlarına dair hassasiyeti *Yol Işıkları*'nda da açıkça okunmakta yazar modern dünya ve kapitalizmin yanında eril düşünce yapısını da bu sorunların sebebi olarak kaynak göstermektedir. Modern dünya kadınlara ev dışında bir alan açma imkânı sunsa da erkek egemen düşünce yapısının hâkimiyeti bu durumu çoğu zaman kadınlar aleyhine sonuçlandırmaktadır.

Nalan Barbarosoğlu'nun *Yol Işıkları* öykülerinde bu tabloya sıkça rastlanır. “Kalp Ağrısı”; bir babanın ailesini terk etmesinin ardından yaşananları oğulun dilinden anlatırken mağdur kadın ve çocuğu vurgular. Yıkılan aileler, mağdur kadınlar ve çocuklar öykülerde öne çıkar. Barbarosoğlu kahramanlarının içe dönük, melankolik halleri birçok öyküde kendini hissettirir. Karakterlerin bu hallerindeki ana dayanaklarından biri de geçmişle olan ünsiyetleridir. Çocukluklarında, geçmişlerinde takılı kalmış karakterlere sıkça rastlanır. Bu tablo çocukluk döneminin insan hayatının en kilit dönemlerinden biri olduğunu, çocukluğun sadece çocuklukta kalmadığını hayatın diğer dönemlerini de önemli oranda şekillendirdiği gerçeğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Geleneksel aile modeli ve ilişkileri Selvigül Şahin öykülerinde de önemli bir yer tutar. Öykülerde pek çok öykücünün aksine kadının konumu genellikle ev, aile ve çocuklar özeliyle sınırlıdır. Sıcak aile tablosu özlenen, aranan bir model olarak sunulur. “Bozbulanık Sular” ve “Bahçenin Çağrısı” öyküleri de bu tabloyu örneklemektedir. Ailenin olumsuz çağrışımlarının Selvigül Şahin öykülerinde tersine çevrildiği, sıcak ilişkiler ve huzur ortamı olarak tasvir edildiği görülmektedir.

Modernleşme ailenin değerlerini dönüşüme uğratmış, ailenin mahrem kimliğini değiştirmiştir. Ailenin ev, avlu, sokak, mahalle gibi kendine özgü alanları yerini; oyun parklarına, avm'lere, sinema salonlarına ve kafelere bırakmıştır. Aile üyelerinin dışarda geçirdiği süre evde geçirdiğinden daha fazla hâle gelmiş, bu anlamda “mahrem” alan da dışarı taşınmıştır (Can, 2014). Buna ek olarak bireyselliğin artması, evlilik yaşının yükselmesi ve buna bağlı olarak yalnızlığın artması da ailenin yapısını ciddi bir değişime uğratmıştır. Kişiler aile içinde daha çok kendi hayatlarını merkeze koyar hâle gelmiş, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle aile

kurumu önemli bir tahribat geçirmiştir. Bu dönüşüm ve tahribat öykülere de sıklıkla konu olmuştur.

3.4.4. Modernleşme Bağlamında Yaşlılık ve Yalnızlık

3.4.4.1. Yaşlılık

Yaşlanma ifadesi daha çok biyolojik ve bireysel bir durumu ifade ederken yaşlılık daha sosyolojik bir ifade olarak görülmektedir. Bireylerin yaşlarının ilerlemesi sonucu başta fiziksel olmak üzere psikolojik ve toplumsal olarak yaşadıkları gerileme kişileri çocukluk dönemiyle benzer özelliklere sevk etmekte, muhtaç ve bağımlı hâle getirmektedir. Bu durum farklı toplumlarda farklı şekillerde karşılık bulsa da genellikle benzer şekillerde sonuçlanmaktadır. Çünkü her insan için yaşlılık kaçınılmazdır ve insanlar bebeklik, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinden geçtiği gibi yaşlılık evresinden de geçmektedir (Canatan, 2016). Kişilerin yaşlarıyla birlikte bedenlerinde yaşanan fizyolojik değişimler ve gerilemeler bireyleri bağımlı hâle getirmekte, birey uyarıcılara karşı uyum problemleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Her insanda bu durumun farklı şekillerde görünmesi ise belli sebeplere bağlanmaktadır. Bireylerin yaşadıkları çevre ve yaşam koşulları, ağır hastalıklara maruz kalıp kalmadığı, duygu durumları, acı ve travma geçmişleri yaşlılığı önemli ölçüde etkilemektedir (Kaptan, 2016). Yaşlılık bu anlamda bazı insanlarda hastalık, yoksunluk, yalnızlık gibi özelliklerin öne çıktığı, hayatın önceki evrelerindeki kazanımların kaybolduğu bir dönem olarak görülürken; bazılarında da aile ve dostlarla, üretken bir huzur ortamı olarak görülebilmektedir. Bu durum çevre ve yaşam koşulları ile birebir ilişkilidir. Çocukluktan başlayarak hayatın her dönemi yaşlılığı şekillendirmektedir. Bu anlamda her dönem birbiriyle direkt ilişkilidir.

Tarihin hiçbir döneminde herhangi bir toplumun ya da kurumun durağan kalmasının, aynılığını sürdürmesinin bir örneği yoktur. Her toplum ve kurum değişime uğramakta ve dinamikliğini devam ettirmektedir. Toplumsal değişimin mikro ölçekte aile üzerindeki değişimleri de bu anlamda kaçınılmaz olmakta, ailenin işlevleri üzerinde önemli dönüşümler oluşturmaktadır. Yaşlılığın bir sorun hâline gelmesi özellikle toplum içinde aile yapısının değişmesiyle birebir ilişkilidir.

Değişen aile modellerinde yaşlıların durumuna ilişkin yaşanan değişimler de bunu örneklemektedir. Çekirdek ailede yaşanan dönüşüm çocuk ve yaşlıların bakımının aile dışına aktarılmasına yol açmıştır. Yaşlıların bakımı için oluşturulan huzurevleri ve bakım merkezleri de sanayileşme sonrası modern hayatla birlikte ortaya çıkmıştır.

Gelişen teknolojinin etkisiyle yaşam kalitesindeki yükselişler, ortalama yaşam süresinin artması, yaşlıların sayısını artırırken; modern dünyanın yaşlılığa olan yaklaşımının da etkisiyle bir taraftan da yaşlılık bir sorun hâline gelmektedir. Özellikle modernleşmeyle birlikte değişen toplum ve aile yapısı yaşlılara olan tutumda da değişiklikler yaratmıştır.

Geleneksel aile yapısında birkaç neslin bir arada olması, yaşlılarla gençlerin ve çocukların da aynı ortamda birlikte yaşaması yaşlılık sürecini daha kolay hâle getirirken, sanayi toplumunun etkisi ve çekirdek aileyle birlikte yaşlılar daha yalnız bireyler hâline gelmiştir. Dolayısıyla modern hayatın etkisiyle yaşlılık bir sorun olarak görülmeye başlamıştır. Bu durumun yaşlılıkta yaşanan sosyal hayattaki azalma ve sosyal dışlanmayla da birebir ilişkisi bulunmaktadır. Ülkemiz, içinde bulunduğu bu dönemde daha genç ve dinamik bir nüfusa sahip olduğundan bu sorunlarla henüz karşılaşmamış olsa da özellikle Avrupa'nın genelinde var olan yaşlı nüfusu ve sorunları ülkelerin önemli sosyal problemleri arasında yer almaktadır. Yaşlı nüfusun toplum içinde oranı arttıkça kurumlar üzerindeki etkisi ve yükü de çoğaltmakta bunu hafifletmek için de ülkeler çeşitli sosyal politikalar üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bir toplum içinde yaşlılara sunulan hizmetler o toplumdaki yaşlılara duyulan kültürel ve dinsel saygıya karşılık gelmektedir. Bunun dışında toplumlar oluşan sorunlarda kendi ulusal değerleri kadar uluslararası standartlara da kapalı kalmamaktadır (Terakye, 1997). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar onların sağlık ve huzurlarını korumaya yönelik olmalıdır. Bu amaç göz önünde bulundurularak ortaya konan hizmetler toplumun da huzur ve refahını önemli ölçüde etkilemektedir.

Yaşlı hizmetleri kapsamında en çok karşılaşılan hizmet bakım hizmetleri üzerinedir. Bu sorun dünya genelinde hemen hemen bütün ülkelerin temel problemleri arasındadır. Yaşlanmayla birlikte insanların bakım ihtiyaçlarının artması

devletlerin ekonomisi açısından da önemli bir yük oluşturmaktadır. Yaşlılara yönelik sosyal politikalar arasında bakım hizmetlerinin yanında yaşlıların gelir güvencesini sağlamaya, işgücü piyasasında yer almalarına yardımcı olmaya, yaş ayrımcılığından korumaya ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamaya yönelik politikalar büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında yaşlıların zaman içinde fiziksel ve zihinsel açıdan sorunlar yaşamasına bağlı olarak diğer vatandaşlarla eşit haklar verilmesi ve bu bireylere gerek özel kurumlar gerekse devlet eliyle bakım hizmetleri sağlanması yaşlılara yönelik sosyal politikaların kapsamını içermektedir (Altan, 2003). Yaşlılığın bir tercihten ziyade zorunluluk olduğu düşünüldüğünde, toplum içinde bireylerin bu süreçten geçeceği kaçınılmaz olmakta, yaşlı bireylerin daha iyi şartlarda yaşama hakkı ve bu alanda geliştirilecek politikalar büyük önem taşımaktadır.

Yaşlı yoksulluğunu önlemeye yönelik politikalardan biri olan yaşlıların işgücündeki istihdamını sağlamaya yönelik politikalar konusundaki en büyük engellerden biri de teknolojik gelişmeler ve yaşlıların bu gelişmelere ayak uyduramamasıdır “İşgücü piyasası içerisinde yer almayı başarabilen yaşlı birey bilgi, deneyim ve değişen koşullara ayak uyduramama gibi nedenlerden dolayı konjonktürel dönemlerde ilk vazgeçilecek kişiler olarak görülmektedir. Bunun yerine zor dönemlerde yaşlı bireylerin bilgi ve birikiminden yararlanma alternatifi tercih edilmelidir. Bir diğer sorun işe alımlarda belirli bir yaş sınırının var olması ve bu sınırı aşan kişilerin işe alınmamasıdır. Bu durum yaşlı bireylerin iş bulma konusunda problem yaşamalarına sebep olmaktadır” (Clarke, 1994). Bu alandaki en büyük çözümlerden biri de “Yaşam Boyu Öğrenme” kavramının içselleştirilmesi ve bu doğrultuda politikalar üretilmesidir. Yaşam boyu öğrenmeye dönük politikalarda öğrenme sürecinin okulla ve yaşla sınırlandırılmaması anlayışı hakimdir. Toplum içinde her yaştan bireyin bilgi ve becerisinin artırılması yine her bireyin sosyal yaşamda ekonomi başta olmak üzere her alanda ülkeye katkı sağlaması oldukça önemlidir.

Yaşlıların toplumsal hayatta ruh ve beden sağlığı açısından kendilerini daha iyi hissetmesini sağlayacak kavramlardan biri de “Aktif Yaşlanma” üzerinedir. “Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 1990'lı yıllarda dünyanın gündemine sokulmuş olan bir kavramdır. Aktif yaşlanma süreci yaşlıların günlük yaşamlarında

sosyal, ekonomik, kültürel aktivitelere katılımlarını esas almaktadır” (Aslan, 2022). Bu anlamda yaşlı bireyler toplum içinde ne kadar aktif bir pozisyona sahip olursa ve hayatın içine karışırsa o derece daha sağlıklı ve mutlu olmaları beklenmekte, yaşlıların toplum içinde teşvik edilmesi ve hayata katılıma dair desteklenmesi gerekmektedir.

3.4.4.2. Yalnızlık

Modern zamanların en temel problemlerinden biri olan yalnızlık tarihsel süreç içinde her dönem görölse de özellikle sonuçları itibariyle sanayileşme sonrası modern zamanların bir sorunu olarak algılanmaktadır. Genellikle kişinin kendini çaresiz ve anlaşılmaz hissettiği zamanlarda ortaya çıkan yalnızlık sosyal hayattan uzaklaşıp izole olma şeklinde de görölmektedir. Bu anlamda bir boyutuyla yaratıcılığı pekiştiren yalnızlığın her zaman olumsuz sonuçlar doğurduğu söylenemez. Ama özellikle insan psikolojisinde yarattığı tahribatlar açısından yalnızlık genellikle istenmeyen bir duygu durumu olarak ifade edilmektedir.

Gelişen teknoloji ve teknolojinin kullanımındaki bazı hatalar bireylerin yalnızlık duygusunu artırmaktadır. Yalnızlık durumunu kimileri bir tercih olarak görmekte, kimileri de kendilerini şartlardan dolayı yalnızlık içinde bulmaktadır. Yapılan araştırmalarla teknolojiye, maddeye kolay ulaşma hâli ve çeşitlilik alternatiflerinin insanları daha yalnız hâle getirdiği ve yalnızlığın istenmeyen sonuçlar doğurduğu görölmektedir (Sezen, 2020). Aile ve çevreyle olan ilişkiler, bireylerin yalnızlıkla mücadelesi açısından oldukça önemlidir. Aile içinde sevgi ve şefkatten mahrum, acı ve problemlerle büyüyen çocukların çocukluktan itibaren hayatlarının pek çok döneminde yalnızlık hissi yaşadığı ve yalnızlıkla mücadelede zorlandığı bilinmektedir.

Yalnızlık her insanın uzun veya kısa vadede yaşadığı bir durumdur. Bu anlamda evrenseldir ve insan olmanın gereklerinden biridir. Ancak sonuçları itibariyle bir sorun olarak görölmelidir. Özellikle uzun süren yalnızlık hissinin depresyon başta olmak üzere yarattığı sonuçlar başta psikolojik olmak üzere pek çok toplumsal problemi de beraberinde getirmektedir.

Yaşlılığın doğası gereği yaşanan yalnızlık hissinin uzun sürmesi de sıkıntılı sonuçlar doğurmakta, yaşlı bireylerde tedavisi güç yaralar açmaktadır. İnsanların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi, onların çevreleri ile olan ilişkisinde oldukça önemli bir yer tutar. Yaşlılık döneminin sağlıklı bir şekilde devam etmesi de yaşlı bireylerin yakın çevresi ile olan ilişkilerinin bir neticesidir. Yalnızlığın insan hayatına etkileri başta yaşlılar olmak üzere insan hayatının pek çok döneminde olumlu sonuçlar vermemektedir. Bu anlamda yalnızlık; “Bireylerin sosyalleşmesini engelleyen, kişilerin karamsar, içe kapanık, gergin ve kaygılı olmasına sebep olan bir duygu durumu olarak tanımlanmaktadır (Geçtan, 2000). Bu durumun etkileri çocukluktan itibaren hayatın her döneminde görülmekte, yaşlılıkta da yarattığı sonuçlar oldukça ağır olabilmektedir. Yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan değişiklikler yetersizlik duygusuna sebep olmakta, benlik saygısının da azalmasına yol açmaktadır (Öz, 2010). “Yaşlı bireylerde yalnızlık duygusunu etkileyen bireysel faktörler arasında yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, ruhsal hastalıklar, kişiler arası ilişkilerdeki yetersizlikler, kronik hastalıklar, dini inanış, meslek, problem çözme becerisi, yaşanan yer ve eğitim gelmektedir” (Gamble, 2011). Yaşlılıkta yalnızlık duygusunu tetikleyen sosyal faktörler ise daha çok aile ve çevre yoksunluğundan kaynaklanmaktadır. Geleneksel ailelerde yaşamını sürdüren yaşlıların bu anlamda daha sağlıklı bir süreç geçirdiği aşikârdır. Yaşlanma ile birlikte yaşanan sosyal statü kaybı da yaşlıların çevreleriyle olan ilişkilerini zayıflatırken, yalnızlıklarını artırmaktadır. Yaşlı bireylerin fiziksel güç kayıpları ve hastalıkları da onları yalnızlaştıran bir başka unsur olarak görülmektedir. Kronik hastalıklar, engellilik ve hareketsizlik yaşlıları çevrelerinden koparan etmenlerdir (Gamble, 2011).

Yaşlılık sürecinde karşılaşılan pek çok fiziksel, sosyal, bireysel ve kültürel etmen bireylerin içe kapanmasına ve yalnızlaşmasına sebep olmaktadır. Bu anlamda, her geçen gün artan yaşlı bireylerin daha sağlıklı bir çevrede yaşayabilmesi bu bireyleri kendilerini daha az yalnız hissedecekleri bir ortama kavuşturmakla mümkündür.

Değişen toplumlar ve gelişen teknoloji bir modern zaman sorunu olarak yalnızlık ve yaşlılığı pekiştirmekte, toplum içinde bireylerin yalnızlık tercihi de uzun vadede pek çok toplumsal probleme yol açmaktadır. Bu sorunların edebiyat

dünyasında kadın öykücülerin gündemine dahil olması da kaçınılmaz hâle gelmektedir.

3.4.4.3. Öykülerde Yaşlılık ve Yalnızlık Örnekleri

Öykülerde ele alınan meseleler arasında öne çıkan yaşlılık teması daha çok yalnızlıkla birlikte ele alınmaktadır. Yazarlar, yaşlılığın insan ömründeki kaybediş hâli üzerine vurgulamalar yaparken, bu dönemde yaşanan yalnızlık hissinin insan psikolojisine etkilerinin altını çizmektedir. Yaşlılığı daha çok yoksunluklar, kaybedişler, geçmişe hasret ve özlem şeklinde işleyen kadın öykücülerde yalnızlığa terk edilen, son zamanlarını huzurevinde geçiren ve anlaşılmak istenen yaşlı karakterler öne çıkmaktadır.

Huzurevindeki yaşlı motifi yaşlılık teması bağlamında öykülerde sıkça kullanılmakta, bunun üzerinden yalnızlık ve özlem vurgusu yapılmaktadır. Huzurevleri ülkemizde yaşlılık hizmetleri kapsamında ilk sırada yer almaktadır. modern dünyanın ve ailenin değişen yapısı, kentleşme, ekonomik sorunlar ve konutlardaki küçülmeler huzurevi ihtiyacını doğurmuş ve yaygınlaştırmıştır. Ülkemizde yaşlılar çoğunlukla ailelerinin yanında yaşamaya devam etse de modern dünyanın gereksinimleriyle birlikte yaşlılara hizmetlere yönelik huzurevleri artış göstermektedir (Ardahan, 2010). Huzurevi ortamı ve ortamın yaşlılık ve yalnızlık üzerindeki etkileri öykülere konu edilmektedir. Ayşe Sarısayın yaşlılığı, genellikle anılar üzerinden ifade eder. “Sandık Odaları”nda geçmişle yüzleşmeyi travma ve acı dolu bir ömür üzerinden ifade etmektedir

Fatma Barbarosoğlu da **Gün Akşamsızdır**’da bir modern zaman sorunu olarak yalnızlığa eğilirken bu konuyu yaşlılık üzerinden öyküleştirilmektedir;

“...Yapayalnız yaşamak neyse... Yapayalnız ölmek istemiyordu. Günlerin, gecelerin birbirine ulanıp upuzun bir yol olduğu bitimsiz yalnız saatlerde ölmekten korkuyordu. Ayıp mıydı? Ölmekten değil yalnız ölmekten korkuyordu” (121).

“Biraz önce n’olursun hanım teyze ayakkabılarını boyayayım diyen çocuğa yüz vermediğine pişman oldu. İki dakikalık muhabbetin hatrına kendisini eve götürmesini isteyebilirdi...”(128).

Yaşlılıkta hissedilen yalnızlık duygusunun altını çizen yazar, bu durumu ölüm üzerinden ifade etmektedir. Yaşlı bireylerdeki ölüm düşüncesi yalnızlık duygusunun etkisiyle daha kötü sonuçlara sebep olmakta, yaşlılıkta hissedilen yalnızlık ciddi depresyonlarla sonuçlanmaktadır. Fatma Barbarosoğlu da bu ifadeleriyle yaşlılığı yalnızlık ve ölüm korkusuyla birlikte hikâye eder.

Ayfer Tunç *Mağara Arkadaşları*'nın ikinci öyküsü “Ses Tutsağı”nda diğer öykülerinde de sıkça başvurduğu yalnızlık temasını işler. “Gençlik Sabah Çiyidir”, “Küçük Kuyu”, “Siz ve Şakalarınız”da da yalnızlık esas meselelerden biri olarak karşımıza çıkar. Tunç öykülerinin en belirgin özelliklerinden olan yalnızlık direkt veya dolaylı olarak vurgulanmakta, yazar, okuyucuyu yalnızlıkla yüzleştirmektedir.

Tunç'un “Cinnet Bahçesi” isimli öyküsü de katil zanlısı Müeyyet Eren'in sıradışı bir şekilde eşini öldürmek suçundan tutuklanmasının ardından çevresindeki insanların Müeyyet'i anlatması şeklinde gelişir. Müeyyet Eren'in titiz, disiplinli, kendi halinde duruşu karşısında pek çok karakter onun nasıl katil olabildiğini anlayamamaktadır. Hikâye, polis memurundan meyhane sahibine, üvey kardeşten patrona ve spor kulübü sahibinden komşuya kadar pek çok değişik karakter barındırır. Hiçbiri diğerine benzemeyen bu karakterlerin de birçoğu yalnızdır. Yazar bu öyküde de yalnızlığın altını çizer. Her bir karakterin biraz muhabbet etmek, konuşmak, dertleşmek için birini araması yalnızlık temasını pekiştirmektedir.

Kitabın dördüncü öyküsü “Gençlik Sabah Çiyidir”de Tunç; ölüm, yaşlılık, yalnızlık, gençliğe hasret ve yaşama sevinci konularını ele alır. “Küçük Kuyu”daki yalnızlık, “Siz ve Şakalarınız”daki yaşlılık teması, Alafranga İhtiyar'daki geçmişe özlem, yazarın tema eğilimini açıkça ortaya çıkarmaktadır.

“Ayfer Tunç öykülerinde; yalnızlığın, mutsuzluğun, yaşlılığın, ölümün, varoluş sancılarının, hayatın anlamı anlatılır. Öykülerin önemli bir bölümünde, temel sorun, sevgiden mahrum olma/insanlardan uzak kalma/yalnız olmadır. Kahramanlar yalnızdırlar, yalnızlığa bir mecburiyet gibi katlanırlar. Yaşlılardır, terk edilmişlerdir, sevilmemişlerdir. Zaman zaman öykülerin akış yönü farklı mecralarda gibi gözükse de, metinler derinlemesine incelendiğinde, öykülerde en çok işlenen problem “sevgisizlik, sevgiden mahrum oluş”tur (Harmancı, 2010, s. 88-89). Bu yalnızlık ve sevgisizlik hâli *Aziz Bey Hadisesi*'nde de *Mağara Arkadaşları*'nda da kendini

göstermektedir. Aziz Bey'in Gençlik yıllarında Maryam'i çok sevmesi ancak karşılık bulamaması, sonrasında ise eşi Vuslat'ın Aziz'i sevmesi ama onun Vuslat'ı sevmeyişiyle Aziz Bey'in karşılıklı bir sevgiyi bulamayışı ve Mağara Arkadaşları'ndaki pek çok öyküde karşımıza çıkan yalnızlık teması bu yorumu destekler niteliktedir.

Fatma Barbarosoğlu **Gün Akşamsızdır**'da; değişen mekân anlayışını, bir modern zaman sorunu olarak yalnızlık ve teknolojinin yarattığı toplumsal değişim üzerinden vurgular;

“Misafiri severdi oysa. Ama televizyon seyretmeye gelenler misafir miydi? Yok canım hâl hatır bile sormazlardı. Nasılsın demezlerdi bir gün. Başladı mı derlerdi. Doğru televizyona yönelip... Yalancı gelinlere, yalancı damatlara sahip kadın yanından kalktıktan sonra biraz daha otururdu. Dünyanın üzerine kirli bir tül örtülmüştü...” (128).

Handan Acar Yıldız da öykülerinde yalnızlık temasını işleyen öykücüler arasındadır. “Jeton” öyküsünde yazar, telefon icat edilmeden jetonun işlevini bilen bir karakterin yalnızlığını, sesini duyuramayışını anlatırken “*yalnızlık*” kavramına odaklanır. “Mandal”da diğer öykülerinde olduğu gibi okuyucuyu “*yalnızlık*” üzerine düşündüren yazar, **Açık Unutulmuş Mikrofon** öykülerinden “Yazı Tura Mesafesinde İki Kadın”da da bir tarafta ani bir ölümle babasını kaybeden genç kızı ve öfkesini, diğer tarafta çiçekçiden özenle seçtiği çiçeği sahte çıkan bir kadını ve hâyâl kırıklığını hikâyeleştirir. *Yalnızlık* ve *öfke* bu öyküde de öne çıkan kavramlardır.

İnci Aral'ın 2006 yılında yayımlanan **Ruhumu Öpmeyi Unuttun** isimli kitabındaki öykülerinin ortak teması “ölüm”dür. Yazar yalnızlık ve ölümü sıklıkla bir araya getirir. On bir öyküden oluşan kitabın ilk öyküsü “Saman Kokusu”nda genç bir çiftin trafik kazası anı öyküleştirilir. Öyküdeki genç adam yaralı karısına yardım için çabalarken karısıyla birlikte yaşadıkları anıları hatırlar. “Siyah Lale” ilk öykü “Saman Kokusu”nun devamı niteliğindedir. Bu öyküde de karısının ölümünün ardından genç adamın yalnızlığı, yaşadıkları ve hayata tutunma çabası laleler üzerinden anlatılır. “Anatomi Dersi”nde ilk kez bir kadavra ile karşılaşan Hülya'nın hissettikleri, ölüm, anılardan silinmek ve unutulmak üzerinden hikâyeleştirilir:

“Kimsesiz kadavraların durumu daha da kötüydü. Yokluğun başlangıcında bile ne adları ne de onları özleyip bıraktıkları anıları saklayacak yakınları vardı. Onlar sınırsız bir hiçliğe som bir sessizlik kuyusuna düşmeye yazgılıydılar. Unutulmak, bu hüznün verici vefasızlık en acı yok oluş biçimiydi (91).

Aral öykülerindeki yalnızlık çoğunlukla ölümle birlikte ele alınmaktadır.

Sevinç Çokum da yaşlılık ve yalnızlık temasını ele alan bir başka öykücüdür. “Edirne Edirne” Mısırlı Hasan Efendi üzerinden yaşlılık ve yaşlılıkla doğan yetersizlik ve acizlik konusuna eğilir. Geçmişe özlem ön plandadır. Çocukluk, geçmiş en güzel dönemdir. Dönemler arasında sık sık karşılaştırmalar yapan yazar özellikle çocukluk ve yaşlılık üzerinde durur. “Çokum’un öyküleri yitip giden güzellikleri gündeme getirir. Ona göre her şey, tüm güzellikler geçmiştir. Çevrede insanın tutunacağı hiçbir şey kalmamıştır.” (Tosun, 2016: 405). “Hüzün Gemileri”nde ve “Galata Bahçeleri”nde olduğu gibi “Seni Tanıyorum”da da özlem teması öne çıkar.

Al Çiçeğin Moru’nda da; yaşlılık, unutmak, hatırlamak kavramları dikkat çeker. Bir öğretmenin eski öğrencileriyle bir yemekte buluşması hikâye edilir. *Evlerinin Önü* öykülerinde olduğu gibi bu öykülerde de “geçmiş- şimdi” karşılaştırması yapılır. Yazar bunu bazen insanlar, bazen davranışlar, bazen de mekânlar üzerinden yapar;

“Bir ölüm haberi, bir amansız hastalık, bir tarihi binanın daha yok oluşu, yeşil alanlardan bir çırpıda yükselen gökdelenler... Dün yemeğe gittiniz; dargınlar barıştı, hava latifti, işler yolundaydı, derken borçlandınız, taksitler üst üste bindi. Gözden kaçırdıklarımız arasında ne çok şey...” (66).

Bu öyküde de yazar, geçmişteki güzelliklerden bahsederken şimdi yaşayanlar, o dönemlerin güzelliklerini kaçıranlar adına üzüntüsünü ifade eder;

“Sizin erguvanlara bakacak zamanlarınız yine de oldu. Su üstünde taş sektirecek zamanlarınız. Uzun uzadıya aşık oldunuz! Hemen içleri görünmedi duyguların, hemen sonlanmadı. Bakışlarınız ıhlamurlarda, gülhatmillerde kaldı, suların köpüklerinde oyalandı. Yıldızlara zaman ayırabildiniz, badem çiçeklerini koklayabildiniz... Al çiçeğin morunu fark edebildiniz... Ama kimileri

kendilerinin sahiplenemedikleri şeylere uzak uzak bakıp, mahzun öldüler. Bir daha olmayacaktı hayat onlar için. Kim bilir? Yoksa bir umut var mı? Varsa da böyle bir hayat olur muydu? Öylece oturdular bilgisayarlarının karşısına; ürünle yüz yüze, sırtları kamburlaşarak ve içleri ihtiyarlayarak...(68).

“Sıcak Yürek” öyküsünde de karakterler geçmişte kalmıştır. Yazar bu öyküde de gençlik- yaşlılık kıyaslaması yaparken özlem duygusunu öne çıkarır. Karakterlerin yaşadıkları dönemdeki mutsuzluğu, şimdiki zamanın geçmişte yaşanması, Sevinç Çokum öykülerinin ayırt edici özellikleri arasındadır. Geçmiş zaman öykülerinin yer aldığı *Al Çiçeğin Moru*’nda da eski insanlar, mekânlar ve davranışlar dikkat çeker;

“Sofrada az konuşulur, pek gülünmezdi. Her şey usulünce daha çok erkek seslerince yönetilir; kadınların uysal dolanışlarıyla zaman geçerdi. Erkekler huzurlu ve dinlenik halde, kadınlarına küçük, kısa buyruk cümleleriyle seslenirlerdi. Bu, işlerin yolundalığını anlatırdı. Kadınlar, konuşmadan başlarıyla onaylayıp yahut genizden çıkarttıkları uyumlu seslerle cevaplandırırlardı istekleri... Oyalanmadan tezlikle ne yapılması gerekirse o yapılırdı...” (160-161).

İnsan hayatının dönemlerine dair tahliller ve kıyaslamalar kadın öykücülerin gündemini oluşturan meseleler arasındadır. Hikâyelerde işlenen aile profilinde yaşlılık ve çocukluk başta olmak üzere gençlik ve yetişkinlik dönemleri de yaşanan değişimler üzerinden öyküleştirmektedir. Özellikle yaşlılık ve çocukluğun benzer hâlleri, gençlikteki ve yetişkinlikteki gücün yaşlılıkta yerini acizliğe bırakması, hayatın çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık süreci ve bu süreçlerde düşüncelerin zaman içindeki değişimi ve bu farklı düşüncelerin kuşaklararası çatışmaya dönüşmesi öykülerde işlenen konular arasındadır.

3.4.5. Kuşaklararası İlişkiler ve Çocukluk

Çocukluk dönemi insan hayatının önemli bir kısmını etkileyen temel dönemlerden biridir. Bu dönem yarattığı etkiler bakımından sadece çocukluk dönemiyle sınırlı kalmayıp ilerleyen süreçleri de şekillendiren bir zaman olarak görülmektedir. Çocukluk çağında yaşananlar, iyi ya da kötü anılar, acılar travmalar bireyi önemli ölçüde etkilemekte, sosyal hayattaki tutum, davranış ve kararlarını şekillendirmektedir.

Bu dönemde yaşanan travmalar genellikle ailevi ilişkilerde ortaya çıkmakta ve sıklıkla güvensiz bağlanmaya sebep olmaktadır (Schore, 2002). Kötü muamele, ihmal ve istismar başta olmak üzere ebeveynlerin her türlü tutumu çocukla olan ilişkinin temel taşlarını oluşturmaktadır. Erken çocukluk döneminde ilişkisel travma yaşayan yetişkinler, bağlanma ve ilişki kurma biçimleri bakımından kendi bebeklerine travmatik etkileri aktarma riski altındadır (Fraiberg, 1975). İlişkilerde yaşanan travmalar gelecekteki ilişkileri de etkileyebilmekte, direkt ve dolaylı olarak nesiller arasında aktarılabilmektedir.

Çocukluk dönemi her ne kadar psikoloji biliminin konusu olsa da etkileri ve sonuçları bakımından sosyolojinin de alanına girmektedir. Özellikle çocukluk dönemindeki acı ve travmaların yetişkinlikte toplumsal hayatta ciddi iletişim problemleri yarattığı gerçektir. Bu anlamda anne- babaların rolü ilk sırada gelmektedir.

Ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde gösterdikleri sevginin yanı sıra çocukların davranışlarına karşı tepkileri de bu konuda oldukça önemlidir. Tutarlılık çocuk yetiştirme konusunda temel noktalar arasındadır Bu süreçte anne babalar arasındaki tutarsız davranışlar çocuk bireylerin gelişimini önemli ölçüde etkilemektedir (Ekşi, 1985). Anne ve babanın çocuk yetiştirme sürecinde toplumsal ve kültürel değerlerden yalıtılmış bir tutum sergilemesi düşünülemez. Bu anlamda anne babanın kendi aile yapıları, yetiştirilme tarzları, eğitimleri, yaşadıkları ortam ve içinde bulundukları psikoloji çocuk yetiştirmede önemli bir yere sahiptir. Ebeveyn işlevlerini üç bileşenle ifade eden Belsky; ebeveynin kişiliğinin, stres ve destek gibi çevresel kaynakların ve çocuğun mizacının bu konuda temel oluşturduğunu savunur (Belsky, 1984). Ebeveynlerin aile içinde ve toplumsal hayatta yaşadıkları uyum problemleri ve stres de çocuklara önemli ölçüde yansımakta, özellikle eşler arası ilişkilerdeki doyum ve uyum anne ve babayı çocukların gözünde daha iyi rol modeller konumuna taşımaktadır.

“Ailelerin sosyo ekonomik durumları ve eğitim seviyeleri de çocukluk dönemini ve çocuk eğitimini etkileyen faktörler arasında sayılmalıdır. Yüksek sosyoekonomik statüye sahip annelerin daha eşitlikçi ve demokratik tutum

sergiledikleri, çocuklarının bir birey olarak gelişimlerine özgürlüklerine daha çok önem verdikleri ve daha az ret davranışı gösterdikleri görülmüştür” (Erkan, 2004). Bunların yanında ebeveynlerin karakterleri ve inançları da çocuk yetiştirme de etkili olmaktadır. Çocukluğunda sevgi ve şefkatle büyüyen bireylerin yetişkinlik döneminde daha olgun ve sağlıklı kişiliğe sahip bireyler olduğu görülmektedir. Bu anlamda çocuk, ebeveynlerine sadece kişisel bakımı açısından muhtaç değildir. Sevgi ve ilgi açısından da muhtaçtır. Anne ve babanın sevgi ve sevgisizliğe dair her türlü tutumu çocuğun ruh sağlığını önemli ölçüde etkilemektedir (Dökmen, 1997).

Ülkemizde uzun yıllar boyunca bir eğitim ve disiplin yöntemi olarak kullanılan şiddetin yarattığı sıkıntılar hem kısa vadede hem de uzun vadede kalıcı hasarlara yol açmaktadır. “Dayak cennetten çıkma”, “Kızını dövmeyen dizini döver” gibi atasözleriyle meşrulaştırılan şiddetin aile içinde ihmal ve istismarı güçlendirdiği ve sorunlu bir zihniyet yapısına sebep olduğu görülmektedir. “Fiziksel şiddeti bir disiplin biçimi olarak benimseyen aileler disiplin ile istismar arasındaki farkı ayırt edememekte; hakaret, aşağılama ya da sözel şiddet gibi istismar durumlarını sürdürmektedir” (Özdemir, 2009).

Ebeveynlerin çocuğa yönelik şiddetinin kaynaklarına bakıldığında ise bunun daha çok yetersizlik hissi ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Anne babanın çocuğun ihtiyaçlarına cevap verememesi ve çocuk yetiştirmede yaşadığı eksiklikler çoğu zaman çocuğa yönelik şiddetle sonuçlanmaktadır. Çocuklarının becerileri, ilgi alanları ve ihtiyaçları konusunda yetersiz kalan anne babalar katı bir tutum içine girmekte, empati duygularını yitirerek, otoriter bir tavır takınmakta bu da çocuklar üzerinde istismarı güçlendirmektedir (Veltman, 2001).

Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan bir raporda çocukluk döneminde maruz kalınan birtakım davranışların sonraki yıllarda kişilerin tıbbi ve psikolojik iyilik hali üzerine ciddi olumsuz etkileri olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır. Bunlar başta; Fiziksel, duygusal ve psikolojik istismardır. Buna ek olarak ebeveynlerin duygusal anlamda birbirlerinden kopuk olması ve fiziksel ihmal de çocuklar üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Hane halkındaki sorunlu alkol tüketimi ya da madde kullanımı ve çocuğun toplumsal şiddete maruz kalması da

ciddi stres kaynakları arasında gösterilmektedir. ABD’de 1997 yılında 17 bin kişi üzerinde yapılan araştırmada bu tarz riskli davranışlara maruz kalan çocukların hastalıklara daha çok yakalandığı tespit edilmiştir. Kanseri, yüksek tansiyon, kalp krizi başta olmak üzere obezite, diyabet, depresyon ve uyku sorunlarının olumsuz çocukluk anılarıyla birebir ilişkili olduğu saptanmıştır. Bu tarz çocukluk yaşantılarının negatif davranışlarla ve hastalıklarla ilişkili olduğu kesinleşmiş olsa da bunun nasıl böyle sonuçlar doğurduğu hakkında net bilgiler bulunmamaktadır (Çeri, 2021). Bu bağlamda; çocukluk döneminde yaşananların insan hayatının her döneminde fiziksel ve psikolojik etkileri ortaya çıkabilmektedir. Sağlıklı beden ve ruh hâlinin de, sorunlu davranışlar ve psikolojinin de kaynağında çocukluk döneminin var olduğu önemli bir gerçektir.

Çocuğa karşı muamelede üç tür istismar tipi vurgulanmaktadır; Fiziksel, Duygusal ve Cinsel İstismar. Fiziksel İstismar; çocuğa yönelik acı veren her türlü şiddeti içeren davranışlardır (Akyüz E. , 1999). Fiziksel istismarın gözlenebilen sonuçları olması itibariyle kolayca tespit edilebilmesine karşı duygusal istismarın kötü muamelenin en çok karşılaşılan ve uzun vadede en çok hasar bırakan istismar türlerinden biri olduğu araştırmalarca ortaya çıkarılmıştır. “Yapılan çalışmalar uzun süreçte çocuk üzerinde olumsuz etkiye sahip istismar durumlarının duygusal ve cinsel istismar vakalarının olduğunu ortaya çıkarmıştır. Duygusal İstismara uğramış bireyler yetişkinlikte depresyon, suçluluk duygusu ve benlik algısı ile ilgili sorunlarla daha çok karşılaşmaktadır” (Çakır, 2021). Çocuk ve yetişkin arasında yaşanan her türlü cinsel hareket ve çocukların yetişkinin cinsel memnuniyeti için kullanılması cinsel istismar olarak kabul edilmektedir. Hem aile içinde hem de aile dışında görülebilen bu istismar türü her türlü cinsel içerikli konuşmayı da kapsamaktadır. Çocukların cinsel tatmin sağlanmadan ekonomik amaçla kullanımı, çocuk pornografisi ve çocuk fuhuşu da cinsel istismar kategorisinde değerlendirilmektedir (Polat, 2007).

Çocukluk döneminde öncelikle ailede başlayan her türlü ihmal ve istismar yaşamın her dönemini etkilemekte, insan hayatını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Ebeveynlerin olumsuz tutumları, ailenin ya da toplumsal çevrenin çocuğa karşı istismarı ilerleyen dönemleri de kapsayacak şekilde bireyin

davranışlarını etkilerken tedavisi güç rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Bu durum toplum içinde ruhsal anlamda sağlıksız bireylerin sayısını artırırken, pek çok iletişim sorununu da beraberinde getirmektedir. Kuşaklararası ilişkilerde yaşanan sıkıntılar da bu problemin boyutlarından bir tanesidir.

Kuşaklararası Çatışma; İki nesil arasındaki anlaşmazlık; toplumun bütünü, yani bir önceki neslin de bir sonraki neslin de büyük çoğunluğunu içine alan ve o nesil boyunca devamlı olan anlaşmazlık” olarak tanımlanmaktadır (Güngör, 1998). Toplum içindeki değişimler ve bu değişimlerin bir yansıması olarak yeni kuşakla önceki kuşaklar arasında çatışmalar ve düşünce farklılıkları yaşanmaktadır. Her toplumda ve nesilde az ya da çok yaşanan bu durum toplumsal ilişkileri daha sağlıklı hâle getirmek için doğru çözümlenmesi gereken konulardan biridir.

Toplum tiplerine göre kuşaklararası çatışmaların farklı nedenleri vardır. Bunların başında teknolojinin gelişimi, toplumsal değerlerin değişimi ve eğitim gelmektedir “Teknoloji kavramı, kuşaklar arasında algı farklılıkları oluşturmuş, genç bireylerin yaşlı bireylere kıyasla bu kavrama bakışı ve kullanımı açısından daha çok çeşitlilik gösterdiği belirlenmiştir. Teknolojinin bireyler üzerindeki etkisinin artması, bilhassa iletişim boyutunda sosyal yapının hızla değişmesine sebep olmuştur” (Batur, 2012, s. 77). Toplumların iletişim biçimlerini önemli ölçüde etkileyen teknolojik gelişmelerle çok uzak mesafeler arasında iletişim mümkün kılınmış, bilgiye ulaşma imkânları artmış ve kolaylaşmıştır. Bu imkânlar içinde doğan nesillerle geleneksel toplum yapısında yüz yüze iletişimle büyümüş, bilgiye ulaşmada sınırlı imkânlarla sahip önceki nesiller arasında düşünce farklılıkları ve çatışmalar oluşmaktadır. Ebeveynlerin yeni teknolojiye çocukları kadar hakim olamaması, gençlerin ise teknolojiyi suistimal ederek iletişimi iletişimsizlik boyutuna taşınması bu çatışmaları daha da derinleştirmektedir.

Teknoloji kullanımındaki artışla, çocuk ve gençlerde çeşitli fizyolojik ve psikolojik bozulmalar ortaya çıkmaktadır. İnternet ve bilgisayar oyunlarına fazla maruz kalan çocuklarda yalnızlaşma ve yüz yüze ilişki kurma zorluğuyla beraber sosyal gelişim gerilemesi, öz güven düşüşü, sosyal kaygı ve saldırganlık düzeyinin artışı tespit edilmiştir (Gülver, 2015). Bilimsel ve teknolojik gelişmeler ekonomik

alandan ziyade politik ve kültürel alanları etkilemekte ve bu alanlardan etkilenmektedir. Bu gelişmeler yeni iletişim biçimleri doğurarak insanların ne düşündüğünü ve hissettiğini biçimlendirmektedir (Giddens, 2012). Gelişen teknoloji ve bu teknolojiye ayak uydurma sürecinin de etkisiyle kuşaklararası iletişim zorlaşmaktadır. Eski kuşak değerlerinden ve davranış kalıplarından kolayca vazgeçemeyen yeni kuşak da ebeveynlerinin bu yeni teknolojiye hakim olmasını beklemekte bu da çatışmalara sebep olmaktadır. Bu bağlamda kuşaklararası çatışmanın temelinde toplumsal ve teknolojik değişimlerin etkisi oldukça fazladır.

Toplumsal değişimin önündeki en temel setlerden biri de toplumsal değerlerdir. Toplumsal değerlerin kazanılması da ilk olarak ailede başlar. Çocuklar ailelerinden görmüş, öğrenmiş olduğu davranışları yansıtırlar. Sosyal çevreyle bütünleştikleri zaman bunlara uygun yaşamaya çalışırlar. Aynı zamanda ve kültürde yaşayan, yetişen bireylerin küçük farklılıklar olsa da birbirleriyle uyum içinde, benzer tutum ve davranışlar sergilediği görülmektedir (Nirun, 1994). Buna karşı değerlerin çatışmalarla sonuçlandığı da görülür. Özellikle farklı kuşaklar arasındaki değer çatışmasında yeni kuşakların geleceğe dönük daha yenilikçi ve özgürlükçü bir tutum içinde olduğu; buna karşı eski kuşakların ise daha korumacı, gelenekçi ve geçmişe dönük bir tavra sahip olduğu gözlenmektedir. Bu farklı tavırların etkisiyle değer çatışmaları kuşaklararası çatışmalara dönüşmektedir.

Kuşak çatışmaları çoğu zaman değer değişimlerine bağlıdır. Toplumsal değerler mutlak olmadığından eleştirilebilmekte ve değiştirilebilmektedir. Modern zamanlarda yaşanan değişimler yeni kuşaklara farklı yaşam biçimleri sunarken, kurallarda ve değerlerde farklılıklara yol açmaktadır (Bottomore, Toplumbilim, 1977). Toplumsal Değişme sürecinde değer ve normları da dönüşen toplumların dil, edebiyat, sanat gibi kültür varlıkları da bu durumdan etkilenmektedir. Bu değişimin olumsuz sonuçlarından kaçınabilmek, farklı kuşakların bir araya gelerek birbirlerini dinlemesi ve anlamaya çalışması ile mümkün olacaktır.

Kuşaklararasıdaki eğitim farklılığı da çatışmayı etkileyen bir başka unsurdur. Özellikle kırsal, geleneksel toplumlarda bireylerin kent ortamına göre eğitimden daha yoksun yetişmeleri bu çatışmaları artırmaktadır. Kent ortamında ise

eğitim farklılıklarından doğan kuşak çatışmaları daha çok ekonomik ve zihniyet sıkıntısı açısından sorun yaratmaktadır. Kentin sosyal imkânlarından yararlanma imkânına sahip olamayan yeni kuşaklar ya da buna karşı çıkan ebeveynler ile çocukları arasında ciddi çatışmalar çıkmaktadır. “Eğitim süresinin uzaması, yaşlı kuşağa oranla daha çok şey bilmek ve örgün eğitim ile yetişkinlerin verdiği eğitim arasındaki çelişkiler de çatışmaya neden olmaktadır” (Tezcan, 1997). Özgürlüğün kısıtlanması, yaşam biçimlerindeki farklılık, ekonomik imkânsızlıklar, sorumluluk problemleri, örf, adet ve dini anlayışlardaki farklılıklar da kuşaklararası çatışmaların sebepleri arasındadır.

Teknolojik gelişmeler, toplumsal değerlerin dönüşümü ve eğitim farklılıkları başta olmak üzere toplumsal değişimin yarattığı pek çok sorun aile içinde kuşak çatışmalarına sebep olmaktadır. Aile içindeki çocuk eğitimi, çocukluğun yetişkinliğe yansımaları ve kuşak çatışmaları büyük oranda edebi eserlere de konu olmakta, tez kapsamında incelenen kadın öykücülerin de gündemini oluşturmaktadır.

3.4.5.1. Öykülerde Kuşak Çatışmaları ve Çocukluk

Aile konusu kapsamında ele alınan kuşak çatışmaları ve çocukluk, öykülerde öne çıkan temalar arasındadır. Aile ve bu kapsamda çocukluk, yaşlılık, yalnızlık ve dönemler arası ilişkiler geniş yer bulmaktadır. Bu temayı işleyen öykücülerden biri de Ayşe Sarısayın’dır. Yazar, kuşaklararası ilişkileri, yaşlılık meselesini, çocukluk ve yetişkinlikle bütünleştirerek kullanır. Kadınlık, aile, yalnızlık, çocukluk, gençlik, yaşlılık hâlleri bir bütünün parçaları olarak ele alınır. “Sandık Odaları” öyküsü de bunu örneklemektedir. Huzurevinde yaşayan bir kadının gençliğe hasretini ve yaşlılıkla gelen sıkıntılarını hikâyeleştiren yazar, kadınların yaşadığı güçlükleri ve bu güçlüklerin toplum tarafından daha da zorlaştırılmasını eleştirir:

“... Acı neredeydi ki, ne zaman başlamıştı ilk? Ablamın gencecik yaşında ardında üç çocuk bırakarak göçüp gitmesi miydi acı? Onun yasını bile tutamadan henüz on yedime basmışken eniştemin yatağına girmek miydi? Kabullenmek, hizmette saygıda kusur etmemek... Ama herkesin anlattığı seveda nedir, aşk nedir hiç bilmemek...” (48).

Yorgun Anılar Zamanı öykülerinden “Atları da Vururlar”da korkunç bir çocukluk rüyası yetişkinlikteki yansımalar üzerinden ifade edilir.

“...Sevinerek bir koltuğa iliştiğim anda anneannemin kaş göz işaretleri: “Kızım şeker tutsana! Ah bu çocuklar akıl edemiyorlar bir türlü”... Yanılıyor çoktan öğrendim... Anneanneme kızgınlığımı unuttum zaman geçince, ama şeker ikram ederken önce konukları tutmayı hiç unutmadım. Kolonya bile getirdim birkaç kez kimse uyarmadan...” (26-28).

Çocukluğun yaşam içerisindeki etkileri oldukça geniştir. Bu dönemde yaşanan, öğrenilen pek çok hadise hayatın diğer dönemlerini de şekillendirmektedir. Sarısayın’ın öyküsü de bunu örneklemektedir. Yaşlılık, yetişkinlik, gençlik dönemlerini çocukluk döneminde yaşanan anılar üzerinden işleyen yazar **Denizler Dört Duvar**’da olduğu gibi *Yorgun Anılar Zamanı* öykülerinde de koku ve etkilerini öne çıkarır. “Maçka Palas”ta bunu kavrulmuş şehriye kokusu üzerinden ifade eden Sarısayın diğer öykülerinde olduğu gibi burada da öyküsünü çocukluk anıları vasıtasıyla kurar. Öykülerde yetişkinlik ve çocukluk arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Bilimsel araştırmaların da ortaya koyduğu üzere çocuklukta yaşanan olayların hayatın her dönemini direkt etkilediği hatta Harvard ve Columbia Üniversitelerinde yakın zamanda yapılan bir araştırmaya göre olumsuz çocukluk yaşantılarına maruz kalan bireylerin ebeveynlik kabiliyetleri de olumsuz yönde etkilenmekte, hatta bu olumsuz çocukluk anılarının genetik mekanizmalar ile sonraki kuşaklara da aktarıldığı ortaya çıkmaktadır (Çeri, 2021). Çocukluk ve yetişkinlik arasındaki bu etkileşim öykülere de sıkça konu edilmektedir.

Cihan Aktaş *Kızım Olsan Bilirdin*’de insan hayatının farklı dönemlerini öyküleştiren, bebeklikten başlayarak gençlik ve yaşlılığı, kuşaklararası ilişkileri ve bu ilişkilerdeki incelikleri aktarır. Özellikle bebeklik ve yaşlılık döneminin benzer ve bütünleşen hâllerini işleyen yazar, aile kavramını vurgular. Aileyle birlikte *Kızım Olsan Bilirdin*’de unutmak ve hatırlamak kavramlarının da altını çizen Aktaş bu kavramların ağırlığından söz eder. Yazar hikâyede hatıra kavramını da ön planda tutar. Özellikle “Badiya” adı verilen bir tas üzerinden parayla satın alınamayacak kadar kıymetli olanın, hatırası, geçmişi, hikâyesi olanın güzelliğini ifade eder;

“Kardeşim geldi, tavan arasında saklatılmak üzere ayrılan eşyaları paketleme işine yardım etmemi istedi. Aklımda zaten o vardı ve gözüme ilişti; işli süslü püslü bir su tası. Bazen oyun oynarken yemek yedim onunla. Hep benimleydi, yanımda taşırdım çocukken. Düğünden sonra evden ayrılırken de elimin altında olsun istemiş, bulamamıştım. Evlenip gideceğim diye artık önem vermem sanmıştı annem. Bana kutu kutu porselen kap kacak satın almamış mıydı? İçerlemiştim. O benim tasım alışkanım ona biliyorsun dedim” (91-92)

Kızım Olsan Bilirdin’de olduğu gibi **Kusursuz Piknik**’te de kuşak çatışması ve kuşaklararası diyaloglar dikkat çekicidir. Cihan Aktaş öyküleri kuşaklararası çatışmaların ve iletişim problemlerinin en yoğun olduğu öyküler arasındadır. Yazar burada özellikle ergenlikteki toplumsal uyum sorunlarını işler.

Ergenlik dönemi çocukluk sonrası gençliğe giriş dönemini ifade etmektedir. Bu dönemle alâkalı ilk çalışmalar 1900’lerin başında ortaya çıkmıştır. Stanley Hall “Adolescence” isimli kitabında ergenliği “yeniden doğuş” ve “fırtına ve stres” dönemi olarak tanımlamaktadır (Hall, 1904). Bu dönemdeki bedensel değişimlerin yanında özellikle hormonların gelişimiyle de bağlantılı olarak duygusal değişimler ve davranış farklılıkları da oldukça yoğundur. Çocukluktan gençliğe biyolojik, toplumsal ve psikolojik yönden başarılı ve dengeli bir geçiş pek çok etkene bağlıdır. Bunlardan en önemlisi ailedir. Bu geçiş sürecinde ailenin ve toplumun davranışları ergenlerin sosyal gelişimini büyük oranda etkilemektedir (Ünver, 1986). Ergenlik döneminde yaşanan bu çok boyutlu değişim yetişkinlerle olan iletişimi de önemli ölçüde etkilemektedir. Bu dönemde içine kapanan, anlaşılmadığını düşünen ve kendini ifade etmekte zorlanan gençler başta aile içinde olmak üzere sosyal çevresindeki yetişkinlerle çatışmalar yaşamaktadır. Cihan Aktaş’ın **Kusursuz Piknik**’teki ifadeleri de ergenlik dönemi ve bu dönemdeki çatışmaları örneklemektedir;

“Senin yaşındayken baklava açmayı bile öğrenmiştim ben, şeklinde annesinden ve teyzesinden yönelen kınamalı cümleler karşısında sessiz kalmıyordum: Ben okuyacağım, bir mesleğim olacak, ilerideki hayatımda yemek yapmak için saatler harcamayı hiç düşünmüyorum, hem dünyada o kadar yemek çeşidi var ki insan sarma yemeden de yapabilir. Ukala, ukala. Kadın her şekilde kadındır.” (10-11)

“İşte bu olayı konuşuyorlar. O kanalda şöyle demişti de öteki kanalda niye böyle konuştu falan. Sı- kılı-yo-rum...(140).

Pek çok öyküsünde anne-çocuk iletişimine ve kuşaklararası ilişkilere odaklanan yazar, ergenlik dönemindeki uyumsuz, asi tavırları hayatın içinden örneklerle kurgulayarak aktarmaktadır.

Fatma Barbarosoğlu ise *Acı Deniz*'de kuşaklararası farklılık ve iletişimsizlik üzerinden bu farklılığın özellikle dildeki yansımaları üzerine eleştiride bulunur.

“ Aysel'in annesi için “çok kafa kadın” diyorsun. Ne demek istediğini sormaya korkuyorum. Kafalı kadın demek mi bu yoksa kafasız kadın demek mi? Sorsam gülüverirsin... Bizim neslimiz nüansları yakalama derdindeydi. Sizin nesliniz argoya tapma uğruna bütün manaları tek bir kelimeye yükleme çılgınlığını yaşıyor. “Kıyak Adam” diyorsun. Telefonda kiminle konuştuğunu soruyorum. “Nesrin” diyorsun Nesrin'e neden abi diye hitap ettiğini hiç anlayamam herhalde...” (40).

Toplumsal değişimin ve kuşaklararası çatışmaların hissedildiği önemli alanlardan biri de dildir. En güçlü iletişim aracı olan dil ve iletişime bağlı ifadeler bireyin ve toplumun yansıması olarak görülmelidir. Aynı zamanda bu ifade dildeki değişimin zorunluluğunu da ifade etmektedir. “Dil özgür değildir. Çünkü zaman, toplumsal güçlerin dil üstündeki etkilerini geliştirmelerine olanak sağlar. Böylece özgürlüğü ortadan kaldıran süreklilik ilkesine varılır. Ne var ki süreklilik de zorunlu olarak bağıntıların bozulmasını, şu ya da bu oranda değişmesini içerir” (Saussure, 2011) ifadesiyle Saussure dilin çok boyutlu yapısını ifade ederken değişimini de vurgulamaktadır. Fatma Barbarosoğlu aynı öyküsünde toplumsal değişimi iletişimsizlik ve gösteri toplumu kavramı üzerinden ifade eder.

“Şaşkınlığın ve hayretin bile kalıplaştığı, insanların hep aynı tarzda giyinip hep aynı şeyleri yine birbirinin aynı kelimelerle ifade ettikleri topluma bir de iletişim toplumu diyorlar. İletişim toplumu Amerika'daki bir olayı Amerikan gözüyle seyrettikten sonra, Türkiye'de Amerikanvari bir tepki gösteren insanlar grubu demek. İletişim toplumunda kelama yer yok. Seyretme telaşı içine düşmüş insanların durup düşünmeye, düşündüğünü ifade etmeye dair tüm kabiliyetleri ellerinden alınmış sanki. Önce söz vardı. Şimdi seyretme var bol bol...” (41).

Öykülerinde “kendini anla(t)mak, ifade etmek konuları üzerinde duran yazar bu anlamda dil ve iletişim kavramını yeniden gündeme getirir. Öykülerini çoğunlukla geçmişe atıfla yazan Barbarosoğlu son öyküsünde de kalemler üzerinden geçmiş ve şimdinin karşılaştırmasını yapar.

“Kalem bitti... Telgrafın tellerine kuşlar konmuyor! Telefonun tellerine sevgiler özlemler konuyor. Aşklar günübürlük, gençlik, sevgilisi için bile eline kalem almaya üşeniyor. Postacılar beyannameler, çekler, protestolar ve üç kelimelik bayram kartları taşır. Mektup mu? Unutulmuş... Yazılacak ne kaldı ki! Memur kafalı daktilo tuşlarından ukala bilgisayarlara uzun bir hükümranlıkta... (132).

Toplumsal Değişim vurgusu bu öyküde de öne çıkmaktadır. Teknolojik gelişmelerle gelen iletişimdeki dönüşümlerin etkisini öyküleştiren yazar “Sevilmek İçin Randevu Alan Çocuk”ta olduğu gibi “Son Bayram”da da kuşaklararası farklılığa eğilir.

Sevinç Çokum da öykülerinde çocukluk meselesine eğilen kadın öykücüler arasındadır. “Nideyim” Prof. Sezai Bey’in varlıklı hayatının, kendininkine benzemeyen başka hayatlarla ve çocukluğuyla kıyaslaması üzerinden gelişir. Bu öyküde yazar; ebeveyn- çocuk ilişkileri üzerinde durur. Çocukluk teması özelinde çocuk eğitimi üzerine de odaklanan yazar ebeveynlerin bu konudaki bazı pişmanlıklarından söz eder;

“Mükemmel çocuklar yetiştirdik Sezai. Hiç sanmıyorum. Bizi yabana atıyorlar. Kültürümüzü, bilgimizi. Sen istediğin kadar gençleş Yıldız biz onlara göre eskiyoruz. Memnun musun çocuklarından? Onlara aç kalma ve yorulma hakkını tanıdık mı?” (180).

Mihriban Karatepe öykülerinde çocukların dünyası ve anne-çocuk ilişkileri dikkat çeker. “Haktan” ve “Çocuk” öyküleri de bunu örnekler. “Öykülerinde özellikle çocuğun nahif, sahil ve hakikatle bağlantılı bakışını işleyen yazarda, annelik duygusu, şefkatle harmanlanmış duruş, öyküleri besleyen en önemli kaynaktır” (Tosun, 2015, s. 313). Karatepe, çocuk psikolojisi ve bakışının yanında kadınlığın da daha çok annelik hâli üzerinde yoğunlaşır. **Kadife Durağı** kitabında olduğu gibi **Hacıyatmaz**’da da özellikle çocukların ve kadınların dünyasına eğilir. “Ben Yanında Yokken” de bu öykülerden biridir.

Öykülerdeki örneklerinde de işlendiği gibi yaşamın her dönemi birbiriyle bütünlük içinde ele alınmalıdır. Çocukluktan itibaren yaşanan olaylar, çevre, aile ortamı ve ilişkiler yaşlılık başta olmak üzere her dönemi etkilemekte, şekillendirmektedir. Aile içi ilişkilerdeki yapıcı ve sevgi dolu ortam sadece çocukluğun değil yetişkinlikteki toplumsal ilişkilerin ve yaşlılığın da daha sağlıklı ilerlemesini sağlamaktadır. Tam aksi durumun yansımaları da oldukça yıkıcı sonuçlar doğurmakta, ihmallerle, istismarla ve travmalarla geçirilen çocukluk insan hayatını etkisi altına alırken, derin ve yaralayıcı olmaktadır.

Toplumun çekirdeği konumundaki ailenin sosyal ilişkiler ve yaşam sürecindeki dönemler üzerindeki etkisi bu anlamda kaçınılmazdır. Evlilik ve ebeveynlik müessesesinin toplumsal rolü de bireylerin, toplumların gelişimi ve huzur ortamı açısından oldukça kilit bir konumda durmakta, toplum içindeki bireyi şekillendirmede ailenin etkisini bir kez daha göstermektedir. Ailenin, çocukluk ve yaşlılık dönemlerinin toplumsal hayattaki kilit rolü edebi eserlere de yansımakta, toplumsal değişimle ailedeki dönüşüm, çekirdek aile ve bireyselliğin artışıyla yaşanan yalnızlık meselesi de sıkça konu edilmektedir.

3.5. GÖÇ, YABANCILIK, MÜLTECİLİK

3.5.1. Göç ve Mültecilik

Göç kavramı başta insanlık tarihi olmak üzere sosyal bilimlerde pek çok alanın en temel konularından biridir. “Bir yerden başka bir yere taşınma, hicret” (Kubbealtı Lugatı, 2022) olarak tanımlanan göç; kökenindeki hareketten dolayı insanlık tarihiyle paralel ele alınmalıdır.

İlk insan Hz. Adem’in cennetten dünyaya olan hareketinden başlayarak pek çok peygamberin hicreti ve yaşanan büyük göçler tarihin önemli konuları arasına girmektedir. Sosyoloji, tarih, coğrafya, antropoloji, demografi, psikoloji ve edebiyat başta olmak üzere çoğu disiplin, göçü farklı etki ve boyutlarıyla incelemektedir. Sosyolojide de göç daha çok nedenleri ve doğurduğu sonuçları bağlamında öne çıkmaktadır. Toplumsal değişimi tetikleyen temel sosyal hareketlerden biri olan göç; toplum içinde pek çok yapıyı etkilemekte aynı zamanda bu yapılardan etkilenmektedir. Kentleşme ve küreselleşme süreci bunun en büyük örnekleri arasındadır.

Uluslararası göç terimleri sözlüğüne göre göç ; “Uluslararası bir sınırı geçmek veya bir devlet içinde yer değiştirmek” (Çiçekli, 2009) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise; Kişilerin doğup büyüdükları, yaşadıkları, alışkın oldukları toplumsal yapılardan, ekonomik imkânlardan yeni yaşam alanlarına geçmeleri ya da geçmek zorunda olmaları şeklinde tanımlanır (Toros, 2008). Göç kavramını mobiliteden ayıran bir kavrama göre ise; “Göç hareketinde sürekli olarak bir yerden başka bir yere değişim varken; mobilite ise daha geniş bir kavram tarifi ile çeşitli mesafelerde ve geçici ya da sürekli olup olmadığına bakılmaksızın ortaya çıkan her türlü bölgesel hareket olarak ifade edilmektedir” (Lewis, 1982).

Küreselleşme ile birlikte göç de önemli bir aktiflik kazanmıştır. Göçün farklı bir kimliğe dönüşmesine yol açan küreselleşmeyle iletişimde ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, sosyal ve siyasi faktörler, savaşlar ve çatışmalar göçü etkileyen faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. (Güllüpınar, 2014). Modern dönemin etkisi ile mesafelerin silikleşmesi, ve zaman kavramındaki değişim de göç olgusu açısından bir anlam ifade etmektedir. Özellikle küreselleşme ve teknolojiyle dünya üzerinde

ulaşılabilirliğin kolaylaşması, mekânları birbirine daha da yaklaştırırken göçü hızlandırmıştır. Yeni hız dünyasında yerelliğin tanımını farklılaşmış yerelliğin yerel nüfusla ve yerel cemaatle ortak bir yanı kalmamıştır. Mekanlar da yerel zincirlerinden kopmuştur (Bauman, 2021). Bununla birlikte klasik tabirle dünya, küresel bir köye dönuşmüş, mekândan ziyade zaman olgusu ön plana çıkmış, göç daha aktif bir olgu hâline gelmiştir. Göçteki bu artışla birlikte, göçe dair sonuçlar ve sorunlar da artmış, göçün sosyolojik pozisyonunda da önemli değişimler meydana gelmiştir.

Göçün tarihteki sebeplerine bakıldığında genel olarak bir zorunluluktan kaynaklandığı ya da daha iyi şartlarda yaşamak için yer değiştirildiği görölmektedir. Siyasi ve ekonomik nedenler, doğa olayları ve güvenlik olmak üzere göçün pek çok nedeni vardır. Farklı türleri bulunan göç, gerekçesine göre kısa süreli, uzun süreli ya da kalıcı olabilmektedir. Göç kavramının içine mülteciler, sığınmacılar, ekonomik göçmenler, düzensiz göçmenler ve çeşitli sebeplerle yerinden edilmiş insanlar dahil olmaktadır (Ekici, 2015).

Göçün esas aktörü olan; göçü başlatan, göçten etkilenen ve sonuçlarını taşıyan kişiler pek çok riski ve sıkıntıyı göze alarak yola çıkmaktadır. Göçmenliğin bir boyutunu ifade eden İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi başkanlığı'nda mültecilik; "İrkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye verilen statü" şeklinde tanımlanmaktadır (<https://www.goc.gov.tr/multeci>, 2022). Bu tanımda da göçmenlerin kaçıtları yurtlarındaki güvensizlik vurgulanmaktadır. Mülteciler genellikle insan haklarından dolayı yaşadıkları mağduriyet sonucunda ülkelerini terk etmektedir. Ülkeden bu sebeple kaçan mülteci sayısı o ülkenin insan hakları konusundaki konumu hakkında bilgi vermektedir (Betts, 2017). Gittikleri ülkelerde de çoğu zaman ne ile karşılaşacağını bilmeyen göçmenler pek çok riski alarak bu yolculuğa çıkmakta, gidecekleri ortamda kaldıkları ortamdan daha güvenli yaşayacaklarını düşünmektedirler.

1970 yılından 1990 yılına kadar göçmelerin dünya nüfusuna oranı yakın oranlarda seyretmekte, bu yıldan sonra göçmen sayısında bir artış görülmektedir. Bu durumun ana nedeni 1990'ların ortalarından itibaren Doğu Avrupa ve Afrika'dan Avrupa ülkelerine olan mülteci akınıdır (Deniz, 2014). Berlin Duvarı'nın yıkılışı, Ruanda Soykırımı ve Yugoslavya'nın parçalanması süreci de dünya genelindeki göç hareketini etkileyen önemli olaylar arasındadır. Bu bağlamda 1990'larla birlikte dünya üzerindeki göç hareketinde ciddi bir yükseliş mevcuttur.

2020 dünya göç raporunda; dünya çapındaki göçmenlerin sayısı yaklaşık 272 milyondur. Dünyadaki insanların bir çoğu hâlâ doğdukları ülkelerde ikamet etseler de göç eden insan sayısı azımsanmayacak kadar çoktur (Göç ve Göçmenler Küresel Bakış, 2020). Bu durum dünya genelinde yaşanan ekonomik ve siyasi politikaların yanında, özellikle savaşlarla da bire bir ilişkilidir.

Savaşlar, doğal afetler ve farklı siyasi politikalar dünyadaki göç hareketini tetiklemekte, bu faktörlere bağlı olarak her geçen yıl özellikle dış göç ve göçmen sayısı artmaktadır. Son dönemde Afganistan'da, Suriye'de ve Ukrayna'da yaşanan mağduriyetler sonucu yaşanan göçler bu durumu örneklemektedir. Bu süreçte dünyanın pek çok bölgesinde yaşananlar sonucu Avrupa'ya göç oldukça aktiftir. Son on yılda artan göçlerle birlikte dünya hızla bir göçmen yuvası hâline dönüşmektedir. Daha insani şartlarda yaşamak isteyen özellikle savaş mağduru insanlar ülkelerini terk etmek durumunda kalmakta, bu göç hareketleriyle de toplumların sosyolojisi önemli oranda değişmektedir.

3.5.2. Türkiye'de Göç ve İstatistikler

Türkiye özellikle komşu ülkelerindeki çatışmaların ve siyasi istikrarsızlıkların etkisiyle Asya ve Orta Doğu ülkeleri ile Avrupa arasında bir geçiş noktası konumundadır. Dünya genelindeki yoğun göç akımları Türkiye'ye de yansımakta, ülkemiz özellikle coğrafi konumundan dolayı ciddi bir göçe maruz kalmaktadır. Hem Avrupa'ya gitmek isteyen göçmenler açısından bir geçiş noktası olmakta, hem de konumuyla paralel olarak pek çok göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Bu etkenler sonucunda göç Türkiye'nin ekonomik, sosyo- kültürel ve demografik yapısını, kamu düzeni ve güvenliğini önemli ölçüde etkilemektedir (<https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi>).

Cumhuriyet Dönemi öncesinde Osmanlı Devleti'nin göçmenlere karşı tutumu kitlesel göç hareketlerinden belli olmaktadır. 1492 yılında onbinlerce Yahudi'nin İspanya'dan gemilerle kurtararak Osmanlı İmparatorluğu topraklarına getirilmesi, 1709 yılında İsveç Kralı Şarl'ın beraberindeki yaklaşık 2 bin kişilik grupla birlikte Osmanlı İmparatorluğuna sığınması, 1856-1864 senesinde ise Rus Ordusundan kaçan yaklaşık 1 milyon 500 bin Kafkas nüfusunun Osmanlı İmparatorluğu topraklarına kabul edilmesi, Balkanlar'a ve Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirilmesi, 1917 Bolşevik İhtilali'nin ardından Vrangel'in yaklaşık 135 bin kişiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğundan koruma talep etmesi Cumhuriyet öncesi dönemdeki göç durumunu özetlemektedir (<https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi>).

Cumhuriyet Dönemi sonrasında da Türkiye'nin göçmenleri kabulünde önemli bir değişiklik olmamıştır. Savaş mağduru pek çok ülkeden kaçmak isteyen göçmenler, Balkanlar'dan, Bulgaristan'dan ve Yunanistan'dan yüzbinlerce insan Türkiye'ye sığınmıştır.

“Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi nedeniyle sadece Avrupa'da meydana gelen olaylardan dolayı Avrupa ülkelerinden gelenlerin mültecilik başvurusunu kabul etmektedir. Türkiye; Asya ve Afrika ülkelerinden gelen ve iltica edecek ülke arayanların, Batı Avrupa'ya ulaşmak için gözde geçiş/transit ülkelerinden biri hâline gelmiştir” (Adıgüzel, 2018, s. 84)

Türkiye'nin göç tarihi açısından 2011 tarihi de önemli bir dönüm noktasıdır. Suriye'den gelen göçmenlerin on yıllık süreç içerisinde milyonlarla ifade edilmesi, Türkiye'nin sosyolojisini ciddi oranda değiştirmiş ve etkilemiştir. Türkiye İstatistik Kurumu 2019 verilerine göre 82 milyon 3 bin 882 kişi olan ülke nüfusu, bir yılda 1 milyon 151 bin 115 kişi artarak 83 milyon 154 bin 997 kişiye ulaşmıştır. Mülteciler Derneği'nin 2022 raporuna göre ise; Türkiye'de kayıt altına alınmış geçici koruma statüsündeki Suriyeli sayısı Şubat 2022 itibarıyla 3 milyon 746 bin 674 kişi olmuştur. Bu kişilerin 1 milyon 776 bin 599'unu 0-18 yaş arası grup oluşturmaktadır. 0- 18 yaş arası çocuklarla kadınların sayısının toplamı ise 2 milyon 652 bin 608'dir (Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Şubat, 2022). Bununla birlikte 170 bin Afgan, 142 bin Iraklı, 39 bin İranlı, 5700 Somalili ve 11 bin 700 başka ülkelerden olmak üzere ülkemizde 4 milyonu aşkın mülteci yaşamaktadır (UNHCR BM Mülteci Örgütü , 2022). Bu rakamlar Türkiye'de ciddi bir mülteci politikasını zorunlu kılmaktadır.

Ancak Suriye’de 2011 yılında patlak veren göç sürecinin 11 yıllık sonuçlarına bakıldığında bunun çok başarılı sonuçlar doğurmadığı görülmektedir. Özellikle Türkiye’nin kendi vatandaşları açısından bu durum oldukça kriz süreci yaratmış, alt yapı yetersizlikleri ve ekonominin de etkisiyle pek çok toplumsal sorun beraberinde gelmiştir.

3.5.3. Göç Politikaları

Dünya genelinde göç politikaları farklı dönemlerde farklı faktörlerden etkilenecek önemli değişimler yaşamıştır. Bu değişimler dört farklı döneme ayrılarak incelenebilir. 1945-1970 dönemlerini kapsayan “Açık Kapı Dönemi”nde II. Dünya Savaşı’nın yarattığı tahribattan kurtulunması esas kabul edilmiştir. Bu süreçteki yetersiz işgücü Akdeniz Ülkelerinden ve Güney Avrupa’dan karşılanmıştır. Misafir İşçi olarak adlandırılan göçmenlerin işgücü ihtiyacının ortadan kalkmasının ardından memleketlerine geri gönderilmesi planlanmıştır. Bu dönemdeki göç yoğunluğu istatistiklere de yansımıştır. “1950 yılı itibariyle Batı Avrupa genelinde nüfusun %1,3’ü yabancı uyruklu iken, 1965 yılında bu oran %3,6’ya, 1975’te %4,9’a, 1985’te %5,8’e, 1990’da %8,6’ya ve 2000 yılındaysa %10,3’e yükselmiştir” (Subacchi, 2005). Bu dönemde Türkiye’den Avrupa’ya özellikle de Almanya’ya yoğun bir göç akımının yaşandığı bilinmektedir. Bu dönemin AB göç tarihinde göçmenlerin bir sorun olarak görülmediği tek zaman dilimi olduğu söylenebilir (Tepealtı, 2020).

1970- 1990 dönemini kapsayan “Sınırlandırılmış Göç Dönemi”nde Avrupa ülkeleri bir taraftan yeni işçilere kapılarını kapatmaya yönelik politikalar geliştirirken diğer taraftan da daha önce gelmiş göçmenleri ülkelere göndermek için teşvik politikaları üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Bu politikaların etkisiyle “1973-1975 döneminde göçmen işçilerin sadece %10’u ülkelere geri dönmüştür (Gençler, 2005). Bu teşviklerle ülkelere geri dönen göçmenlerin yanında aile birleşimi hakkının tanınmasıyla Avrupa’ya gelen pek çok aile üyesi ülkelerdeki göçmen sayısını yeniden artırmıştır. Bu dönemde artan göçmen sayısına karşı ülkeler göçü engelleyici bir tavır geliştirmişlerdir. Bu dönemdeki göç artışının engellenmesi ve sınır denetimleri amacıyla beş Avrupa ülkesi (Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) 1985 yılında Schengen Anlaşması’nı imzalamıştır.

1990-2000 yıllarını kapsayan “Soğuk Savaş Sonrası Dönem”i de dünya göç tarihinin önemli dönemleri arasındadır. Yugoslavya’nın yıkılışı, “Demir Perde”nin

ortadan kalkması ile Batı'ya ciddi göç akınları oluşmuş, II. Dünya Savaşı'ndan sonra en yoğun göçler bu dönemde meydana gelmiştir. Yine bu dönemde Yunanistan, İtalya, İspanya gibi ülkeler göç sahaları hâline gelmiştir (Tepealtı, 2020).

2000 Sonrası Döneme bakıldığında da göç hareketlerinde önemli bir yoğunluk olduğu görülmektedir. Daha önce yakın bölgelerden kaynaklanan göçler bu dönemde daha uzak bölgelerden gerçekleşmiştir. Batı, 11 Eylül Olayları'nın da etkisiyle sınır güvenliklerini korumak adına yaşanan kitlesel göçleri yönetebilmek için bu dönemde çeşitli politikalar geliştirmeye başlamıştır. 2005 yılında Avrupa Konseyi bu çerçevede çeşitli kararlar almıştır:

- Düzensiz göçle mücadele etmek ve insan kaçakçılığını ortadan kaldırmak,
- Yasal göçü daha iyi yönetebilmek ve iyi yönetilen hareketliliği teşvik etmek,
- Göçün kalkınma üzerindeki etkisini maksimum seviyeye çıkarabilmek,
- Uluslararası korumaya teşvik etmek ve iltica uygulamalarını iyileştirmek (European Commission, 2022).

Bu kararlar Avrupa'nın göç sürecini istedikleri gibi yönlendirebilmesi için önemli bir adım olacakken Arap Dünyasında Mısır, Tunus, Libya, Suriye gibi ülkelerin dahil olduğu iktidar değişiklikleri ile baş gösteren olaylar neticesinde de Avrupa'ya önemli bir göç akını yaşanmıştır. Bu akından olabildiğince az etkilenmek için Avrupa tekrar çeşitli politikalar geliştirmeye başlamıştır. Sınır kontrollerindeki denetimleri artırarak, göçmenlere dair “geri kabul” anlaşmaları yaparak ve kendi sınırlarına ulaşan göçmenlere daha sert uygulamalarda bulunarak tedbirleri genişletmeye çalışmıştır. Son dönemde Rusya-Ukrayna arasındaki savaşın da ciddi bir göç fırtınası yarattığı ortadadır. Ukrayna nüfusunun yaklaşık dörtte biri olan 10 milyon kişinin yerlerinden olduğu ve toplu bir göç gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu göçün II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük göç olduğu açıklanmaktadır (Barros, 2022). Avrupa'nın yaşadığı bu büyük göç karşısında nasıl bir politika izleyeceği ise henüz net değildir.

3.5.4. Öykülerde Mültecilik, Yabancılık ve Göç

Göç konusu özellikle coğrafi konumundan dolayı Türkiye'nin on yıllardır gündeminde olan bir toplumsal meseledir. Osmanlı Dönemi'nden başlayarak, Cumhuriyet sonrası dönem ve günümüzde de Türkiye göç konusunda pek çok dönem

ev sahibi konumunda olmuş, komşu ülkeler başta olmak üzere göçmenleri misafir etmiştir. Ancak; özellikle son on yıllık süreç Türkiye göç tarihi açısından ayrıca ele alınması gereken bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Bu süreçte Türkiye’deki göçmenlerin sayısının milyonları bulması, Türkiye’nin toplumsal yapısını önemli ölçüde etkilemiş, bu etki başka toplumsal meseleleri de beraberinde getirmiştir.

Göçün önemli etkilerinden biri olan toplumsal değişme de bunlardan biridir. Hem iç göç hem de dış göç başta olmak üzere göç, toplumsal yapıyı ve toplum içinde kurumları dönüştürmekte, şekillendirmektedir. Göç olgusu bu anlamda başka sosyal meseleleri etkilemekte, özellikle sonuçları itibariyle farklı sorunlar doğurmaktadır. Göçün bu çok boyutlu etkileri öykülere de yansımakta, edebi eserlerde yer bulmaktadır. Ancak göç meselesi tez dâhilindeki öykülerden yola çıkıldığında toplumsal etkilerinden ziyade çoğu zaman acı ve travmalar bazen dil ve yabancılık bazen de özlem duygusu üzerinden ele alınmaktadır. Bu anlamda göç meselesi daha çok psikolojik etkiler üzerinden ele alınmaktadır.

Ayfer Tunç, *Aziz Bey Hadisesi*’nin ilk kısımlarında göçü, sevdiği kız Maryam’ın ardından Beyrut’a giden Aziz Bey’in Beyrut’ta hissettiği yabancılık üzerinden ifade eder;

“Şakakları zonkluyordu. Kendini ölesiye yorgun hissediyordu. İçini kaplayan derin sızı, oteline giden yolu bulmaya çalışan zavallı aklını karıştırıyor, adımlarını ağırlaştırıyordu. Kulağına çalınan hiçbirini anlamadığı bin türlü kelime yüzünden öylesine tutuktu ki birini durdurup otelin adını bile söyleyemiyordu...” (34).

Gurbet ve yabancılığın getirdiği zorluklar edebi eserlerde sıklıkla dil problemi üzerinden ele alınmakta, burada da “anlamak” ve “anlaşılma” meseleleri öne çıkmaktadır. Ayfer Tunç Aziz Bey’in Beyrut’tan ayrılıp İstanbul’a dönüşünü ve memlekete kavuşmasının getirdiği sevinci de şu cümlelerle aktarır;

“İçine düştüğü bu boşluk yersizlik duygusu rahatsız ediciydi. Garipti hatta ama hiç de ümitsiz değildi. Etrafindan geçip giden insanların hepsini tanıyor gibiydi. Ölüyorum dese dediğini anlayacak insanların arasındaydı artık. Üstünden yabancılığın ağır yükü kalktı. Gidebileceği ilk yere babasının evine doğru yürümeye başladı” (49).

Memlekete kavuşma hissi ve vuslatla; yabancılik duygusu ortadan kalkmakta, aitlik duygusu ön plana çıkmaktadır. Yazar bu ifadeleriyle göçmenlerin yaşadıkları aidiyetsizlik hissinin altını çizirken, yurt ve toprak bağındaki gücü de vurgulamaktadır.

Handan Acar Yıldız öykülerinde de göç meselesi daha çok dil ve travmalar üzerinden hikâyeye edilmektedir. “Açık Unutulmuş Mikrofon” bir tiyatro oyunu üzerinden mültecilik konusunu ele alır. Ülkesini bir gece, botla terk etmek zorunda kalan mülteci kızın tiyatro oyununda travmasıyla yeniden yüzleşmesi öyküleştirilir;

“Salon çok kalabalık olduğundan koltukların yanındaki basamaklardan birine çöktü. Önünde ve arkasında insanlar vardı. Işıklar sönünce pek de neşeli bir oyun izlemeyeceklerini anladı. Kimseden çıt çıkmıyordu. Bota bindikleri gece kadar karanlıktı burası. Kalkmaya davrandı ama adım atamadı. Ön basamaktaki kardeşi sırtını onun dizlerine dayamıştı, o geceki gibi. Arkalardaydı. Sahnede mavi bir ışık yandı. O gece onlara uzaktan mavi bir ışık yaklaşmıştı. Işığın kaçmak istedikleri ülkenin mi yoksa varmak istedikleri ülkenin mi yetkililerine ait olduğunu bilememişlerdi. Bazen ikinci şık kurtarıcı olabiliyorken bazen ikisi de ölümle sonuçlanabiliyordu. Bot dalgalarda sallanıp içeri su dolunca bir kadın önce kahkaha atmış ardından şarkı söylemeye başlamıştı. Sahnedeki kadın aynı şarkının Türkçesini söylüyordu. Hayır müziği benzetmemişti. O gece mülteci kadının korkusunu bastırmak için söylediği şarkıyı aradan bin yıl geçse unutmazdı. Aynı şarkıydı. Silah sesini duyduklarında şarkı yarıda kesilmişti. Bir kadının neşesi yarıda kesilmiş gibi...” (104-105)

Yazar bu ifadeleriyle göç ve mülteciliği sosyolojik yansımalarından ziyade psikolojik etkileri bağlamında öyküleştirmiştir. Doğdukları, yaşadıkları ülkelerini, topraklarını zorunlu sebeplerle terk etmek durumunda kalan insanların psikolojik, fiziksel ve sosyal her türlü engelle savaşı ve mücadelesi mülteciliğin zorluklarını ortaya koymaktadır. Handan Acar Yıldız da “Açık Unutulmuş Mikrofon”da bu mağduriyeti travma ve acılara odaklanarak ifade etmektedir.

Göç ve Mültecilik Türkiye’de özellikle son on yılda Ortadoğu’da yaşanan hâdiselerin etkisiyle daha çok gündeme gelmektedir. Bu süreçte milyonlarca

göçmene ev sahipliği yapan ülkemizde bu durum ciddi toplumsal sorunlara da sebep olmakta, özellikle bu bağlamdaki sosyal politikaların yetersizliği göçün sonuçlarını daha sıkıntılı hâle getirmektedir. Bu durum Türkiye'nin sosyolojisinde de önemli değişikliklere sebep olmaktadır. Hem ülkemizde hem de dünya genelinde artan sığınmacı sayısındaki artış göç konusu için özel, ayrı bir gündem oluşturulmasını ve bu olguya dair sosyal politikaların sürekli revize edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu anlamda göçün sadece sosyolojik boyutu değil, psikolojik, coğrafi ve tarihsel sonuçları birlikte ele alınmalıdır.

Açık Unutulmuş Mikrofon öykülerinden “Bere”de de Handan Acar Yıldız göç olgusunu mülteci bir ihtiyar üzerinden ifade ederken dil farklılığını ve bariyerini ele alır;

“ Dilini bilmeyen birinin kendi ülkesinde savaştan kaçıp gelmiş ama yine de onun kadar düşmemiş birinin uzattığı yemeği reddetti. Yaşlı bir adamın aç olduğunu tahmin etmek için onunla aynı dili konuşmaya gerek yoktu... (128).

Bu öyküde yazarın ifadeleri; ortak bir insanlık dilini kazanamama üzerinde yoğunlaşmaktadır. Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerin vatandaşları tarafından kabul görmemesi, istenmemesi de, insanlık dilinin oluşamamasıyla birlikte düşünülmelidir. Ülke vatandaşlarının yaşam şartlarındaki bozulma ve haklarından mahrum kalma durumu göçmenler ve ülke vatandaşları arasında ciddi krizlere sebep olmakta, bu durum da direkt olarak ülkelerin göçe dair sosyal politikalarındaki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. Yıldız'ın öyküsünde vurguladığı insanlık dilini oluşturmanın ana yolu da öncelikle devletlerin güçlü sosyal politikalar geliştirmesiyle mümkün olmaktadır.

Cihan Aktaş da pek çok hikâyesinde “uluslararası göç”ü, bir şekilde ülkelerinden ayrılmış veya ayrılmak isteyen karakterlerin göçmen kimliği ile birlikte anlatır. Göçmenliğin zorlukları üzerinde duran yazar, yabancılığı ve başka ülkede yaşamın zorluklarını genellikle kadınlar üzerinden anlatır (Yıldız, 2016).

Öykülerde göç üzerinden mültecilik kavramıyla birlikte öne çıkan kavramlardan biri de “dil”dir. Dil; sıklıkla yabancılık kavramı üzerinden ifade edilmektedir. Dil üzerinden yaşanan sıkıntılar, anlamayla birlikte anlaşılmanın

önemini de vurgulamaktadır. Saussure'un kuramının temelini oluşturan dil ve söz ayrımı da bu anlamda önemlidir. Saussure'e göre dil ve sözü birbirinden ayırmak toplumsal olguyu bireysel olgudan ayırmak anlamına gelmektedir. Dilin bu anlamda toplumsal, sözünse bireysel olduğu söylenebilir. Bu çerçevede dil toplumsal niteliğiyle sözden ayrılmaktadır (Saussure, 1998). Sözün bir karşılık bulması, karşı taraf için anlam ifade etmesi için dil bir zorunluluktur. Bundan dolayı sözün varlığı dilin varlığına bağlı olmaktadır.

Dil insanın iletişim kurması, kendini ifade etmesi ve anlaşılması açısından temel ihtiyaçlar arasındadır. Dil sadece iletişimle sınırlandırılmaz. Zihinde başlar ve düşünme ve yargılama süreçlerini de kapsar. Dil bir taraftan insanın düşünmesini, düşüncelerini aktarmasını sağlarken, diğer taraftan yalnızlığa şifa olabilmektedir. Göçmenlerin gittikleri yerde yaşadıkları dil problemi ve bu problemle birlikte doğan iletişim sıkıntısı öykülerde sıkça konu edilmektedir. Sibel Eraslan'ın "Kar Kokusu" öyküsü de bunlardan biridir. Bu öyküde yazar, mülteci bir doktorun yaşadığı güçlükleri kampta, hasta yatağındaki sayıklamaları ve rüyaları üzerinden anlatır. Mültecilerin maruz kaldığı *ötekileştirme* durumu ten rengi ve dil problemi gibi sorunlar üzerinden kaleme alınır. Göç, Mültecilik ve Ötekileştirme sorunları üzerine kurulmuş öykü, yazarın diğer öyküleriyle paralel bir çizgide durmaktadır;

"...Hımm deyip başını sallayacaksın biliyorum şimdi ama, seninle Türkçe konuşmayı o kadar özledim ki! Onu konuşamayalı kaç yıl oluyor? "Ege'de bir gemi battı geçenlerde. Bir kaçak gelmiş Saros tarafından adı Hüseyin'miş" dediklerinde nasıl da gün boyu Hüseyin'i aramıştım o koca Rum kentinde. Hüseyin konuş benimle, anlat bana dereden, tepeden yeter ki dilimden olsun..." (47).

"Balık ve Tango"da da "Kar Kokusu"nda olduğu gibi göç, mültecilik ve muhacirlik konularına yer verilir.

"...Ben büyükannemi, evindeki odasıyla Üsküp arasında sürekli uçup duran yurtsuz kalmış bir kuş gibi hatırlıyorum. Bir kırlangıç için geri dönememek ne ise bizim başımıza gelen de biraz buymuş, düşünüyorum da... Dönemediğimiz gerilere bakmadan yeni yerlere uçuyorduk. Ne tam olarak orada ne tam olarak burada!..." (86)

Bu öyküde de mültecilik tam manasıyla “hiçbir yerde olamamak” üzerinden hikâyeleştirilmektedir. Göçmenin bedeninin göç ettiği yerde bulunmasına karşı aklı ve ruhunun terk etmek zorunda kaldığı, memleketinde kalması durumu vurgulanmaktadır. Bu ifade Tunç’un **Aziz Bey Hadisesi**’nde vurguladığı aidiyetsizlik hissini hatırlatmaktadır.

Leyla Ruhan Okyay’ın kitaba adını veren ilk öyküsü “Geyikli Orman” da göç ve mübadele üzerinedir. Bulgaristan’dan göç etmek zorunda kalanların bir süre sonra mallarına yeniden kavuşması durumunu öykülestiren yazar, göçmenlerin memleket özlemini, değişen dünyayı ve kuşaklararası ilişkileri yazar. “Annemin Dili”nde ise yazar yabancılık olgusunu *dil* üzerinden ele almaktadır. Bu öyküde de; memlekete özlem ve gurbetteki yalnızlık duygusu öne çıkmaktadır;

“Günler birbirinin aynı geçip gitti. Annem tam yirmi yıl suskun kaldı. Sokağa çıktığında arada gözlerini göklere çevirir aranırdı. Onları gördüğü günleri gözlerindeki hüznü ışıltıdan, solgun yürüyüşünden, üzerine sinen o kopkoyu özlemden anlardım. Ben işten gelince küçük bir kız çocuğu gibi önümde diz çöker, gözlerini gözlerime diğer saatlerce konuşur anlatırdı. Bütün günün suskunluğunu kısacık bir sürede sabırsızca silmek istercesine.” (75)

“Kardan Baban”da bir sosyal mesele olarak zorunlu göç konusunu işleyen yazar “Geyikli Orman” öyküsüyle bağlantılı bu öyküsünde de Blenski Ailesi’ni yeniden öyküye taşımaktadır.

Sonuç olarak; göç olgusu içinde bulunduğumuz zamanda hem dünya hem de ülkemiz açısından önemli bir toplumsal meseledir. Dünya üzerinde her geçen yıl artan göçmen sayıları göçe dair politikalar geliştirilmesini ve bu politikaların sürekli olarak yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Suriye’deki siyasi hadiseler başta olmak üzere ülkemize yaşanan göç hareketinin etkisi Türkiye’yi göç ve mültecilik sorunlarıyla baş başa bırakmıştır. Bu hadisenin etki alanındaki genişlik ve çok boyutluluk, yıllardır gündemden düşmeyen bir sosyal mesele olarak göç ve mülteciliği dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de önemli bir sorun hâline getirmektedir. Bu anlamda; öykülerde işlenen göç ve mültecilik temalarının, yaşadığımız dönemdeki göç hareketi ve sonuçlarıyla birlikte okunması; göç hareketlerindeki artışa paralel olarak edebi eserlerde de göç olgusuna dair

meselerin işlenmesi, toplum-edebiyat ilişkisindeki gücün örneklenmesi açısından kıymetlidir.

3.6. DİN, SİYASET VE BÜROKRASI

3.6.1. Din ve Toplum

Din toplumsal yapı içindeki temel kurumlardan biridir. “İnsanların yaratıcı olarak kabul ettikleri üstün güce olan inançlarını, ona yapacakları ibadetlerin bütünü ve bu imana göre davranışlarının nasıl olması gerektiğini düzenleyen inanış yolu” (Kubbealtı Lugatı, 2022) olarak tanımlanan din; insanlık tarihinde ve toplum içinde önemli bir yere sahiptir. Tarihi, insanlık tarihi kadar eskiye dayanan dinin; toplumla karşılıklı bir ilişkisi vardır. Bu etkileşim hâli de din sosyolojisi açısından önem arz etmektedir. Toplum içinde insanların bütünleşmesine katkıda bulunan din; bireysel mânâda dinsizlik söz konusu olsa dahi insanları yakından ilgilendirmekte, etkilemektedir. Buna karşı tarihte toplumsal mânâda bir dinsizlikten söz etmek mümkün değildir. Bu da dinin toplum genelindeki etkisinin belli bir dönemle sınırlı kalmadığını, tarihin her döneminde din- toplum ilişkisinin varlığını ifade etmektedir.

Din sosyolojisinin kuruluşundan bu yana çokça tartışılan din kavramından ne anlaşıldığı da önemli bir tartışma konusudur. Din kavramları din sosyolojisi özelinde “özel” ve “işlevsel” olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlar “dinin ne olduğu” ve “dinin ne işe yaradığı” üzerine yoğunlaşmaktadır. Özel tanım dinin kutsal boyutuna dikkat çekerken, işlevsel tanım dinin toplum ve bireydeki karşılığına odaklanır (Okumuş, 2015). Sosyolojide din, insan ve toplumla olan ilişkisi bakımından, psikolojik ve sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek bir inanç, psikolojik tatmin sağladığından bireyi ilgilendiren psikolojik yöne; sosyal bütünleşmeyi inşa ederek cemiyeti ilgilendirdiği için de sosyolojik bir yöne sahiptir (Bilgiseven, 1985). Bu çerçevede inancın insanda yarattığı manevi his ve sosyal hayatta davranışları şekillendirici gücü dinin psikolojik ve sosyolojik yönünü ifade etmektedir. Toplumsal hayatta din bireylerin düşünce ve davranışlarını şekillendirirken, onlara belli sınırlar çizmektedir. Dinin, insanların tutum ve davranışları üzerindeki etkisini ifade etmesi bakımından Carlson’un 1934 yılında yaptığı araştırma da oldukça önemlidir. Çalışma sonucunda üniversite öğrencilerinin çeşitli sosyal konulara ait görüşlerinin din etrafında şekillendiği tespit edilmiştir

(Krech, 1980). Din çerçevesinde bazı davranışların kutsal ya da sevap bazılarının ise günah kabul edilmesi toplumsal hayat içinde insanların bu görüşlere göre davranışlarını şekillendirmesi dinin insan davranışları üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Din; toplumu anlamada ve çözümlemede önemli ipuçları vermektedir. Dinin toplumsal hayattaki işlevleri göz ardı edilerek bir toplum çözümlemesi yapılamaz. Dinlerin kendi anlayışları doğrultusunda ortaya koyduğu kural ve kaideler ekseninde, insanlar inandıkları dinin kurallarına göre yaşarlar. Bu durum toplumsal hayatta dinin rolünü ortaya koymaktadır. Bu ekseninde dinde yaşanan değişimler toplumsal yapı içinde de değişimlere sebep olmaktadır.

Sosyoloji açısından yalnızlığın ve kendine dönüş fikrinin yükseldiği modern dönemle birlikte yükselen din anlayışının toplumsal hayat içindeki davranışları şekillendirme boyutu da oldukça önemlidir. “Weber, sosyolojinin ilk görevini “Sosyal Davranışı Açıklama” olarak düşündüğünden din sosyolojisini dinin mahiyet ve içeriğiyle değil, toplumsal davranışın özel bir tarzının ortaya koyduğu etkiler ve şartlarla ilgilenmesi gerektiğini ifade etmektedir (Akyüz, 2009). Din ve toplum ilişkileri de bu anlamda din sosyolojisinin temel meselesi haline gelmektedir. Sosyal hayatta önemli bir yer tutan inanç, kurallar koyarak toplumsal yapı içinde etkili olmaktadır.

Dinlerin önemli fonksiyonlarından biri de düzenlemek ve yapılandırmak amacıyla belli normlar sağlamaktır. Her din inananlarına olaylar karşısında nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair belli davranış modelleri sunmaktadır (Keskin, 2004). Bireylerin davranışları üzerindeki etkilerinin yanı sıra, toplumsal yapı ve kurumlar üzerinde de değişimlere sebep olan din; bir düzen inşa etme amacındadır. Dinin toplumu etkilemesinin yanında toplumların da dini şekillendirdiği örnekleri; tarihsel süreç içerisinde pek çok toplumda karşımıza çıkmaktadır. “Halk dinlerinin çoğu zaman, ekonomik ve sosyal faktörlerin etkisinde kaldığı bir gerçektir. Çiftçilikle uğraşan kavimlerde verimlilik ve bereket tanrılarına rastlanırken savaşçı toplumlarda çarpışma ve zafer tanrıçaları görülmektedir. Denizci toplumlarda ise tanrı isimleri, genellikle deniz motifleriyle ilgilidir. Ana esasına dayanan ailelerin oluşturduğu toplumlarda kadın tanrılar önemli yer tutarken, babaerkil ailede daha çok

erkek tanrılara rastlanması toplumların dine olan etkilerini ifade etmesi bakımından kıymetlidir” (Freyer, 1964).

Sanayileşmeyle birlikte din anlayışının sosyal hayattaki etkisinin azalacağı görüşlerine karşı metropollerde yaşayan insanlar yeniden dine sığınmıştır. Bireysellik ve sekülerleşme anlayışı insanları kalabalıklar içinde yalnızlığa iterken, bireyler dine yönelmişlerdir (Sarıbay, 1994). Bu anlamda bazı sosyologların tezlerinin aksine günümüz çağdaş toplumlarında dinin etkisinin zayıfladığı yönünde bir etki görülmediği, yeniden bir “dine dönüş” yaşandığı bilinmektedir. Bu durumu Kepel “Tanrının İntikamı” olarak tanımlarken Bell ise “Kutsala Dönüş” olarak adlandırmaktadır (Yıldırım, 1999).

Sosyal yapı içinde din olgusu toplumdaki diğer kurumlarla da etkileşim hâlinindedir. Geleneksel toplumlarda ekonomi, aile, hukuk gibi çeşitli kurumları etkisi altına alan dinin alanı oldukça geniştir. “Klan, komşuluk ve millet gibi aile de dinin toplumdaki taşıyıcılarından biridir. Aileyi etkisi altına alan din, buna bağlı olarak evlenme ve boşanmaya da belirli bir yön vermektedir” (Nirun, 1986, s. 102). Din; hukuk, sanat, devlet, aile kurumlarının yanı sıra ekonomik hayat üzerinde de son derece belirleyicidir. Tüm sosyal alanları kuşatan dinin dünya ve mülkiyet karşısında takındığı tavır, ekonomik faaliyetlerde de önemli yer tutar. Weber’in din ve ekonomi ilişkisi üzerine fikirleri bu konuda oldukça kıymetlidir. Dini olaylar ile ekonomik olaylar birebir ilişkilidir. Birini diğerinin basit bir fonksiyonu şeklinde görüp tek taraflı açıklamalar yapmak oldukça yanlıştır. Din ve ekonomi ilişkisini özellikle protestanlık ve kapitalizm ilişkisi üzerinden açıklayan Weber’e göre Batı’da ortaya çıkan modern kapitalizmin temeldeki dayanağı protestan ahlakından gelmektedir (Weber, 1990). Buna ek olarak devletler ve kültürlerle de birebir ilişkili olan dinin toplumun merkezinde yer aldığı, toplumu ve bireyleri şekillendirdiği ve onlardan etkilendiği açıktır. Toplum içinde kültürel bazı alışkanlıkların dini kurallar gibi algılanması din kültür bütünleşmesini ifade etmektedir.

3.6.2. Bürokrasi ve Siyaset

Toplumsal sistemin parçası olan her sistem birbirleriyle az ya da çok etkileşim içerisindedir. Bu sistemin önemli bir parçası olan bürokrasi ve siyaset ise

daha derin ve tamamlayıcı bir ilişkiye sahiptir. Aralarında kesin çizgiler olmayan bu iki sistemde bazen bürokrasi siyaseti bazen de siyaset bürokrasiyi etkilemekte, birbirlerini dönüştürmektedir. Türkiye’de de bu ilişki özellikle üst kademelerde daha girift bir hâle dönüşmekte, bürokrasi ve siyasetin etki alanları karışmaktadır. “Tanzimatla birlikte başlayan devletin yeniden yapılandırılması sürecinde 1923-1950 dönemi hariç devlet seçkinleri (bürokrasi) ile siyasi seçkinler arasında sürekli bir güç mücadelesi olmuştur. Ancak 1970’lerden sonra bürokratlar güçlerini siyasilere karşı kaybetmeye ve politikacılara daha yakın olmaya başlamışlardır” (Çevik, 2001). Bu ilişki farklı dönemlerde şekil değiştirmiş, bürokratlar siyasilerle bazen dirsek temasında dururken bazen de mesafeli bir duruş sergilemişlerdir.

Bürokrasi ve siyaset kavramları tanımları itibariyle de birbirleriyle direkt ilişkili görünmese de de facto olarak birbirlerini hatırlatan ve tamamlayan kavramlar olarak göze çarpmaktadır. Kamuda devlet memurlarının oluşturduğu teşkilat (Kubbealtı Lugatı, 2022) olarak tanımlanan bürokrasinin siyaset ve toplumla ilişkisi XVIII. yy’ın ortalarına rastlamaktadır. Fransa’da güçlenen merkezi yönetimle birlikte memurların toplum genelinde etkisi artmakta, bürokrasi bir yönetim biçimi olarak ifade edilmektedir (Eryılmaz, 2013). Literatürde bürokrasi kavramı incelenirken siyasi iktidarlar, yönetim biçimleri ve toplumların ekonomik gelişmişlikleri dikkate alınmaktadır.

Siyaset ise; devletlerarası ilişkileri, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıdır (Kubbealtı Lugatı, 2022). “Kamu yönetiminde siyaset kavramı; değerler, politikalar, kararlar, araçlar, yöntemler, yasalar yürütme ve sorumluluk gibi konularla ilgilenen memurun evreni olarak görülmektedir. Yani kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde izlenen yol ya da yöntem olarak tanımlanmaktadır” (Güven, 1976). Toplumsal sistemde bürokrasiyi ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal sistem etkilemektedir. Ancak bürokrasinin siyasetle ilişkisi diğer sistemlerden daha farklı bir pozisyonda durmakta, bürokrasi direkt siyasi sistemi siyasi sistem de bürokrasiyi hatırlatmaktadır.

Siyaset ve bürokrasi ilişkisinde üç tarz yaklaşım öne çıkmaktadır. Birinci yaklaşım bürokrasi ve siyasetin ayrılması gerektiğini savunur. Bu ayrımı savunan

kuramlara baktığımızda rasyonellik kavramının öne çıktığı görülmektedir. Weber'in meşhur bürokrasi kuramı da bu anlayışın örneklerinden biridir. Weber ideal tip bürokrasisinde; işbölümü, uzmanlaşma ve hiyerarşik yapıya bağlı olarak; dakiklik, devamlılık, disiplin, güvenilirlik, hız, keskinlik, sağduyu, dosyalama bilgisi, dayanışma, tam itaat ve anlaşmazlıkların giderilmesi konularını öne çıkarır. Bu özellikler diğer örgütlere kıyasla üstünlük taşımaktadır. (Gerth, 1958). Bu anlayışa yöneltile eleştirilerin başında insanın duygularından tamamen arınarak rasyonel davranmasının mümkün olmayışı gelmektedir. Bu anlamda; bürokrasideki tarafsızlık ve bürokrasi siyaset dengesi ancak makul kurallar ve liyakat esaslı davranışlarla sağlanabilir. İkinci yaklaşım ise bürokrasi ve siyaset ayrımını reddeder. Bürokrasinin idari rolü kadar siyasi rolünü de vurgulayan bu sistemin yanında son yaklaşım ise üst düzey bürokratlara siyasetçiler karşısında bazı yetkiler verilmesi gerektiğini savunur (Eryılmaz, 2013).

Bürokrasi ve siyaseti net çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Özellikle çokpartili ve demokratik rejimlerde idare çok arzu edilse bile siyasetten arınmış bir halde değildir (Güven, 1976). “Kurumsal kimliğini tamamlamış buna karşı siyasi sistemleri aşırı boyutlardaki toplumlarda pek çok şey siyasallaşmıştır. Hızlı bir şekilde siyasallaşan kuruluşların başında ise kamu kurumları gelmektedir” (Oktay, 1983, s. 206). Özellikle üst düzey kamu yöneticilerinin işlerini yürütmek için yönetim ve siyaset arasında bir ayrıma gitmesi oldukça zordur (Cem, 1976). Türkiye’de de bürokrasi siyaset ilişkisi çoğu zaman istismar edilmekte, idari kadrolar hükümete göre şekillenirken yönetim sistemi zayıflamaktadır. Bürokrasi- siyaset arasındaki bu sistem de öykülere konu olmakta, kurumlardaki yozlaşmalar ve bürokrasi eleştirileri kadın yazarlar tarafından işlenmektedir.

3.6.3. Türkiye’de Din-Siyaset İlişkileri

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye’de din olgusu çeşitli evrelerden geçmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren benimsenen laiklik ilkesi doğrultusunda sadece din ve devlet arasında değil toplum ve din arasına da belli sınırlar çizilmiş bu sınırlar doğrultusunda yapılan inkılaplar da bu mesafenin açılmasına yönelik olmuştur. Bu dönemde benimsenen din politikası Osmanlı

Dönemi'nden alınan sosyal ve ekonomik yapıyla da ilişki hâlinindedir. Bu inkılaplardan biri olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimdeki din unsurunun etkisi azaltılmış medreselerin yerini Maarif Vekaleti (Milli Eğitim Bakanlığı) yönetimindeki okullar almıştır. Saltanatın ve Halifeliğin kaldırılması, harf inkılabı, kılık kıyafet düzenlemeleri ve tekke ve zaviyelerin kapatılması da dini unsurların devlet ve toplum içindeki etkisini belirleme açısından yapılan inkılaplar arasında dikkat çekmektedir. Halifeliğin kaldırılmasıyla dinin toplum içindeki tüm noktaları üzerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Doğum, ölüm, eğitim, kültür, miras gibi toplumsal hayatla direkt ilişkisi olan halifeliğin bu yolla pek çok alanla ilişkisi kesilmiştir (Mardin, 2007). Yine bu dönemde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünün ardından Türkiye'de sadece müslümanların yaşamadığı, müslüman olmayan türklerin de din gereksinimleri ve vicdan özgürlüğü olduğundan dolayı ilkokul programından Kur'an dersleri, ortaokul ve lise programından da Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştır (Özkan, 2006). Hilafet taraftarı isimlerin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası etrafında birleşmesinin ardından çıkan olaylar neticesinde hilafet lehine propaganda yapmanın yasaklanması ve partinin kapatılması da dönemin din-devlet ilişkilerini göstermesi bakımından önemli olaylar arasında yer almaktadır. Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasının ardından tarikatların ayin ve faaliyetleri de yasaklanmış bu dönemde yasadışı ayin yaptıkları gerekçesiyle yüzlerce insan hakkında yasal işlem yapılmıştır. (Solgun, 2010). 1928 yılında Anayasanın ikinci maddesinde yer alan "Türkiye devletinin dini İslam'dır" ibaresi kaldırılmış, buna gerekçe olarak da laiklik ilkesi sunulmuştur (Kara, 2017). Sonuçta cumhuriyetin ilanı ile birlikte ulus devlet sürecine girilmiş, toplumun her alanında laiklik temelli inkılaplar yapılmıştır. Bu dönemdeki din politikaları daha çok dışlayıcı laiklik üzerinden ilerlemektedir. Dini hizmet ve unsurlar da bu süreçten payını almış, bazı uygulamalarda baskı ve zorlamalar yaşanmıştır (Keyder, 1990). Bu süreçteki politikaların tepeden inmeci bir tarzla uygulandığı, sadece devlette değil toplumda da bir laikleşme sürecine girildiği görülmektedir. Batı tarzı bir toplum tipi yaratmanın temel amaç olduğu bu dönemde yapılan düzenlemeler de halk nezdinde biçimsel boyutun ötesine geçememiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kabul edilen ilkeler ve yapılan inkılapların din toplum ilişkileri üzerindeki ayrıştırıcı etkisi demokrat parti iktidarı ile bir değişim sürecine girmiştir. Çok Partililik süreciyle birlikte Demokrat Parti din meselesinde halkın taleplerini öncüleyen bir politika izlemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ve tek parti döneminde özellikle laiklik doğrultusunda yapılan inkılapların bu dönemde yeniden gözden geçirildiği ve dini yaşam tarzında daha esnek uygulamalara gidildiği görülmektedir. Türbelerin açılması talebine yönelik Peyami Safa'nın ifadeleri bu durumu destekleyen ifadelerden biridir; *“Bugün bizim için bir türbe korkusu kalmış mıdır? Ziyaretine izin verilirse, içindeki sandukanın kapağı açılacak ve Osmanlılık, dimdik ve uzun kavuğunu sallayarak hortlayacak mıdır? Böyle bir endişe, artık inkılâbın hurafeleri arasındadır... İçimizden bu hurafeyi sökemezsek bir inkılâp nesli yetiştirdiğimize inanmamış oluruz... O gençliğin beş yüzüncü fetih yılını kutlamağa hazırlandığı Fatih gibi büyüklerinin mezarlarını ziyaret etmesinden ne korkumuz olabilir”* (Safa, 1950). Bu doğrultuda 30 mart 1950 tarihli resmi gazete kararıyla on dokuz türbenin ziyarete yeniden açılmasına izin verilmiştir. (Resmi Gazete, 7487). Buna ek olarak Demokrat Parti'den önceki süreçte din eğitiminin serbest hale getirilmesi ile ilgili düzenlemeler İnönü'nün “Din derslerinin verilmesi, imam hatiplerin yetişeceği okulların açılması ve ilahiyat fakültesinin kurulması ile ilgili ifadeleri” doğrultusunda yapılmıştır (Barutçu, 2001). Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1949 yılının Şubat ayı 2414 sayılı genelgesinde din öğretiminin serbestliğine izin verilmiştir.

1932 yılında ezanın türkçe okunması kararına karşı 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'de arapça ezan okunmasına yönelik talepler doğrultusunda Menderes'in “Dinin siyasete karıştırılmamak ve dini ibadetler âmme nizamına ve umumi âdaba aykırı olmamak şartıyla herkesin dinî vecibe ve ibadetlerini serbestçe yerine getirebilmesi vicdan hürriyeti icabıdır” (Zafer Gazetesi, 1950) ifadesi ezan serbestisini de beraberinde getirmiştir. Aynı dönemde radyoda dini yayınların serbest olması ve kuran-ı kerim okunması da dini reformlar arasında yer almaktadır.

Türkiye'de din ve siyaset ilişkisinin birbirine yakın olduğu dönemlerden biri olan Demokrat Parti döneminin Cumhuriyetin kuruluş dönemiyle kıyaslandığında dine toplum içinde alan açtığı ve siyasi politikalarında dini meselelere öncelik

tanıldığı görülmektedir. Halkın manevi hayatına dair taleplerini dikkate alarak politik duruşundaki gücünü artıran Demokrat Parti'nin din-siyaset ilişkisi konusundaki benzer tutumuna 21.yüzyılın ilk yıllarında iktidar olan Akparti Dönemi'nde de rastlanmaktadır.

2002 yılında Akparti'nin tek başına iktidar olması bir önceki koalisyon dönemlerine kıyasla partinin kendi politikalarını uygulamasında önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Parti genelindeki ideolojik duruş Akparti'nin din politikalarına da tesir etmiş, parti kurucularının genelini milli görüş geleneğine sahip, dindar kesimin oluşturması parti politikalarını şekillendirmektedir. Dinin toplumla buluşturulması konusunda Demokrat Parti iktidarına benzer bir dönem olan Akparti Dönemi'nde de dini bazı yasaklar kaldırılmış, toplumun hassasiyet taşıdığı konular yeniden serbestlik kazanmıştır. Bunlar arasında dikkat çeken ilk mesele Başörtüsü serbestliğidir. Kadınlar uzun bir süre kamusal alanda başörtüsü yasağı ile mücadele etmiştir. Bu yasakla eğitim ve çalışma hayatları engellenen, eğitim hayatı yarım kalan ve kendi işini yapamayan binlerce kadın ciddi mağduriyetler yaşamıştır. Ancak Akparti hükümetinin üçüncü döneminde bu yasaklar çözüme kavuşmuş, başörtülü kadınlar kamuda serbestlik kazanmıştır. Akparti Hükümeti'nin ilk iki dönemi bu konudaki adımlar için ancak zemin hazırlamayla geçmiştir. Akparti, başörtüsü yasağının temel bir hak ve özgürlük ihlali olduğunu iddia ederken, bu yasağın kaldırılmasının laiklik ilkesi açısından herhangi bir tehdit oluşturmadığı düşüncesini savunmuştur.

Başörtüsü yasakları özellikle 28 Şubat dönemiyle alevlenirken, yasaklar uygulamalarda daha şiddetli hâle gelmiştir. Bu süreçte imam-hatip okullarının üniversitelere girişte yaşadığı katsayı mağduriyeti üzerine de çözümler üretilmiş, bu dönemde imam hatip okullarının sayısında da ciddi bir artış yaşanmıştır. Akparti'nin başörtüsü yasağının kaldırılmasında olduğu gibi katsayı uygulamasının kaldırılmasında da hak ve özgürlük eksenli bir politika izlediği görülmektedir. Bu konudaki kanunlar siyasal iktidarın odak noktasının dini kimlik ve dindarlık hassasiyetleri üzerinden şekillense de siyaset dilinin hak ve özgürlükler ekseninde geliştiği görülmektedir (Çokoğullar, 2021). Başörtüsü ve imamhatip örnekleri

inancın sadece vicdani alanla sınırlı kalmadığını, toplumsal alanda da ciddi yansımaları olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de tarih boyunca din önemli bir role sahip olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle toplumsal hayatın dışında tutulmaya çalışılan din; dindarların iktidarıyla merkeze doğru taşınmış, Akparti Dönemi de bu taşınmanın yaşandığı dönemlerden biri olmuştur.... Türkiye her dönem din-devlet ilişkisi laiklik ekseninde önemli tartışmalarla gündeme gelmiş, çoğu zaman da bir konsensusa ulaşamamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında dinin ve dindarların kamusal alanın dışında tutulmasına karşı Demokrat parti ve Akparti dönemlerinde belirgin derecede yaşanan kırılmalar devlet ve dini birbirine yaklaştırmış, din konusundaki resmi politikalar radikal bir değişiklik geçirmiştir. “1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle gevşemeye başlayan katı laiklik uygulamaları 28 Şubat sürecine kadar genel olarak bu yönde bir seyir izlemiş ancak 1997 yılında yaşanan postmodern darbenin ardından alınan tedbirler ve hayata geçirilen uygulamalarla din-devlet-toplum ilişkilerinde adeta tek partili yıllara geri dönmüştür” (Akyüz , 2016). Akparti iktidarıyla bu profil yeniden bir değişime uğramış, din; toplum ve devlet içinde yeniden bir karşılık bulmuştur. Bu değişimlerin temel belirleyicileri arasında siyasi iktidarların ideolojileri belirleyici olmaktadır.

3.6.4. Öykülerde Din, Siyaset ve Bürokrasi

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye’de din-siyaset ilişkisi her dönemde gündem olmuş, özellikle laiklik meselesi üzerinden din bazen toplumun dışına itilmeye çalışılmış, bazen de toplumsal hayatın tam merkezinde kendine yer bulmuştur. Din konusunda farklı dönemlerde yaşanan bu değişim edebi eserlere dolayısıyla öykülere de yansımış, siyaset-din ilişkisi üzerinden yaşanan gerilimler ve yakınlaşmalar eserlere konu edilmiştir. 2000 sonrası öykülerde de bu meseleler yakın dönem siyasi olaylar ve din ilişkisi özelinde sıklıkla ele alınmış, siyaset meselesi bazen de bürokrasiyle birlikte işlenmiştir. Bürokrasinin kırtasiyecilik boyutu en çok ele alınan meselelerden biridir. Nalan Barbarosoğlu’nun “Mazeret İzni” isimli öyküsü bunlardan biridir. Yazar burada bürokrasinin baskıcı, sıkıcı ve zorlayıcı taraflarını bir kaymakamın yaşadıkları üzerinden anlatmaktadır. Sezer Ateş Ayvaz

“Zamanhane ” isimli öyküsü de örneklerden bir diğeridir. Bu öyküde de nüfus müdürlüğüne ölüm ilamı almaya giden karakterin yaşadıkları bürokratik eleştiriler üzerinden hikâye edilmektedir;

“Karşısındaki masada; ağır rafların dibine sinmiş bir memur çatık kaşlarıyla çağırdı onu. Omuzlara bitişmiş küt bir boynun üstünde ölgün bir yüz ve kımıldayan dudaklardan çıkan hoşnutsuz bir ses bakın kapalı dedi... Floresan lambalar donmuş kalmış bir öğle sonrasını bölüştürüyor insanlara. Zaman ilerlemiyor. Kimse çıkıp gidemiyor kapıdan. Burada bilgisayarların donuk beyaz ışığının önündeki gözler yarı kapalı kayıtsız bakıyor ekranlara. Levhalarda yanıp sönen adalet bir türlü onu içine alan bir hıza ulaşamayacak. Görevli altı memurun önünde duranlar aynı insanlar yalnızca cam yükseltinin gerisindeki yedinci görevlinin önüne gelenler ayrılıp gidebiliyor salondan. Bilgisayarlar kilitlendi diyen bir ses duyuluyor” (20-22).

Yazar, burada bürokrasi meselesini kırtasiyeciliğin yavaş işlemesi ve memurların hoşnutsuz tavır ve davranışları üzerinden eleştirmektedir.

Sevinç Çokum’un “Makina” isimli öyküsü de bürokratik eleştirileriyle öne çıkmaktadır. Öykü, Rıfkı’nın bir reklam makinesi icat etmesi ve onu arkadaşı Adil’e göstermesiyle gelişir. Yazar öyküde toplumsal değişim, reklam ve bürokrasi meselelerine göndermede bulunur.

“Gözüm görmesin onu dedi Rıfkı. İş yapmak için birinin adamı olmalısın bu dünyada. Elimizi kolumuzu sallayıp gittik. Falancanın evladınız, filancanın adamınız demedik. Bilemedik yolunu. Dediğin gibi reklam makinası yapacağıma başka bir şey yapmalıydım yararı olsun herkese” (80)

Din-siyaset ilişkisi de öykülerde ele alınan meselelerden biridir. Tez çalışmasında Kadın Sorunları kapsamında da ele alınan başörtüsü meselesi bu ilişki özelinde sıklıkla vurgulanmakta, öykülere konu edilmektedir. Türkiye’nin bir döneminin önemli sorunlarından biri olan başörtüsü yasağının doğurduğu problemler pek çok kadın öykücüyü birlikte Cihan Aktaş öykülerinde de yer bulur. Başörtüsü yasağını öykülerde farklı cephelerden işleyen yazar, hikâyelerinin birçoğunda başörtüsü meselesine dair göndermelerde bulunur. Başörtülü kadınların kamusal alanda kendilerine yer açma çabaları, bu kadınların yaşadıkları mağduriyetler ve

başörtüsüne dair problemler anlatılır. Aktaş, başörtülülerin kamusal alan tecrübelerini yazdığı kitabında “Başörtülü ne söylerse söylesin söylediği söz bir ağırlık taşıyor gibidir. O bir yazar, sanatçı, sosyolog, doktor değil başörtülü bir yazar, başörtülü bir ressam, başörtülü bir sosyolog, başörtülü bir doktordur” (Aktaş, 2014, s. 9) eleştirisinde bulunarak başörtünün yapılan iş ve mesleğin önüne geçmesini eleştirir. Büyük oranda kendisinin de başörtülü olmasının etkisiyle karşılaştığı tecrübeleri ifade eden Aktaş, dönemin önemli bir siyasi sorununa göndermede bulunur.

“Kız okula gidemiyor zaten, evde. Bir gidiyor İstanbul’a üç beş gün sonra geliyor.

?Türban? Yüzünden. Kenan kızının türbanını çıkartıp derslere girmesinden yana: Bunu keyfi için yapacak değil ki diye açıklıyor düşüncesini...” (110-111)

Cihan Aktaş’ın bir başka öyküsü “Sedef Benzemek”te 1980 askeri darbesi ve öncesindeki siyasi olayları işleyen yazar futbol-siyaset benzerliği üzerinden fanatizme vurgu yapmaktadır;

“Kontra oyunu da ne demek ?? Diye sormadım. MİT, Kontrgerilla, Ülkü Ocakları Kapatılsın diye yürüdü solcu gruplar, üniversite öğrencisi olduğum yıllarda. İçinde bulunduğum proje grubunun ısrarıyla bazen onlara katıldığım olurdu. Bir keresinde ülkü ocağına gittiğimde çok önem verdiğim bir abiyi odasında çevresinden adeta kopmuş bir vaziyette maç dinlerken bulduğumda çok şaşırdığımı hatırlıyorum... Sonraları uzak düştüm ülkü ocaklarından; daha evrensel, Maksim Gorki okumayı komünistlik saymayan, İran Devrimi’ni bir İngiliz komplosu olarak tanımlamakla yetinmeyen insanların bulunduğu ortamlara ihtiyaç duyuyordum. (110).

Aktaş’ın çalışma alanlarının öykülerdeki yansıması sadece kadın çalışmaları, sinema ve siyasetle sınırlı değildir. Din- siyaset ilişkisi üzerinden ele alınabilecek başörtüsü yasağı meselesi ve 12 Eylül üzerine önemli gözlemlerde bulunan yazar; dini unsurlara da yer vermektedir. Yazarın yazı hayatının ilk dönemlerinde Hz Muhammed ve eşlerinin hayatına dair yaptığı çalışmaların etkileri hikâyelerinde de açıkça okunmaktadır. “Her Şeyi Yoluna Koyan Hatice” hikâyesindeki Hatice karakterini Peygamber eşi olan Hatice’yle karşılaştırması da bunu örneklemektedir.

“Sorunları çözmeye hevesli bir mizacı var, kervan yolda düzülür mantığıyla koşturuyor yıllardır, soyut kervanlarıyla sürdürdüğü hayır işlerinin peşinde. İsmi de Hatice zaten. Muhammed’in kervanlar sahibesi kırk yaşındaki Hatice’si gibi yöneten ve yönlendiren ihtişamlı kadın. Herhalde anlayacaktır eski arkadaşını kendisinden on beş yaş küçük birine kaptırıp götüren çağlıtı...” (150).

Öykülerinde siyasi sorunları ele alan bir diğer öykücü Gaye Boralıoğlu’dur. Metinlerinde ikili ilişkiler arasındaki duygudaşlık üzerine yoğunlaşan yazar; bazen baba- kız, bazen karı- koca, bazen de babaanne- torun ilişkisini hikâye eder. “Koparmabeni”de bu ilişki bir baba- kız üzerinden anlatılır. Cezaevindeki bir kızın yaşadıkları ve görüş günleri siyasi meseleler üzerinden ele alınmaktadır. “Pepuk Kuşu”nda ise bir babaanne ve torun arasındaki muhabbeti öyküleştiren yazar, memleketinden sürülerek Çanakkale’ye yerleştirilen bir kadının yıllar sonra alzheimer olduktan sonra kürtçe konuşmaya başlaması üzerinden ilerlemektedir. Öykü, Dersim Olayı’na atıfta bulunmaktadır.

“Senin büyük suskunluğun benim omuzlarımda şimdi. Sabiha senin gerçek adın değil değil mi babaanne? Kim koydu sana bu adı? Kıyımı yapan komutanlardan biri mi? Nüfus memuru mu? Yoksa seni besleme diye Dersim’den koparıp Çanakkale’ye getiren subay mı koydu? Sabiha ...Yalan değil mi senin adın yalan.” (98).

“Ninni”de “Pepuk Kuşu”nda olduğu gibi torun- babaanne ilişkisi üzerinden bir öykü kurulur. Ermeni bir babaanne ve torunun yaşadıkları hikâye edilir. Yazar öykülerinde siyasi meseleler özelinde daha çok azınlık sorunlarına eğilmektedir.

Türkiye’de din, dil, etnisite çeşitliliğinin muhafaza edilmesi yerini belli dönemlerde dezavantajlı gruplara, azınlıklara karşı şiddete ve baskılara bırakmıştır. Bu durumun yarattığı sıkıntılar ve isyanların yansımaları da geniş çapta yankı bulmuştur. Gaye Boralıoğlu’nun azınlık sorunlarından bahsettiği öyküleri de bu sorun ve isyanların edebiyata yansımalarının bir boyutudur.

Gaye Boralıoğlu’nun bir başka öyküsü “Vitrin”de ise bir vitrin mankeninin gözünden sokak olayları ve çatışmalar hikâye edilir. Kitabın son öyküsü “İsyen” da

ise yazar, bir rüya üzerinden aydınlık insanları hikâye ederken dini unsurlardan faydalanır.

Yazarın 2001 yılında yayımlanan kitabı **Hepsi Hikâye**; “İnce Hesap”, “Haklı Nebahat”, “Uçuk”, “Satılık”, “Mutlu Son”, “Sucuk Fiyatı”, “Japon İcadı”, “Günlük”, “Zehir Gözlü Beyaz Yüzlü”, “Otuz Yedi İki”, “Mars’ta Hayat” isimli öykülerden oluşur. Kitapta bir kadın karakterin hayatının değişik dönemlerinde yaşadığı, karşılaştığı gündelik olaylar öyküleştirebilir. İlk öykü “İnce Hesap”ta yazar ikili ilişkileri anlatırken dönemin siyasi atmosferini tasvir eder;

“Lisedeyken bütün arkadaşlarım ya sağcıydı ya solcu. Gruplara ayrılırlardı. Hararetli hararetli konuşturlardı kendi aralarında. Sabahları erkenden kalkıp okul duvarlarına yazılar yazarlardı. Bazen okulun önünde durup “bugün okula gidilmeyecek” derlerdi. Gitmezdik biz de... Bazen bir araya gelip bağırdıkları. “Kahrolsun Faşizm” derlerdi... Sonra ortadan kayboldular hepsi hapse girmiş, bazıları ölmüş” (11-12).

Selvigül Şahin de öykülerinde dini meseleler kadar siyasi meselelere yer veren kadın öykücüler arasındadır. Yazarın 2013’te yayımlanan öykü kitabı **Savrulan** “Gidip de Dönmeyenler”, “Teşekkürler Melekler” ve “Acıyı Gömdüler” isimli üç bölümden oluşur. İlk öykü “Yangına Uğramış Kitaplar” siyasi suçlar temel alınarak yazılmıştır. Yazar, yakılan kitaplar üzerinden ev aramalarını ve cezaevinde yaşananları anlatır.

“Acıyı Gömdüler”de yazar; 1980 darbesi döneminde kırsalda, köylerde yaşatılan sıkıntıları belgesel muhabirleri ve köylülerin diyalogları üzerinden hikâye eder.

“İnsan çılgınlıkları, hayvan sesleri, acıya bulanmış iniltiler gecenin karanlığında alevlerle yükseliyor. Yanmış et kokusu barut kokusuna karışıyor... Sıra sıra dizilen erkeklerin üzerine yağmur gibi yağan mermiler... Erkekler ölürken, kadınlar ölümden de öte birbirlerine kenetlenmişler, acı bekleyişlerin eşliğinde, ırmaktan su yerine kan akıyor artık. Köy yanıyor...” (111).

“Yangına Uğramış Kitaplar”da olduğu gibi “Bahtiyar”da da, siyasi suçluların cezaevinde gördüğü sıkıntıları, ve bu süreçte mahkum yakınlarının yaşadıkları hikâyeleştirilir. Öyküler bu temaları itibariyle ortak bir çizgide buluşmaktadır.

Sevinç Çokum da öykülerinde siyasi meselelere eğilen öykücülerden biridir. 12 Eylül Döneminin tarihiyle alâkalı tasvirleriyle dikkat çeken yazar, “Seni Tanıyorum”da dönemin siyasi tarihine dair olayları anlatır, 12 Eylül 1980 Darbesi öncesi toplumsal atmosferi resmeder;

“Ertesi gün ortalığı iyice gördüm. Her yana yazı yazılmıştı. Karmakarışık renkleri. Kimisi silinmiş tekrar yazılmış. Kırmızı, siyah, pembe, beyaz. Bizim oralarda olduğu gibi burada da yollar kesik...” (148).

“Yağmur Öncesi Soluksuzluğu”nda, Afife ve Süheyl’in yıllar önceki aşkı hikâye edilirken Aynı öyküde 12 Eylül döneminin siyasi atmosferine dair gözlemlere yer verilir.

Öykülerinde siyasi meselelere dikkat çeken bir diğer isim Sezer Ateş Ayvaz’dır. Ayvaz’ın öyküleri çağdaşlarıyla kıyaslandığında siyasi meseleler açısından oldukça dikkat çekicidir. ***Küllenmiş Bir Kuşu Yakalamak***’ta yazar siyasi duruşunu açıkça ortaya koyar. 12 Eylül siyasi tarihinde yaşanan olayların toplumsal hayattaki izlerini anlatırken bu dönemde yaşanan tutuklamaları, cezaevi işkencelerini ve ideolojilerin sebep olduğu mültecilik hikâyelerini öykülerine taşır. Bu anlamda yazarın hem ***Aynalarda Yaz*** hem de ***Küllenmiş Bir Kuşu Yakalamak*** kitapları dönem tarihine dair önemli ipuçları vermektedir.

“Parkamı Seviyorum” adlı öyküde yazar; bir taraftan parka üzerinden eşyaya vefayı ifade ederken diğer taraftan da alt metninde siyasi bir mesaj olan eşya üzerinden bir öykü kurar. Yazarın pek çok öyküsünde eşya vurgusu dikkat çeker. “Parka” ve “eldiven” öykülere adını veren iki örnektir. Yazar aynı öyküde parka üzerinden vefa kavramını vurgularken modern dünya eleştirisinde bulunur. Modern dünyanın kavramlarından moda üzerine göndermeler yapan Ayvaz, modanın satır arasındaki “*kullan at*” mottosu üzerinden modern dünyanın kıymet bilmeyişi ve vefasızlığını eleştirir.

“Alacakaranlık” cezaevi ziyaretlerine dair bir öyküdür. Bu öyküde yazar “özgürlük” kavramının altını çizer.

“Kısa anlık sevinçler var artık. Öfke ve acı uzun zamanlara ayarlı. Sonra yeniden kurmaya çabaladığımız yaşam... Umutsuzlukla umudun pamuk ipliğine bağlı olduğu geceler en çok geceler...

Yağmur biraz dindi. Ellerimizde çantalar, paketler, yazılar yazılacak üzerine... Önde oturan gencin elinde sarı büyükçe bir zarf. Gezer, dolaşır, âşık olabilir. Dışarda çünkü...”(103)

Yazarın 2015’te yayımlanan öykü kitabı **Küllenmiş Bir Kuşu Yakalamak;** “Zamanhane”, “Plak Fabrikası”, “Gölgem Denizati”, “İkinci Kaptan”, “Düş Kapısı”, “Sacit İçin Dünya”, “Postacı ve Küçük Kumral Bir Zarf”, “Bir Tenorun Tutuklanmadan Önceki Son Günü”, “Mektup Kutuları Bomboş”, “Sessiz Sokakların Askerleri”, “Kod Adı Fare”, “Çapraz Sorgu”, “Zik Zak”, “Çağrılmadan Gelen”, “Son Otobüs” isimleriyle toplam on yedi öyküden oluşur. Bu kitapta yazar ilk kitabı **Aynalarda Yaz**’a kıyasla sosyal ve politik meselelere daha çok eğilirken, kitabın ikinci öyküsü “Mektup Kutuları Bomboş”ta aynı dönemdeki cezaevi şiddetlerini öyküsüne taşır. Siyasi suçların o dönemde, diğer suçlara kıyasla affedilemez konumda olması eleştirilmektedir;

“Anladım sizi sokakları sevmişsiniz, gündüz gece demeden evden çıkmışsınız, burnunuzun dikine gidip birer Talat bulmuşsunuz. Anlamaz mı bu Sümbül Teyzeniz... Katil olsa çekip vurmuş olsa beş kişiyi, kumarcı olsa, hergele hırsız olsa çekip alırdım sizin o güzel delikanlıyı. Ama bu iş zor. Siyasiymiş, siyasi şubedeymiş sizinki komoniistmiş...” (96).

“Bir Tenorun Tutuklanmadan Önceki Son Günü”nde üç kardeşin evde yalnız kalmasının ardından bir güvercinle yaşadıkları anlatılırken, “Sessiz Sokakların Askerleri”nde 80 Darbesi sonrası 13 Eylül sabahı hayatı değişen bir kadının, Doktor Aynur’un hikâyesi anlatılır. “Kod Adı Fare” aynı dönem cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülerin ölüm oruçlarını konu edinir. Bir fare aracılığıyla cezaevinde koğuşlar arasında iletişim kuran mahkûmların, fareyi şiiir sever bir fareye dönüştürmesi hikâye edilmektedir. Her bir öyküsünde dönemin politik meselelerine dair ayrıntıları kullanan Sezer Ateş Ayvaz, öykülerinde özellikle Türkiye’nin 1980 dönemi atmosferini işlemektedir.

Öykülerinde siyasi meseleleri öne çıkaran bir başka kadın yazar Yıldız Ramazanoğlu'dur. "Rüya Gibi Bir Akşamüstü"nde polis baskını sonrası kocası gözaltına alınan bir kadının yaşadıklarını anlatan yazar, Hacer karakterinin bu baskın sırasında ve sonrasında hissettiklerini öyküleştirebilir. İhsan'ın siyasi bir olay neticesinde gözaltına alınmasını, Hacer'in yaşadıkları karşısındaki nahif duruşunu vurgulayan yazar, öyküyü siyaset- edebiyat kıyaslamasıyla sonlandırır;

"Hacer'in sahip olduğu tek mülkü olan günlükleri ve anıları bile ele geçirilmişti neredeyse. Bütün yazdıklarının gitmiş olduğu, hoyratça imha edilebileceği düşüncesi, aklını başından aldı. Onları yazmakla geçirdiği geceler yoğun bir kurşun gibi çöktü üzerine..." (95).

"İlk kez götürüldüğü günle ilgili komik bir şey anlatmıştı...Şimdi bu acayip anıdan yola çıkarak kaybettiğim disketlere inat yeniden yazamaz mıyım bir şeyler? (96-97).

Öykülerde siyasi meselelerin yanında yazarların sıkça işlediği bir diğer konu da dindir. Mihriban Karatepe de bu öykücülerden biridir. Öykülerinde bu meseleyi bazen ayetler, bazen ibadetler bazen de tesettür üzerinden işleyen yazarın "Hacıyatmaz" isimli öyküsü de bunlardan biridir. Öyküde namaza dair vurgulamalarda bulunan yazar, karakterin iç muhasebesine dikkat çekmektedir.

"Hacı Teyze" öyküsünde ise oğlu vefat eden dindar bir kadın olan hacı teyzenin metaneti hikâyeleştirilir. "Emanet" öyküsünde mübarek geceler üzerinden dini unsurların altı çizilirken "Sırada"da dini motif tesettürdür. "İrdık"ta yazar, bir meczubun hikâyesini anlatırken "Ağzı Bir Yayık Ayran Kalır"da evinin mutfağında ruhunu teslim eden bir kadının yaşadıklarını ve hissettiklerini öyküleştirebilir. Ölüm teması da öykülerde öne çıkan konular arasındadır.

Mihriban Karatepe'den sonra dini unsurları en çok kullanan yazarlardan biri de Selvigül Şahin'dir. **Hayırlı Haber** öykülerinden "Hicret" de bunlardan biridir. Yazar bu öyküde başörtülü bir kadının başörtüsünü çıkarmamak uğruna verdiği mücadeleden söz eder. Başörtülü yazarların öykülerinde başörtüsü yasağına dair eleştiriler açıkça okunmaktadır. Kadın sorunları, siyasi sorunlar ve dini sorunların

ortak meselesi olan başörtüsü yasağının yarattığı psikolojik ve sosyal sorunlar özellikle başörtülü, dindar yazarların konu tercihleri arasında yer almaktadır.

“Kapat Gözlerini”de yazar derin bir aşkla başlayan bir ilişkide oluşmaya başlayan çatlaklar üzerinden bir hikâye anlatır. Aşk meselesine sıkça odaklanan yazar bazen dünyevi, bazen de uhrevi aşkı işler. Öykülerde dikkat çeken bir diğer nokta dini motiflerdir. Dualar, ayetler ve ibadetler öykülerde geniş yer bulur. “Benimle Oynar mısın?” da bu öykülerden biridir.

Dini unsurları öykülerinde işleyen bir başka yazar Fatma Barbarosoğlu’dur. *Acı Deniz* öykülerinden “Söz Darmadağın”da yazar dini motiflerden beslenir. Dervişlik, namaz, ölüm meselelerini öne çıkaran yazar “Sözün Bittiği Yer”de de kendini bilmek ve nefis terbiyesi konularına odaklanmaktadır.

Din meselesi Sibel Eraslan öykülerinin de çıkış noktaları arasındadır. Onun eserlerinde peygamber hayatına ve eşlerine dair kıssalara sıklıkla rastlanır. Eraslan’ın özellikle romanlarında dini meseleler peygamber eşleri ve din tarihindeki sembol kadınlar üzerinedir. Bu durum yazarın öykü dünyasını da etkilemektedir. Dini meseleler üzerine sık sık vurgulamalarda bulunan yazar; bunu bazen peygamber kıssalarıyla, bazen ayet ya da hadislerle, bazen de hızır gibi manevi karakterler üzerinden yapmaktadır. “Li ilafı” de bu öykülerden biridir. Yazar bu öyküsünü bir genç kızın kendi ile yaratıcısı arasındaki bağı üzerine kurmaktadır.

Sonuç olarak; toplumsal yapının önemli bir parçası olan din, siyaset ve bürokrasi sosyal hayatın içindeki diğer meseleler gibi yazarların dünyasında karşılık bulurken, edebi eserlere konu edilmektedir. Ülkemizde özellikle din- siyaset ilişkisinin her dönemde farklı şekillerde görülmesi meseleyi taze tutmakta, gündemde kalmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye gündeminde önemli bir başlık olan din- siyaset ilişkisi bazen birlikte bazen de ayrı ayrı ele alınmış, kadın öykücülerin eserlerinde kendine yer bulmuştur. Özellikle dini meseleler başörtülü, dindar kabul edilen kadın öykücülerce konu edilirken, siyasi meseleler hem sol hem de sağ ideolojiden gelen yazarlarca işlenmektedir. Sol ideolojiden gelen yazarlar siyasi meseleleri ve bürokratik eleştirileri daha çok 12 Eylül olayları üzerinden

aktarıken, sağıcı olarak tanımlanan yazarlar ise öykülerinde başörtüsü yasağı üzerine yoğunlaşırken bu sorunu siyasi ve dini boyutlarıyla birlikte öyküleştirirnektedir.

3.7. DİĞER SORUNLAR

Çağdaş türk öykücülüğünün kadın yazarları, öykülerinde toplumsal sorunlara önemli ölçüde yer vermektedir. Kadın sorunları, yoksulluk, sınıf ve toplumsal tabakalaşma, kent ve çevre sorunları, aile, yaşlılık ve yalnızlık, göç ve yabancılık, din, siyaset ve bürokrasi meselelerinin yanında diğer meseleler başlığında değerlendirilen meseleler popüler kültür, moda, toplumsal değişme ve savaş- terör konuları yer almaktadır.

3.7.1. Popüler Kültür, Kültür Endüstrisi ve Öykülerdeki Örnekleri

Popüler kültürün varlığı tarihin çok eski dönemlerine dayansa da kavram olarak popüler kültür 19.yüzyılın sonunda dünya genelindeki yoğun endüstrileşmenin de etkisiyle tanımlanmıştır. Tüketim ve modernleşmeyle birebir ilişkili olan popüler kültür kapitalist sistemin de önemli bir parçasıdır. Gündelik hayata hâkim olan, bireylerin yaşamlarını şekillendiren ve hayatları yalnızca tüketim olgusuyla anlamlandırma girişimi popüler kültür olarak tanımlanmaktadır. (Coşgun, 2012). Bireyleri etkisi altına alarak tüketime teşvik eden popüler kültür, insanlara tüketmeleri ölçüsünde bir nevi tatmin sunar. Tüketimdeki sınırsızlık ölçüsünde diğer taraftan da bir çıkmazı beraberinde getirir. İhtiyaç olmaması durumunda dahi kendini ihtiyaç gibi dayatan, tüketime davet eden şey popüler kültürün kendisidir.

Popüler kültürün bir parçası olan kitle kültürü de Sanayi Devrimi'yle birlikte ortaya çıkmış, toplumsal değişim ve kitle iletişim araçlarının etkisi kitle kültürünün yaygınlaşmasına yol açmıştır. “Kitle kültürü eleştirisinin ilk nüveleri Adorno’nun 1932’de [*Müziğin Toplumsal Konumu Üzerine*] adlı makalesinde ortaya çıkmıştır. Bu, daha sonraları popüler müzik ve kitle kültürünün diğer biçimlerine dair bir dizi incelemede daha da geliştirilmiştir. (1938, 1941, 1945). Adorno ‘hafif’ ve ‘ciddi’ türden popüler müzik ürünlerini meta biçimliliklerinden, “fetişizm”lerinden, müzikal materyallerinin “şeyleşmesi”nden ve standartlaştırılmış müzik metaları aracılığıyla ortaya çıkan “dinlemenin gerileyişi”nden dolayı eleştirmektedir” (Kellner, 2013) Bu eleştiri zaman içinde farklı isimlerle bazen “kitle kültürü eleştirisi”, bazen “popüler kültür eleştirisi” bazen de “kültür endüstrisi” olarak adlandırılmış olsa da temelde eleştirilen nokta aynıdır. Bireyi üretim ilişkilerinde ekonomik hâkimiyeti elinde tutan

gücün dayattığı tipik kalıplardan korumak, özgün kültürlere, farklı alt kültürlere sahip çıkmaktır. Bu konuda en derinlikli eleştiri Frankfurt Okulu'ndan Theodor Adorno'ya aittir.

“Adorno Kültür Endüstri'sinde bireyin kültürel ürünlerden kendisini mutlu kılmasını beklediğini ifade eder. Bunun başlıca nedeni, şeyleşmiş, nesne bağımlı toplumun öznelde yarattığı maddi ya da manevi yoksunluklar ve bunların bir sonucu olan süreğen mutsuzluk halidir. Birey mutsuzdur ve ne modern toplum ne de başka bir örnek ona umut olmaktadır. Bu durum özellikle, bireyin gündelik yaşama dair şikâyetleriyle kendini dışa vurmaktadır” (Kulak, 2016, s. 178). Ayfer Tunç'un Aziz Bey Hadisesi'ndeki şu satırları da bir kitle kültürü eleştirisi olarak okunabilir;

“Program yine gamlı şarkılarla başladı. Aziz Bey'in repertuarında en ufak bir değişiklik yoktu. Müzik ruhlarındaki coşkuya karşılık vermeyecek kadar anlamsız ve gamlıydı. İlk arada Zeki, müşterinin memnun olmadığını hissetti, Aziz Bey'in yanına gitti. “ Aman abi dedi bunlar çok genç. Senin o güzelim şarkılarından anlamazlar. Nolursun şunların gönlüne göre...” (82-83).

Yazar bu ifadeleriyle; mesai çıkışı bunalmışlık hallerinden kurtulmak için meyhaneye gelen, ceketlerini çıkaran, kravatlarını çözen, mutsuz kent insanını bir nebze olsun eğlendirmeye çalışan Zeki'nin çabasını yazarken, gelenlerin eskiler için değil popüler şarkılar için mekânına gelişini serzenişle, popüler kültürün galibiyetinin farkında olarak ifade etmektedir.

“Popüler Kültür yüksek kültürün aksine kâr zihniyetli yatırımcılar tarafından sadece parasını ödeyen izleyiciyi memnun etmek üzerine toptan üretilir” (Gans, 2017, s. 43). Hikâyedeki Aziz Bey'in çalıştığı gazinonun sahibi Zeki'nin gazinoyu yenilemesi, yeni bir repertuar yaptırması, piyasa şarkılarını iyi bilen çingene kemancıyı ekibe dâhil etmesi ve Aziz Bey'den de yeni şarkılar çalmasını istemesi popüler kültürün galibiyetini vurgularken diğer taraftan sanat müziğinin arabesk karşısındaki yenilgisinin altını çizmektedir.

Adorno'nun “Kültür endüstrisinin getirdiği asıl yenilik, kültürün uzlaşmaz iki ögesini, sanat ve eğlenceyi amaç kavramına, tek bir yanlış formüle kültür endüstrisinin bütünselliğine tabi kılmış olmasıdır” (Adorno, 2014) ifadesi **Aziz Bey**

Hadisesi'ndeki meyhane kültürüne karşılık gelmekte, eskiden sanat icra edilen gazinoların eğlence mekânlarına dönüşmesi de bir araya gelmesi mümkün olmayan sanat ve eğlencenin kültür endüstrisiyle bir araya gelişini örneklemektedir.

Aziz Bey'in gazinolarda çaldığı dönemden çok sonra, yaptığı işin kıymetinin bilinmediği dönemde bir gazinodan aldığı iş teklifi ile kendine yeni ışıltılı bir kostüm diktirmesi popüler kültürle birlikte tüketim toplumundaki “*vitrin*” anlayışını vurgulamaktadır. Kapitalizm; görüntünün sadece görüntü olmadığını, insanların gündelik hayatta görüntüleriyle var olduklarını ve bu imgeleriyle karşılanıp kabul gördüklerini söyler. Aziz Bey'in bu hareketiyle sanatını icra ederken aynı anda satışa sunması tam da kültür endüstrisini örnekler niteliktedir.

3.7.2. Moda ve Öykülerde Toplumsal Rüzgâr

“Moda” sosyolojinin önemli kavramlarından bir tanesidir. En genel şekliyle değişime karşılık gelen bu kavram daha çok giyim endüstrisiyle birlikte anılsa da hayatın içinden her alandaki değişimi kapsamaktadır. Bireylerin beğenilerindeki değişimler modanın genel çerçevesini oluşturmaktadır. “Toplum içinde belirli bir süre yaygın ve geçerli duruma gelen tarz, biçim, alışkanlık” (Kubbealtı Lugatı, 2022) olarak tanımlanan moda kavramı sosyolojik mânâda ise; zaman içinde değişen toplumsal beğeniye karşılık gelmektedir. Başka bir tanıma göre ise “Moda belirli bir zaman ve durum için tüketici tarafından uyarlanmış geçici döngüsel fenomen” (Sproles, 1981) olarak ifade edilmektedir.

Sosyolojik anlamda moda toplumsal değişimle birebir ilişkilidir ve toplumsal değişimin sembolüdür. Toplum içindeki her türlü anlayış değişimi modanın bir parçasıdır. Modern toplumlarda yeni alışkanlıkların oluşmasını sağlayan moda, toplum yapısında radikal değişimlerin aracı konumundadır (Yağlı, 2013). Bireylerin özellikle statü kazanmak, beğenilmek ya da bulunduğu konumu daha da yükseltmek için modayı bir araç olarak kullandığı görülmektedir. Toplumu direkt olarak etkilemesinin yanında toplumdan etkilenen moda olgusu toplumsal değişimden bağımsız düşünülemez.

Toplumsal hayatın merkezinde yaşanan olayların etkileriyle şekillenen moda, bireyin toplumsal yapıda var olmasını sağlayan pek çok fonksiyona sahiptir. Başta

kişinin beğenilme arzusunu tatmin ederken bireyin daha özgüvenli hissetmesine yardımcı olmaktadır (Dağlar, 2016). Fatma Barbarosoğlu'na göre “Moda varlığını sınır tanımazlığa ve değişimin sürekliliğine borçludur. Her şey değişebilir. Her şey modanın tanım ve iktidar alanına girebilir. Modaya esas rengini veren toplumsal rüzgârdır. Modacılar tasarladıkları kıyafetin tutması için toplumun değişme yönünü iyi tespit ederek kıyafetlerinin hikâyesini bu yön üzerine oturtmak durumundadırlar” (Barbarosoğlu, 2006, s. 119). Barbarosoğlu'nun bu ifadesindeki toplumsal rüzgâr ve değişim vurgusu modayı özetleyen kavramlar olarak göze çarpmaktadır. Moda tercihlerin ve zevklerin geçiciliğini ifade etmektedir.

Türkiye’de giyim endüstrisi boyutuyla modanın bireyler üzerindeki hâkimiyeti de özellikle son yirmi yılda ciddi bir değişime uğramıştır. Siyasi iktidar değişimi toplumsal değişimi de beraberinde getirmiş bu değişim modaya da önemli ölçüde yansımıştır. 2002’de Akparti hükümetinin iktidar olmasıyla toplumun siyasi ayağında ortaya çıkan değişiklik diğer alanlara da yansımış, modada köklü değişimler yaşanmıştır. Siyasilerin yaşam tarzı moda rüzgârına yön verirken, başörtülü eşler modadaki bu değişimin merkezine oturmuştur. Bu süreçte yaşanan değişim toplumsal yapıda önemli kırılmaları da beraberinde getirmiştir. Bu durum ciddi bir toplumsal değişime yol açarken bu alanda toplum genelinde farklı bir profil oluşturmuştur.

Öykülerde ele alınan moda kavramı ise daha çok giyim endüstrisine karşılık gelen yaygın anlamıyla kullanılmakta, işlenmektedir.

Yıldız Ramazanoğlu “Kırmızı” adlı öyküsünde “Kuşlar da Düşer”de olduğu gibi giyim endüstrisi üzerinden modanın sınırsızlığını ve kuralsızlığını anlatırken modanın estetik ve güzellik anlayışından yoksunluğunu vurgulamaktadır;

“Hepsinin de saçları hiç sevmediği kırpık modasına uygun olarak kesilmiş. Koyun gibi kırılmışlardı yani. Gömlekleri bir örnek ve daracık. Birkaç düğme açma mecburiyeti vardı herhalde. Patronun incelikli, makyajına karşılık kızları abartılıydı...”(40)

Bu öyküdeki vurgulamada olduğu gibi modanın kaynağı güzellik ya da estetik değildir. Yenilik yaratmak modanın asıl amaçları arasındadır. Geçicilik ve sınırsızlık modanın temelini oluşturmaktadır.

3.7.3. Küresel Bir Sorun Olarak Savaş- Terör ve Öykülerdeki Örnekleri

Çağdaş türk öykücülüğünde kadın yazarların öykülerinde ele aldığı bir diğer sorun terör ve savaştır. Bu mesele dünyada olduğu gibi ülkemizde de tarihteki en önemli toplumsal sorunlardan biridir. Savaş; üzerinde net bir uzlaşmaya varılmış bir kavram değildir. Bundan dolayı sorun boyut değiştirerek sürekli gündemde kalmayı başarmaktadır. Sorunun tanımındaki muğlaklık çözümü engellemektedir. Bu konudaki sıkıntı, kavramın birçok bilimsel disiplini kapsayan karmaşık yapısıyla, tarihte görülen değişimle ve kavramın farklı inceleme düzey ve birimlerinde tanımlanmasıyla alâkalıdır. Savaşın ortaya çıkardığı hukuki, politik ve askeri sonuçlar sebebiyle terminoloji en doğru şekilde oluşturulmalıdır. Düşüncelerin, algıların ve kabullerin sözcüklerden türediği unutulmamalıdır. (Varlık, 2013). Bu belirsizliğe rağmen tanımlar savaşın şiddet ve çatışma içeren bir durum olduğu konusunda fikir birliğindedir. Çiçero'nun savaş tanımı; “Tarafların kuvvet kullanarak çatışması” ifadesi de bu doğrultudadır (Keskin, 1998). Aynı sorun terör örneğinde de karşımıza çıkmaktadır.

Terörün tanımına bakıldığında dünya geneli bir tanım problemi yaşandığı görülmektedir. Terörün politik tarafı hâlihazırda net bir tanım oluşturulmasını engellemekte, ülkeden ülkeye, dönemden döneme değişen bu durum tıpkı savaş kavramında olduğu gibi ciddi farklılıklar göstermektedir. Bir ülkede kişi terörist olarak tanımlanırken bir başka ülkede isyancı, gerilla, militan ya da devrimci olarak görülebilmektedir. Bu anlamda terörün politik boyutu da oldukça önemlidir. Terörizmin çıkış noktası kabul edilen Fransız İhtilali de her ne kadar ekonomik sebeplerden doğmuş olsa da sonuçları daha çok siyasi olmuştur. Bugün de farklı ideolojilere sahip örgütler amaçları uğruna sıklıkla terörü kullanmaktadır (Denemeç, 2020). Bütün bu farklı tanımlamalara karşı Türkçede terör; “Yıldırımak, korkutmak maksadıyla yasalara karşı gelerek sistemli bir şekilde şiddet hareketlerine ve

cinayetlere başvurma hareketi, tedhiş” (Kubbealtı Lugatı, 2022) olarak tanımlanmaktadır.

Terörün tanımındaki belirsizliğe karşı politik bir amaç uğruna yapılıyor olması, mesaj kaygısı taşıması ve şiddeti barındırması onun ayırt edici yönleri arasında yer almaktadır. Dünya genelinde savaş ve terör sorunu uzun yıllardır devam etmektedir. İsrail- Filistin savaşı da bunun örneklerinden biridir. Bu sorun hem dünya genelinde önemli bir gündem oluşturmakta hem de savaş ve terör özelinde edebi eserlere sıkça konu edilmektedir. Leyla Ruhan Okyay da bu meseleye eğilen öykücülerden biridir. Yazar *Çilesine Âşık*’ta *Geyikli Orman*’dakine benzer bir tema çizgisinde ilerler. İlk öykü “Baharın Bittiği Akşam”da dünyanın üç farklı şehrindeki (İstanbul, Paris, Felluce) üç farklı kadının çocuklarıyla olan ilişkilerini anlatan yazar, mekânlar üzerinden Irak Savaşı ve Felluce’nin bombalanmasını öykünün merkezine taşır;

“Birden... Felluce sokaklarında siren sesleri. Ardından çığlıklar sarıyor kenti. Salina kucağında ağlayan Fazila ile annesinin ardında koşuyor. “Zaiiid! Yavrum neredesin Felluce üstündeki uçak hedefleri bombalamaya hazır. Nedir bu yeşillik ne bahçesi sence? Diyor pilotlardan biri. Bilmem hurma galiba.... Birden komutanın emri: Hareketli hareketsiz her şeyi vurun. Her şeyi!” (21)

Savaş temasının öne çıktığı öykülerden “Kuşları Beklemek”te de İsrail-Filistin savaşını anlatan yazar, İsrail’in Filistin’e oyuncak bebek şeklinde bomba atmasını ve bir kız çocuğunun bu bombayla yaşadıklarını hikâyeleştirir;

“Tam düzlüğe inmiştik ki ansızın jet gibi bir uçak geçti başımızın üstünden. “Eyyvah geldiler!” diye çığlık attım. Geldiler işte. Kardeşime “Çabuk yere yat” diye bağırıp ben de kendimi toprağın üstüne attım. Doğrulduğumda Süreyya’nın sevinç çığlıkları içinde “Bebek!” diye koştuğunu gördüm. Uçaktan atılanlar oyuncaktı. Birden köyde yayılan söylentiye anımsadım. “İsrail uçakları oyuncak bombalar atıyormuş”(48).

Selvigül Şahin “Rachel’in Gerçekleşen Rüyası”nda Amerikalı Aktivist Rachel Corrie üzerinden bir öykü kurar. İsrail- Filistin savaşı üzerinden, savaş ve barış kavramlarının, mücadelenin ve insani değerlerin altını çizen Şahin, başka

hayatlar üzerinden gündelik yaşama dair kesitler sunduktan sonra esas fragman olarak Corrie'nin ölümünü anlatır.

“Asker Kınası”nda ise yazar; terör konusunu annelerin evlatlarını özlemle bekleyişleri üzerinden anlatırken güncel bir meseleyi öyküsüne taşır.

“Dağların eteklerinde ıssız, kimsesiz, sahipsiz kalmış bunca insan ağıtlar yakıyor sanki asırlar süren... Bir kabus bu. Bu kabus bitsin istiyorum. Ah anaların yürekleri, kanayan, dağlanan, yürekleri... Sıra sıra dizili bu yavrular ölümün kollarına giderken ne hayaller kurmuşlardı... Şimdi sıra sıra açılmış mezarlara gönderiyorlar yavruları...” (104).

Sevinç Çokum öyküleri de savaş üzerine ifadeleriyle dikkat çeker. Yazar savaşa dair anılara yer verirken, barışın, birlikteliğin ve huzurlu yaşamın önemini vurgular. “Ayrılıklar” isimli öykü de bunlardan biridir;

“Alışmanın ne olduğunu düşündü adam. Sonra savaşı, barışı... İnsanın çözülmezliğini... Sankim dünya milletleri aynı dili kullansalardı olmuyor muydu? Böyle dediysem barış ve kalp huzuru istediğim içindir” (98).

Savaş ve Terör konusu küreselleşen dünyadan payını almış, her ikisi de küresel sorunlar hâline gelmiştir. Dolayısıyla bu sorunların çözümü de küresel ölçekte olmak zorundadır. Her yıl terör ve savaştan dolayı binlerce insanın hayatı sona ermekte ya da kararmaktadır. Devletlerin bu konudaki organizasyonları ve atacağı adımlar çözüm adına büyük önem taşımaktadır. Özellikle dünya genelinde hâkim güç konumundaki aktörlerin uluslararası sistemde ortaya koyacakları tavırlar sorunun çözümü adına gelişmeler sağlayacak, söz ve eylemlerdeki güç, meselenin küresel boyutta yarattığı tahribatı azaltacaktır.

3.7.4. Toplumsal Değişme ve Öykülerdeki Örnekleri

Sosyolojinin en temel konularından biri olan toplumsal değişme sosyal meselelerin pek çoğunun hem bizatihi sebebi hem de sonucu olabilmektedir. Tez genelinde öyküler üzerinde tespit edilen sosyal meselelerden kadın sorunları, göç - mültecilik ve aile başta olmak üzere pek çok sosyolojik mesele toplumsal değişme ile temas hâlinindedir. Sosyolojinin merkezinde yer alan bu mesele toplumun yapısında ve kurumlarında yaşanan geniş değişimler olarak tanımlanmaktadır (Kongar, 1981).

Toplumlar sürekli bir dönüşüm içindedir. Bu dönüşümler geleneksel toplumlarda daha yavaş ilerlerken modern-sanayi toplumlarında değişim ve dönüşüm daha hızlı olmaktadır. Toplumsal yapının içindeki her türlü kurum aile, din, eğitim, kentleşme, ekonomi vb. zaman içerisinde belli değişimler yaşamakta bu da toplumsal değişmeyi oluşturmaktadır. Toplumsal sistemin parçası olan bu ögelerde yaşanan değişiklik diğer ögelere de yansımakta, bireylerin tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Bottomore, 1977). Toplumun tüm ögelerinde yaşanan değişim aynı zaman ve hızda gerçekleşmez. Bu anlamda toplumsal değişim için belli bir düzen ya da standarttan bahsetmek mümkün değildir.

Sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak gelişiminin değişim gerçekliğine temelden bağlı olduğu söylenebilir. Hatta Türkiye’de sosyoloji, bizzat toplumsal değişmeyi kontrol etmek ve istenilen yönde sürdürmek için aracı bir disiplin olarak görülmüştür. (Sunar, 2014). Sosyolojinin doğuşunda önemli rol oynayan ve merkezini oluşturan toplumsal değişme meselesi edebi eserlerde de dikkat çekmektedir. Ayfer Tunç toplumsal değişimi genellikle yaşlı, olgun karakterler üzerinden işlerken; kuşaklar arasındaki farklılığı, bozulmalar ve yozlaşmalar üzerinden ifade etmektedir. “Alafranga İhtiyar”da Köylü Ulvi Efendi’nin Batı Müziği ilgisini konu edinen yazar; toplumsal değişimi eski Türkçe ile ifade ederken yaşadığı dönem ve geçmiş arasında bir kıyaslama yapar:

“İçinde yaşadığımız devir, her ne kadar ilmi yönden çok zenginleşmiş, türlü türlü cihazlarla teçhiz edilmişse de insanî bakımdan çok trajiktir. O türlü nev’iden cihazlar, fukaralığa, harplere, insanoğlunun her an biraz daha düşmesine ve mahvolmasına mani olamamaktadır. Elinden bir şey gelmeyen, gelmediğini düşünüp teselli bulan devrin insanı, bu büyük vahşeti ve trajediyi görmezden gelmek için ister istemez kendine ferdî ve eğlendirici meşgaleler bulma gayreti içindedir.” (80)

Sosyal yapıda meydana gelen değişimler çok yönlüdür. Kurumlarda, davranış ve tutumlarda, bireylerin yaşam tarzında veya mekânlarda gerçekleşebilir. Bu örnekte de değişim dil üzerinden gerçekleşmektedir.

Nezihe Meriç de öykülerinde toplumsal değişmeyi merkeze koyan kadın yazarlar arasındadır. Toplumsal değişimle gelen davranış değişiklikleri Nezihe Meriç

öykülerinin çıkış noktalarından biridir. Öykülerde geçmiş ve şimdi kıyaslaması açıktır. Bu öykülerin yazarın hayatının olgunluk- yaşlılık dönemlerinde yazıldığı göz önünde bulundurulduğunda toplumsal değişim vurgusu daha da anlam kazanmaktadır. Yazarların orta yaştan sonra yazdıkları öykülerde geçmiş vurgusu özellikle özlem duygusu etrafında toplanmaktadır. Şimdinin geçmişe benzemeyişi, şimdide geçmişle yaşama ve şimdiyi anlama çabası hem **Çisenti** hem de **Gülün İçinde Bülbül Sesi Var** öykülerinde açıkça okunmaktadır.

“ İncelikler giderek kayboluyor. Çevremiz hep rastgele, kalınca çekilmiş çizgiler, kaba ilişkiler, davranışlar, bozulmuş sesler, renkler, kokularla dolu. Çok gürültü var. Bu kalabalığın içinde pek az kişi ince ayrıntıları sezebiliyor, duyumsuyor...” (37).

Nezihe Meriç’in 2005 yılında yayımlanan kitabı **Çisenti** birbirini tamamlayan öykülerden oluşur. Ek1’de yazar bir yalıda geçen kalabalık bir ailenin öyküsünü anlatırken Ek2’de bunun devamı olarak çocukluğu yalıda geçen Yeşim’in yetişkin bir kadın olduğunda bir apartman dairesinde, küçük, çekirdek bir ailede yaşamasının mutsuzluğunu öyküleştirir. “Meriç’in öykü kişileri geleneksel toplum yapısının kurallarını ve kendilerine biçilen rolleri bir yandan benimserken diğer yandan – büyük isyanlara kalkışmadan da olsa- belli belirsiz bir farkındalıkla sorgularlar. Kabullenme ile farkındalık ve yer yer sorgulama arasındaki gerilim, Meriç’in edebiyatını kuşatan bir durumdur” (Aksoy, 2019, s. 73). Yazar, bu öyküde de Yeşim karakteri üzerinden değişen dünyayı anlatırken bunu özellikle yaşam biçimi ve toplumsal davranışlar üzerinden eleştirir. Bu öyküde usûl, adap, erkan kavramları öne çıkar;

“Aldırma Rüştü Efendiciğim n’apacaksın. Gitti elden İstanbul. Nerede o eski terbiyeler, hatır saymalar, sevgiler? Aldırma...” (17).

Öykülerde doğa ve doğaya dair unsurlar geniş yer tutar. Deniz, gökyüzü, dağ, orman tasvirleri dikkat çekicidir. Bu unsurları yazar daha çok “değişim” kavramı üzerinden aktarır. Değişen davranışların, insanların yanında mekân ve çevre de değişmektedir.

“ Bu kıyı kentin ana caddesi, rıhtımdan koptu muydu, alıp başını yukarı büyük otellerin yan yana dizildiği kuzeye vuruyor kendini. Bir zamanlar silme ağaçlıktı buralar. Tüm narenciye. Bu cadde açılırken biçmiş geçmiş çoğunu. Kimse başkaldırmamış, kimsenin sesi çıkmamış öyle anlatıyorlar....Geçip giden bir asfalt cadde o artık...” (58).

“Çisenti 11”de de toplumsal değişim vurgusu üzerinde durulur. Ancak değişen sadece kentler, mekânlar, insanlar değildir. Yazar bu öyküsünde davranış değişiklikleri üzerinde durur;

“ Mahallelerde çoğunluk kırk mumluk, yirmi beş mumluk hatta on beş mumluk ampullerle aydınlatırdı evini ama ışık onların içindeki sevinçle, mutlulukla pırıl pırıl yanardı. Sonra... Zamanlar çok değişti (ah ah çok değişti çok)... Herkes gitti. Çocuklar ara\ya\mıyorlar. İşleri çok. Çocukların hiç vakti yok. Çok koşturuyorlar. Tek başlarına kaldılar. Evlerinde kuru başlarına...” (113).

Meriç’in 2008 yılında yayımlanan ***Gülün İçinde Bülbül Sesi Var*** kitabında da özellikle toplumsal değişim vurgusu öne çıkmakta öykü temaları Çisenti ile benzer bir çizgide ilerlemektedir. “Yanmışım Dumanım Tüter” de bu öykülerden biridir. Yazar burada toplumsal değişimin dildeki yansımaları üzerinde durur;

“Böyle bir sözcük var gençlerin ağzında Napiym! (aman napiym bir bu mu Dil çok zedelendi ama Üf!)...” (9)

“Kapılı Öykü 3”te yazar, şehirlerin, mekânların, davranışların ve ilişkilerin değişimine karşı hiç değişmeyen bir duygu olan aşkın altını çizer. Zamana meydan okuyarak değişmeyen bu duygu Leyla ile Mecnun üzerinden hikâyeleştirilir.

Sezer Ateş Ayvaz “Kozmos ve Kaos” öyküsünde “kara kutu” olarak ifade edilen çağrı cihazının bir şirket yöneticisinin hayatına girmesini ve yöneticinin bu çağrı cihazına alış(ama)ma sürecini anlatırken toplumsal değişmeyi teknolojik gelişmelerin özgürlüğü sınırlaması bağlamında hikâye eder. Bu öyküdeki teknolojiye dair gözlem ve değerlendirmeler günümüz modern dünyasında özellikle akıllı telefonlarla birlikte gelen mahremin yitirilişini, şeffaflık kılıfındaki teşhirciliği, ve her türlü kişisel bilginin başka bir erk tarafından rahatça ulaşılabilir olmasını hatırlatmakta, değişimi teknoloji ve teknolojik aletler üzerinden aktarmaktadır.

Toplumsal Değişme bir sürece karşılık gelmektedir. Bir anda olup biten ya da tek yönde gerçekleşen bir olgu değildir. Değişme her toplumda ileri ya da geri doğru olabilir. Bu anlamda her an bir toplumsal değişme sürecinde olduğumuz ve bu değişmeden direkt etkilenen konumda olduğumuz tartışmasız bir gerçektir. Sosyolojinin temel konusu olan bu meselenin öykülerde de farklı boyutlarıyla işlendiği davranış kent ya da ailede yaşanan değişimlerin sıkça vurgulandığı görülmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Toplum-edebiyat ilişkisi edebiyat sosyolojisinin temelini oluşturmaktadır. Roman başta olmak üzere pek çok edebi tür, içeriğinde toplumsal yapı ve değişimlere dair önemli ayrıntılar ve ipuçları barındırmakta; eserlerin doğduğu atmosfer, metinlerden yola çıkarak okunabilmektedir. Türkiye’de çağdaş kadın yazarların öykülerinin sosyal meseleler bağlamında incelenmesiyle ortaya çıkan bu tez çalışmasında da öykülerdeki temalar ve sosyal sorunlar değerlendirilmiş, metinlerde en çok konu edilen toplumsal olaylardan başlayarak öykülerin gündemini oluşturan meseleler dönem ve atmosferle birlikte ele alınarak bir edebiyat sosyolojisi çalışması ortaya çıkarılmıştır. Bu çerçevede 2000-2015 yılları arasında üç ve daha fazla öykü kitabı yayımlanmış, eserlerinde sosyal meseleleri işleyen kadın öykücülerin eserleri içerik analizi yöntemiyle okunmuş öykülerde işlenen sosyal sorunlar sosyolojik karşılıkları ve öykülerdeki örnekleriyle birlikte ele alınmıştır.

Eser- toplum ilişkisindeki okumalar doğrultusunda öykülerde ele alınan ilk mesele **kadın sorunları** üzerinedir. Toplumsal cinsiyet, kadına şiddet, kadın cinayetleri, cinsel istismar, kız çocuklarının eğitimi, başörtüsü yasağı problemi başta olmak üzere bu sorunların kadın öykücülerin gündemini oluşturan temalar arasında ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Kadınların özellikle toplumsal cinsiyet özelinde yaşadığı sorunlar uzun yıllardır süregelmektedir. Şiddet, cinsel istismar ve cinayet vakaları toplumun önemli bir kesiminde gündem oluşturmalarına rağmen sorunların çözümü adına yapılan çalışmalar yetersiz kalmakta özellikle hukuki yaptırımlardaki yetersizlik bu sorunların çözümünü engellemektedir. “Genellikle suç olarak ortaya çıkan şiddet, erkekler arasında olduğunda, işlenilen suçun açıklaması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Erkekten kadına yönelik şiddete gelindiğinde ise yapılan şiddet farklı nitelik taşımaktadır. Bu tür şiddet durumunda, özellikle ev-içi şiddet durumunda, artık bunun bir toplumsal cinsiyet sorunu olduğunu araştırmalar açıkça ortaya koymaktadır (Wykes-Welsh, 2009, s. 1).

Toplumsal cinsiyete bağlı şiddet kavramı 20. Yüzyılın ortalarından sonra ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu kavramda vurgulanmak istenen; şiddetin kaynağının toplumsal cinsiyete dayalı olduğunun altını çizmek ve ataerkil düzenin yarattığı

zihniyetle mücadele etmektir. Bu mücadelenin edebiyat dünyasındaki yansımaları da incelenen öyküler içinde açıkça okunmaktadır. İncelenen tarih kapsamında 2000 sonrasında yayımlanan öykülerde kadın yazarlar toplumsal cinsiyet bağlamında kadın cinayetleri, kadına şiddet ve taciz konularını işlemişlerdir.

Kadın Sorunlarının kadınların bakış açısıyla işlenmesi ve değerlendirilmesi, özellikle toplumsal cinsiyetin dayattığı zihniyetin kırılması açısından önemlidir. Birebir kadınların maruz kaldığı bu sorunların kadın çerçevesinden ifade edilmesi meselelerin öncelikle daha doğru değerlendirilmesini sağlamakta, bunun yanında kadınlar tarafından ifade edilen bu sorunların çözümü daha yol gösterici ve ufuk açıcı olmaktadır. Toplum içinde kadınların karşılaştığı cinsiyetçi yaklaşımlar başta olmak üzere toplumsal cinsiyet meselesi neredeyse her öykücünün öyküsünde yer bulmaktadır. Buna ek olarak kadına şiddet, kadın cinayetleri ve cinsel istismar sorunları da öykülerde işlenen konular arasında görülmektedir. Başörtüsü problemi ve kız çocuklarının eğitimi meselesi de kadın yazarlarca ele alınan diğer meseleler arasındadır. Aile ve sosyal politikalar bakanlığı verileri başta olmak üzere kadına şiddet ve kadın cinayetlerinin her yıl artarak devam ettiği bu dönemde bu meseleler de öykülere konu edilmekte, başörtüsü yasağı dönemi ve bu süreçte yaşananlar da kadın sorunları özelinde özellikle başörtülü yazarlarca öykülerde işlenmektedir. Sibel Eraslan, Cihan Aktaş, Yıldız Ramazanoğlu ve Selvigül Şahin bu yazarların başında gelmektedir.

Öykülerde işlenen bir başka sorun “**sınıf eşitsizliği, yoksulluk ve toplumsal tabakalaşma**”dır. Yoksulluk sadece ülkemizde değil dünya üzerinde başta gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerin önemli bir sorunudur. Dünya üzerindeki kaynakların yanlış ve adaletsiz kullanımı, yoksulluğun her geçen yıl daha da artmasına sebep olmakta, milyonlarca insan hâlâ temel ihtiyaçlar kapsamına giren barınma, gıda, eğitim, sağlık gibi imkânlardan mahrum kalmaktadır. Başta işsizlik, gelir dağılımı adaletsizlikleri, enflasyon, göçler ve ekonomik krizler yoksulluğa sebep olan etkenler arasındadır. Ülkemizde de özellikle her geçen yıl artan işsizlik oranları yoksulluğu önemli ölçüde tetiklemekte, yoksullukla mücadele kapsamında geliştirilen politikalar yetersiz kalmaktadır. Yoksulluğa paralel olarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin sebep olduğu sınıf farkı ve sınıf eşitsizliğindeki ciddi artışla birlikte sınıflar arasındaki makas her geçen gün

bariz şekilde açılmaktadır. Bu açılmanın yansımaları, sorunların toplum içindeki karşılığı, edebi eserlere de yansımaktadır. İncelenen öykülerde bu konu oldukça belirgindir.

21. Yüzyılda dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de özellikle kapitalizmin etkisiyle zenginin daha zengin, fakirin ise daha fakir hâle gelmesi sınıf eşitsizliği ve kapitalizmi desteklemekte, yoksulluğu artırmaktadır. Dolayısıyla toplumda yaşanan bu artışın ve sınıflar arasındaki uçurumun öykülere yansması da kaçınılmaz olmaktadır. 2000 sonrası yayımlanan öykülerde sadece yoksulluğun değil, buna paralel olarak sınıf farkı, sınıf eşitsizliği, kapitalizm eleştirisi gibi birbirini besleyen konuların işlendiği görülmektedir. Sevinç Çokum, Jale Sancak, Mihriban İnan Karatepe, İnci Aral, Handan Acar Yıldız, Yıldız Ramazanoğlu, Selvigül Şahin ve Ayşe Sarısayın öykülerinde bu temalar öne çıkmaktadır.

Buna ek olarak kadın öykücüler **“kent ve çevre sorunları”** özelinde insanların yaşam alanlarının değişimi üzerinden özellikle kent ve metropollerdeki inşaat artışını ve yeşil alanların yetersizliğini vurgulamaktadır. Eski yaşam alanlarının aksine kentlerdeki ve büyük şehirlerdeki konutların değişimi pek çok öyküde estetik konusu üzerinden değerlendirilmiş, bu değerlendirmeler çoğunlukla, geçmişteki yaşam alanlarıyla kıyaslanarak yapılmıştır. Doğanın ve yeşil alanların yok edilmesi, yeni yapılar, dikey yapılaşma ve yaşam alanlarının estetik yoksunu görüntüleri öykülerin odak noktasını oluşturmaktadır.

Türkiye’de kent ve çevre konusunda 2002 yılında değişen iktidarın politikaları ve girişimleri bu konular üzerinde ciddi eleştirilere sebep olmuştur. Kapitalizm ve sınıf farkının da etkisiyle hükümetin çevre politikalarının sınıfsal açıdan üst sınıf ve sermaye sahiplerinin çıkarlarını gözetten bir bakışla uygulanması, buna karşı işçi sınıfının aleyhine politikalar izlenmesi eleştirileri artırmaktadır. Hem merkezde hem de yerel politikalarda AKP iktidarında, çevresel değerleri ve kentsel yaşamı ilgilendiren kararlar alınırken öncelikle ekonomik büyümeyi gerçekleştirme, sermaye birikimini sağlama ve parti tabanının isteklerine yanıt verme anlayışının ön plana çıktığı görülmektedir. Parti politikalarını yansıtan resmi metinler olan parti programı, seçim beyannamesi, hükümet programı gibi belgeler incelendiğinde de, çevrenin ve doğal varlıkların yalnızca ekonomik gelişmeyi sağlayan ve bunun için

korunması gereken bir kaynak olarak algılandığı açıkça okunmaktadır (Duru, 2009). Kent ve çevre sorunları ve bu sorunlara dair eleştiriler de genellikle bu bağlam üzerine kurulmaktadır. Toplumsal değişimin özellikle kent hayatındaki olumsuz yansımalarından biri olan konut anlayışındaki değişim ve yeşil alanların yok edilmesi öykücü kadınların vurguladığı konular arasındadır. Müge İplikçi, Cihan Aktaş, Sevinç Çokum Nezihe Meriç, Ayfer Tunç, Nalan Barbarosoğlu, ve Leyla Ruhan Okyay başta olmak üzere pek çok kadın yazar Kent ve Çevre Sorunlarını öykülerinde işlemiştir. Çevre konusunun öykülerde geçmiş dönemlerle kıyaslanarak işlenmesi dönemin politik olarak eleştirilmesinin de yolunu açmaktadır.

Öykünün temel unsurlarından biri olan “mekân” toplumun da temel aktörlerinden biridir. Kültür ve kimlik hem toplumun hem de mekânın ortak alanıdır. İçinde doğduğu, yaşadığı ortamdaki önemli ölçüde etkilenen insanı bu coğrafya şekillendirmektedir. Bu durumda her ne kadar mekân, insanın bir parçasıysa insan da mekânın bir parçası hâline gelmektedir. “Biz mekânı nasıl görüyorsak, mekân da bizi öyle görür. Mekân neredeyse tamamen bizim elimizin altında, istediğimiz gibi şekillendirebileceğimiz, gücü kuvveti olmayan bir hammadde değildir. Mekân bizden bir şey talep eder. Dolayısıyla mekânla olan ilişkimiz karşılıklı bir ilişkidir” (İnam, 2008, s. 340). Mekân- insan ilişkisinden doğan aidiyet kavramı da mekânın insandan ayrı, insanın dışında bir şey olmadığını, tam aksine mekân ve insanın bütün bir yapı içerisinde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Öykülerde ele alınan temel meselelerden biri olan Kent ve Çevre sorunlarına dair göndermeleri de mekânın insanla olan birlikteliğiyle paralel düşünmek daha anlamlı olmaktadır

Öykülerde kullanılan temel mekânlardan biri de “ev”dir. Ev çoğunlukla; samimiyetin, huzurun bir temsilidir, bir sığınaktır. Nezihe Meriç, Sevinç Çokum ve Leyla Ruhan Okyay öykülerinde eve dair unsurlar geniş yer tutar. Öykülerde evin yanında mutfak da kullanılan mekânlar arasındadır. Geleneksel kadın rolleriyle paralel olarak kadının konumunun ev ve mutfak ile tanımlanması anlayışı öykülerdeki mekânlara da yansımaktadır.

Yazar kadınların öykülerinde seçtiği mekânlardan biri de İstanbul’dur. Özellikle, doğum yeri İstanbul olan ya da İstanbul’da yaşayan öykücülerin şehir atmosferini, şehir insanını ve İstanbul’un semtlerini öykülerine taşıdığı

görülmektedir. Nezihe Meriç, Sibel Eraslan, Sevinç Çokum, Ayşe Sarısayın, Ayfer Tunç, Yıldız Ramazanoğlu öykülerinde İstanbul önemli bir yer tutar. Nezihe Meriç'in "Kıpırtı Hanım"ı Sevinç Çokum'un "Dünyanın Gurbet Hâli", Yıldız Ramazanoğlu'nun "Omega" öyküleri İstanbul tasvirleriyle dikkat çeken öykülerden bazılarıdır.

Kadın öykücülerin odaklandığı bir diğer konu "**dini, siyasi meseleler ve bürokrasi**" üzerinedir. Özellikle 12 Eylül 1980 Darbesi etkileri öykülerde önemli ölçüde yer bulur. 2000 sonrası yayımlanan öykülerde genel olarak 12 Eylül Dönemi'nin izlerini görmek mümkündür. 12 Eylül Dönemine dair meselelerin işlenmesi 90'lı yıllardan başlamış 2000'li yıllarda da devam etmiştir. Darbe süreci sonrası cezaevlerinde yaşananlar, faili meçhul cinayetler, sağ- sol çatışmaları ve kutuplaştırma ortamı öykülerde işlenen konular arasındadır. Sezer Ateş Ayvaz'ın "Alacakaranlık" ve "Sessiz Sokakların Askerleri" ile Yıldız Ramazanoğlu'nun "Mor Gülümseme"si bu tema ekseninde şekillenen öykülerden bazılarıdır. Bu süreçteki toplumsal atmosfer, yasaklar, cezaevi muameleleri daha çok sol siyasi görüşten gelen kadın öykücüler tarafından işlenmiştir. Sezer Ateş Ayvaz, Gaye Boralıoğlu, Yıldız Ramazanoğlu ve Cihan Aktaş bu konuları işleyen öykücülerin başında gelir. Sağ kökenli, çoğu başörtülü kadın yazarlarda ise 28 Şubat sürecinde yaşanan başörtüsü olaylarının izlerini görmek mümkündür. Yazarların, özellikle başörtüsü mağduriyetleri üzerinden bu konuyu işlediği, Mihriban İnan Karatepe, Selvigül Şahin, Sibel Eraslan ve Yıldız Ramazanoğlu'nun bu meseleyi ele aldığı görülmektedir.

"**Bürokrasi eleştirisi**" incelenen eserler arasında siyasi meselelerle paralel olarak özellikle sol ideolojiden gelen yazarlarca değerlendirilmektedir. 12 Eylül Dönemini öykülerinde işleyen yazarların bu konuya paralel olarak bürokratik eleştiriye yoğunlaştıkları görülmektedir. Sezer Ateş Ayvaz ve Nalan Barbarosoğlu bu isimler arasındadır.

"**Din**" kadın öykücülerin gündemini oluşturan bir başka meseledir. Bu konuyu işleyen yazarlar özellikle ayetlerden, ibadetlerden ve yaşam tarzından yola çıkar. Cihan Aktaş "Her Şeyi Yoluna Koyan Hatice"de olduğu gibi dine dair

ayrıntıları kadın sahabeler ve tesettür üzerinden aktarır. Mihriban Karatepe ise ayetler, ibadetler ve tesettür üzerinden bu konuyu işlemektedir.

Toplumun çekirdeği ve sosyolojinin temel konularından biri olan “**aile**” teması da kadın öykücülerin ele aldığı sosyal meseleler arasındadır. Ayşe Sarısayın, İnci Aral, Mihriban İnan Karatepe, Nalan Barbarasoğlu ve Selvigül Şahin öykülerinde aile vurgusu açıkça okunmaktadır. Bu konu bazen kadın-erkek ilişkileri, bazen de çocukların dünyası üzerinden işlenir. Kadın öykücülerde; ailenin birey ve topluma etkilerine dair bir fikir birliği yoktur. Bazı öykülerde aile; sığınılacak bir liman, korunak, huzur ortamı gibi tasvir edilirken, bazılarında ise; zorunlu ilişkilerle örülü, parçalanmış ya da parçalanmanın eşiğinde bir yapı olarak aktarılmaktadır. Daha çok sol ideolojiden gelen yazarlarda aile kurumu zorunlu ilişkilerden oluşan bir kurum şeklinde görülmekte, ifade edilmektedir. Ailenin her şekilde, özellikle çocukların ve kadınların dünyasında önemli izler bıraktığı öykülerde sıklıkla vurgulanmaktadır.

“**Yalnızlık**” tek başına bir sosyal mesele gibi görülmesine de özellikle modernleşme ve aile ile birlikte ele alındığında sosyolojik olarak anlamlı hâle gelmektedir. Dünyadaki modernleşme rüzgârının Türkiye’de de etkisini göstermesiyle modernleşme emareleri kentlerdeki yaşam alanlarından toplumsal davranışlara, yeme içme alışkanlıklarından kılık kıyafet biçimlerine pek çok alanı etkilemiştir. Bu değişimlerin uzun süreçteki etkileri de daha önce görülmeyen bazı “modern” sorunları beraberinde getirmiştir. “Yalnızlık” da bunlardan biridir. Modern zamanın temel sorunlarından biri olan yalnızlığın etkileri çok boyutludur. Modern yaşam tarzı ile birlikte toplumun en küçük birimi olan aile yapısındaki değişim, yalnızlığı etkilerken aynı zamanda ondan etkilenmektedir.

Geleneksel geniş aile modelinden anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye geçişin etkileri günümüzde oldukça belirgindir. Özellikle yakın dönemde çekirdek ailelerin tek çocuklu ya da çocuksuz ailelere evrilmesi toplumsal yapı içinde ciddi değişiklikleri ve bireyciliği beraberinde getirmekte bunlar da özellikle psikoloji alanına giren başka sorunlara yol açmaktadır.

Modern mimari anlayış da yalnızlığı besleyen bir başka unsurdur. Geleneksel mimarinin aksine, bir ya da iki kişinin yaşayabileceği şekilde tasarlanan küçük evler ve bu evlerin dayattığı bireyci anlayış, yalnızlığı dayatmakta ve pekiştirmektedir. Bu

değişen anlayış insan- mekân ilişkisinde de ortaya çıkmaktadır. Bu durumun psikososyal etkileri öykülerde açıkça yer bulmaktadır. Ayfer Tunç, Fatma Barbarosoğlu, Gaye Boralıoğlu, Handan Acar Yıldız ve İnci Aral bu konuyu işleyen yazarlar arasındadır.

Yalnızlığa paralel olarak kadın öykücülerin ele aldığı bir diğer konu **“yaşlılık”**tır. Modernleşmeyle birlikte sorun haline gelen “yaşlılık” öykülerde özellikle gençlikle kıyaslanarak işlenir. Ayfer Tunç, Ayşe Sarısayın, Cihan Aktaş ve Sevinç Çokum yaşlılık meselesini işleyen yazarlar arasındadır. Öykülerde bu konu ele alınırken geçmişe özlemin, gençliğe hasretin sıklıkla altını çizen yazarlar **“çocukluk ve kuşaklararası ilişkiler”** meselesine de eğilir. Bu konu yaşlılık, yetişkinlik, çocukluk gibi diğer dönemlerle birlikte ele alınmaktadır. Değişen zamanla birlikte davranışların insan ilişkilerine etkileri, gençler ve yaşlıların birbirlerini anlayışlarındaki sıkıntılar bazı problemlere yol açmakta, kuşaklararası sorunları beslemektedir. Yaşlıların hem kişisel hem de toplumsal hayatta aktifliklerini zamanla yitirmesi, toplumsal rollerindeki azalmalar, ilgi ve bakıma muhtaç hale gelmeleri ve bu durumun gençlerle olan ilişkilerindeki karşılığı öykülerde yer bulan konular arasındadır. “çocukluk ve kuşaklararası ilişkiler” teması Cihan Aktaş’ın “Kızım Olsan Bilirdin” isimli kitabında baştan sona açıkça okunmaktadır. Bununla birlikte Ayşe Sarısayın da “Yorgun Anılar Zamanı” öykülerinde bu meseleye sıkça eğilmektedir.

Çalışma genelinde incelenen öykülerde ele alınan bir diğer sorun **“göç, yabancılık, mültecilik”** üzerinedir. Göç ve mültecilik konusu daha çok 2005 sonrası yakın dönem öykülerinde işlenen temalar arasındadır. Handan Acar Yıldız, Leyla Ruhan Okyay, ve Sibel Eraslan öykülerinde bu konular açıkça okunmaktadır. Türkiye’de dış göç, sığınmacı ve mültecilik kavramı özellikle Suriye ile yaşanan ilişkiler neticesinde belirginlik kazanmıştır. Türkiye dış politikasının yarattığı bu sosyolojik gerçekliğin birey ve toplum özelindeki önemli etkileri öykülere de yansımış, sosyal ve siyasi olayların edebiyat üzerindeki etkisi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Kadın yazarlar öykülerinde göç olgusunu daha çok bireysel travmalar ve kişisel hikâyeler üzerinden işlemektedir. Handan Acar Yıldız’ın “Açık Unutulmuş Mikrofon” ve “Bere” öyküleri Sibel Eraslan’ın “Kar Kokusu” ve Leyla Ruhan Okyay’ın “Geyikli Orman”ı bunu örnekleyen öyküler arasındadır.

Tez genelinde öykülerde okunan Diğer Meseleler: **“moda”, “popüler kültür”, “toplumsal değişme” ve “savaş ve terör”** üzerinedir.

Moda konusu öykülerde genellikle; görünme, seyretme ve seyredilme üzerinden işlenmekte, gösteri toplumu kavramının altı çizilmektedir. Cihan Aktaş’ın “Gel Al 84”, Sezer Ateş Ayvaz’ın “Parkamı Seviyorum” ve Fatma Barbarosoğlu’nun “Kelam Bitti” isimli öyküleri de bu temalar ekseninde yazılmış öykülerden bazılarıdır.

Popüler kültür meselesi Ayfer Tunç’un özellikle Aziz Bey Hadisesi’nde açıkça ele alınmaktadır. Kitle kültürü eleştirisi ve kapitalizmle gelen sınırsız tüketim arzusu popüler kültürle paralel işlenmektedir.

Toplumsal değişme konusu ilk olarak Nezihe Meriç öykülerinin ayırt edici özellikleri arasındadır. Yazı hayatında uzun bir geçmişi olan yazarların geçmiş ve şimdi kıyaslaması eserlerinde öne çıkmakta, değişim vurgusu göze çarpmaktadır. Toplumsal değişim genellikle kentler, çevre, davranışlar ve insanlar üzerinden vurgulanırken bazen de dil üzerinden ifade edilmektedir. Ayfer Tunç’un “Alafranga İhtiyar” isimli öyküsü de bunlardan biridir. Nezihe Meriç, Sevinç Çokum, Ayfer Tunç ve Fatma Barbarosoğlu öykülerinde toplumsal değişimi işleyen yazarlar arasındadır.

“Savaş ve terör” meselesi de hem ülke hem de dünya genelindeki atmosferle birlikte okunduğunda oldukça anlamlı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de terör konusunun özellikle 90’lı yıllardan itibaren önemli bir gündem oluşturduğu, dünyada da Amerika-Afganistan, Amerika -Irak ve İsrail- Filistin savaşları başta olmak üzere savaş gündeminin öykülere açıkça yansıdığı görülmektedir. Selvigül Şahin, Leyla Ruhan Okyay ve Sevinç Çokum bu meseleleri ele alan öykücüler arasındadır.

Edebiyat sosyolojisi açısından eserlerin içeriklerinin incelenmesi oldukça kıymetlidir. Bu tarz bir değerlendirme hem sosyoloji hem de edebiyat çalışmalarına katkı sağlamakta, disiplinler arası çalışmanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu tez özelinde de özellikle kadına dayatılan sorumluluklar karşısındaki tepkiler ve toplumsal cinsiyet eşitliği talepleri yazarların fikir birliği oluşturduğu konular arasındadır. Kadın sorunlarıyla mücadele eden güçlü kadın figürü ve kadına şiddet mücadelesi yazarların ele aldığı ortak temalar arasında öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak; Öykülerin sosyolojik anlamda değerdendirilmesi çok boyutlu bir incelemeyle mümkün olmaktadır. Direkt metinlerden yola çıkarak yapılan bir analizin yanında, yazarların eğitimleri, ideolojileri, yaşadıkları toplumsal atmosfer ve hafıza da edebi eserlerin içeriğinde önemli rol oynamaktadır. Bunların bir arada tek bir çalışmada toplanması mümkün olmayacağından bu çalışma genelinde öncelikle öykülerde işlenen sosyal sorunlar metin odaklı incelenmiş buna ek olarak yazarların ideolojileri ve biyografilerine dair kısa değerdendirmelerle çalışma edebiyat sosyolojisi açısından daha boyutlu hâle getirilmiştir. Özellikle modern dünyanın etkisiyle kurmaca eserler arasında öykünün daha çok okunması ve kabul görmesi bu türün incelenmesi gerekliliğini artırmaktadır. Edebi eserin topluma nasıl ve ne ölçüde ayna tuttuğu ve eserin içeriğindeki toplumsal imgeler birer sosyolojik nesne olduğundan metnin sosyolojik olarak incelenmesi gerekli olmaktadır. Bu da edebiyat ve sosyolojinin yollarını birleştirmekte, edebiyatın özündeki insanı ve toplumu anlama arayışına katkıda bulunmaktadır. Bu ilişkinin günümüzde olduğu gibi gelecekte de sürmesi kaçınılmazdır. Şimdilerde geçmiştekine kıyasla daha kısa ve çabuk okunan metinlere olan talep ve teknolojik gelişmelerle yazı dünyasına yansıyan dijitalleşme bu etkileşimin farklı şekillerle ilerleyeceğini göstermektedir. Edebi eserin içeriğinin de önemli ölçüde bu teknoloji ve dijitalden etkileneceği açıktır. Akıllı telefonlar, sosyal medya kullanımı, algımızı ve düşünme biçimimizi önemli ölçüde etkilerken yazı dünyamızı da şekillendirmektedir. Bu anlamda deneysel edebiyat türünde de yeni çalışmalar ortaya çıkacak, dijitalleşmenin etkisiyle değişen toplum edebi türü de dönüştürecek, edebiyat sosyoloji ilişkisi farklı şekillerde de olsa devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2018). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Adorno, T. (2014). *Kültür Endüstrisi ve Kültür Yönetimi*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Akın, A. (2007). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Sağlık. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 1-9.
- Akın, M.H. (2014) "Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Komşu", Komşuluk Kültürü, Der. Ahmet Koyuncu, Ankara, Hece Yayınları.
- Aksoy, E. Erkol, G. (2012). Bakmak ama Görememek: Türkiye'de Kadın Yazarların Profili. *Doğuş Üniversitesi Akademi*.
- Aksoy, E. ,Cankara, M. (2002). Çağdaş Türk Edebiyatçısının Toplumsal Profili. *Kanat*, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Haber Bülteni, Sayı: 10.
- Aktaş, C. (2014). *Bacıdan Bayana İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akyüz, E. (1999). *Ulusal ve Uluslararası HukuktaÇocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*. Meb Yayınları.
- Akyüz, İ. (2016). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Din Politikalarında Etkili Olan Temel Dinamikler. *International Journal Of Political Studies*.
- Altan, Z. (2003). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar. *Kamu-İş*, 3-36.
- Alver, K. (2010). *Siteril Hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2012). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2012). *Kent Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Anar, B. (2011). Evli ve Çalışan Yetişkinlerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine ile Evlilik Doyumu ve İş Doyumu İlişkisinin İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Andaç, F. (2000). *Edebiyatımızın Yol Haritası*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ansart, P. (1990). *Les Sociologies Contemporaines*. Paris: Le Seuil.
- Ardahan. M. (2010),*Yaşlılık ve Huzurevi*, Aile ve Toplum Dergisi Cilt:5 Sayı: 20
- Argunşah, H. (1999). *Kadın ve Edebiyat I*. Kaşgar Dergisi.
- Armand Mattelart, E. N. (2008). *Introduction Aux Cultural Studies*. Paris.
- Aydın, G. (2015). "Stereotip Kadın Rollerinin Televizyon Reklamlarında Sunumu". *Global Media Jornal*.

- Ayhan, D (2021) "*Mekansal Aidiyet: Mekanın Aidiyet Oluşturma Niteliği*", Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barbarosoğlu, F. (2006). *Şov ve Mahrem* . İstanbul: Timaş Yayınları.
- Barutçu, F. A. (2001). *Siyasi Hatıralar*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Baudrillard, J. (2015). *Tüketim Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. A. (2021). *Göçmenlerin Mekân Tasarımında Hafızanın Rolü*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Belge, M. (1997). *Marksist Estetik*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Belsky, J. (1984). The Determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 83-96.
- Berg, L. B, Howard, L (2019) "*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*" Konya, Eğitim Yayınevi.
- Betts, A. (2017). *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*. Ankara : Hece Yayınları.
- Bilgiseven, A. K. (1985). *Din Sosyolojisi*. İstanbul.
- Bottomore, T. (1977). *Toplumbilim*. Ankara: Doğan Yayınevi.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım*. Ankara: Heretik Yayınevi.
- Budak, S. (2000). *Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Can, İ. (2014). Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını. M. Aydın içinde, *Sistematik Aile Sosyolojisi* (s. 65-91). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Canatan, K. (2016). *Beden Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Cem, C. (1976). *Türk Kamu Kesiminde Üst Düzey Yöneticiler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Clarke, L. (1994). *Discrimination*. London: Institue of Personel Management Publications.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşgun, M. (2012). Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*.
- Cyr M., M. D. (2006). Prevalance and predictors of Dating violence among adolescent female victims of child sexual abuse. *J Interpers Violence*, 1000-1017.
- Çağan, K. (2004). SAnat ve Edebiyatın Toplumsal Perspektifi- Siyasi İlişkilere Dair Genel Bir Çözümleme. *Hece Dergisi (Hayat- Edebiyat- Siyaset Özel Sayısı)*.

- Çağan, K. (2007). Türk Edebiyatı Kanonunda Doğu- Batı Sentezi ve Milli Kimlik İnşası.
- Çakır, M. (2011). Kavsî'nin Şiirlerinde Sosyal Hayat. *Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Çakır, Ö. (2021). *Annelerin Çocukluk Çağı Olumsuz Yaşantılarının Ebeveynlik Tutumlarına Etkisinde Duygusal Zekalarının Aracı Rolü*. İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- Çelik, E. B. (2021). *6306 Sayılı Kanun Uyarınca Riskli Yapıların Güçlendirilmesi: Mevzuat ve Mimari Yönden Bir İrdeleme*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Çeri, V. (2021). *Yeterince İyi Ebeveyn Olmak*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çetinkaya, Ü. (2009). Necatî ve Hayretî'nin arpa Kıtlığını Anlatan Manzumeleri. *Türkbilig*.
- Çevik, H. (2001). *Türkiye'de Kamu Yönetimi Sorunları*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Çiçekli, B. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Cenevre: Göç Örgütü Yayınları.
- Çokoğullar, E. (2021). 2002-2012 Dönemi'nde Türkiye'de Siyasal Alan, Din ve Özgürlük. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 17-33.
- Dagognet, F. (2013). *Büyük Filozoflar ve Felsefeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dağlar, G. (2016). *20. Yüzyılda Yaşanan Toplumsal Olayların Oluşturduğu Trendler ve Kadın Modasına Tematik Yansımalarının İncelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- David Krech, R. C. (1980). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Dellaloğlu, B. (2001). *Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Demirel, S. (2016). *Farklı Sosyal Sınıfların Mekânsal Ayrışma Eğilimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Denemeç, I. O. (2020). *Birleşmiş Milletler Düzeni, Terörizm ve Yabancı Terörist Savaşçıların Hukuki Statüsü*. Ankara: TOBB Ekonomi Ve Teknoloji Üniversitesi.
- Deniz, T. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 175-204.
- Diana Laurenson, A. S. (1972). *The Sociology of Literature*. New York: Schocken Books.
- Dikeçligil, B. (2014). Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu. M. Aydın içinde, *Aile Sosyolojisi Yazıları* (s. 36-48). İstanbul: Açılım Kitap.

- Dilthey, W. (1999). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Dirlikyapan, J. Ö. (2007). *Yazınsal Kavrayışta Köklü Bir Değişim: Türk Öykücülüğünde 1950 Kuşağı*. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Dökmen, Z. (1997). *Çocuğunuzun Ruh Sağlığı: Her aile için gerekli bilgiler*. Ankara: Türk Psikoloji Bülteni.
- Dökmen, Z. (2012). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dönmezer, S. (1994). *Toplumbilim*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Duru, A. Ç. (2009). Emek Ekseninde AKP İktidarının Çevre ve Kent Politikaları. *İktisat Dergisi*, 57-68.
- Ecevit, Y. (2001). *Türk Romanında Postmodern Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ekşi, A. (1985). Gençlik Döneminde Uyum ve Davranış Sorunları. *Gençlik Yılı Konferansları* (s. 25-38). İstanbul: Hilal Matbaası.
- Elçin, Ş. (2019). *Halk edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Emery, R. (1994). *Renegotiating Family Relationships: Divorce, child custody and mediation*. New York: Guilford Press.
- Erdoğan, N. (2019). *Yoksulluk Hâlleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eröz, M. (2014). *İktisat Sosyolojisine Başlangıç*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Erten, S. (2006). Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır? *Çevre Ve İnsan Dergisi*.
- Eryılmaz, B. (2013). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Erzen, M. Ü. (2019). Siyasette Cinsiyet Eşitsizliği. *Asya Studies*, 21-32.
- Evin, A. (2004). *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*. İstanbul: Agora Yayınları.
- Fischer, E. (1995). *Sanatın Gerekliliği*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Foucault, M. (2008). *Bu Bir Pipo Değildir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fraiberg, S. (1975). Ghosts in the nursery: A psychoanalytic approach to the problems of impaired infant-mother relationships. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 387- 421.
- Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi*. Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları.
- Furstenberg, K. (2001). Delayed Parental Divorce: How Much Do Children Benefit? *Journal of Marriage and Family*, 446-457.

- Gadamer, G. (2002). *Edebiyat Nedir?* Erzurum: Babil Yayınları.
- Gamble, P. M. (2011). *A Joint Project of the Centre for Addiction and Mental Health Dalla Lana School of Public Health*. Toronto: Toronto of University.
- Gans, H. (2017). *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Geçtan, E. (2000). *İnsan Olmak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gençler, A. (2005). Avrupa Birliği'nin Göç Politikası. *Dergipark*.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Girard, R. (2001). *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Goldmann, L. (1980). *Essays on Method in the Sociology of Literature*.
- Goldmann, L. (2005). *Roman Sosyolojisi*. Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Gökçe, B. (1991). Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı İlişkileri, (20). *Türk Aile Ansiklopedisi* (s. 20). içinde Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Görmez, K. (2003). *Kent, Çevre ve Globalleşme*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gücenmez, S. (2007). *Psikolojik Şiddet ve Psikolojik Şiddetle Mücadele Olarak Çalışan İlişkilerin Yönetimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gülendam, R. (2001). The Development of a Feminist Discourse an Feminist Writing in Turkey. *Journal for Women Studies*.
- Gülise Gökçe, A. Ş. (2002). Türkiye'de Siyasetin Bürokrasi Üzerinde Etkisi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.
- Güllüpınar, F. (2014). Göç I. *İdealkent Dergisi*.
- Gülnur Acar Savran, N. T. (2020). *Kadının Görünmeyen Emegi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Gülver, Ö. (2015). *Gençlik ve Değerleri*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, E. (1997). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürses, D. (2007). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyl Bilimler Dergisi*, 59-74.
- Güven, S. (1976). İdare Siyaset İlişkileri Ve Personel Yönetimi Açısından Önemi. *Amme Degisi*.

- Hall, S. (1904). *Adolescence*. New York: Appleton.
- Hans Gerth, W. M. (1958). *From Max Weber Essays In Sociology*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Harmancı, A. Solak, Ö.(2010). Ayfer Tunç Öykülerinde Sevgisizlik Teması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Hidayet Ünlü, T. T. (2016). Yoksullukla Mücadele Politikaları. *Vizyoner Dergisi*, 92-104.
- İnalçık, H. (2019). *Şair ve Patron , Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnam, A. (2003). *Eleştirinin Kıyıları*. Ankara: Hece Yayınları.
- İnci, H. (2018). *Edebiyat ve Sosyoloji*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Jean Freville, G. P. (1991). *Sosyalist Açından Toplum, Sanat ve Eleştiri*. İstanbul: Yön Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (1995). Türkiye'de KAdın Sorunu Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Fen- edebiyat fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*.
- Kaptan, G. (2016). *Geriatrye Çok Yönlü Bakış*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Kara, H. (2017). Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 111-136.
- Karakaş, M. (2021). Türkiye'de Gecekondu Araştırmaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 394-410.
- Karataş, K. (2001). *Sosyal Devlet Tartışmalar*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını.
- Karataş, K. (2001). *Toplumsal Değişme ve Aile*. Dergi Park, 89-98.
- Karataş, K. (2003). Yoksullukla Mücadelede Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Yardımlar. *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı* (s. 120-138). Nevşehir: Türkiye İnsan Hakları Vakfı Ortak Yayını.
- Karpat, K. (1971). *Çağdaş Türk edebiyatında Sosyal Konular*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Karpat, K. (2009a). *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları..
- Karpat, K. (2009b). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keleş, R. (1996). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (1996). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Kellner, D. (2013). *Kültür Endüstrisi*. Felsefelogos.
- Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Keskin, M. (2004). *Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme*. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 7-21.
- Keyder, Ç. (1990). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kır, İ. (2011). *Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri*. Sosyal Bilimler Dergisi, 381- 404.
- Kongar, E. (1981). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köprülü, M. F. (2009). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- KSGM. (2009). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara : T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kulak, Ö. (2016). *Theodor Adorno Kültür Endüstrisi Kısacasında Kültür*. Ankara.
- Lekesiz, Ö. (2000). *Kadın Öykücüler (1910-1990)*. Hece Dergisi.
- Lekesiz, Ö. (2001). *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Lekesiz, Ö. (2005). *1980- 2000 Yılları Arasında Türk Öykücülüğü*. Hece Öykü.
- Lewis, G. (1982). *Human Migration a Geographical Perspective*. New York: St. Martin's Press.
- Lukacs, G. (1986). *Çağdaş Gerçekliğin Anlamı*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2007). *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2001). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nirun, N. (1986). *Sosyoloji*. İstanbul: M.E.B.
- Nirun, N. (1994). *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Niyazi Akyüz, Ş. G. (2009). *Din Sosyolojisi Bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Noble, T. (2012). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Oktay, C. (1983). *Yükselen İstemler Karşısında Türk Siyasal sistemi ve Kamu Bürokrasisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Okumuş, E. (2015). *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Öz, F. (2010). *Sağlık Alanında Temel Kavramlar*. Ankara.
- Öz, N. (2019) *Modern Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2019/2 ,Cilt: 6 Sayı: 11, s. 795-835
- Özdemir, N. (2009). *Aile içi Şiddete Uğrayan ya da Tanık Olan Çocuğa Danışmanlık ve Aile içi Şiddet Yaklaşımı*. İstanbul: İstanbul Tabip Odası Çocuk Hakları Komisyonu.
- Özden, P. (2008). *Kentsel Yenileme*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: Pdrem Yayınları.
- Özkan, F. (2006). *Atatürk'ün Laiklik Anlayışının Eğitim Sistemimizdeki Yansımaları (1919-1938)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özlem, D. (1998). *Bilim, Tarih ve Yorum*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Özsaray, Y. E. (2019). *Hikâyeden Öyküye Toplumsal Değişim*. İstanbul, İz Yayıncılık.
- Özsoy, D. (2012). Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunsalı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 105-121.
- Paker, S. (1987). *Tanzimat Dönemi'nde Avrupa Edebiyatından Çeviriler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Parla, J. (1990). *Yirminci Yüzyılda Edebiyat Eleştirisi ve Terry Eagleton*. İstanbul.
- Parlak Bekir, M. Ö. (2001). “Türkiye’de Kentsel Çevre Politikalarının Kalkınma Planlarındaki Yeri ve Geleceği Üzerine Projeksiyonlar. *Türk Sosyal Bilimler Derneği 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, (s. 21-23). İstanbul.
- Pehlivan, P. V. (2017). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Literatür Taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 497-521.
- Plehanov, G. (1987). *Sanat ve Toplumsal Hayat*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Polat, O. (2007). *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Poole, M. (2005). *Family: Changing Families, Changing Times*. . Sydney: Allen& Unwin.
- Randall, W. (1999). *Bizi Biz Yapan Hikâyeler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rene Wellek, A. V. (1993). *Edebiyat Teorisi*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Riessman, C. K. (1993). *Divorce Talk, Women and Men Make Sense of Personal Relationships*. London: Rutgers University Press.
- Safa, P. (1950). *"Türbe Fobisi"*. Ulus Gazetesi.

- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sapiro, G. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Sapiro, G. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Saraç, S. (2013). *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Sarı, Ö. (2014). Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı, *Sistemik Aile Sosyolojisi* (s. 1-39). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sarıbay, A. Y. (1994). Refah Partisinin Ardındaki Sosyopolitik Dinamikler. *Türkiye Günlüğü*.
- Sasha Dukoski, A. B. (2014). Characteristics and Legal Essence of International Terrorism. *European Academic Research*.
- Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Saussure, F. (2011). *Course in General Linguistics*. New York: Colombia University Press.
- Schore, A. (2002). *Dysregulation of the right brain: A fundamental mechanism of traumatic attachment and the psychopathogenesis of posttraumatic stress disorder*. Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 9-30.
- Semra Erkan, M. T. (2004). *Alt Sosyoekonomik düzey annelerin çocuklarını kabul ve reddetme davranışlarının incelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 91-97.
- Sezen, D. (2020). *Yalnızlık Olgusu ve Evlilikte Yalnızlık Olgusu Açısından Bir Model Oyun Shirley Valentine*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Simmel, G. (1950). *The Metropolis and Mental Life*. New York: The Free Press.
- Solgun, S. (2010). *Menemen Olayı Sonrasında İkinci Dünya Savaşına Türkiye'nin İç Güvenliği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Songül Çolak, C. H. (2010). *Osmanlı İktidar Anlayışı Çerçevesinde Şiir*. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 89-100.
- Sproles, G. (1981). *Analizing Fashion Life Cycles Principles and Perspectives*. Journal of Marketing, 116-124.
- Stael, M. d. (1967). *Edebiyata Dair*. İstanbul: Meb Yayınları.
- Subacchi, P. (2005). *Temporary Immigration: A Viable Policy for Developed Countries*. Chatham House Briefing Paper.

- Sunar, L. (2014). *Türkiye'de Toplumsal Değişim*, Ankara: Nobel Yayınları
- Sülayman Ekici, G. T. (2015). *Göç ve İnsan*. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 9-22.
- Swingwood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şan, M. K. (2012). Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar. K. Alver içinde, *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Şenses, F. (2014). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Taneri, E. (1978). *Şehircilik Konuları*. Mimarlık Bölümü Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2013) *Yaşadığım Gibi*, İstanbul, Dergah Yayınları.
- Taş, H. Y. (2012). *Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma*. International Conference on Eurasian Economies 2012, 2-9.
- Tepealtı, F. (2020). *Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Terakye, G: P. G. (1997). *Kriz Potansiyeli Taşıyan Bir Dönem: Yaşlılık*. Kriz Dergisi, 95-101.
- Tezcan, M. (1997). *Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Çalışmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Thorns, D. (2004). *Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam*. İstanbul: Global Yayın Ajans.
- Toros, A. (2008). *Sorunlu Bölgelerde Göç*. Ankara: Global Strateji Enstitüsü.
- Tosun, N. (2015). *Günümüz Öyküsü*. İstanbul: Dedalus Yayınları.
- Tosun, N. (2016). *Öykümüzün Sınır Taşları*. İstanbul: Dedalus Yayınları.
- Tosun, N. (2018). *Modern Öykü Kuramı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Tunç, A. (2018). *Edebiyat ve Sosyoloji*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Turgut, N. Y. (2012). *Çevre Politikası ve Hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tuzcu, H. (2020). *Türkiye'deki Kadın Cinayetlerinin Sosyolojik Analizi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Türkdoğan, O. (2007). *Kültür, Değişme ve Toplumsal Çözülme*. İstanbul: IQ Kültür Sanat
- Ülgener, S. (1981). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.

- Ülken, H. Z. (2014). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ültay, E. Akyurt, H. Ültay, N. (2021) *Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi*, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 10, 188-201.
- Ünal, A. Z. (2017). *Bourdieu'nun Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 49.
- Ünver, Ö. (1986). *12-24 Yaş Arası Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları*. Ankara: T.C. MEB. Gençlik ve Spor Daire Başkanlığı.
- Varlık, A. B. (2013). Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım. *Avrasya Terim Dergisi* , 114-129.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Dergi Park*.
- Veltman, B. (2001). *Three Decades of Child Maltreatment Research Implications for the School Years*. Trauma, Violence, Abuse.
- Weber, M. (1990). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yağlı, S. (2013). *Gündelik Hayatın Bir Alanı Olarak Moda Aracılığıyla Kültürün Yeniden İnşası*. İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi .
- Yalçın, C. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Türkiye'de Çevre Politikaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yanikoğlu, K. (2014). *Modernleşme ve Kadın Bedeni Bağlamında Türkiye'de Başörtüsü Sorunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yaraman, A. (2001). *Resmi Tarihten Kadın Tarihine*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (1999). *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*. İstanbul: Bilge Yayınları.
- Yıldırım, E. (2013). Aile ve Evlilik Türleri. *Aile Sosyolojisi* (s. 65-81). içinde İstanbul: Açılım Kitap.
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Anlara, Seçkin yayıncılık.
- Yıldız, A. D. (2016). *Cihan Aktaş'ın Hikâyelerinde Uluslararası Göç*, Turkish Studies, Ankara.
- Yıldız, A. D. (2012). *Fatma Barbarosoğlu'nun Hikâyelerine Yansıyan Kadın Kimliği*, Turkish Studies, Ankara.
- Yıldız, H. A. (2020). *Karanlıkta Patlama*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

- Yiğit, U (2019) *Tüketim Kültürü Sosyolojisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Zastrow, C. (2015). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Nika Yayınları.
- Zekeriya Batur, K. U. (2012). *İki Neslin Bir Kavram Algısı*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 77.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Planı. (2020, Nisan 16). <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani-2016-2020-icin-tiklayiniz.pdf>
- Aslan, D. (2022, Mart 24). <https://www.geriatri.org.tr>. Aktif Yaşlanma: <https://www.geriatri.org.tr>.
- Barros, A. (2022, Mart 28). <https://www.voanews.com/>. Avrupa'nın En Büyük Toplu Göçü: <https://www.amerikaninsesi.com/a/rusya-ukrayna-iscal-saldiri-avrupa-en-buyuk-toplu-goc-multeci-kriz/6496468>
- Cetad (2022, Haziran 10) Cinsel Şiddet <https://www.cetad.org.tr>.
- Çelik, B. (2022, Mayıs 25). [insanokur.org](https://www.insanokur.org). 2000'li yıllarda Öykü : <https://www.insanokur.org/2000li-yillarda-oyku-behcet-celik/>
- European Comission. (2022, Mart 28). https://ec.europa.eu/info/index_en: <https://ec.europa.eu/info/index>
- Gedik, Esra (2022, Mayıs). <https://feministbellek.org/namus/>
- Göç İdaresi Başkanlığı Mülteci: <https://www.goc.gov.tr/multeci>
- Göç Tarihi, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı: <https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi>
- <http://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/KadinCinayetleriRapor.pdf>. (2020, nisan). Dünyada ve Türkiye'de Kadın Cinayetleri: <http://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/KadinCinayetleriRapor.pdf> adresi
- <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani-2016-2020-icin-tiklayiniz.pdf> : <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani-2016-2020>

<https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2019/11/07/1950-kusagi-gibi-direngen-ve-inatci-2000li-yillar-oykuculugu>

Keyder, Ç (2022, Mart 4). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf:

Kubbealtı Lugatı. (2022):

<http://lugatim.com/>

Sarpkaya, D. (2022, Haziran) *1950 kuşağı gibi direngen ve inatçı: 2000’li yıllar öykücülüğü*

Semerçi, B. (2022, Mart 21). <https://bengisemerçi.com/degisime-direnc-insan-ve-toplum/>. Değişime Direnç, İnsan ve Toplum: <https://bengisemerçi.com/degisime-direnc-insan-ve-toplum/>

Şahin, S. (2022, Mayıs 23). www.sabitfikir.com. Sabit Fikir:

<http://www.sabitfikir.com/dosyalar/2000li-yillarda-yerli-edebiyat>

T.B.M.M Milletvekilleri Dağılımı.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim

Tosun, N. (2007). Modern Öykü Kuramı. <http://www.neciptosun.com>.

Türk Veri Portalı. (2022, Şubat). data.tuik.gov.tr: [data.tuik.gov](http://data.tuik.gov.tr)

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2022, Şubat 27). <https://csb.gov.tr/>: <https://csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012>

Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Şubat. (2022, mart 16). <https://multeciler.org.tr>: https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=EAIaIQobChMI1KTsxMnK9gIVmuN3Ch3s4Qc9EAAAYASAAEgI83fD_BwE

UNDP. (2021, Ocak). Kadının Güçlendirilmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. <http://www.tr.undp.org/content/>: <http://www.tr.undp.org/content>

UNHCR BM Mülteci Örgütü . (2022, mart 16). Dünya çapında yerinden edilmiş kişi sayısı 70 milyonu geçerken, BM Mülteciler Yüksek Komiseri duruma müdahale için daha güçlü bir dayanışma çağrısında bulunuyor: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33705>

World Migration Report (2020) Göç ve Göçmenler Küresel Bakış. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2020-turkish-chapter-2>

ÖYKÜLER

- ACAR YILDIZ, H. (2015) ; *İnatçı Leke*, Hece Yayınları, Ankara.
- ,----- (2019); *Açık Unutulmuş Mikrofon*, Ketebe Yayınları, İstanbul.
- AKTAŞ, C. (2017) ; *Kusursuz Piknik*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ,----- (2015); *Kızım Olsan Bilirdin*, İz yayıncılık, İstanbul.
- ARAL, İ. (2002) ; *Gölgede Kırk Derece*, Can Yayınları, İstanbul.
- ,----- (2013); *Ruhumu Öpmeyi Unuttun* Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- AYVAZ ATEŞ, S.(2008) ; *Aynalarda Yaz*, Can Yayınları, İstanbul.
- ,----- (2015); *Küllenmiş Bir Kuşu Yakalamak*, Aylak Adam Yayınları, İstanbul.
- BARBARASOĞLU, F. (2011); *Gün Akşamsızdır*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ,-----; (2020) *Acı Deniz*, Profil Kitap, İstanbul.
- BARBAROSOĞLU, N. ;(2009); *Yol Işıkları*, Everest Yayınları, İstanbul.
- ,-----, (2015); *Gümüş Gece*, Alakarga Yayınları, İstanbul.
- BORALIOĞLU, G. (2009); *Hepsi Hikâye*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ,-----; (2014); *Mübarek Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇOKUM, S. (2010); *Al Çiçeğin Moru*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- ,----- (2016); *Evlerinin Önü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- ERASLAN, S. (2007); *Balık ve Tango*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- , -----; (2016); *Babam İçin Beyaz Bir Kuğu*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- İNAN KARATEPE, M. (2013); *Kadife Durağı*, Hece Yayınları, Ankara.
- ,----- (2008); *Hacıyatmaz*, Hece Yayınları, Ankara.
- İPLİKÇİ, M.(2009); *Kısa Ömürlü Açılyalar*, Everest Yayınları, İstanbul.
- ,-----; (2017); *Çok Özel İsimler Sözlüğü*; Can Yayınları, İstanbul.
- KAYGUSUZ, S. *Esir Sözler Kuyusu*(2017); Metis Yayınları, İstanbul.

- ,----- (2015); *Sandık Lekesi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, N.(2006); *Çisenti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ,-----;(2008); *Gülün İçinde Bülbül Sesi Var*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- OKYAY, L. R. (2003); *Geyikli Orman*, Can Yayınları, İstanbul.
- ,------(2010); *Çilesine Âşık*, Notos Kitap, İstanbul.
- RAMAZANOĞLU, Y. (2007); *Derin Siyah* Timaş Yayınları, İstanbul.
- ,-----;(2018); *Kırmızı İz* Yayıncılık, İstanbul.
- SANCAK, J. (2000) ;*Ansızın Gelen*, Doğan Kitap, İstanbul.
- ,----- (2004); *Sürgün Melekler*, Doğan Kitap, İstanbul.
- SARISAYIN, A.(2004); *Yorgun Anılar Zamanı*, Can Yayınları, İstanbul.
- ,-----;(2003) ;*Denizler Dört Duvar*, Can Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, S.(2013); *Savrulan Okur* Kitaplığı, İstanbul.
- ,------(2002) *Hayırlı Haber*, Eylül Yayınları, İstanbul.
- TUNÇ, A. (2014); *Mağara Arkadaşları*, Can Yayınları, İstanbul.
- ,-----; (2018); *Aziz Bey Hadisesi*, Can Yayınları, İstanbul.